Dr METOD MIKUŽ

PREGLED RAZVOJA NOB U SLOVENIJI

I

VOJNO DELO

IZ RATNE PROŠLOSTI NAŠIH NARODA

KNJIGA DVANAESTA

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD JNA - BEOGRAD 1956

UREĐUJE ODBOR

Odgovorni urednik
pukovnik
Milisav Perović

Dr METOD MIKUŽ

PREGLED RAZVOJA NOB U SLOVENIJI

I

Vojno štamparsko preduzeće — Beograd, Mije Kovačevića 5.

UVOD

Najpre treba podvući da ovaj rad, *Pregled razvoja NOB u Sloveniji*, ni u kom pogledu nema nameru da negira ili osporava jednu od najvažnijih karakteristika istorije Narodnooslobodilačke borbe (NOB), kao jedan od oblika Narodne revolucije jugoslovenskih naroda — njeno jedinstvo i nedeljivost. Istoriska je činjenica da je Narodnooslobodilačka borba, Narodna revolucija jugoslovenskih naroda, jedinstvena celina. Narodne mase svih jugoslovenskih naroda, pod jedinstvenim rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije (KPJ), sa drugom Titom na čelu, počele su i pobedonosno završile jedno od najvećih razdoblja svoje istorije, period 1941—1945. Tada su jugoslovenski narodi prvi put u svojoj istoriji zajedničkim naporima, krvlju i žrtvama, ostvarili međusobno bratstvo i jedinstvo i izvojevali nacionalno i socijalno oslobođenje i nezavisnost svoje zemlje.

Kao istoričar odlučio sam se za kratak pregled razvoja NOB u Sloveniji iz više razloga. Prvi je onaj na koji ukazuje drug Tito rečima: »Zbivanja u toku oslobodilačkog rata i rezultati tih zbivanja toliko su komplikovani i bogati po svojoj sadržini, po izvesnoj originalnosti — da je potrebna duboka analiza i naučna obrada da bi se mogli pravilno i svestrano osvijetliti«.[1] Mada je NOB jugoslovenskih naroda jedinstvena, ipak borba pojedinih naših naroda ima toliko i takvih osobenosti da je posebna obrada njihove istorije iz razdoblja 1941—1945 sasvim opravdana. Takva će obrada doprineti i pripremama za

[1] Komunist 1, 1946, 1.

buduću izradu jedinstvenog pregleda razvoja NOB svih jugoslovenskih naroda kao celine.

Ovaj moj rad, koji mislim da objavljujem po delovima, pretstavlja samo pokušaj da se prikaže kratak pregled NOB u Sloveniji u razdoblju 1941—1945. Period april 1941 — maj 1942 pretstavlja njegov *prvi* deo. To je rezultat sedmogodišnjeg rada u prvom redu na arhivskoj građi — na njenom sakupljanju i proučavanju. Može se doći na pomisao, pa i prigovor, da se ovo delo pojavljuje zapravo sa zakašnjenjem i da su nas u tome pretekli drugi narodi, među njima, naprimer, Norvežani sa upravo monumentalnim radom *Norges Krig 1940—1945* (Oslo, I knjiga 1947, II 1948, III 1950). No, istorija jugoslovenskih naroda u razdoblju 1941—1945 besumnje je neuporedivo teža i složenija od sličnih ratnih razdoblja drugih naroda. Ako izuzmemo kvislinške formacije, a njihovu suštinu nije teško sagledati, kod drugih se naroda radi samo o oslobodilačkoj borbi u običnom smislu reči — koja ni u jednom slučaju ne pokazuje istovremeno i obeležja narodne revolucije. Istina, sa objavljivanjem ovog rada moglo se početi još pre jedne ili dve godine, ali su me od toga odvraćali čisto praktični razlozi. Citati i pozivanja na arhivsku građu koja još nije sređena za naučni rad uvek su dosta problematičan posao. Trebalo je sačekati da u *Zborniku dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda,* koji je uspešno počeo da izdaje Vojnoistoriski institut JNA, iziđu 1 i 2 knjiga VI toma, u kojima je sakupljena i arhivska građa za Sloveniju, za period koji je obuhvaćen u ovom prvom delu moga rada.

Odlučio sam se za *pregled* razdoblja 1941—1945, a ne za njegovu *istoriju.* Konačan sud daće tek generacije istoričara posle nas, a time, naravno, nije kazano da se već sada ne bi mogao dati više ili manje tačan pregled o razvoju NOB niti da se, naročito o nekim periodima, već sada ne mogu dati takve ocene koje ne bi išle u raskorak sa istoriskom objektivnošću. Kao što svako pisanje istorije, pa i pregleda određenog istoriskog razdoblja mora imati svoj cilj, služiti nečemu, tako i pisanje istorije NOB mora da služi širokim slojevima naših naroda kao jedno

od pomoćnih sredstava pri daljem razvoju naše sadašnje revolucije.

Kao istoričar svestan sam u punoj meri nedostataka ovog rada. To je tek prvi pokušaj da se stvori sistematski pregled jednog od najsloženijih razdoblja u čitavoj našoj istoriji. Zato on i nosi obeležja svih nedostataka i nepotpunosti koje prate te prve pokušaje. U njemu želim, zapravo, da prikažem samo dvoje: spoljni razvoj NOB u Sloveniji i intenzitet učešća slovenačkog naroda u borbi u kvantitativnom i kvalitativnom pogledu. U tome, kao i u ukazivanju da je Partija, tvorac Osvobodilne fronte (OF) slovenačkog naroda, bila u toku čitave borbe njen jedini i neosporni vođa, možda sam i uspeo.

Ostaje samo još pitanje podele NOB u Sloveniji na pojedine periode. Pridržavam se uglavnom podele koju je dao prvi istoričar NOB u Sloveniji, drug Boris Kidrič, ne samo iz pijeteta prema njemu, već i zbog njene osvedočene pravilnosti. Prvu podelu izvršio je drug Kidrič u reviji *Osvobodilna fronta* (I, 1, sredinom novembra 1941), drugi put u brošuri *Dve leti Osvobodilne fronte* (1943), treći put u brošuri *Tretje leto Osvobodilne fronte* (izdanje Izvršnog odbora Osvobodilne fronte — IOOF — 1944) i četvrti put u opsežnom radu *Kratek oris razvoja Osvobodilne fronte in sedanja politična situacija* (rukopis u arhivi Centralnog komiteta Zveze komunistov Slovenije — CK ZKS).

Ako spojimo ove Kidričeve deobe, dobićemo sledeće periode NOB u Sloveniji:

1. period postanka oslobodilačkog pokreta (od 27 aprila do 22 juna 1941);

2. period OF i njenog klasičnog poleta (od 22 juna 1941 do ranog proleća 1942);

3. period prve slobodne teritorije (od maja do kraja avgusta 1942);

4. period belogardističke i mihailovićevske vojne i političke ofanzive (od kraja avgusta 1942 do ranog proleća 1943);

5. period ponovnog poleta OF i partizanska protivofanziva (od ranog proleća do Zbora aktivista OF 27 aprila 1943);

6. period učvršćivanja jedinstva OF (od 27 aprila do kapitulacije Italije 8 septembra 1943);

7. period Kočevskog zbora pretstavnika slovenačkog naroda (od 8 septembra do 29 novembra 1943);

8. period Drugog zasedanja Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) i zasedanja Slovenačkog narodnooslobodilačkog saveta — SNOS (od 29 novembra 1943 do sredine februara 1944);

9. period izgradnje slovenačke državnosti u okviru Demokratske Federativne Jugoslavije i vojničke pobede (od sredine februara 1944 do završetka Drugog svetskog rata).

O IZVORIMA I LITERATURI ZA ISTORIJU NOB U SLOVENIJI

Ista ona načela koja važe za svaki naučni rad iz oblasti istorije važe i za izvore i literaturu za period NOB. Za taj period pretstavlja *izvor* svako neposredno svedočanstvo, dokument, akt, listić hartije, kao i svaka živa ličnost koja može kao neposredni svedok da nam nešto kaže o događajima iz tog perioda. *Literaturu*, međutim, pretstavljaju sva ona naučna dela koja su stvorena na osnovu izvora i naučnim metodom.

Kod istorije NOB imamo, s jedne strane, posla sa razdobljem koje je vremenski još vrlo blizu, a sa druge, sa razdobljem koje kao narodna revolucija još nije okončano. I pored svega toga, zadatak je istoriske nauke da period 1941—1945 prikaže onakvim kakav je stvarno bio bez obzira na to što bi istoričar mogao naići na niz poteškoća već pri samom skupljanju i proceni vrednosti i verodostojnosti izvora. Sa objektivnim, tj. sa pisanim izvorima svih vrsta, ukoliko se sa njima raspolaže, neće biti naročitih teškoća; one nastaju svakako kod subjektivnih izvora, kod živih svedoka i to onda kad za određeni događaj iz NOB nema nikakvog pisanog izvora. Najidealniji je, svakako, slučaj kad za određeni događaj raspolažemo objektivnim i subjektivnim izvorima. Objektivni izvor, dokumenat, daje događaju veran i solidan kostur, a živi mu svedoci mogu dodati svu onu živu i dinamičnu spoljnu i unutarnju sliku kakvu je i imao. Evo jednog primera: jednom od najvećih pobeda u Sloveniji nad italijanskim okupatorom smatra se čuvena borba u Jelenovom Žlebu 26 marta 1943 godine. O tom

događaju raspolažemo kako partizanskim tako i italijanskim dokumentima. Pa ipak, bez dopuna iz iskaza ljudi koji su učestvovali u ovoj borbi ne bismo imali pravu sliku o upravo neverovatnoj katastrofi koja je tog dana zadesila Italijane.[2]

Jedna od najznačajnijih karakteristika istoriografije NOB jeste ta da istoričar može objektivne izvore dopunjavati subjektivnim, tj. živim svedocima. Druga se karakteristika sastoji u tome što raspolažemo relativno mnogim objektivnim i subjektivnim izvorima, ali ne i literaturom. Možda bi se smatralo karakteristikom i to što istoriju NOB može da piše i istoričar koji je u njoj učestvovao, a to znači da će on često moći da bude sam sebi izvor. Moglo bi se, čak, reći da istoričar koji nije učestvovao u NOB, i pored obilja izvora, ne može da pruži objektivnu i istinitu sliku iz tog razdoblja. Ne radi se tu o monopolu niti ubeđenju da isključivo istoričar koji je taj period proživeo može da dâ o tom razdoblju vernu sliku. Ovde se radi ne samo o ubeđenju da istorija NOB — i to čak prvenstveno ona — kao i svaka druga istorija, mora da služi narodnim masama za nastavljanje revolucije započete 1941 g., nego i o saznanju da je revolucionarna intenzivnost i ekstenzivnost razdoblja NOB nekad tako zamršena, da bi objektivan sud o događajima mogao pružiti samo istoričar-očevidac. I njemu mora pri obradi ovog razdoblja biti osnovni kriterijum objektivna istina. Ništa ga ne može osloboditi od toga da period 1941—1945 g. prikaže onakvim kakav je ustvari i bio. Samo verna slika tog razdoblja, uključujući tu i greške, može pokazati svu veličinu napora i pobeda naših naroda.

1. Izvori i literatura

Prvu podelu izvora možemo izvršiti s obzirom na to od koga potiču. Tako imamo izvore rukovodećih organa NOB (Centralni komitet Komunističke partije Slovenije — CK KPS, organi OF i Glavno poveljstvo slovenskih

---

[2] Upor. članak *Jelenov Žleb*, Slovenski poročevalec 26 IV 1951 (citiram: Slov. por. 26 IV 1951).

partizanskih čet, odnosno kasniji Glavni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Slovenije — GŠ NOV i POS) i izvore partizanskih jedinica, od komandi četa do štabova najvećih jedinica. Međutim, tom podelom nisu obuhvaćeni svi izvori. Poznato je da je u izvesnim odlukama rukovodećeg organa NOB zapravo samo konstatovan i kodificiran borbeni revolucionarni oblik i aktivnost koji su se na terenu pojavili još pre donošenja tih odluka. Ti revolucionarni oblici i ta aktivnost bili su utoliko jači ukoliko je bilo veće i šire (kvantitativno i kvalitativno) revolucionarno učešće najširih narodnih masa, jedinstveno povezanih u OF pod rukovodstvom Komunističke partije (KP).

Sve su te revolucionarne pojave, delatnosti i oblici aktivnosti registrovani u odlukama rukovodećih organa, ali samo u najopštijim oblicima. To znači: ako bismo danas ili bilokad pisali ili pokušavali da rekonstruišemo pravu sliku NOB samo pomoću izvora njenih rukovodećih organa, ona ne bi bila potpuna. U Sloveniji imamo, naprimer, poznatu odluku Slovenačkog narodnooslobodilačkog odbora (SNOO) ujesen 1941 g. o kažnjavanju narodnih izdajnika. Iz ove odluke možemo zaključiti samo to da je NOB u Sloveniji imala vrlo rano oblik prave narodne revolucije i da se slovenački narod, pored borbe sa okupatorom, nužno morao sukobiti i sa kontrarevolucijom. Ali se iz odluke nipošto ne može razabrati sva ona dinamična i revolucionarna aktivnost Zaštitno-obaveštajne službe (Varnostno-obveščevalna služba — VOS) na osnovu koje i zbog koje je ta odluka donesena. Baš pri ovakvoj podeli izvora neminovno se nameće potreba da se, pored izvora, traže i izjave što brojnijih svedoka događaja, akcija i načina njihovog izvršenja o kojima nije u ono vreme ništa zabeleženo.

Ako znamo pod kakvim se uslovima (revolucija, ilegalnost itd.) stvarala, rasla i razvijala NOB, moramo shvatiti da arhivi bilokojih njenih organa nisu nastajali niti su imali istu sudbinu kao arhivi mirnodopskih ustanova i ostalih ratujućih država. Nova Jugoslavia i svi njeni državni i vojni organi stvarani su tek u ratu i revoluciji. Zbog toga je razumljivo što se mnogi dokumenti, iako napisani, nisu sačuvali i što mnogi drugi koji bi

ustvari trebali biti napisani, nisu bili pismeno oformljeni. Na ovu činjenicu, a pogotovu na to da je masa dokumenata iz Narodnooslobodilačkog rata (NOR) izgubljena, dobro ukazuje predgovor VI tomu (1 knjiga) *Zbornika dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda* (Beograd 1952, str. VI—VII). Definitivno izgubljenim moramo danas smatrati arhiv CK KPS i Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet iz 1941 g. koji je u maju 1942 bio zakonspirisan, ali su agenti slovenačke kontrarevolucije poubijali sve one koji bi mogli danas navesti gde je arhiv zakopan.[3] Isto tako je za vreme italijanske ofanzive 1942 delimično uništen deo arhiva CK KPS, IOOF i Glavnega poveljstva od maja do sredine avgusta 1942 g. Ovaj je arhiv bio neposredno pred ofanzivu zakonspirisan na Kočevskom Rogu,[4] ali su ga Italijani otkrili i delimično spalili, dok su neke dokumente sačuvali i preveli, među ostalim i zapisnik sa partiske konferencije održane početkom jula 1942 g. na Kočevskom Rogu.[5]

Mada je 1941 godine partizanskim jedinicama i partiskim organizacijama u Sloveniji bilo, zbog neophodne konspirativnosti, zabranjeno da se arhiv čuva, Glavni štab (GŠ) je ovu zabranu početkom aprila 1942 g. ipak povukao. U naredbi od 7 aprila 1942 on piše štabu III grupe odreda, pored ostalog: »... Bilo bi dobro da ubuduće svu svoju prepisku označavate rednim brojevima i da sačuvate kopiju bar od najvažnijih pisama. Arhivu koja će vam se na taj način nagomilati, na zgodnim mestima dobro spremite (zakopajte). Ne treba posebice naglasiti kakvu dragocenost pretstavlja ta arhiva, koja će da bude verna slika slavnih i junačkih dana oslobodilačke borbe slovenačkog naroda ... «[6]

Kao što je CK KPS bio svestan značaja i dragocenosti arhiva, isto tako su toga bili svesni i niži partiski forumi. U propratnom pismu uz arhiv štaba I grupe odre-

---

[3] Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda VI/1, str. V. (Stranice Zbornika odnose se na izdanje na srpskohrvatskom jeziku sem gde je posebno naglašeno da se radi o slovenačkom tekstu. — (Nap. red.).

[4] Kocbek, Tovarišija, Ljubljana 1949, 112.

[5] Danas u Arhivu CK ZKS.

[6] Zbornik VI/2 109, dok. 46.

da, koji je stalno nosio sa sobom poznati gorenjski narodni heroj Gregorčič, pisao je Maks Krmelj uime Oblasnog komiteta KPS za Gorenjsko sledeće: »Naša patrola našla je ranac koji je izgubio smrtno ranjeni drug Jože Gregorčič ujesen 1942 g. na Jelovici. U tom je rancu bilo više stvari, koje su se već pokvarile. U njemu je bio i u veš zavijen arhiv štaba I grupe odreda, koji je delimično sačuvan. Pošto nam se čini da će istoričari u kasnijim godinama upotrebiti svaki komadić hartije napisan u vezi Narodnooslobodilačkog pokreta ili partizanstva, šaljemo vam ove dokumente.[7]

Dokumenti rukovodećih kao i vojnih organa NOB čuvali su se na taj način što su zakopavani i kasnije ponovo vađeni. Međutim, ima slučajeva da je arhiv još i danas u zemlji, jer su poginuli svi oni koji su za njega znali. Još i danas postoji problem potpunosti dokumentarne građe za istoriju NOB u Sloveniji za period 1941 — 1942, zatim od proleća 1943, kada su se CK KPS i ostali rukovodeći organi ponovo nastanili na Kočevskom Rogu, do jula 1943 g. Kakva sudbina može zadesiti partizanski dokument ukratko sam već spomenuo u slučaju sa stenogramom sa zasedanja Zbora pretstavnika slovenačkog naroda u Kočevju prvih dana oktobra 1943 g.[8] Stenogram je čuvala komisija agitpropa CK KPS i u velikoj oktobarskoj nemačkoj ofanzivi 1943 nosila ga sobom. Zbog kritične situacije na opkoljenoj Ilovoj Gori, članovi agitpropa su ovaj dokument zakonspirisali. Posle svestranog saslušavanja i traganja, tek 30 jula 1947 podigao ga je tadašnji vršilac dužnosti direktora Instituta narodnog oslobođenja u Ljubljani, dr France Škerl. Šta sve nije izgubljeno i uništeno 1947 i 1948 godine, pa čak i kasnije, ne bih želeo na ovom mestu da spominjem.

Ako uzmemo u obzir činjenicu da je NOB jedan od oblika narodne revolucije sa učešćem najširih narodnih masa, onda se vrednost i značaj izvora za njenu istoriju ne može meriti po tome da li je dokument rukovodećih organa dragoceniji od, naprimer, dokumenta nižih, Frontinih, oblasnih ili vojnih organa. Ono što daje i dopunjuje

---

[7] Arhiv Muzeja narodne osvoboditve (AMNO).
[8] Zgodovinski časopis, 1951, 408.

pravu sliku NOB kao veran i neposredan svedok za istoriju je *primarni izvor*.

U prvu grupu tih primarnih izvora treba ubrojiti svu dokumentarnu građu koja je nastala za vreme NOB (odluke, naredbe, dnevne zapovesti, izjave, pisma, listiće hartije itd.).

U drugu bih grupu ubrojio izvore koje sam nazvao *dnevnici*. To su kraći ili duži zapisi, koje su uzgred pisali najraznovrsniji učesnici NOB. Oni danas pretstavljaju vrlo dragocene izvore. Takvih dnevnika ima u Sloveniji više. Na ovom bih mestu ukazao samo na neke koji u znatnoj meri pomažu pri opisivanju određenih razdoblja, događaja, akcija itd., a koje su pisali borci sami za sebe, a ne kao funkcioneri jedinice niti u vidu dnevnika dotične jedinice. (Klasičan je primer zvanični dnevnik 4 čete 5 bataljona Notranjskog odreda koji je danas sačuvan i u italijanskom prevodu kao prilog aktu br. 5126-I italijanske divizije »Granatijeri di Sardenja« (Granatieri di Sardegna). On obuhvata period od 9 maja do 21 jula 1942 godine).[9]

Na prvo mesto ličnih dnevnika ubrojio bih dnevnik političkog komesara Kamniškog bataljona, koji obuhvata period od 17 avgusta do 20 septembra 1941 godine,[10] dakle, od formiranja tog bataljona do dolaska Radomeljske (po s. Radomlje) čete na Podmolnik. Drugi je dnevnik jednog štajerskog partizana koji opisuje razdoblje od 20 oktobra 1941 do 27 maja 1942 godine. Dnevnik, koji je vrlo važan naročito za tzv. Brežiški pohod I štajerskog bataljona, pao je u ruke Nemaca koji su ga brižljivo preveli.[11] Za razvoj partizanstva u rano proleće 1942 važan je Smelijev dnevnik[12] (dnevnik komandira, a kasnije komandanta bataljona zvanog »Smeli«). Važan izvor je i savesno pisani dnevnik Toneta Vidmara — Luke Suhadolca, koji obuhvata razdoblje od ranog proleća 1942 pa sve do 1945 godine.[13] Sudbinu svoje vrste doživeo je dnevnik prvog komandanta Tomšičeve brigade Ćire Zasavca. I ovaj je dnevnik pao u ruke okupatora i Italijani su ga brižljivo

---

[9] AMNO

[10] Zbornik VI/1 81—84, dok. 32.

[11] Arhiv Muzeja u Mariboru (AMM).

[12] AMNO

[13] Prepis u AMNO.

preveli, a obaveštajna služba divizije »Kaćatori dele Alpi« (Cacciatori delle Alpi) dostavila ga obaveštajnom centru XI armiskog korpusa.[14] Dnevnik sadrži važne podatke za jedno od najtežih razdoblja u Sloveniji, od septembra do novembra 1942 godine. Dragocene podatke pružaju zapisi Aleša Beblera, koji nisu pisani u obliku dnevnika, a obuhvataju razdoblja od proleća 1942 do jeseni 1943 godine.[15] Važni su izvori još: dnevnik Nika Šiliha (od početka septembra 1942 do kraja jula 1943 g.), zatim notesni zapisi Viktora Avbelja i Jožeta Borštnara, koji obuhvataju isti period, dok nešto kasniji period obuhvata dnevnik Henrika Bratoža.[16] Značajan izvor je (neka vrsta dnevnika) i pisano delo komandanta I operativne zone Milovana Šaranovića, *Operacije u Dolenjskoj*, koje obuhvata razdoblje od borbe za Ajdovec do borbi na Čatežu (12 decembra 1942 do 12 aprila 1943 g.).[17]

U treću grupu izvora treba ubrojiti sve što obuhvata partiski i partizanski izraz »literatura«, tj. periodičnu i neperiodičnu štampu od 1941 do 1945 godine. Obimnost i porast ovih izvora donekle su prikazani u do danas najboljoj bibliografiji Jože Udovča, koja je izašla u *Slovenskom zborniku* 1945 godine u Ljubljani, na str. 659—696, a docnije je i posebno otštampana. Viktor Smolej, u raspravi *Naše šolstvo v dobi narodnoosvobodilne vojne*,[18] deli narodnooslobodilačku štampu u tri razdoblja: prvo, koje obuhvata 1941 godinu kada svu literaturu pišu, uređuju i izdaju isključivo rukovodioci CK KPS, IOOF i Glavnog poveljstva i to u Ljubljani; drugo (1942 godina do kapitulacije Italije), kada se štampa odlaskom rukovodstva NOB prebacuje iz Ljubljane na Dolenjsko, gde se razvija samostalna centralna štampa, a u Ljubljani još uvek ostaju ilegalne štamparije, grafika i ciklostilna tehnika (centralna štampa je ostala na Dolenjskom do oslo-

---

[14] AMNO. Važniji delovi objavljeni u Borecu 1, 1949, 10—12.
[15] AMNO
[16] Prepisi u AMNO.
[17] AMNO
[18] Pogovori o jeziku in slovstvu, Maribor 1955, 27—53. Na str. 37 oslanja se na Dušana Moravca (uvod u brošuru Ceneta Kranjca — *Gradivo za bibliografijo slovenskega osvobodilnega tiska I*, Periodični tisk 1945, 3—10).

bođenja); i treće razdoblje (od kapitulacije Italije do maja 1945 godine), koje je period najvećeg razvitka literature i štampe po čitavoj Sloveniji. Pored toga, treba napomenuti da se vrlo rano, još u početku 1942 godine, počela razvijati samostalna literatura i po partizanskim jedinicama.

Među najvažnije centralne organe pa, prema tome, i izvore za NOB ubrajaju se: *Slovenski poročevalec*, službeni organ OF čiji je prvi broj II godište (I godište je izašlo u dva broja povodom decembarskih izbora 1938) izišao posle 10 maja, a pre 8 juna 1941.[19] »Slovenski poročevalec« je izlazio sve četiri godine NOB, a izlazi i danas.[20] Avgusta 1941 izišao je štampani organ CK KPS *Delo*. Ono je izlazilo i 1942 godine, a imalo je svega 5 brojeva. Drugi organ CK KPS *Ljudska pravica* izišao je prvi put za vreme rata januara 1943, a izlazi i danas. Organ Glavnog poveljstva je bio *Slovenski partizan* čiji je prvi broj izišao oktobra 1941, a drugi i treći posle juna 1942. Godine 1944 promenio je ime u *Naša vojska*.[21]

Prve partizanske novine koje su izišle u partizanskoj jedinici bio je najverovatnije *Partizanski vesnik* koji je izdavao početkom 1942 godine Krimski (Šercerov, Kožlješki, III partizanski) bataljon u zimskom logoru na Kožljeku.[22]

Omladina je imala svoje glasilo *Mlada Slovenija*, koja je počela da izlazi kao prilog »Slovenskog poročevalca« novembra 1941 g., a sa prvim januarom 1943 menja naziv u *Omladina* koja izlazi i danas. U OF organizovano sindikalno radništvo dobija 1942 svoje glasilo *Delavska enotnost* koja takođe izlazi i danas. Kao centralna revija OF smatrana je revija *Osvobodilna fronta* koja prvi put otštampana izlazi novembra 1941, a zatim i 1942 g. Maja 1942 izlazi i *Slovenski zbornik*.[23]

---

[19] Fr. Škerl, *Slovenski poročevalec 1938 i 1941*, Ljubljana 1951, 16 (cit. Škerl, 16).

[20] O značaju *Slovenskog poročevalca* vidi članak: *Slovenski poročevalec, glasnik in ogledalo naše narodnoosvobodilne borbe in ljudske revolucije*, Slov. por. 29 XI 1949.

[21] V. Smolej, loc. cit., 37 s.

[22] Isto, 38.

[23] Isto

Prema Udovčevoj bibliografiji izišlo je za vreme NOB u Sloveniji približno 380 jedinica periodične štampe. Muzej Narodnog oslobođenja imao je, međutim, u početku 1954 g. prikupljenih već više od 500 revija, časopisa i novina. Od neperiodičnih publikacija izdato je po Udovču oko 620 jedinica. Muzej je već početkom 1954 godine imao registrovane 1.133 razne brošure, knjige i ostale štampe.[24]

Ovom bi kategorizacijom primarni izvori, tj. oni koji su nastali i stvarali se u periodu 1941—45, bili za istoriju NOB u Sloveniji zaključeni. Već je spomenuto da nam je taj period još vrlo blizak tako da je još u životu veliki broj svedoka koji su na razne načine sarađivali u NOB i zajedno sa našim narodima pisali nove stranice naše istorije. Svedočanstva ovih učesnika čija su dela, sastavi, knjige, uspomene itd. izlazili i izlaze i posle 1945 godine, dragoceno su pomoćno sredstvo i *sekundarni* izvori za istoriju NOB, iako čovek može u svojim uspomenama da ponekad i pogreši. U vezi sa primarnim izvorima, ovi pretstavljaju važne dopune i događaju, utvrđenom po primernim izvorima, daju pravu živost i značaj.

Ovu vrstu izvora ubrojio bih u grupu *uspomene na partizanske godine*. Ovaj termin koristim zbog toga što je u Sloveniji zaista izlazila zbirka partizanskih uspomena (I knjiga 1946, II 1948, III 1949 i IV 1950) ali je, nažalost, prestala da izlazi. U tu kategoriju treba ubrojiti i ogroman broj najraznovrsnijih pismenih sastava učesnika NOB, koji su izlazili razasuti po novinama, revijama i u drugoj štampi, a opisuju najraznovrsnije događaje iz NOB. Ukoliko ovi sastavi imaju vrednost i značaj za istoriju NOB, prilično uspešno ih je prikupio i sredio dr France Škerl u opširnoj bibliografiji o narodnooslobodilačkoj borbi Slovenaca i štampao u *Zgodovinskom časopisu:* za period od 1945 do 1949 g. — 1950 (IV), str. 278—316; za 1950-tu — 1951 (V), str. 492—500; a za 1951 do 1954 — 1956 (VII), str. 353—428. Naročito mnogo i vrlo značajnih članaka i sastava izišlo je povodom različitih godišnjica, naročito za 27 april, 22 jul i godišnjice značajnijih događaja, borbi, formiranja brigada, većih akcija itd.

---

[24] Borec, 1954. 81.

U vrstu pravih izvora pa, svakako, i u kategoriju *uspomene na partizanske godine* treba ubrojiti dnevnik svoje vrste Edvarda Kocbeka — *Tovarišija*, Ljubljana 1949, koji obuhvata razdoblje od 17 maja 1942 do 1 maja 1943.[25]

Iz oblasti publikacija izvora za istoriju NOB u Sloveniji potrebno je, ako se pridržavamo vremenskog redosleda, spomenuti na prvom mestu zbirku prof. dr Maksa Šnuderla *Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji*, Ljubljana 1949.[26] Mada zbirka nije potpuna, ona je ipak vrlo koristan priručnik najvažnijih odluka vrhovnog organa NOB, objavljenih pre svega u »Slovenskom poročevalcu«, čiji su originali teško pristupačni. Dosad najbolja, mada malo previše usmerena na prikaz NOB samo kao borbe protiv okupatora, su široko zasnovana izdanja dokumenata koje je počeo da izdaje Vojnoistoriski institut JNA u Beogradu 1949 godine pod naslovom *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*. Ovo veliko delo koje se sve više upotpunjuje u svakom pogledu, izlazi tako da svaki tom sadrži dokumente jedne od jugoslovenskih republika, osim II toma u kome su preštampani bilteni Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije (VŠ NOV i POJ) iz godine 1941—1945. Tako I tom zahvata i zahvatiće dokumente NOB Srbije, tom III Crne Gore, tom IV Bosne i Hercegovine, tom V Hrvatske, tom VI Slovenije i tom VII Makedonije. U tomu VI izišle su: knjiga 1 (Beograd 1952, na srpskohrvatskom i slovenačkom), koja obuhvata godinu 1941; knjiga 2 (Beograd 1953, na slovenačkom — Ljubljana 1953 g.), koja obuhvata razdoblje od januara do maja 1942; knj. 3 (Beograd 1954 g.), koja obuhvata godinu 1942 (od maja do avgusta) i knj. 4 (Beograd 1955), koja obuhvata ostale mesece 1942 godine.

---

[25] Upor. napomene Fr. Škerla u Zgodovinskom časopisu, 1950, 264—268.

[26] Upor. primedbe na knjigu *Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji* (Borec, 1950, 181—184, 205—207, 229—232 i Fr. Škerl, Zgodovinski časopis, 1951, 415—419).

U posebnom izdanju izišli su dokumenti Zbora pretstavnika slovenačkog naroda od 1 do 3 oktobra 1943 g.[27] Preštampavanje »Slovenskog poročevalca« iz 1938 i 1941 priredio je i opremio sa primedbama dr Fr. Škerl.[28] Preštampani su takođe »Delo«,[29] »Ljudska pravica«,[30] »Omladina«,[31] »Delavska enotnost«.[32]

U štampane izvore, nastale posle rata, treba ubrojiti izdanja dokumenata partiskih kongresa, naročito Petog kongresa KPJ i Drugog kongresa KPS.[33] Značajna su izdanja govora i članaka rukovodećih drugova iz NOB.[34]

Potrebno je još spomenuti mesta gde se danas čuvaju izvori i dokumenti za istoriju NOB u Sloveniji. To su, pre svega, arhivi CK ZKS i CK SKJ, arhiv Muzeja narodnog oslobođenja u Ljubljani, arhiv Vojnoistoriskog instituta u Beogradu i arhiv Državnog sekretarijata za unutrašnje poslove u Ljubljani i Beogradu. Čuvanje arhiva za istoriju NOB i u Sloveniji i u Beogradu uslovljeno je činjenicom da je NOB u Sloveniji sastavni deo NOB ostalih naroda Jugoslavije, pod jedinstvenim voćstvom, i činjenicom da je NOB bila istovremeno i narodna revolucija. Dragocene dokumente čuvaju i mnogi sreski i mesni muzeji i arhivi u Sloveniji. U pogledu arhiva okupatorskih vojnih formacija, važnih za istoriju NOB, potrebno je napomenuti da su italijanski arhivi vrlo dobro sačuvani, a nemački i mađarski mnogo slabije.

---

[27] Zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju, Ljubljana 1953.

[28] Upor. Zgodovinski časopis, 1951, 412—415.

[29] Delo, glasilo CK KPS 1941—1942, Ljubljana 1947.

[30] Ljudska pravica, organ KPS Ljubljana 1947 (nedostaje tekst jednog broja). — Vidi Smolej, 10 o. cit. 51, nap. 13.

[31] *Mlada Slovenija — Mladina 1941—1943*, Ljubljana 1946.

[32] *Delavska enotnost 1942—1944*, Ljubljana 1953 (napomene i objašnjenja napisao Tone Fajfar, uvodnu reč napisao Edvard Kardelj).

[33] V Kongres Komunistične partije Jugoslavije. Ljubljana 1948 (upor. Zgodovinski časopis, 1951, 402—403). — II Kongres Komunistične partije Slovenije, Ljubljana 1949 (upor. Zgodovinski časopis, 1951, 403—407).

[34] Edvard Kardelj, Pot nove Jugoslavije, Ljubljana 1946 (upor. Zgodovinski časopis, 1951, 407—410). — Boris Ziherl, Članki in razprave, Ljubljana 1948.

Za prikupljanje, čuvanje i sređivanje arhivske građe zaslužan je Muzej narodnog oslobođenja u Ljubljani, čiji počeci datiraju još od perioda NOB. Odlukom IOOF od 12 januara 1944 godine bio je osnovan Naučni institut pri IOOF sa zadatkom da »priprema naučni materijal i vrši naučna istraživanja, koja su potrebna Narodnooslobodilačkoj borbi sada i docnije za obnovu posle oslobođenja, i da naučnim putem prenosi uticaje iskustava iz NOB na samu nauku«.[35] Ova je ustanova, za koju njen prvi direktor dr Fr. Cviter (Zwitter) sasvim pravilno kaže da nema sličnog primera u NOB ostalih jugoslovenskih naroda i oslobodilačkoj borbi evropskih naroda za vreme Drugog svetskog rata,[36] imala znatno veći delokrug nego samo prikupljanje dokumentarne građe. Međutim, ona nije zanemarila ni ovaj te su baš ove njene zbirke (naprimer, italijanski arhiv iz Novog Mesta) i biblioteka kojoj su se, prema odluci IOOF od 12 marta 1944, morala dostavljati po dva obavezna primerka celokupne narodnooslobodilačke štampe, pretstavljale prvu osnovu celokupnog kasnijeg prikupljanja dokumentarne građe. Odmah posle oslobođenja Naučni institut promenio je naziv u Institut narodnog oslobođenja pri Pretsedništvu vlade LRS (Ljudska Republika Slovenija) sa glavnim zadatkom prikupljanja građe za istoriju NOB. Odlukom od 7 februara 1948 ovaj je Institut rasformiran, a osnovan je Muzej narodnog oslobođenja. Danas se u tom Muzeju nalazi dragocena zbirka najraznovrsnije dokumentarne građe: 425 fascikli partizanske vojne arhive, 600 fascikli arhive političkih i oblasnih organizacija OF, 1.300 fascikli italijanske arhive, 1.500 fascikli nemačke i 300 fascikli belogardističke arhive. Osim toga, Muzej ima dragocenu biblioteku (nacistička i fašistička literatura) koja raspolaže sa 19.661 knjigom, novinama i drugom štampom od čega za razdoblje 1941—45 periodične štampe ima 549 jedinica, a neperiodične 1.138. Potrebno je još napomenuti važnu fotografsku zbirku u Muzeju koja sa-

---

[35] Šnuderl, *Dokumenti,* 119 s.

[36] Ob deseti obletnici partizanskega Znanstvenega instituta, Naši razgledi 23 I 1954.

drži 38.000 dokumentarnih fotografija raznih vrsta, 3.468 negativa na pločama i 52.470 snimaka na filmu.[37]

Mada istorija NOB u Sloveniji još nije obrađena u celini, ipak već možemo govoriti o literaturi za istoriju NOB, tj. o delima koja naučno (pomoću izvora i naučnog metoda) obrađuju pojedina razdoblja, područja, događaje itd. Dela ove vrste nabraja i spomenuta Škerlova bibliografija.

2. O istoriografiji

Od završetka Drugog svetskog rata i NOB prošlo je tek 10 godina pa je stoga i razumljivo što istoriografije NOB u pravom smislu reči još nema. I ovo delo još uvek nosi značaj i oblik samo *pregleda* mada unekoliko proširenog. Ono nema ni ambicije ni namere da donese definitivan i konačan sud o NOB za razdoblje 1941—45 i to iz prostog razloga što narodna revolucija, započeta u 1941 godini, još uvek nije završena.

Na ovom bih mestu hteo da skrenem pažnju na interesantnu činjenicu, a ta je da se NOB u Sloveniji počela naučno analizirati i deliti u razdoblja i faze vrlo rano — još u toku borbe. Ova naučna analiza i deoba NOB je rad sekretara OF i jednog od rukovodećih funkcionera NOB Slovenije, pokojnog druga Borisa Kidriča kome pripada opravdana titula prvog istoriografa NOB u Sloveniji. Već u reviji *Osvobodilna fronta* koja je izašla novembra 1941 g. drug Boris Kidrič je podelio šestomesečno razdoblje NOB u Sloveniji u dva dela: u razdoblje od sloma stare Jugoslavije do nemačkog napada na Sovjetski Savez i to razdoblje naziva periodom raščišćavanja pojmova, dizanja pogažene narodne svesti, dizanja borbenog jezgra u OF i organizacionih i vojnih priprema. Drugo razdoblje obuhvata vreme od napada na Sovjetski Savez do početka novembra 1941, a drug Kidrič naziva ga periodom masovnog poleta OF, neposredne akcije i borbe.

Druga, vrlo rana deoba nije Kidričeva, već najverovatnije Beblerova. U naredbi štabu III grupe odreda od 30 maja 1942 godine on je, kao njen politički komesar,

[37] Ljubljanski dnevnik 19 IV 1955.

podelio NOB, sa gledišta razvoja partizanske vojske Slovenije, u tri razdoblja a to su: počeci partizanstva do učvršćenja osnovnih partizanskih jedinica, period priprema za prolećnu ofanzivu 1942 g. i period prolećnog rasplamsavanja i prve oslobođene teritorije.[38]

Treću deobu i vrlo detaljnu naučnu analizu izveo je opet drug Kidrič u brošurici *Dve leti OF* (istorijat), u kojoj je razdoblje od početka NOB do italijanske kapitulacije analizirao i podelio u pet faza: 1) period OF od sloma stare Jugoslavije do nemačkog napada na Sovjetski Savez; 2) period izrazitog masovnog poleta OF i oružane akcije slovenačkog partizanstva; 3) period oslobođenja najvećeg dela tzv. Ljubljanske pokrajine; 4) period borbe protiv spoljnjeg i unutrašnjeg neprijatelja koji je »valjalo izdržati i pod najtežim uslovima spremati novi polet« i 5) period opšteg poleta oslobodilačkog pokreta.

U brošuri *Tretje leto OF* (izdanje IOOF 1944 g.) drug Kidrič deli i analizira razdoblje od aprila 1943 g. do posle Drugog zasedanja AVNOJ-a. Ovaj period drug Kidrič deli na: 1) vreme od aprilskog zbora aktivista OF do kapitulacije Italije (od 27 aprila do 8 septembra 1943 g.); 2) period velike nemačke ofanzive (oktobar-novembar 1943 g.); 3) period Zbora pretstavnika slovenačkog naroda u Kočevju; 4) period posle Drugog zasedanja AVNOJ-a; 5) period izgradnje narodne vlasti i mobilizacije svih narodnih snaga (novembar 1943 — mart 1944 g.).

Poslednju deobu još za vreme NOB izveo je drug Kidrič u još neobjavljenom rukopisu koji se čuva u arhivu CK ZKS. Ovu vanredno zanimljivu i važnu analizu i deobu NOB završio je drug Kidrič oktobra 1944 g., najverovatnije još pre postavljanja za političkog komesara Glavnog štaba NOV i POS. U toj deobi je ukratko dodirnuo i predistoriju OF i NOB i zato ovo svoje delo koje naziva *Kratek oris razvoja Osvobodilne fronte in sedanja politična situacija v Sloveniji*, deli na: 1) Akcisko jedinstvo i Društvo prijatelja Sovjetskog Saveza pre okupacije; 2) protivimperijalistički front slovenačkog naroda (razdoblje od aprilskog sloma Jugoslavije do nemačkog napada na Sovjetski Savez); 3) od nemačkog napada na

---

[38] AMNO

Sovjetski Savez do prvog oslobođenja većeg dela slovenačke teritorije; 4) prva slovenačka oslobođena teritorija; 5) razdoblje belogardističko-mihailovićevske vojničke i političke ofanzivnosti; 6) od aprilskog zbora aktivista OF 1943 g. do italijanske kapitulacije; 7) period kočevskog Zbora izaslanika slovenačkog naroda; 8) nemačka ofanziva; 9) od nemačke ofanzive 1943 g. do Prvog zasedanja Slovenačkog narodnooslobodilačkog saveta (SNOS); 10) od Prvog zasedanja SNOS do Drugog zbora aktivista OF (početkom septembra 1944 g.); 11) sadašnja situacija u Sloveniji (oktobar 1944).

Pošto, pored ovih iscrpnih Kidričevih analiza i deoba NOB u razdoblja, imamo i dosta solidnih izdanja izvora, to će se istoriografija NOB moći uspešnije razvijati. Pored ovog mog rada koji će obuhvatiti celu NOB u Sloveniji, osećaju se dosta žive pripreme za izdavanje raznih većih monografija iz NOB. Tako je u pripremi opširan Zbornik o NOB u Ljubljani i opširna monografija o štampi i štampanju za vreme NOB. Na tim monografijama radiće se kolektivno, a one će se, pored običnih izvora, oslanjati i na sistematska saslušanja svedoka i učesnika. Neophodno bi bilo početi sa sistematskim prikupljanjem građe i za druga vrlo važna područja iz istorije NOB: o partizanskoj vojsci u Sloveniji, o narodnoj vlasti, o partizanskom sanitetu, o terenskim vezama i kuririma, o partizanskom sudstvu i zakonodavstvu, o partizanskoj prosvetnoj i kulturnoj aktivnosti.

Vredi spomenuti i *Belogardizem*, samostalan rad Frančeka Sajea o razvoju i aktivnosti slovenačke kontrarevolucije, koji je izašao u Ljubljani 1951 godine (1952 izašlo je drugo izdanje).

PRVI ODELJAK

OKUPACIJA I PODELA SLOVENIJE

1. 27 mart 1941

Kao dan početka NOB jugoslovenskih naroda možemo smatrati 27 mart 1941.[39] Već prilikom njegove prve godišnjice drug Kardelj podvlači da 27 mart znači prvu veliku pobedu narodnih masa nad fašizmom, petom kolonom i kapitulantima i da to nije samo puč šake oficira nego i posledica dugogodišnjih priprema i borbi KPJ.[40]

Događaji oko 27 marta 1941 odvijali su se ovako: 25 marta je (kao zadnja u sklopu balkanskih buržoazija) Trojnom paktu pristupila i profašistički usmerena jugoslovenska vlada Cvetković—Maček—Krek. Tim pristupanjem, koje je potpisano u Beču, jedan je deo jugoslovenske buržoazije priznao novo uređenje sveta po zamisli fašističkog Trojnog pakta koji je bio sklopljen 27 septembra 1940 između Nemačke, Italije i Japana. Pristupanjem Jugoslavije Trojnom paktu njena je buržoazija stekla na prvi pogled izvesne koristi: Nemačka joj posle pobede nad zapadnom demokratskom koalicijom garantuje deo ratnog plena u Evropi, obećava joj poštovanje državne granice za vreme rata i da u toku grčko-italijan-

---

[39] Upor. Josip Broz-Tito: Borba za osvoboditev Jugoslavije, Beograd 1945 (slov. tekst), 185, 244, 250, 427: Graditev nove Jugoslavije, Ljubljana 1951, 215; Borba za socijalistično demokracijo V, Ljubljana 1954, 543. — Edvard Kardelj, Pot nove Jugoslavije, Ljubljana 1946, 10—12, 26, 38, 70.

[40] Pot nove Jugoslavije, 255 s.

skog rata neće prevoziti svoje trupe preko jugoslovenske teritorije. Najzad, u tajnoj klauzuli Bečkog sporazuma Jugoslaviji se obećava izlazak na Egejsko More (Solun).[41] Ali čim se u Jugoslaviji saznalo da je vlada pristupila Trojnom paktu, celu je zemlju zahvatio talas velikog nezadovoljstva narodnih masa koji je dostigao vrhunac 27 marta. Edvard Kardelj kaže: »Samo u atmosferi ovakvog raspoloženja masa protiv vlade Cvetković—Maček i njenog pakta s Hitlerom, bio je moguć prevrat (puč) 27 marta 1941. Našoj Partiji je uspelo da mobiliše ogromne mase koje su u demonstracijama zajedno s vojnicima zahtevale poništenje pakta s Nemačkom, odbranu nacionalne nezavisnosti i unutrašnju demokratizaciju države. Te su demonstracije faktički početak velikog narodnooslobodilačkog pokreta sa Komunističkom partijom na čelu.[42]

Iz pomenutog Kardeljevog citata jasan je i sadržaj 27 marta 1941: nezadovoljstvo narodnih masa zbog profašističke politike Cvetkovićeve vlade i njenog pristupanja Trojnom paktu preraslo je pod rukovodstvom KPJ u velike demonstracije. Time je data puna podrška grupi oficira koja je u noći 26/27 marta zbacila Cvetkovićevu vladu, mladoletnog kralja proglasila za punoletnog, proterala kneza Pavla i obrazovala vladu »narodne sloge« sa generalom Simovićem na čelu. Tako je puč od 27 marta 1941 izvršen pod uticajem i pomoću *pritiska odozdo* koji se jasno odražavao u demonstracijama koje je već 25 marta organizovala KP u Beogradu, Splitu, Kragujevcu, Nišu, Leskovcu, Ljubljani i drugim mestima. Te su demonstracije dostigle vrhunac 27 marta posle izvršenog puča u kojima je Partija potpuno vladala situacijom i posle 20 godina stroge ilegalnosti ponovo stupila na videlo kao rukovodeća sila. Pored poznatih parola »bolje rat nego pakt«, »bolje grob nego rob« narodne mase, pod rukovodstvom KP, zahtevale su u tim demonstracijama od nove vlade da učini sve za ojačanje odbranbene moći države i vojske, da se država odmah demokratizuje, da narod dobije demokratska prava, da se vojska i državni

---

[41] Procès des grands criminels de guerre... Nuremberg, Tom XXIX, str. 81 (citiram: Procès XXIX 81).

[42] Pot nove Jugoslavije, 7.

aparat očiste od petokolonaša i drugih izdajnika, da se raspuste koncentracioni logori i puste iz zatvora osuđeni revolucionari, da se raskine pakt sa fašističkim državama i da se država nasloni na protivhitlerovske snage.[43] Suština 27 marta 1941 nije, dakle, u vojničkom puču koji su posle toga narodne mase oduševljeno pozdravile i to svoje oduševljenje razvile do velikih demonstracija pod rukovodstvom KP. Puč, dakle, nije izazvao demonstracije nego je nastao kao njihova posledica, tj. kao posledica demonstracija protiv režima i Bečkog sporazuma[44] ali, kao što kaže A. Ranković u već citiranom govoru direktno, 27 marta je narod srušio vladu Cvetković—Maček. Još manje je, prema tome, 27 mart nekakav spontan i neorganizovan pokret narodnih masa.

O značaju 27 marta došlo je do polemike između Save Kosanovića, Živana Mitrovića i Bogdana Pešića.[45] Sava Kosanović tvrdi da je 27 mart bio »vulkanska erupcija sa neproračunatim efektima, jedna od velikih prekretnica, kad narod progovara. To je srušilo stanje abnormalnog političkog života aleksandrovske diktature od 12 godina«.[46] Pogrešnost te tvrdnje iz koje bi se moglo zaključiti da je do demonstracija došlo nekako spontano, jasna je. Narodne mase nikada se ne bi podigle i demonstrirale da neko nije pozivao na te demonstracije i u njima vodio. A to je uradila jedino KP. O tome, pak, kakvu su ulogu u tim demonstracijama igrali i drugi demokratski elementi, naprimer, pristalice nekadašnje Pribićevićeve Samostalne demokratske stranke (SDS), govori E. Kardelj u dosada najboljoj analizi suštine 27 marta gde kaže da, ako bismo događaje od 27 marta gledali samo po njiho-

---

[43] Upor. govor Aleksandra Rankovića na beogradskom radiju (Borba 27 III 1951).

[44] Svetozar Vukmanović, 27 mart i naša narodna revolucija, Borba 27 III 1951.

[45] Sava Kosanović, Povodom članka »Pre deset godina«, Politika 12 IV 1951 (Primedbe Kosanovića na članak Ž. M. u Politici 12 IV 1951). — Mitrović Živan, Nekoliko objašnjenja na primedbe Save Kosanovića povodom članka »Pre deset godina«, Politika 15 IV 1951. — Sava Kosanović, Zašto umanjivati istoriski značaj 27 marta? Politika 25 i 26 IV 1951. — Pešić Bogdan, Ko umanjuje istoriski značaj 27 marta? Politika 27 IV 1951.

[46] Politika 26 IV 1951.

vom spoljnom obliku, izgledalo bi da se ovde radi samo o puču u vrhovima stare Jugoslavije. Ali ako celu stvar pogledamo malo dublje, kaže Kardelj, videćemo da je do puča došlo pod uslovima ogromne unutrašnje revolucionarne napetosti kakva je u to vreme vladala u Jugoslaviji. I u toj revolucionarnoj napetosti, kaže Kardelj dalje, došle su do izražaja razne snage: direktni uticaji međunarodnih faktora, špekulacije domaćih političkih i vojnih grupa i dinastičkih klika, pritisak odozdo, a isto tako i iskreni patriotski otpor pojedinaca iz političkih vrhova. Sve je to odražavalo veliku političku krizu u tadašnjoj Jugoslaviji. Istovremeno je u narodnim masama sve više vrilo; rasla je svest o tome da dolazi vreme obračuna sa protivnarodnom buržoazijom, a KP je sve više postajala jedina politička snaga koja je povezivala jugoslovenske narode u demokratskoj borbi i osposobljava ih za veliku borbu u budućnosti, Kardelj nastavlja: »U takvim uslovima puč od 27 marta, razume se, nije mogao da ostane u okvirima koje su mu nametali njegovi začetnici... Velike demonstracije koje su izbile 27 marta u Beogradu i drugde po Jugoslaviji nisu bile samo podrška obračunu sa politikom Cvetković—Maček, nego su ujedno pokazale da politički aktivne narodne mase, u svojoj velikoj većini, više ne idu za parolama ove ili one frakcije starih političkih vrhova, nego da je kod njih već počela preovlađivati politička linija za koju se borila Komunistička partija Jugoslavije. *27 marta je i poslednjem političkom slepcu moralo biti jasno da je u Jugoslaviji prošla era buržoazije i da je rukovodeća uloga prešla na radničku klasu i njen najsvesniji deo — na Komunističku partiju*«.[47] U istom referatu Kardelj postavlja 27 mart i kao datum početka narodne revolucije u Jugoslaviji, kad kaže: »S pravom možemo reći da velike demonstracije 27 marta pretstavljaju prvog glasnika i prvi korak u revolucionarnom procesu koji je promenio karakter Jugoslavije«.

Ostaje još pitanje koje su snage 27 marta 1941, podržane od demonstracija narodnih masa, izvršile puč? Nema

---

[47] E. Kardelj, Deset let ljudske revolucije (Referat na III kongresu OF), Novi svet, Ljubljana 1951, 403 s. i Komunist 2—3, 1951, 56 s. (Izdanje na srpskohrvatskom str. 60 s. — Nap. red.).

nikakve sumnje da su izvršioci puča bile najrazličitije buržoasko-demokratske frakcije i sa njima povezani krug mladih oficira. Dublje i vodeće snage tih eksponenata moramo svakako tražiti u onom delu srpske i jugoslovenske buržoazije koji svoj kapital nije hteo da veže za nacistički i fašistički kapital, kao što je to učinio profašistički deo velikosrpske, odnosno, jugoslovenske buržoazije. Činjenica da je jugoslovenska buržoazija bila pocepana na dva velika logora — na profašistički i logor koji je simpatisao sa takozvanim zapadnim demokratijama; zatim da fašistički kapital sve više prodire u Jugoslaviju gde podriva naročito angloamerički kapital i da se sve to odražava u buržoasko-političkoj strukturi stare Jugoslavije. Sve to ima svoje duboke ekonomske uzroke i korene koji su vrlo malo istraženi i razjašnjeni. U tom je pravcu sa prilično uspeha počeo da istražuje Danilo Lekić u svojoj velikoj raspravi o početku oružanog ustanka u Jugoslaviji.[48]

U Ljubljani su demonstracije započele već 25 marta te su se nastavljale sve do 27-og. Inicijatori tih demonstracija bili su, po direktivama Partije, članovi marksističkog *Slovenskog kluba* na Ljubljanskom univerzitetu i skojevci. Tim su se demonstrantima sve više priključivale ostale mase demonstranata koje su tražile odbranu Jugoslavije od fašističke opasnosti.[49]

Da narodne mase, pod voćstvom Partije, nisu 27 martu dale pravi sadržaj odmah čim je u Beogradu izvršen buržoaski puč i time, zapravo, već otpočele narodnooslobodilačku borbu, 27 mart bi se sveo samo na obaranje fašističke vlade i prelaz Jugoslavije u tabor zapadnih demokratija. Time bi se sudbina Jugoslavije, kakvu joj je Hitler već toga dana bio namenio, najverovatnije svela na sudbinu drugih okupiranih država koje su do fašističkog napada zadržale prijateljstvo sa državama zapadnih demokratija.

Hitler se još 27 marta odlučio da napadne Jugoslaviju jer je tada drugi put, i to na veoma vidan način,

---

[48] Komunist 4—5, 1951, 26—123, osobito 48—56. (Izdanje na srpskohrvatskom, str. 50—130. — Nap. red.)

[49] Podaci u neobjavljenom rukopisu J. Šiške.

doživeo neuspeh na svom pobedonosnom pohodu po Evropi. Po njegovim rečima, Jugoslavija je državnim udarom od 27 marta postala nesiguran faktor u njegovim namerama da okonča neuspeli italijanski poduhvat u Grčkoj i preduzme napad na Sovjetski Savez za koji je odluka već bila donesena i pripreme izvršene. Pritom je naglasio da Srbi i Slovenci nikad nisu bili naklonjeni Nemcima, usled čega je odlučio da razbije Jugoslaviju i kao državu i kao vojnu silu, čim se obezbede potrebna sredstva i vojska. Svom Generalštabu je naredio da radi brzo i za napad na Jugoslaviju da traži vojnu pomoć od Italije, Mađarske, a delom i od Bugarske. Jugoslaviji treba zadati brutalan udar bez sažaljenja jer je to, prema njegovim rečima, politički veoma značajno: razbijanje države postići munjevitim dejstvom. Može se računati da će Hrvatska (Pavelić) stati na stranu Nemačke. Zbog napada na Jugoslaviju plan »Barbarosa« (napad na Sovjetski Savez) mora se odgoditi za četiri sedmice.[50]

Istog dana (27 marta) Hitler piše *Uput br. 25* (Weisung Nr 25), u kome naređuje da se Jugoslavija napadne sa prostora Rijeka — Grac i sa prostora oko Sofije, da se oba udara usmere prema Beogradu i južnije, uništi jugoslovenska oružana sila, odvoji krajnji južni deo Jugoslavije od ostale njene teritorije i pretvori u bazu za preduzimanje italijansko-nemačke ofanzive na Grčku.[51]

Već 28 marta Nemci izrađuju predlog sadejstva sa Italijanima za operacije prema Jugoslaviji. Nemci će formirati udarnu grupu južno od Sofije za udar na Skoplje i dalje prema jugu, da bi se rasteretio italijanski front u Albaniji, i udarnu grupu na prostoru Grac — Južna Mađarska za udar na Beograd i zapadne predele Jugoslavije. Zadatak Italijana je da nastupanjem što jačih snaga ka liniji Split — Jajce zaštite desni bok nemačke udarne grupe koja će prodirati od Graca, — da pređu u odbranu na grčko-albanskom frontu, — i da obrazuju udarnu grupu za dejstvo iz Albanije preko Kosmeta radi spajanja sa nemačkom udarnom grupom koja će operi-

[50] Procès XVIII 21—26. — Zbornik II/2 465—472.

[51] Procès XVIII 21—29. — Zbornik II/2 472—476.

sati južno od Skoplja. Dalji zadatak Italijana je da neutrališu jugoslovensku ratnu mornaricu i, docnije, da ponovo preduzmu ofanzivu u Albaniji.[52]

Radi pridobijanja Musolinija za svoj poduhvat Hitler mu 28 marta u 0.50 časova upućuje naročito pismo, u kome navodi da je čitavo vreme od početka italijansko-grčkog rata gledao na Jugoslaviju kao na najopasnije mesto, ali je ipak mnogo nastojao da tu zemlju privede u interesnu sferu Trojnog pakta. Događaji od 27 marta koji, doduše, nisu katastrofalni, doveli su do preokreta u odnosima Nemačke prema Jugoslaviji i radi toga je preduzeo sve potrebno za vojne operacije. »Zato Vas molim, Duče, od sveg srca, da u sledećim danima ne preduzimate nikakve vojne operacije u Albaniji« (u to vreme se grčko-italijanski front nalazio u Albaniji i malo je falilo da Grci bace Italijane u more). »Smatram za neophodno da bilo kakvim raspoloživim vojnim snagama obezbedite i posednete sve značajnije prelaze iz Jugoslavije za Albaniju«. Hitler dalje traži od Musolinija da najhitnije ojača italijanske snage na jugoslovensko-italijanskoj granici i da » o svemu što sada radimo i određujemo, sačuva potpunu tajnu i da o tome saznaju samo ona lica koja moraju bezuslovno nešto o tome da saznaju«.[53] Pismo je uručeno Musoliniju 28 marta u 2.00 izjutra. Musolini je odmah odgovorio da ga događaji u Jugoslaviji nisu iznenadili i da je ubeđen da je puč bio odlučen još pre Beča (25 marta 1941), i to u sporazumu sa knezom Pavlom. Odmah će narediti generalu Kavaleru (Cavallero) da se odloži ofanziva u Albaniji, koja je bila predviđena za 31 mart. Italijanska vojska će u Severnoj Albaniji zatvoriti tri puta prema Jugoslaviji, a na Alpiski front će odmah uputiti još sedam divizija (dotada je na tom frontu bilo šest divizija i 15.000 graničara i posadnih jedinica). Musolini ovako završava pismo: »Osim bugarskog i mađarskog učešća, treba imati u vidu i separatističke tendencije Hrvata koje pretstavlja dr Pavelić koji se nalazi nedaleko od Rima« — a koga je Musolini pozvao

---

[52] Isto, XVIII 33 s.

[53] Isto, 565—567.

da mu se javi ujutru, kako napominje nemački poslanik u Rimu fon Makenzen.[54]

Vrhovna komanda kopnene vojske (Oberkomando des Heeres — OKH) u rekordnom vremenu izrađuje, 30 marta, uput iz početnog operaciskog plana za »Poduhvat 25« kao i dopunski uput za »Maritu« (»Aufmarschanweisung für »Unternehmen 25«, sowie ergänzende Weisung für »Marita«).[55] Hitler se, dakle, odlučuje za napad na dve države. Prema ovom uputu, OKH namerava da prema Jugoslaviji izvede koncentričnu operaciju, sa prostora Celovec — Grac — Nova Kanjiža (2 armijom) i sa prostora oko Sofije (12 armijom), opštim pravcem ka Beogradu i južno, sa ciljem da uništi jugoslovensku oružanu silu i što pre zauzme južni deo Jugoslavije radi uspostavljanja veze sa italijanskom grupom armija u Albaniji i stvaranja osnovica za produženje nemačko-italijanske ofanzive prema Grčkoj.

Italijanska 2 armija, raspoređena oko Trsta, ima da veže neprijatelja koji se bude nalazio pred njom, a zatim, čim ovaj bude pokolebari, da se priključi nastupanju 2 armije (nemačke) koja će dejstvovati opštim pravcem ka jugoistoku. Rečeno je da će granica dejstva ovih armija biti određena docnije. Italijani će na grčko-albanskom frontu ostati u odbrani, zatvoriti i braniti prolaze za Jugoslaviju kod Skadra, Kukeša, Debra i Struge. Zadaci Mađara: sadejstvovati u napadu i nadirati u oblast severno od linije Sava — Dunav do ušća Tise. Učešće Rumuna se ne predviđa. Na slučaj učešća Bugarske, njena će vojska biti pod komandom štaba nemačke 12 armije.[56]

Osnovne snage za izvršenje napada su, dakle, nemačke. Uloga Italijana je podređena (obezbeđenje juliske granice, preko nje sadejstvo sa nemačkom 2 armijom, a u Albaniji navedeni zadaci; jedini aktivni zadatak bio je neutralisanje jugoslovenske ratne mornarice), a uloga Mađara još podređenija.

---

[54] Isto, 568. — Zbornik II/2 494—505.

[55] »Unternehmen 25« je šifra za napad na Jugoslaviju, a »Marita« za napad na Grčku.

[56] Procès XXXVIII 251—254.

Hitler je za napad na Jugoslaviju odredio veoma jake snage. To je razumljivo, jer mu se žurilo sa napadom na Sovjetski Savez, koji je morao da odgodi za četiri sedmice. Kao što smo videli, za napad na Jugoslaviju određene su dve armije. 2 armija sastojala se delom iz novoprispelih jedinica, a delom iz jedinica koje su bile već pripremljene za napad na Sovjetski Savez. 12 armija je već 1 marta 1941 počela da pristiže u Bugarsku. Sastav 2 armije — generalpukovnik fon Vajks (von Weichs): dve tenkovske divizije (8, 14), jedna motorizovana (16), šest streljačkih (79, 125, 132, 169, 183, 197) i jedna brdska (1). Sastav 12 armije (generalfeldmaršal fon List): pet tenkovskih divizija (2, 5, 9, 11, 16), dve motorizovane (60, SS »R«), osam streljačkih (46, 50, 72, 73, 76, 164, 198, 294), tri brdske divizije (4, 5, 6) i četiri samostalna puka »Gros Dojčland« (Gross Deutschland), »SS Adolf Hitler«, 125, Gering (Göring).[57]

Italijani su na Alpiskom frontu grupisali 2 armiju — general Ambrozio (Ambrosio) — sastava: V, VI, XI, Brzi i Motorizovani armiski korpus sa divizijama »Friuli«, »Asijeta« (Assietta), »Ravena« (Ravenna), »Sasari« (Sassari), »Lombardija« (Lombardija), »Bergamo«, »Re«, »Izonco« (Isonzo), a osim toga, i divizije »Pasubio« (Passubio), »Torino« i »Litorio« (Littorio), tri divizije Brzog korpusa (I, II, III), 3 grupa alpina sa bataljonima »Val Peliće« (Val Pellice), »Val Čeniša« (Val Cenischia) i »Val Toće« (Val Toce), i alpiska artiljerija »Val d' Adiđe« (Val d' Adige).[58] Na jugoslovensko-albanskoj granici Italijani su grupisali pet streljačkih divizija: »Pulje« (Puglie), »Kunenze« (Cunense), »Firence« (Firenze), »Mesina« (Messina), »Marke« (Marche), tenkovsku diviziju »Čentauro« (Centauro), dva konjička puka (»Aosta« i »Milano«) i dve grupe crnih košulja »Dijamanti« (Diamanti) i »Agostino«.[59]

Fon Brauhič (von Brauchitsch) je predvideo kao pomoć još šesnaest mađarskih brigada.[60] Svim ovim sna-

---

[57] Isto, 254.

[58] Arhiv Vojnoistoriskog instituta JNA (AVI), fasc. 1A.

[59] General-lajtnant M. Zelenika, O operacijama u Jugoslaviji aprila 1941 godine, Vojnoistoriski glasnik 4, Beograd 1951, 206.

[60] Procès XXXVIII 253.

gama treba dodati još vazdušne snage, naročito nemačke — generali Ler (Löhr) i Rihthofen (Richthofen) — koje su se nalazile pod ličnom komandom Geringa.[61] Jedan od prvih njihovih zadataka bio je da poruše Beograd, koji je 27 marta bio središte otpora protiv Hitlera, i jugoslovenske aerodrome.

Šta je učinila jugoslovenska buržoazija posle puča od 27 marta da se odbrani od ovih jakih neprijateljskih snaga? Prvo treba imati na umu činjenicu da je i anglofilski deo jugoslovenske buržoazije želeo da ostane »neutralan«. Preko svog novog ministra spoljnih poslova, starog Ninčića, u više mahova je izjavljivao da se Jugoslavija nije odrekla Bečkog sporazuma. U to vreme je postojao ratni plan jugoslovenskog Generalštaba »R-41«[62] koji je imao niz slabosti. OKH bila je, svakako, upoznata sa ovim planom i zato je žurila sa svojim armijama kako bi što pre razbila i potpuno dezorganizovala svaku jedinstveno vođenu jugoslovensku odbranu. Jugoslovenska vlada, da bi pokazala svoju neutralnost, pa i zbog delovanja fašistički orijentisanog generala Nedića, nije ni posle 27 marta žurila sa mobilizacijom. Pre 27 marta Jugoslavija je imala pod oružjem 200—250.000 ljudi u vojsci i mornarici. 28 marta pozvano je »na vežbu« još 500.000, a 30 marta naređeno je »aktiviranje« svih oružanih snaga, stim da prvi dan aktiviranja bude 3 april. Stvarna opšta mobilizacija naređena je tek 7 aprila, kad je Jugoslavija već bila napadnuta.[63]

U okviru ovog razmatranja biće govora samo o italijanskom i nemačkom napadu na Sloveniju, dakle, o napadu italijanske 2 armije, odnosno njenog XI i V armiskog korpusa, i nemačke 2 armije. Arhiva italijanske 2 armije gotovo je u potpunosti sačuvana, dok nedostaju arhive nemačkih jedinica. Po pitanju nemačkog prodora u Sloveniju možemo se osloniti na veoma oskudne podatke. No, već na ovom mestu možemo tvrditi da je taj prodor bio upočetku samo prolaznog značaja. Nemci su žurili da prodru što dublje u jugoslovensku teritoriju da bi što pre razbili i dezorganizovali jugoslovensku vojsku.

---

[61] Archiv der Gegenwart 1941, 5005.
[62] Zelenika, loc. cit., 207.
[63] Isto, 210 s.

2. Italijanski i nemački upad u Sloveniju i njena okupacija

Zadatak italijanske 2 armije, koja je u početku posela liniju s. Kokova (na putu Podklošter — Trbiž) — Matulje, bio je, kao što je već kazano, dvojak: vezati jugoslovenske snage i potrebnim ofanzivnim dejstvima štititi desni bok nemačke 2 armije. Njen osnovni zadatak, dakle, nije bila ofanziva; nju su Nemci zadržali samo za sebe. Radi toga je italijanska 2 armija nastupala preko jugoslovensko-italijanske granice veoma sporo i oprezno sve do 11 aprila kad je, zbog sloma jugoslovenskog fronta u Sloveniji i brzog prodora nemačke 2 armije, sa njenim odobrenjem prešla u nastupanje i otpočela da zaposeda Sloveniju.

Front italijanske 2 armije, koja se nalazila u pripravnosti pred jugoslovensko-italijanskom granicom, bio je podeljen na dva sektora, severni i južni. Severni sektor: linija s. Kokova — Debeli Vrh (tt 1299) — Sv. Trojica (tt 690), poseo je XI armiski korpus (divizije: »Re«, »Izonco«, »Asijeta« i »Ravena«, 3 alpiska grupa — III Gruppo Alpini — XVI i XVII posadni sektor sa topovima kal. 169/35 i LXV sa topovima kal. 152/13). Južni sektor, na liniji od s. Senožeča do bivše jugoslovensko-italijanske granice i granicom do s. Matulja, poseo je V armiski korpus (divizije »Sasari«, »Lombardija« i »Bergamo«, 7 i 107 mitraljeski bataljon, artiljerija posadnih sektora: XII, XVIII, XXIII, XXIV kal. 169/35, LXVI, LXVII kal. 152/13 i LII kal. 152/37). U armiskoj rezervi nalazio se VI armiski korpus, raspoređen na prostoriji Vipava — s. Razdrto i divizija »Friuli« u rejonu Divače. Na dan početka neprijateljstva, 6 aprila, u rezervi 2 armije nalazio se Motorizovani armiski korpus sa štabom u Opčinama (divizija »Pasubio« u s. Knežak, »Torino« u s. Šapjane, »Litorio« u s. Hrpelje i Kozina) i armiski Brzi korpus: 1 brza divizija na prostoru Branik (Rihemberg) — Zali Hrib (Dornberg) — Sv. Križ — Ajdovščina — Gora (Mala), 2 i 3 brza divizija oko Trbiža.[64]

---

[64] AVI, fasc. 1A.

U pitanju je još datum napada na Jugoslaviju. Njega su, prirodno, odredili glavni napadači, Nemci, odnosno sam Hitler. On je još pre 31 marta odredio 5 april kao dan: napada na Grčku, udara od Sofije ka Skoplju, bombardovanja Beograda i bombardovanja jugoslovenskih aerodroma, — 8 april za udar prema Nišu i 12 april za udar 2 armije sa prostorije Celovec — Grac — Nova Kanjiža.[65]

Hitlerova odluka o defanzivnoj ulozi 2 italijanske armije nije nikako odgovarala Italijanima, starim interesentima za Balkan, naročito za Sloveniju, Dalmaciju i Podunavlje. A ipak je italijanski Generalštab usvojio Hitlerove datume i odlučio da 2 armija pređe 15 aprila iz odbrane u napad. Komandant 2 armije, general Ambrozio, saopštava 2 aprila potčinjenim komandantima korpusa da će sile Osovine otpočeti neprijateljstva prema Jugoslaviji 5 aprila i da se taj dan ima računati kao početak neprijateljstava i na italijanskoj granici — bez obzira na to što ona tu neće odmah otpočeti.[66]

Musolini naređuje 2 aprila da se sve italijanske jedinice, izuzev graničara i policije, povuku iz Rijeke ka Matulju,[67] a 5 aprila da se na licu mesta strelja svaki vojnik ili oficir koji bi se od početka neprijateljstava povukao bez naređenja.[68]

Kao što je poznato, Nemačka je napala Jugoslaviju u ranim jutarnjim časovima 6 aprila, jer 5 aprila vremenske prilike nisu dopuštale izvođenje uspešnih vazdušnih operacija — bombardovanje Beograda.

Razmotrimo najpre nastupanje italijanskog XI armiskog korpusa u Sloveniju. Komandant tog korpusa, general Roboti (Robotti), podnosi, 25 maja 1941, detaljan izveštaj o operacijama svojih jedinica, u kome tok operacija u Sloveniji deli na tri faze: prvu od 27 marta do 5 aprila — odbrana, drugu od 6 do 11 aprila — ofanzivna

---

[65] Procès, XXVIII 42—48.

[66] AVI, fasc. 1B.

[67] AVI, fasc. 1G.

[68] AVI, fasc. 1A.

delatnost u pograničnoj zoni — i treću od 11 do 23 aprila — ofanzivne operacije i iskorišćenje uspeha.[69]

Prva faza. U njoj je general Roboti izneo da je, usled jugoslovenske politike koja se odrazila u državnom udaru od 27 marta, rat postao neizbežan. Zato je komanda 2 armije naredila 27 marta da se posedne jugoslovensko-italijanska granica. XI korpusu je određena linija Kokova — Debeli Vrh (tt 1299). Nju su posele divizije »Re« i »Izonco« i 3 grupa alpina kao zaštita posadnih i graničnih delova. 28 marta korpus je imao sledeći raspored: štab korpusa u Videmu (Udine), divizija »Re« u Ajdovščini, divizija »Izonco« u Postojni, 3 grupa alpina u Bovecu i grupa alpiske artiljerije u Tolminu. Posadne jedinice bile su raspoređene: 3 samostalni bataljon crnih košulja na liniji Trbiž — Na Logu — Cerkno, 1 mitraljeska četa u s. Kalce, 11 artiljeriski puk na Bukovju, 3 artiljeriski puk na Črnom Vrhu više Idrije i pionirske jedinice sa štabom u Videmu. Jedinice XI korpusa održavaju vezu levo sa Nemcima na liniji Peč (k 1509) — Kamnati Vrh (tt 1656), a desno graničari održavaju vezu sa V korpusom.

Po podacima italijanskog Generalštaba od 5 aprila, Jugoslavija bi imala prema XI korpusu: na otseku Peč (k 1509) — Podbrdo oko 19.000 planinaca sa artiljerijom (štab u s. Ovsiše); na otseku Podbrdo — Idrija 16—18.000 planinaca (štab u s. Poljane); na otseku Idrija — Planina, Dravsku diviziju (20—25.000 ljudi, štab u Ljubljani), na otseku Planina — Snežnik (tt 1796), jednu diviziju 20—25.000 ljudi, štab u s. Ribnici); rezerva — jedna divizija između Kranja i Škofje Loke (20.000 ljudi, štab u Škofjoj Loki) i jedna divizija (20.000 ljudi, Litija).

U navedenom rasporedu i sa prilično tačnom procenom jačine svog protivnika dočekao je XI korpus 6 april, kad su u 6 časova izjutra otpočela neprijateljstva. Korpus je odmah primio zadatak: braniti granicu na liniji Kokova — Debeli Vrh (tt 1299) i otpočeti patrolnu delatnost u zahvatu Trbiža, Tolmina, Godoviča i Postojne. General Roboti je izdao 6 aprila sledeću dnevnu zapovest:

---

[69] Relazione circa le operazione compiute alla frontiera orientale nel periodo 27. III — 23. IV (XIX), AVI, fasc. 21A i AMNO fasc. XI. C.d.A. operazioni 1941/42.

U ovom momentu korpus ima samo jednu dužnost: ne napustiti nijednu stopu zemlje! Na svaki neprijateljski napad, pa bio on ma kako neznatan, ima odmah da odgovori kako pojedinac tako i jedinica. Neprijatelj koji stoji pred nama mrzi nas, našu otadžbinu i naše saveznike. Zato ga treba mrzeti i odgovarati mu sa još većom oštrinom od njegove. Stojimo na granici naše otadžbine, na pragu svoje kuće!

Druga faza. Roboti navodi da se neprijatelj držao pasivno, i korpus je otpočeo da vrši patrolne akcije preko granice da bi otkrio neprijateljske namere. U jednoj takvoj akciji italijanski graničari su uz pomoć nemačkih graničara zauzeli već 6 aprila Peč (k 1509), a 7 aprila Petelinjek (k 1546) i s. Rateče. Akcije na južnom delu fronta korpusa ometalo je rđavo vreme. 8 aprila su Italijani zauzeli i Podkoren i s. Kranjsku Goru, gde su stvorili snažno uporište, a preko Vršiča (k 1661) su dovozili brdsku artiljeriju. Patrole, upućene prema zaseoku Ravniku i s. Grčarevcu, nisu naišle ni na kakav otpor, pa se Roboti pita nije li možda sve to samo jugoslovenska taktika da bi se Italijani namamili u zasedu? Dosada su jugoslovenske jedinice davale otpor samo kod Blegoša (tt 1562) — 7 i 8 aprila. Jugoslovenski graničari su 8 aprila napali preko granice na s. Cerkno i odbacili Italijane do s. Zakriža, ali su se opet povukli.

Na prvi ozbiljniji otpor naleteli su Italijani (bataljon alpina »Val Toće«) 9 aprila, kad su uz pomoć Nemaca zauzeli s. Gozd Martuljak i odatle pokušali da prodru dalje. Borba, u kojoj je došlo i do bacanja ručnih bombi, trajala je čitavo popodne i završila se tek noću, uprkos intervencije italijanske artiljerije. Italijani priznaju da su u toj borbi imali 4 mrtva i 7 ranjenih.

Pošto je savladala taj otpor, italijanska 2 armija odlučila je 9 aprila da pripremi ofanzivu koja bi trebala da počne 15 aprila. Zato je XI korpus još 9 aprila obrazovao tri napadne kolone za nastupanje u Sloveniju: levu (3 grupa alpina) dolinom Save, srednju (divizija »Re«) i desnu (divizija »Izonco«).

Međutim, 10 aprila Italijani su saznali za čitav nered koji je tog dana nastao u jugoslovenskoj vojsci u Sloveniji. Roboti piše: »Stigli su podaci da Slovenci bacaju

oružje i odlaze kući, a Srbi pokušavaju da to spreče. To je, dakle, prvi znak rastrojstva, ali se još ne zna kako će se držati utvrđenja koja zatvaraju puteve prema Ljubljani. Da li će popustiti velika utvrđenja na Žirovskom Vrhu, kod Sv. Tri Kralja, na Gradišču, na Strmici, na Ljubljanskom Vrhu i na Slivnici«. (Roboti je, dakle, dobro poznavao osnovna jugoslovenska utvrđenja koja su se protezala pored same tadašnje jugoslovensko-italijanske granice pravcem: Blegoš — Logatec — Ljubljanski Vrh — Cerknica.) Osim toga, 10 aprila je iskrsnuo jedan nov momenat — brz prodor nemačke 2 armije, a osnovni zadatak XI korpusa je bio da joj obezbeđuje desni bok. Zato je komanda italijanske 2 armije odlučila 10 aprila da već 11 aprila u 12 časova pređe u ofanzivu.

Komandant 2 armije ojačao je XI korpus sa 1 divizijom Brzog korpusa i 11 bersaljerskim pukom, naredivši mu da sa ranije pomenute tri napadne kolone otpočne nastupanje 11 aprila u 12 časova. *Leva* kolona je imala da nastupa dolinom Save prema Kranju i dolinama Sore i Selščice u pravcu Škofje Loke. Tako će ova kolona štititi desni bok nemačkog nastupanja preko Ljubelja, a onda će se spojiti i nastupati zajedno prema Ljubljani. *Srednja* kolona je imala da prodire pravcem Žiri — Žirovski Vrh — Lučne — Horjul — Dobrova — Št. Vid nad Ljubljanom — Ježica, a *desna* kolona pravcem Kalce — Logatec — Vrhnika — Ljubljana.

Treća faza. Nastupanje XI korpusa počelo je 11 aprila u 12 časova kao što je bilo naređeno. Pošto korpus nije naišao nigde više na otpor, komandant 2 armije odlučio je da zauzme Ljubljanu pre nego bi je prema planu mogla zauzeti desna kolona. Zato je od 1 divizije Brzog korpusa i 11 bersaljerskog puka obrazovao pokretnu grupu koju je uputio pravcem Podkraj — Logatec sa zadatkom da, prestižući italijanske jedinice, izbije pravo u Ljubljanu. Ona je zaista izbila u Ljubljanu 11 aprila u 17.30 časova bez ikakvog otpora , skinula sa Ljubljanskog Grada belu zastavu i razvila italijansku.

Zauzimanje Ljubljane, glavnog grada Slovenije, vojskom, bilo je za Italijane značajan politički događaj. Granicu zone dejstva između nemačke 2 armije i italijanske 2 armije Nemci su prvi put odredili 11 aprila linijom k

2203 (severno od Grintovca) — Litija (nemačka) — Novo Mesto (nemačko) — Vinica — Slunj — Bihać — Jablanica. Nemci su ovu granicu kasnije svojevoljno premeštali, ali uvek na štetu Italijana. Vrlo je verovatno da je komanda italijanske 2 armije dobro poznavala ovakvo nemačko savezništvo i upravo zato pohitala sa zauzimanjem Ljubljane, u čemu je i prestigla Nemce.

XI korpus zauzeo je 11 aprila: levom kolonom u 16.30 časova Jesenice i s. Zali Log, srednjom Žiri i zaustavio se uveče između s. Št. Jošt i s. Lučne, a desnom Logatec i divizijom »Re« stigao u 20 časova u već zauzetu Ljubljanu. 13 aprila je leva kolona zauzela Škofju Loku i Šenčur pri Kranju, srednja istočnu okolinu Ljubljane, a desna južnu okolinu Ljubljane i rejon Turjak — Velike Lašče; štab XI korpusa se premestio iz Kanala u Vrhniku; Nemci su odredili novu granicu zona linijom: Celovec — Novo Mesto — Črnomelj — Vinica — Slunj.

Ukupni gubici italijanske 2 armije u vremenu od 6 do 13 aprila iznose u mrtvima: 3 oficira i 20 podoficira i vojnika; ranjeno je 6 oficira i 48 podoficira i vojnika, a 22 lica su nestala.

Na dan 14 aprila leva je kolona ostala u mestima koja je zauzela 13 aprila, srednja se (divizija »Re«) nalazila u Ljubljani i na mostovima preko Save, a desna (»Izonco«) na Turjaku i u Velikim Laščama. 18 aprila je štab XI korpusa bio u Ribnici; divizija »Izonco« u Kočevju, »Ravena« u Loškom Potoku i »Re« u Ljubljani. 3 grupa alpina morala je već da se povlači iz Gorenjskog, jer su Nemci tog dana odredili novu demarkacionu liniju: Možič (tt 1602) — Ratitovec (tt 1666) — Kranj (nemački) — Kamnik (nemački) — Litija — Novo Mesto — Karlovac — Bihać — Bos. Petrovac — Livno — Mostar — Gacko — Kolašin. Ovom su linijom Italijani bili oštećeni u velikoj meri i hitno su se morali povući iz krajeva koje su već poseli.[70]

Ranije je rečeno da samovoljno pomeranje demarkacione linije od strane Nemaca jasno ukazuje na to kakav je odnos bio u savezu Italija — Nemačka. Do kraja aprila dešavalo se u Sloveniji da pojedina mesta u blizini granične linije danju posednu Italijani i preplave ih lecima

---

[70] AVI, fasc. 1E.

sa natpisom »Territorio Italiano«, a noću ih posednu Nemci i pocepaju te letke. I sami Slovenci su pomerali ovu granicu, uvek u korist Nemaca, i to usled uspeha hitlerovske pete kolone u Sloveniji koja je imala veliki uticaj pre svega na seljačku sirotinju u pasivnim krajevima Dolenjskog i Notranjskog.

Štab korpusa je ostao 19 aprila u Ribnici, divizija »Izonco« u Kočevju, »Ravena« u Loškom Potoku, a 3 grupa alpina je bila na Turjaku. Prema rasporedu italijanskog Generalštaba od 20 aprila, štab XI korpusa trebalo je da se premesti u Ljubljanu, divizija »Re» i 1 puk divizije »Granatijeri di Sardenja« (Granatieri di Sardegna) na prostoriju Logatec — Ljubljana — Trebnje — Velike Lašče — Cerknica, a divizija »Izonco« na prostoriju Čabar — Lož — Novo Mesto — Črnomelj — Novi Lazi.

23 aprila Nemci su potvrdili istu demarkacionu liniju kakva je bila 18 aprila.[71]

U Sloveniji su se 26 aprila nalazile sledeće italijanske jedinice: divizije »Re« i »Izonco«, 1 puk divizije »Granatijeri di Sardenja«, tri posadna bataljona crnih košulja (144, 146, 162) i tri bataljona crnih košulja (3, 4, 38).

Prema Robotijevom izveštaju, komanda 2 armije odredila je 23 april kao dan završetka operacija i početka okupacije. Od tog dana su se na teritoriji 2 armije morale na svim zgradama istaći italijanske zastave, koje su Italijani besplatno podelili stanovništvu.[72]

Kao što je već izneto, XI korpus, koji je upočetku bio u rasporedu za odbranu, a od 11 aprila u rasporedu za napad, počeo je prodirati u Sloveniju u više pravaca: iz Trente preko Vršiča dolinom gornje Save i dolinama obeju Sora prema Ljubljani, sve dok Nemci nisu proterali 3 grupu alpina koja je nastupala dolinom Gornje Save, a sa dve ostale kolone preko Žirija i Logateca prema Ljubljani. Divizija »Ravena«, iz sastava V korpusa, nastupala je preko Snežnika u dolinu Loža i odatle prema Loškom Potoku. Premeštanje granične linije vršilo se sve do 29 aprila, kada je konačno povučena demarkaciona linija koja

---

[71] Isto

[72] AMNO, fasc. XI C.d.A. operazioni 1941/42.

je, uglavnom, služila kao baza pri kasnijem određivanju italijansko-nemačke granice u Sloveniji.

Granicu između Nemačke i Italije u Sloveniji odredio je lično Hitler. Ovom se granicom Italiji, doduše, ostavljala Ljubljana, ali ne i zasavski ugljeni reviri, niti desna obala Save od Črnuča do Zaloga (desna obala Save je bila nemačka). Da ju je odredio Hitler lično vidi se iz njegovih uputstava od 12 aprila — »Prethodne smernice za podelu Jugoslavije« (Vorläufige Richtlinien für die Aufteilung Jugoslawiens), pa iz odgovora koji je bivši ban Dravske banovine Natlačen uputio na traženje dr Kreka iz Londona. U tom odgovoru Natlačen izjavljuje da mu je Ćano, kada se 25 aprila sastao u Ljubljani sa Pavelićem, »sa otvorenošću koja me iznenadila« kazao kako je njemu (Ćanu) pokazao Ribentrop 22 aprila geografsku kartu u kojoj je već bila ucrtana italijansko-nemačka granica preko Slovenije. Kad je Ćano pokušao da stavi na tu granicu svoje primedbe, Ribentrop je odgovorio: »Firer je već odlučio«. Ovakva Hitlerova samovolja ne iznenađuje. Čitav poznati Ćanov dnevnik pun je primera kako Musolini, besan u većoj ili manjoj meri, iznosi da je Hitler preduzimao mnoge stvari, a da o tome nije uopšte obaveštavao svog saveznika.

Kako je teklo nemačko zauzimanje Slovenije ne može se zasada detaljnije izneti jer mi još nisu poznati arhivi nemačkih jedinica. Prema izveštajima o nastupanju nemačke 2 armije, koji su u veoma malom broju sačuvani, može se kazati sledeće:

— XLIX korpus (1 brdska i 79 streljačka divizija) koncentrisao se u okolini Celoveca sa zadatkom da glavnim snagama nastupa pravcem Dravograd — Celje — Novo Mesto — Karlovac, a slabijim preko Podkorena i Ljubelja u Gorenjsko gde su nastupali Italijani;

— LI korpus (132 i 183 streljačka divizija) koncentrisao se u okolini Graca sa zadatkom da nastupa pravcem Maribor — Krapina — Zagreb;

— LII korpus (125 streljačka, 101 (?) laka divizija) imao je zadatak da iz okoline Graca nastupa duž reke Mure na Ptuj i dalje preko Varaždina za Zagreb.[73]

---

[73] Zelenika, loc. cit., 205—207.

Tako su Nemci nastupali kroz Sloveniju u tri osnovna pravca: preko Dravograda, Maribora i Ptuja. Maribor su zauzeli već 9 aprila.[74] 1 brdska divizija zauzela je 10 aprila Celje, nastupajući u dve kolone. LI korpus zadržao se tog dana na liniji Slovenska Bistrica — Majšperk 16 km j-z od Ptuja, a 14 tenkovska divizija, koja je bila neposredno pod komandom 2 armije, zauzela je u 19.30 časova Zagreb.[75] Ni XLIX korpus, koji je sa glavninom bio već 16 aprila u okolini Slunja, a sa 1 brdskom divizijom još uvek u okolini Celja, pa ni LI korpus, nisu bili toga dana nigde u dodiru sa jugoslovenskim jedinicama.[76] 17 aprila je 1 brdska divizija otpočela pokret iz okoline Celja, LI korpus je bio na liniji Bosanska Krupa — Glina, a LII korpus u okolini Ptuja.[77] 19 aprila je 1 brdska divizija posela Kranj[78] i otpočela potiskivati Italijane iz Gorenjskog.

To je, svakako, bio »Blitzkrieg«. Kad je jugoslovenska vojska 17 aprila kapitulirala, a 18 aprila u 12 časova njena kapitulacija stupila na snagu, Slovenija je već nedelju dana bila okupirana.

3. Rad Komunističke partije Slovenije od 27 marta do 27 aprila 1941

Delatnost KPS u tom vremenu bila je potpuno u duhu direktiva Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije (CK KPJ).

Pravi sadržaj 27 marta nalazio se, uprkos puča i svrgavanja fašističke vlade, ipak izražen u partiskim parolama »bolje rat nego pakt« i »bolje grob nego rob«. Isto kao i KPJ, i KPS je u punoj meri bila svesna da je napad na Jugoslaviju neizbežan. Kad već deo jugoslovenske buržoazije koji se oslanjao na logor zapadnih demokratija (a taj je deo srušio Cvetkovićevu vladu) nije preduzeo ništa za odbranu otadžbine, — to je uradila Partija, i to u

[74] Tagespost 13 IV 1941.
[75] AVI, Lagebericht OKH 11 IV 1941, dep. 918/41.
[76] Isto, dep. 8031/41.
[77] Isto, dep. 8036/41.

onako kratkom vremenu. Ona je učinila sve što je u datim uslovima bilo mogućno. Od 27 marta do napada na Jugoslaviju Partija je svim snagama radila na tome da ubedi narodne mase da je odbrana otadžbine nužna i neodložna patriotska dužnost. Posle pada Cvetkovićeve vlade istupio je CK KPS iz ilegalnosti i poslao delegaciju (drugove Borisa Kidriča i Aleša Beblera) komandi Dravske divizije u Ljubljani da uime Partije predloži saradnju u odbrani domovine. Kidrič i Bebler su komandantu Dravske diviziske oblasti stavili uime CK KPS sledeće zahteve: 1. da se iz vojnih magacina izda oružje za dobrovoljce koje će, odnosno, koje je već počela da mobiliše Partija, naročito među studentima u Ljubljani i radnicima u rudarskim revirima; 2. da se Partiji dozvoli javno nastupanje u štampi i na radiju preko koga bi pozvala narod u dobrovoljce i uopšte na otpor i odbranu domovine. Komandant je delegate ljubazno primio i, između ostalog, rekao im da je očekivao da će se komunisti pokazati kao pravi patrioti kao što je to bio, naprimer, Tucović 1914 u Srbiji. Ali je rekao da ne može ništa preduzeti bez dozvole Generalštaba te im je poručio da dođu kroz dva dana. Na dan početka rata CK KPS objavio je mobilizaciju svih komunista sa zadatkom da odmah stupe u vojsku kao dobrovoljci, a 8 aprila je ponova tražio od komande Dravske diviziske oblasti da se naoružaju radnici u Jesenicama koji su se kao dobrovoljci prijavili za odbranu severne granice.[79] Kad su Kidrič i Bebler došli sa tim predlogom u štab Dravske diviziske oblasti, komandanta nije više bilo u Ljubljani, a jedan je niži oficir, Slovenac, naredio da se aretiraju i odvedu u policiju gde su zadržani nekoliko sati, odakle su pušteni tek na ponovne proteste i zahteve.[80]

Na savetovanju KPJ u Zagrebu u drugoj polovini aprila 1941, akcija KPS za sakupljanje dobrovoljaca kritikovana je kao pogrešna, jer je to značilo: 1. »izolaciju komunista od osnovne mase vojnika u koju su komunisti morali ući i raditi«; 2. »izlagati partiske kadrove uništenju« i 3. »napuštanje terena rada u pozadini i slabljenje partiskih organizacija, čiji je zadatak bio da rukovode

---

[79] Borec, 1953, 171.

[80] Po podacima Aleša Beblera.

borbom na terenu«. Na tom je savetovanju KPS dobila sledeće zadatke: 1. okupljati za borbu protiv okupatora sav slovenački narod, pa čak i onaj deo koji je posle Prvog svetskog rata bio otcepljen od matične zemlje; 2. dati slovenačkom narodu jasnu perspektivu u njegovoj oslobodilačkoj borbi; 3. raskrinkati izdajničku reakcionarnu buržoaziju koja je u službi okupatora, kao i onu koja se stavlja pod okrilje engleskih imperijalista; 4. komunisti moraju postati ona veza koja će udružiti borbu slovenačkog naroda sa borbom ostalih jugoslovenskih naroda za njihovo nacionalno i socijalno oslobođenje.[81]

U to vreme je Slovenija bila vojnički već slomljena, a 10 aprila, kad je proglašena »Nezavisna Država Hrvatska« (NDH), bila je razbijena čitava Jugoslavija. Došao je čas u kome su slovenačka i jugoslovenska buržoazija zaboravile na sve, na narod, otadžbinu i njenu odbranu, i počele da spasavaju same sebe i svoje interese (bekstvo jugoslovenske vlade na Bliski Istok, pogađanja Natlačena sa Nemcima u Celju itd.). S pravom je rekao drug Marinko na Drugom kongresu KPS: »U poslednjim danima stare Jugoslavije KPS se ponovo pokazala kao jedina snaga narodne odbrane na slovenačkoj zemlji«.[82] Na dan 12 aprila, jedan dan posle zauzimanja Ljubljane, održana je kod Trebnja kratka sednica većine članova CK KPS, vojnih dobrovoljaca, na kojoj je odlučeno da se otpočne sa prikupljanjem oružja, da se raskrinkavaju političari i generali koji su izdali otadžbinu i da otpočne politička akcija protiv fašizma.[83] To je, svakako, značajna sednica CK KPS i po sadržaju slična sednici CK KPJ, održanoj na dan upada nemačkih tenkova u Zagreb (10 aprila), na kojoj je odlučena borba s okupatorom i obrazovan Vojni komitet sa drugom Titom na čelu.[84]

Na strani buržoazije — samo pokušaji spasavanja svojih sopstvenih interesa, a kod narodnih masa koje su htele da brane otadžbinu — velika zabuna i bezglavost.

---

[81] Zbornik II/2 13 s., 19, dok. 1.

[82] II Kongres Komunističke partije Slovenije, Ljubljana 1949, 60.

[83] Borec, 1953, 117.

[84] V Kongres Komunističke partije Jugoslavije, Ljubljana 1948, 58.

Jedino je Partija (ne samo prva, već i jedina) odlučila da se produži borba s okupatorom pred kojim je u to vreme drhtao čitav svet.

4. Nacionalni savet (Narodni svet) u Ljubljani

Iznenadni napad na Jugoslaviju, koji su fašisti izvršili bez prethodne objave rata, zatekao je jugoslovensku buržoaziju i njenu vojsku potpuno nespremne. Posle strašnog bombardovanja Beograda 6 aprila izjutra, Slovenija je bila praktično otsečena od svog centra i prvi akt tadanjeg bana Dravske banovine dr Marka Natlačena bio je da uspostavi vezu sa pretstavnicima slovenačkih političkih partija. Tako je 6 aprila u 16 časova u Banskoj palati održana sednica pretstavnika klerikalne Slovenske ljudske stranke (SLS), Jugoslovenske nacionalne stranke — JNS (liberali Živkovića — Kramerovog pravca), Narodne radikalne stranke — NRS (slovenački radikali Ravniharevog pravca), Jugoslovenske demokratske stranke — JDS (liberali koji su se uključili u ponovo oživljenu Samostalnu demokratsku stranku — SDS), Samostojne kmečke stranke — SKS (Samostalna seljačka stranka — Puceljev i Marušićev pravac) i Socijalističke stranke Jugoslavije — SSJ, — i obrazovan je »Nacionalni savet« (Narodni svet) sa dr Natlačenom, kao pretsednikom. Nacionalni savet je, dakle, bio sastavljen bez KPS i Natlačen u već pomenutom odgovoru dr Kreku piše: »Pretstavnici Komunističke partije su preko svojih zastupnika izrazili želju da sarađuju u Nacionalnom savetu. Ta želja bila je jednoglasno odbijena zato što je sa principijelnog stanovišta bilo potrebno da Nacionalni savet zastupaju samo pretstavnici organizovanih i priznatih političkih partija«.[85] Tako je ujedinjena slovenačka buržoazija odbila saradnju pretstavnika KP u Nacionalnom savetu, a zašto — nije teško pogoditi.

Čitav suštinski rad Nacionalnog saveta do 10 aprila odvijao se oko toga kako bi se sačuvalo što veće jedinstvo

---

[85] Ukoliko se ne citira nešto drugo, svi podaci su uzeti iz Natlačenovog izveštaja za London, AMNO.

ujedinjene slovenačke buržoazije i kako bi se sprečila šteta na objektima u Sloveniji, osobito na mostovima, jer ih je već počela da ruši jugoslovenska vojska koja je i sama sve više propadala. Veću aktivnost ispoljili su Nacionalni savet i njegov pretstavnik 10 aprila, kad je postalo jasno da će Ljubljana biti uskoro okupirana i kad je proglašena NDH, čime je stvarno razbijena jugoslovenska državna tvorevina. Nacionalni savet je 10 aprila pre podne izdao sledeći proglas:

Slovenci! Ljubljančani! Ljubljana, prestonica Slovenije, biće uskoro okupirana. Sačuvajmo u toj prilici onaj red i mir koji je kod nas tradicionalan... Dva najveća greha nad narodom su u to vreme moguća. Sada, kad je naša vojska otišla, bio bi najveći greh nad narodom ako bi civilno stanovništvo upotrebilo oružje prema tuđoj vojnoj sili ili prema domaćoj nacionalnoj manjini.[86] Drugi najveći greh bio bi potkazivanje, koje je nespojivo sa dostojanstvom čoveka[87].

Proglas je, objektivno uzev, svakako kapitulantski. Pre svega, interesantno je da se od stanovništva traži red i mir koji su bili nužno potrebni ujedinjenoj buržoaziji jer se bojala nereda koji bi opravdano mogli da nastanu. A ako bi nastali nemiri, predmet obračuna razgnevljenih narodnih masa bila bi najverovatnije i slovenačka buržoazija u kojoj je narod pravilno video krivca za sve svoje nedaće. Možda je u tom proglasu bilo i nešto one sentimentalne buržoaske romantike da se slovenački narod sa dostojanstvenim mirom dovede pod okupatorski jaram, ali glavni uzrok proglasa jeste i ostaće: strah pred obračunom narodnih masa koje su bile čak i naoružane. Vojnici su se, naime, posle sloma vraćali kući sa oružjem, a i onako je po čitavoj Sloveniji ležala tada ogromna količina oružja i municije.

Nacionalni savet je tog dana bio aktivan i po drugom pitanju. Već iz reči navedenog proglasa (»Državna i samoupravna nadleštva ostaju na svojim mestima i nastaviće rad dok se drukčije ne naredi. . .«) vidi se da će se Nacionalni savet, koji je od 6 aprila i inače bio otsečen od beogradskog centra, ranije ili kasnije proglasiti za slovenačkog

---

[86] Misli se, naime, na Nemce i Italijane koji žive u Sloveniji.
[87] Slovenec 12 IV 1941.

»suverena«. To je i učinio 10 aprila po podne kad se Jugoslavija, posle otcepljenja NDH, stvarno raspala. Sada je tek počeo, doduše kratkotrajni, ali utoliko intenzivniji rad novog slovenačkog »suverena«. Kao pretsednik »suverenog« Nacionalnog saveta, Natlačen vodi noću 10/11 aprila pregovore sa dva jugoslovenska generala koji su komandovali jugoslovenskom vojskom u Sloveniji. Ako je tačan zapis u dnevniku jednog od očevidaca,[88] čitava je ova misija delegata Nacionalnog saveta bila onoliko izdajnička koliko je to bio i put Cvetkovića i njegovog ministra spoljnih poslova u Beč 25 marta. Predlog koji je, prema tom dnevniku, podnela delegacija Nacionalnog saveta jugoslovenskim generalima, glasio je: Slovenija se proglašava za samostalnu državu (što je 10 aprila pre podne već bilo izvršeno) i ta država pristupiće Trojnom paktu. Zato Natlačen od ovih oficira traži da jugoslovensku vojsku na slovenačkoj zemlji proglase za slovenačku narodnu vojsku, koja će zatražiti primirje.[89]

Ovi pregovori, koji su vođeni u s. Zagradecu, nisu uspeli, jer generali nisu pristali na predlog Nacionalnog saveta. Ali, time njegov rad i rad njegovog pretsednika ipak nije bio završen.

Nacionalni savet je i dalje insistirao na svojoj »suverenosti« i ljubljanski radio je 11 aprila objavio da su ban i Nacionalni savet za Sloveniju preuzeli na slovenačkoj zemlji vrhovnu izvršnu vlast — brigu nad redom i mirom i daljom sudbinom slovenačkog naroda.[90] Istovremeno Nacionalni savet i ban pozivaju sve oficire u Dravskoj banovini da bezuslovno, u redu i disciplini, održe svoje jedinice u dosadašnjim formacijama i obrazuju slovenačku legiju, vojni organ Nacionalnog saveta.[91] Čitava ta »suverenost« i sva ta rešenja bili su, naravno, kratkog veka — od 10 aprila pre podne do 11 aprila po podne, kad su Ljubljanu zaposeli bersaljeri. I pored toga, Nacionalni savet i njegov pretsednik ne puštaju lako da im se ta

---

[88] Franček Saje, Belogardizem, Ljubljana 1951, 19 s. (citiram: Saje).

[89] Isto

[90] Slovenec 12 IV 1941.

[91] Isto

nazovi suverenost oduzme iz ruku. S obzirom na postojeći slom jugoslovenske vojske i Hitlerove namere sa Jugoslavijom, oni su položaj Jugoslavije procenili približno ovako: Jugoslavije više nema, dakle, nema ni uzroka zbog kojeg bi Slovenija trebala da bude napadnuta. A, pošto je u međuvremenu postala »suverena« država sa svojom državnom teritorijom, vrhovnom vlašću i armijom, ona će kao takva voditi pregovore za zaključenje primirja. Interesantno je pri svemu tome da je delegacija Nacionalnog saveta, iako su Italijani poseli Ljubljanu već 11 aprila, ipak otišla u Celje na pregovore sa Nemcima. Ovaj put u Celje je, bez obzira na prisustvo Italijana u Ljubljani, sasvim razumljiv — ako se imaju u vidu pregovori u s. Zagradecu. Tako ga je morao razumeti i italijanski general Romero koji je Natlačenu, Ivanu Pucelju i dr Gosaru čak lično izdao propusnice za taj put. Nemci su bili glavni napadači i od njih će zavisiti da li će »samostalnu« Sloveniju primiti kao novu sapotpisnicu Trojnog pakta.

Delegacija Nacionalnog saveta stigla je u Celje 12 aprila. O čemu je sve Natlačen govorio sa nemačkim oficirom za vezu (general nije hteo da ga primi) nije poznato. O sadržaju tih celjskih razgovora znamo zasada samo iz Natlačenovog odgovora poslatog Kreku u London, koji je, svakako, pisan tako da pisac samog sebe ipak nije suviše ocrnio, jer je on već tada bio veoma loše zapisan kod londonskih emigranata. Natlačen kaže da je predlagao obustavu neprijateljstava na slovenačkoj zemlji, zatim da slovenački vojnici i oficiri ne idu u nemačko vojno zarobljeništvo i molio da ga komanda poveže sa nemačkom, vladom (!). Do pregovora između »suverena« i suverena, naravno, nije došlo i odlazak delegata Nacionalnog saveta u Celje bio je uzaludan. O sudbini Slovenije Hitler je odlučio istoga dana kad i o sudbini čitave Jugoslavije.

Po dolasku Italijana u Ljubljanu i posle okupacije jednog dela Slovenije, prestala je funkcija Nacionalnog saveta i bana. Italijanski civilni komesar za okupiranu slovenačku teritoriju, Emilio Gracioli (Grazioli), preuzeo je civilnu vlast 20 aprila.[92]

---

[92] Službeni list kr. civilnega komisariata za zasedeno slovensko ozemlje 23 IV 1941.

5. Podela okupirane Slovenije

Već samovoljno nemačko određivanje demarkacione linije između obe okupatorske vojske u Sloveniji pokazuje da okupatori nisu bili jedinstveni po pitanju deobe plena. Oba su želela što više. Musolinijevi minimalni zahtevi obuhvatali su, osim Ljubljane, još ugljeni basen pored Save i železničku prugu Ljubljana — Zidani Most — Zagreb koja je Italijanima svakako bila potrebna radi nameravanog protektorata nad NDH. Već 12 aprila izdao je Hitler uputstva o podeli Jugoslavije,[93] u kojima je po pitanju Slovenije rečeno: »Područje bivše *Štajerske*, prošireno prema jugu oko 90 km širokim i 10—15 km dubokim pojasom, priključuje se pokrajini Štajerskoj«.[94] Severni deo Kranjske (Gorenjsko) sa granicom na Savi samo na najjužnijem delu (Črnuče) i severno od Ljubljane, pripojiće se Koruškoj, a Prekmurje u svojim istoriskim granicama pripada Mađarskoj. Šta će od Slovenije okupirati Italijani, Hitler će posebnim pismom odrediti Musoliniju. U koje vreme je Hitler pisao o tome Musoliniju, nije zasad poznato.

General Romero koji je, posle bersaljera i divizije »Re« stigao u Ljubljanu 11 aprila sa štabom divizije »Izonco«, dočekao je na ulazu u Bansku palatu Natlačen i pozdravio rečima: »Dolaskom u Ljubljanu, koja je prestonica Slovenije i centar slovenačkog političkog, privrednog i kulturnog života, preporučujem Vam da Ljubljani i čitavoj slovenačkoj pokrajini koju ste poseli, posvetite svu svoju brigu i naklonost«. Natlačen, međutim, kaže da je generala pozdravio »hladno«. Divizija »Izonco« svečano je umaršovala u grad 12 aprila i Romero je izdao prvu okupacionu naredbu u kojoj, osim početnih i uobičajenih italijanskih okupacionih odredbi o predaji oružja i zavođenju policiskog časa, stoji: »Današnjim danom preuzimam komandu nad gradom Ljubljanom sa čitavom vojničkom i civilnom vlašću. Vaša svojina, vaši običaji i navike, poštovaće se pod uslovom da niko ne napadne ili vređa

---

[93] Procès XXVII, 60—62. — Zbornik II/2, 543—547 (II deo, prilog br. 14).

[94] Zbornik II/2, 546 (II deo, prilog br. 14).

oružane snage, koje u vašim krajevima pretstavljaju fašističku Italiju«.[95] Odmah sledećeg dana Italijani zabranjuju sve organizacije političkog i »iredentističkog« značaja,[96] a posebno Slovenačku legiju Nacionalnog saveta, mada je ona trebala da se brine samo o redu i miru.[97]

General Roboti je smatrao kao osobito važno da 13 aprila naglasi svojim jedinicama da ne zaborave da se nalaze u neprijateljskoj zemlji,[98] dok je sledećeg dana upozorio vojsku da ni u kog ne sme imati poverenja, da maršuje uvek sa obezbeđenjem i da uvek bude spremna da odgovori na svaki napad koji bi se mogao skrivati pod miroljubivim civilnim odelom.[99] Sličnih odredbi nema kod nemačkog okupatora. Roboti je 15 aprila naredio da se preda sve oružje, odredio je kazne za dela sabotaže i propisao zamenu novca po kursu od 100 dinara za 30 lira.[100] Međutim, on je želeo da njegove trupe budu pristojne i jako se ljutio na vojnike koji su krali (kokoške) u Ribnici, osuđujući ih kao vandale: »Moramo pokazati da smo spasioci tih ljudi od srpskog jarma«.[101] Ovu Robotijevu ljutnju verovatno je prouzrokovao Musolinijev telegram komandantu 2 armije, u kome javlja: »Nužno je potrebno da ponašanje italijanske vojske na okupiranoj teritoriji bude u svakom pogledu korektno. To nije potrebno samo zbog prestiža naše vojske već i zbog naših opštih političkih ciljeva. Svakoga koji o tome ne vodi računa najstrožije kazniti«.[102] Telegram i generalova reakcija na njega jasno otkrivaju italijanske početne okupacione težnje da pridobiju okupirane narode na lep način, dostojanstvenim i korektnim ponašanjem. Treba priznati da su Italijani takvom politikom uspevali sve dok je okupirani narodi nisu prozreli. I u Sloveniji su oni takvom svojom politikom uspeli upočetku i to utoliko lakše jer

---

[95] Službeni list Banske uprave Dravske banovine 16 IV 1941.
[96] Dep. Komande II ital. armije br. 34/25, segr. AMNO.
[97] Komanda II ital. armije br. 2878, AMNO.
[98] Dep. 2/5738.
[99] Dep. 2/3801.
[100] Sl. list Banske uprave Drav. banovine 16 IV 1941.
[101] Dep. 3/8.
[102] AMNO

su Nemci u okupiranoj Sloveniji već na početku okupacije postupali na potpuno drugi način.

Pošto je 20 aprila visoki komesar Gracioli preuzeo vlast, Natlačen nije bio više tako »hladan« kao kad je 11 aprila oslovio italijanskog generala. Tada je još bio »suveren« i nadao se da će Sloveniju priključiti Trojnom paktu. Gracioli je javio 22 aprila komandantu 2 armije da mu je Natlačen prilikom predaje dužnosti izrazio »živu želju stanovništva da sačuva veliku naklonost Dučea i zaštitu fašističke Italije«.[103] Gracioli kaže dalje da su mu Natlačen, Adlešič, Gosar i Pucelj predali za Musolinija spomenicu, a Musolini je 21 aprila odgovorio da je njome zadovoljan. Zatim da će fašistička Italija poštovati kulturu, navike i običaje slovenačkog stanovništva, da će dati Slovencima neku vrstu samouprave i da će se u Sloveniji verovatno uspostaviti državni organizam sličan onome u Slovačkoj.

Nije poznata ni sadržina spomenice, niti šta je sa njom hteo Nacionalni savet. Može se čak pretpostaviti da je Gracioli, govoreći o njoj, preterivao, jer položaj u Sloveniji nikako nije bio takav kako ga je on opisivao. Istina je da je slovenačka buržoazija bila zadovoljna italijanskom okupacijom, jer su iz Štajerske i Gorenjskog već počele da dolaze prve izbeglice i prvi glasovi iz kojih se moglo jasno uvideti kako je Hitler zamislio okupaciju slovenačke zemlje. U delu pokrajine koji su okupirali Italijani bilo je u to vreme prilično drugačije: mali i srednji čovek, postavljen između dva zla, voleo je više nemačku nego italijansku okupaciju! Dok buržoazija u Ljubljani drhti da Nemci ne okupiraju i Ljubljanu, mali slovenački čovek iz unutrašnjosti premešta italijansko-nemačku demarkacionu liniju — u korist Nemaca.

To je Italijanima bilo dobro poznato te se tako lakše može shvatiti isticanje početne Musolinijeve velikodušnosti u početnoj fazi italijanske okupacione politike. Kao što ni slovenačka buržoazija nije bila ubeđena u stalnost nemačko-italijanske demarkacione linije u Sloveniji, nije u to bio ubeđen ni sam Musolini. Plašeći se svog velikog saveznika, Musolini je već u aprilu odlučio da prestigne

---

[103] Saje 28.

Hitlera i da onom delu Slovenije koji su okupirali Italijani što pre dodeli konačnu pravnu formu da bi na taj način prestalo neprestano menjanje granice. Kad je Gracioli pozvao 30 aprila Natlačena, kazao mu je da će Musolini onaj deo Slovenije koji su okupirali Italijani prisajediniti Italiji i time »učiniti kraj nesnosnoj propagandi koju vodi Nemačka u Ljubljani i njenoj okolini, što uzbuđuje slovenačko stanovništvo«.

Strah slovenačke buržoazije od nemačke okupacije, čije je prve posledice već jasno pokazivao veliki broj izbeglica iz Štajerske i Gorenjskog, imao je za posledicu da je i inače milija italijanska okupacija izgledala još blaža. To su, naravno, Italijani dobro iskoristili i tražili izjave odanosti, naročito od slovenačkih kulturnih ustanova. Tako je krajem aprila usledio niz izjava odanosti od strane: Akademije znanosti i umetnosti, Društva pravnika, Društva slovenskih književnika, Glasbene matice, Leonove družbe, Muzejskog društva za Sloveniju, Slovenske matice, itd. Sve su te izjave odanosti, iako veoma oprezne i date pod moralnim pritiskom, ipak proizilazile iz pogrešne pretpostavke da će pomoću njih biti osiguran opstanak ustanove kao i iz nerazumevanja da su takve izjave potrebne Italijanima. Spomenica Akademije znanosti i umetnosti, predata Gracioliju, bila je, pored spomenice Glasbene akademije, jedina pisana samo na italijanskom jeziku i u njoj se kaže: »Naša Akademija obraća se Vama sa punim poverenjem da će njene naučne i kulturne težnje naići na puno razumevanje kod naroda sa tako visokom i slavnom kulturom kao što je kultura italijanskog naroda«. Ostale kulturne ustanove izjavile su odanost dvojezičnim tekstom i kolektivno te su, pored ostalog, rekle: »Slovenačke kulturne ustanove obraćaju se Vama jer su ubeđene da ćete biti kao upravitelj ove pokrajine najbolji prijatelj i branilac našeg naroda, njegove kulture i blagostanja. U tom smislu Vas molimo za naklonost i zaštitu, a sami Vas ubeđujemo u potpunu korektnost i duboko poštovanje«.[104]

---

[104] AMNO, fasc. Circoli di cultura (Memoriali al R. Commissario).

Tako su i buržoaski kulturni vrhovi primili italijansku okupaciju i pomirili se sa njom, misleći da je italijanska okupacija ipak manje zlo od nemačke.

Potpuno drugačije mislila je u to vreme unutrašnjost Slovenije i Musolini nije bez razloga tražio da italijanska vojska zadobije prestiž u okupiranim krajevima. Mišljenje ljudi iz unutrašnjosti o Italiji i Italijanima nije bilo povoljno. Oni koji su se u Prvom svetskom ratu upoznali sa Italijanima na Sočkom frontu nisu mogli imati dobro mišljenje o hrabrosti italijanske vojske, a sasvim drugačije su mislili o Nemačkoj armiji. Isto tako ni slovenački seljak nije nikad odobravao fašističko ugnjetavanje primorskih Slovenaca. U svesti čoveka iz unutrašnjosti Italija i Italijani bili su za Slovence neprijateljski, nehrabar i siromašan narod. Sasvim drugačije je bilo mišljenje o Nemcima i to, s jedne strane, zbog loših socijalnih prilika u unutrašnjosti Slovenije, a sa druge, zbog demagoških vesti o tome kako dobro živi nemački čovek. Težak socijalni položaj seljaka i svih slojeva malih ljudi na selu (podeželski človek), širom je otvarao vrata Hitlerovoj propagandi, koju su u Sloveniji uspešno širili hitlerovski agenti od putujućih nemačkih studenata do članova domaćeg »Kulturbunda« i domaće pete kolone u Mariboru, Celju, Ptuju, Brežicama, Kočevju i Ljubljani.

Razumljivo je onda što slovenački mali čovek, pod uticajem hitlerovske demagogije, nije »pozdravio« italijansku okupaciju i što je »želeo« nemačku. Ne sme nas, dakle, iznenaditi što je seosko stanovništvo u unutrašnjosti Slovenije premeštalo nemačko-italijansku granicu u korist Nemaca sve do kraja aprila, kad još nije bila ustaljena i kad je propaganda, naročito članova »Kulturbunda«, dostigla najveću aktivnost. Ljudi su cepali italijanske zastave i umesto njih isticali nemačke. Tih je pojava, razumljivo, bilo više u blizini demarkacione linije i u okolini Kočevja gde je bilo kočevskih Nemaca, ali ni Ljubljana nije bila izuzetak. Kad su Italijani 23 aprila naredili da se u s. Videmu (Dobrepolje) istaknu italijanske zastave, seljaci su ih pocepali i istakli nemačke. Isto se primećuje sve do početka maja gotovo u čitavoj dolini Ribnice i Loškom Potoku gde, osim italijanskih zastava, stanovni-

štvo cepa i pali i Musolinijeve slike.[105] Do većih demonstracija protiv Italijana dolazi 29 aprila u Št. Rupertu u Dolenjskom, gde su demonstranti hteli da skinu italijansku zastavu sa opštinske kuće.[106] Do pronemačkih demonstracija došlo je i 1 maja u Novom Mestu,[107] a 2 maja bile su velike demonstracije protiv Italijana kod s. Trebnja i one su dovele do prvih žrtava u Sloveniji. Demonstracije u Trebnju su, zapravo, nastavak prvomajskih demonstracija u Novom Mestu, u Šentrupertskoj i Mirnskoj dolini, u kojima su demonstranti tražili prisajedinjenje Nemačkoj. U Mirni se 2 maja sakupilo oko 200 ljudi, koji su krenuli sa hitlerovskom zastavom na čelu u pravcu Trebnja. Vest o dolasku demonstranata stigla je u Trebnje pre nego demonstranti. Seoski bogataši su tada nagovorili Italijane da spreče demonstracije. Italijani su presreli demonstrante na kraju sela i kad su se ovi približili — prema tvrđenju Italijana — otvorena je vatra iz njihovih redova, našta su i Italijani odgovorili vatrom. Posledica je bila — 7 mrtvih i 8 ranjenih demonstranata. U opštem bekstvu Italijani su pohvatali još 21 demonstranta i zatvorili ih.[108] Ne iznenađuje nas to što je među ubijenim bio, naprimer, crkvenjak područničke crkve iz okoline, otac osmoro dece. Seoska sirotinja i srednji seljak u Dolenjskom tražili su nemačku okupaciju, jer su verovali i bili ubeđeni da će im Nemačka stvoriti bolje uslove za život nego siromašna Italija. Dokazano je da su sve ove demonstracije inscenirali Nemci i njihova peta kolona. O događaju u Trebnju poznato je da su demonstrante nagovorili Nemci i obećali im da će odmah posle njih okupirati Trebnje.

Izneto je već da je i zbog tih demonstracija, a svakako i usled nemačkog samovoljnog premeštanja granice, Musolini požurio i pripojio Italiji okupirani deo Slovenije. 3 maja 1941 godine objavljen je kraljev ukaz br. 291 o priključenju okupirane slovenačke teritorije Italiji. Ukaz ima 8 članova i u njima se određuje: da priključena teritorija postaje sastavni deo Kraljevine Italije i obrazuje

---

[105] Izveštaj CCRR Ljubljana, broj 69/3.

[106] Izveštaj Komande XI C.d.A. br. 2/4373.

[107] Dep. II armije br. 2/4407, AMNO.

[108] Dep. III grupe alpina br. 829; dep. Robotija br. 2/4441, AMNO.

t. zv. Ljubljansku pokrajinu, čije će se uređenje sprovesti na osnovu kraljevih ukaza a, zbog isključivo slovenačkog stanovništva, imaće autonoman značaj čime će se voditi račun o etničkim osobenostima stanovništva, geografskom položaju i posebnim lokalnim prilikama; izvršna vlast biće u rukama visokog komesara kome će pomagati savet od 14 pretstavnika iz produktivnih krugova slovenačkog stanovništva; vojna služba za slovenačko stanovništvo nije obavezna; nastava u osnovnim školama biće obavezno na slovenačkom jeziku, a u srednjim i višim školama nastava italijanskog jezika biće uslovna.[109]

Jasno je da tu nije u pitanju potpuno priključenje Ljubljanske pokrajine, koja je imala oko 4.550,6 km² površine i 336.279 stanovnika. Ona, doduše, postaje sastavni deo Italije, ali stara italijansko-jugoslovenska granica ostaje i dalje zatvorena za stanovništvo ove nove pokrajine. Još pre objavljivanja tog ukaza, Gracioli uvodi obavezne dvojezične natpise na tablama, kao i cenzuru i nadzor nad slovenačkom štampom.

Stvaranje Ljubljanske pokrajine nije naišlo u unutrašnjosti na onaj odjek na kakav je naišlo kod slovenaćke buržoazije, prvenstveno u Ljubljani. List klerikalnog dela slovenačke buržoazije »Slovenec« pisao je 4 maja:

> Ali u čast i slavu italijanske okupacione vlasti treba sa punim priznanjem kazati da je odmah od prvog momenta dalje razumela naše duševno raspoloženje i nije učinila ništa što bi nas osramotilo ili unizilo... Ljubljana, slovenački kulturni i nacionalni centar — pod italijanskom okupacijom, potpuno je svesna da fašistička Italija dolazi kod nas kao velika vojna i kulturna sila koja nam nije neprijateljski, već prijateljski raspoložena i koja ume da ceni velike napore našeg bivšeg narodnog voćstva na iskrenom prijateljstvu sa Musolinijevom Italijom... Naš narod se u teškim danima sklanja pod zaštitu silne Italije sa ubeđenjem da će ona i njemu biti pravedna otadžbina u kojoj će imati obezbeđeno jemstvo života i garanciju budućeg razvitka... »Slovenec«, koji zastupa veliki deo javnog mišljenja, učiniće sve da saradnja Slovenaca sa vlastima bude što moguće lojalnija i da nas zajednički život sa Italijanima u zajedničkoj državi bude u što većoj meri prijateljski i srdačan.

Zbog glasova koji su u to vreme pristizali u Ljubljanu iz Gorenjskog i Štajerske — gde su se, kao što navodi

[109] Sl. list kr. civil. komisariata 7 V 1941.

grof Ćano u svom dnevniku, »događali najmračniji zločini« — izgleda na prvi pogled da je takvo pisanje slovenačke buržoazije razumljivo. Međutim, ono se ne može opravdati jer pretstavlja, ipak, suviše istinit i otvoren izliv misli i želja slovenačkih klerikalaca. Jasno su zapisane tri protivnarodne misli: pozivanje voćstva SL. S na zasluge za popularisanje naslona Jugoslavije na fašističku Italiju, zatim gotovo cinično zadovoljstvo sa »novom« domovinom — tačno po načelu da je domovina tamo gde je dobro, i, konačno, obećanje što je moguće lojalnije saradnje.

U suštini na isti način, samo nekako opreznije i manje otvoreno, pozdravio je ovo priključenje i list liberalnog dela slovenačke buržoazije »Jutro« u kome je 4 maja stajalo:

> Današnji dan biće svetlim slovima zapisan u istoriji našeg naroda i zemlje na kojoj živi. Istorija Slovenaca okrenula je nov list i na njemu zapisala značajne reči: »Pokrajina Ljubljana, sastavni deo Kraljevine Italije... mudrom voljom ustanovitelja Italijanske imperije, Musolinija, dobila je slovenačka metropola sa čitavim zemljištem što su ga zauzele čete pobedonosne... autonoman položaj... Talas zahvalnosti koji danas preliva slovenačka srca u Ljubljanskoj pokrajini sutra će se pretvoriti u neumoran, žilav slovenački rad za zajedničko blagostanje zajedničke velike države.

Razumljivo je i to što je i katolička crkva, verna službenica svake buržoazije, doprinela svoj udeo u ovoj slavopojci klerikalnog i liberalnog dela slovenačke buržoazije. Ona je, doduše, poručena od Italijana, ali je pisana slovenačkom rukom, iskreno i bez rezerve. Prema gledanju katoličke crkve, od boga je svaka ona buržoaska vlast koja štiti crkvu i daje joj istovremeno mogućnost i pravo da čuva buržoaziju. Zato je sasvim razumljivo što je biskup Rožman u ljubljanskom Škofijskom listu pisao, pored ostalog: »Zahvalni smo Bogu koji je Vođi Velike Italije (velika slova tražila je italijanska novinska cenzura) nadahnuo misli velikodušne pravednosti i uviđavne mudrosti kojom je Njegovom Veličanstvu... predlagao stvaranje Ljubljanske pokrajine«.[110] Treba imati na umu da su ove reči obavezno čitane sa svih propovedaonica (u svim

[110] Škofijski glasnik 4—6, 1941.

crkvama) Ljubljanske pokrajine. U ovo agitovanje za novu vlast »od boga« upregao je biskup čitavu tadanju versku štampu od »Revije katoličke akcije« do »Bogoljuba«, »Glasnika presvetega Srca Jezusovega«, »Cvetja z vrtov sv. Frančiška« itd.

Istina, svim slovenačkim revijama bilo je od strane Italijana naređeno da, povodom priključenja Ljubljanske pokrajine, donesu odgovarajuće članke. To su sve i učinile, ali nije slučajno što su se baš klerikalne i verske najviše isticale po svojim hvalopojkama i žurile da pričaju seoskom stanovništvu kako treba da napusti prazne misli o priključenju Nemačkoj, jer se u katoličkoj Italiji neće proganjati vera i sveštenstvo.

Na dan 27 maja Musolini je, na Graciolijev predlog, naimenovao *Konzultu* od 14 slovenačkih pretstavnika,[111] koja je 4 juna imala prvu sednicu. Tu je Gracioli dao smernicu rada Konzulti koji će biti »usmeren, pre svega, na podizanje i ubrzanje blagostanja naroda«. On je pritom rekao da je lojalnost stanovništva potpuna, a njegova je namera da vodi novu pokrajinu sa odlučnošću i autoritetom. Među najvažnije radove u novoj pokrajini ubraja uređenje života, brigu za ishranu stanovništva, regulisanje cena, početak javnih drumskih radova, dopunu zgrada ljubljanske bolnice i univerziteta, unapređenje turizma i posete stranaca.[112] Dan kasnije članovi Konzulte su krenuli sa Graciolijem u Rim, gde su bili primljeni kod Musolinija i pape čime su i završili svoj rad u tom prvom vremenu okupacije.

Hitler nije morao da se žuri sa određivanjem pravnog položaja okupiranih teritorija, ali je ipak i on veoma rano to odredio. Zanimljivo je kakve je okupacione oblike primenio u Gorenjskom i Štajerskoj. Pri odlučivanju sudbine okupiranih pokrajina Hitler je primenio više formi koje je nacističko pravo delilo na tri, odnosno četiri okupaciona oblika. Najpotpuniji od tih oblika bile su »ponovo prisajedinjene pokrajine« (Wiedervereinigte Gebiete), oblik koji je Hitler primenio kod priključenja Austrije, krajeva sudetskih Nemaca itd. Drugi, manje potpun, o-

[111] Slovenec 28 V 1941

[112] Isto, 5 VI 1941.

blik su »priključene pokrajine« (Angegliederte Gebiete). U tu svrhu spada Češko-moravski protektorat i Poljski generalguvernman. Treći oblik su »pokrajine šefova civilne uprave« (Chef der Zivilverwaltung) i, konačno, »okupirana pokrajina« u kojoj je upravitelj istovremeno komandujući nemački general koji svoju civilnu vlast deli sa domaćim kvislinzima (ovaj oblik, naprimer, vidimo u Srbiji gde komandujući nemački general deli civilnu vlast sa Nedićevom kvislinškom vladom).

Za Gorenjsko i Štajersku Hitler je odabrao oblik »šefa civilne uprave« i to: šefa civilne uprave za Gorenjsko (Chef der Zivilverwaltung für die besetzten Gebiete Kärntens und Krains) i šefa civilne uprave za Donju Štajersku (Chef der Zivilverwaltung in der Untersteiermark). TaTkav se oblik okupacije nalazio dotad u okupiranom Alzasu i Lorenu, kao i Luksemburgu. Hitler ga je primenjivao kod onih okupiranih krajeva za koje je imao veliki interes. Naime, on bi najviše voleo da ih potpuno priključi Rajhu ali pokrajine, iz bilo kog razloga, još nisu bile za to zrele (naprimer, nedostatak nemačke nacionalne svesti, neznanje nemačkog jezika). Da bi takve pokrajine postale što pre zrele za potpuno priključenje, Hitler je u njima postavljao šefa civilne uprave sa izuzetnim ovlašćenjima i jednim jedinim zadatkom — da pokrajinu učini što pre pogodnom za potpuno priključenje.

Tako možemo pravilno razumeti kratak i precizan zadatak koji je 26 aprila 1941 dao lično Hitler šefu civilne uprave za Donju Štajersku u Mariboru: »Učinite mi ovu zemlju nemačkom, tako nemačkom, kao što je ostala Štajerska«.[113] Iz toga se može razumeti i sav rad oba šefa civilnih uprava u Sloveniji koji počinje najpre udarom po slovenačkoj inteligenciji, doseljavanjem nemačkih učitelja i konfiskovanjem čitavog slovenačkog i jugoslovenskog kapitala. Oba šefa civilnih uprava imala su zadatak da obe pokrajine načine što pre zrelim za priključenje Rajhu. Zato je trebalo naneti prvi udar po svemu onom što bi makoliko i u bilo kakvoj formi značilo prepreku denacionalizatorskom radu u Gorenjskom i Štajerskoj. To je, svakako, bila potpuno drugačija okupaciona taktika

[113] Tagespost 26 IV 1941 (Grac).

nego ona koju su otpočeli Italijani u Ljubljanskoj pokrajini. Kuda bi vodila jedna ili druga, teško se može danas zaključiti, jer su obe propale. Međutim, možemo da tvrdimo objektivno da je, kako prvu tako i drugu, sprečila jedino Narodnooslobodilačka borba. U skladu sa nacističkom ideologijom, Hitler i Musolini su smatrali da je osnova i izvor nacionalne svesti buržoazija i inteligencija, pa je Hitler slovenačku buržoaziju i inteligenciju jednostavno proterao iz Gorenjskog i Štajerske, a Musolini se odlučio za duži put — da je pridobije na lep način. Međutim, ovo njihovo shvatanje bilo je pogrešno jer, iako su Gorenjsko i Štajerska posle okupacije zaista ostali bez slovenačke buržoazije, a ova u Ljubljanskoj pokrajini doduše ostala (ali se uglavnom povezala sa Italijanima), u Sloveniji je ipak otpočela Narodnooslobodilačka borba. Nosioci prave patriotske svesti su jedino narodne mase kojima je potrebno samo da se ta svest probudi i da im se pokaže pravi put. A to je bila u stanju da učini jedino Partija.

Osvrnimo se najpre na tok početne faze okupacije u Donjoj Štajerskoj, gde je Hitler imenovao za šefa civilne uprave štajerskog gaulajtera dr Iberajtera (Ueberreither), koji je već 14 aprila izdao prvu okupacionu naredbu. Njome je u srezovima i gradovima Mariboru, Celju i Ptuju postavio komesare, uveo za razmenu novca relaciju 20 dinara za 1 marku, blokirao sve kreditne zavode i štedionice, zabranio svaki akt protiv imovine i lične bezbednosti i odredio kazne.[114] To je temeljna okupaciona naredba na kojoj, uglavnom, bazira čitavo kasnije okupaciono zakonodavstvo. 16 aprila zabranio je rad svih društava i odredio im komesare za likvidaciju, a 22 aprila izdao je novu naredbu o jačanju nemačke narodnosti u Donjoj Štajerskoj. Prema toj naredbi, sva konfiskovana slovenačka i jugoslovenska imovina prelazi u poseban fond za snaženje nemačkih pozicija i obrazuje se naročiti organ za ponemčavanje Slovenaca.[115] Kakva gorka ironija — kapi-

---

[114] Verordnungs — und Amtsblatt des Chess der Zivilverwaltung in der Untersteiermark (VAZSt) broj 1, 15 IV 1941.

[115] Dienststelle des Beauftragten des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums in Marburg, **VAZSt 5**, 24 IV 1941.

tal slovenačke i jugoslovenske buržoazije postaje baza za ponemčavanje slovenačke zemlje.

10 maja stvorio je Iberajter naročitu političku organizaciju — Steierischer Heimatbund (»Štajerski domovinski savez«) sa motivacijom, da se Nacional-socijalistička partija (Nazionalsozilistische deutsche Arbeiter Partei — NSDAP) u Donjoj Štajerskoj verovatno neće stvarati. Štajerski »Hajmatbund« je »velika organizacija koja će ujediniti sve Donjoštajerce i sunarodnike (Volksgenossen) koji rade na teritoriji Donje Štajerske u svim pozivima. Njen član može postati samo onaj koji se bez rezerve izjasni za firera i Rajh«. Za vođu »Hajmatbunda« postavio je Franca Štajndla.[116]

Odmah posle ove objave, u vremenu od 10 do 25 maja, vršila se velika propaganda za upis u tu organizaciju koja je bila stvorena da bi Slovenci što pre postali Nemci. Jednovremeno sa propagandom za upis Nemci pokazuju i svoje pravo lice. Na mnogobrojnim propagandnim govorima Štajndl naglašava da je prvi nemački zadatak da se iz Donje Štajerske protera sva inteligencija i svi oni koji su se uselili posle 1 januara 1914. Tako je Štajndl 22 maja kazao: »Tek kad otstranimo Slovence, bićemo u mogućnosti da otpočnemo raditi na tome da Donja Štajerska zaista postane nemačka«. Slovenački mali i srednji čovek, pritisnut takvom propagandom — bilo da je već i pre okupacije simpatisao Nemce ili ne — bio je stavljen pred izbor: ili će se upisati u »Hajmatbund«, ili će biti iseljen. Za vreme propagande za upis u »Hajmatbund« Nemci nisu ostali samo na rečima. Već 15 maja počeli su prvi put da zatvaraju »opasna lica«, i to na osnovu brižljivo izrađene kartoteke koju je u Štajersku doneo Gestapo. Tako je uskoro bilo zatvoreno 300 lica, a do kraja maja 1.300, među kojima: 130 sveštenika, 24 advokata, 26 lekara, 139 učitelja, 14 sudija, 14 inženjera, 13 direktora preduzeća, 186 činovnika i činovnica i 34 studenta. Za neke od njih (oko 500) bilo je već odlučeno iseljenje, a prema ostalima istraga još nije bila završena, ali su i oni docnije bili iseljeni. Čitava imovina

[116] VAZSt 9, 10 V 1941.

zatvorenih bila je konfiskovana. Opunomoćeniku za jačanje nemačkih pozicija (nemštva) u Štajerskoj predata je 21 nekretnina, oko 700.000 dinara u gotovom i 4,000.000 dinara u štednim knjižicama. Osim toga, Gestapo je zatvorio još 1.100 osoba.[117]

U poređenju sa takvim izveštajem koji obuhvata tek prva hapšenja, u Ljubljanskoj je pokrajini bio pravi raj te ne treba da iznenađuje to što je upis u »Hajmatbund«, koji su Nemci proglasili za nekakav plebiscit, pokazao veoma visoke brojeve. U Donjoj Štajerskoj upisalo se u tu organizaciju 323.807 lica starijih od 14 godina, što čini 95% čitavog stanovništva. Od njih se za »Vermanšaft« (»Wehrmanschaft«) — naoružana formacija »Hajmatbunda« — prijavilo 66.566, a za »Dojče Jugend« (»Deutsche Jugend«) 33.463 lica.[118] To su veliki brojevi, ali treba imati u vidu okolnosti pod kojima je ovaj upis vršen, metode koje su Nemci primenili u kampanji za upis i činjenicu da je veliki broj štajerskih malih i srednjih ljudi pao pod uticaj hitlerovske demagogije.

Nemci se, naravno, nisu zaustavili na tom »plebiscitu« jer su znali da samo upis u »Hajmatbund« neće pretvoriti Slovence u Nemce, tj. neće ih učiniti pogodnim za priključenje Rajhu. Uspesi se nisu mogli postići ni slanjem nemačkih učitelja u Pokrajinu, niti velikim pogromima na slovenačku reč, knjigu itd. Nemci su znali da akcija rađa reakciju pa su veoma rano pristupili zamašnom planu preseljavanja. Tako je po Hitlerovom odobrenju (25 maja) i sporazumno sa nemačkim Ministarstvom spoljnih poslova (31 maja) odlučeno 4 juna u Zagrebu da se izvede plansko preseljavanje, i to u tri etape. U prvoj etapi, i to već od 5 juna, iz Štajerske je imalo da se preseli 5.000 Slovenaca — politički sumnjivih i intelektualaca — i to, uglavnom, u Srbiju, izuzev nekoliko sveštenika koji su imali da se isele u Hrvatsku, ali se zato isto toliki broj pravoslavnih sveštenika iz Hrvatske imao preseliti sa porodicom u Srbiju. U drugoj etapi, od 10 do 30 avgusta, trebalo je

---

[117] Izveštaj saveznog organa za vezu nemačkog Ministarstva inostranih poslova kod šefa civilne uprave, br. 7/41 od 30 V 1941, drž. arhiv u Mariboru (DAM).

[118] DAM

preseliti iz Donje Štajerske u Hrvatsku oko 25.000 Slovenaca koji su u Štajersku došli posle 1914, a iz Hrvatske iseliti u Srbiju isti broj Srba, računajući tu i članove porodica onih pravoslavnih sveštenika koji su preseljeni u prvoj etapi. U trećoj etapi, od 15 septembra do 31 oktobra, trebalo je iseliti još oko 6.500 Slovenaca, većinom seljaka iz pograničnog pojasa Štajerske (duž Save i iz brežičkog trougla) i 80.000 seljaka iz Gorenjskog. Svi su oni imali da se presele u Hrvatsku. Ako među iseljenicima iz Gorenjskog bude politički sumnjivih i intelektualaca, njih treba preseliti pravo u Srbiju, a sveštenike u Hrvatsku stim da se odgovarajući broj pravoslavnih sveštenika iseli iz Hrvatske u Srbiju. Svaki iseljenik smeo je da ponese najviše 50 kg prtljaga i 500 dinara.[119]

Već ovde treba reći da se ovaj veliki plan preseljenja nije u celini nikad izveo. Prva i treća etapa su izvedene donekle u redu, i to samo ukoliko su se odnosile na iseljenje iz krajeva duž Save i iz brežičkog trougla, dok je preseljenje 80.000 stanovnika Gorenjskog izostalo, kao što je izostala i čitava druga etapa. Uzrok je bila Narodnooslobodilačka borba i neslaganje između Himlera (Himmler) i Geringa. Himler je tražio da stanovništvo, duž italijansko-nemačke granice, a naročito u Gorenjskom, bude u rasnom pogledu potpuno čisto. Pošto Gorenjci, u smislu zahteva nemačke rasne komisije, nikako to nisu bili, trebalo ih je iseliti. Protiv toga je istupio Gering, jer se plašio da bi zbog toga stala sva njegova industrija u Gorenjskom. Ako bi se, pak, doselili tu radnici iz drugih krajeva, oni bi u rasnom pogledu bili verovatno još manje čisti od Gorenjaca. Spor je bio dostavljen Hitleru koji je odlučio da se ovo preseljenje izvrši tek posle završetka rata.[120]

Šefovi civilne uprave za Donju Štajersku i Gorenjsko zamišljali su da će zadatak koji je postavio Hitler izvršiti nekako na ovaj način: svom snagom naneti udar slovenačkoj inteligenciji i preseliti sve što bi na bilo kakav način ometalo potpunu germanizaciju. Poseban zadatak

---

[119] AVI, kutija 41 (»Nürnberg«).

[120] Zgodovinski časopis, 1951, 414 s.

trebalo je pritom da ima »Hajmatbund«. Još dok nije bio formalno ni organizovan, njegov budući šef Štajndl već je 25 aprila pisao: »Iz nacionalno-političkih obzira zainteresovani smo da iz Donje Štajerske što je moguće pre nestane sve što je štampano na slovenačkom jeziku«. Ili: »Molim da do 1 maja 1941 nestanu svi slovenački natpisi na ulicama, u varošicama i gradovima«. Iz »psiholoških razloga«, pak, savetuje 27 maja »neka se ostave slovenački natpisi na nadgrobnim spomenicima, ali svakako da se uklone svi slovenački natpisi po crkvama i u kapelama«.[121]

U Gorenjskom je u suštini bilo isto što i u Štajerskoj, samo se ovde sve odigravalo nešto kasnije, jer su oblast najpre okupirali Italijani. Nemci su svu teritoriju Koruške, koja je posle Prvog svetskog rata pripala Jugoslaviji (opštine Dravograd, Mežicu, Črnu, Prevalje i Guštanj), odmah vratili Koruškoj, dok su opštinu Jezersko u Gorenjskom još uvek ostavili pod nadležnošću Kranjske. Deset dana posle naimenovanja šefa civilne uprave za Donju Štajersku, Hitler je postavio i šefa civilne uprave za Gorenjsko, i to namesnika koruškog gaulajtera Kučeru (Kutschera). Ovaj je 24 aprila izdao sličnu naredbu kao i Iberajter.[122] Na dan 2 maja on je kod svih društava postavio likvidacione komesare, a društva raspustio,[123] dok je 24 maja obrazovao političku organizaciju sličnu onoj u Štajerskoj, Kärntner Volksbund (»Koruški narodni savez«). To je bila jedina politička organizacija na »oslobođenim« teritorijama Koruške i Kranjske (pod Koruškom i Kranjskom podrazumeva se čitavo Gorenjsko — Korušku pretstavlja opština Jezersko, a Kranjsku ostali deo Gorenjskog) i ona je obuhvatala sve radne ljude u Gorenjskom. Za upis su se tražili isti uslovi kao i kod »Hajmatbunda«, a vođa organizacije bio je Viljem Šik (Schick).[124]

---

[121] AMNO

[122] Verordnungs und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung für die besetzten Gebiete Kärntens und Krains (VAZK), br. 1, 24 IV 1941.

[123] VAZK 2, 2 V 1941.

[124] VAZK 9, 29 V 1941.

Tada je ovde otpočela ista ona kampanja za upis kakva je postojala u Štajerskoj, a odziv je bio čak za 2% (97%) veći nego u Štajerskoj.[125] Kao ni u Štajerskoj, ni ovde Nemci nisu verovali u iskrenost tog masovnog pristupanja »Volksbundu«, usled čega su odlučili da i odavde vrše iseljavanje. O tome je delimično već bilo govora prilikom iznošenja plana iseljavanja iz Štajerske. Osobenost nemačkog plana iseljavanja iz Gorenjskog sastojala se u tome što se pre preseljavanja nad Gorenjcima vršila rasna istraga, a to štajerskim nacrtom nije bilo predviđeno. U uputstvima za iseljavanje iz Gorenjskog (Südkärnten) onih elemenata koji su strani nemačkoj nacionalnosti, sam Himler je naredio 28 marta da se, na predlog koruškog gaulajtera, svi Gorenjci podvrgnu rasnoj istrazi; rasno punovredne grupe (I i II) da se ne sele u Srbiju, već u Rajh u cilju »ponemčavanja« (Eindeutschung). Iz Gorenjskog su imali da se isele svi oni koji su se uselili posle 1914 i koji su politički delovali neprijateljski prema Nemcima, i konačno svi koji su se uselili tek 1941, makar i ne delovali politički neprijateljski, ali bi činili teškoće pri »ponemčavanju«.[126] Prvi su imali da se isele u Srbiju, a drugi po mogućstvu u Rajh. Isto je važilo i za stanovništvo pograničnog pojasa širokog 20 km, ukoliko bi ono ometalo »ponemčavanje«. Ivan Križnar navodi u svom radu *Priprave za NOB in prvi dve leti NOB na Gorenjskem*,[127] da je postojao nacrt po kome je preseljenje iz Gorenjskog trebalo da se izvrši u tri etape. U prvoj etapi trebalo je iseliti 2.600 lica, u drugoj 4.000, a u trećoj čak 100.000. Međutim, ni ovaj se nacrt nije nikad u potpunosti sproveo. Ostvarena je samo prva etapa, a druga i treća su izostale, i to zaslugom NOB.

O Prekmurju, njegovim okupatorima i početnim okupacionim metodima biće, zbog oskudnih izvora, ukratko rečeno na drugom mestu.

---

[125] Dr H. Carstanjen, Das Bekenntnis des Unterlandes, Marburger Zeitung, 7/8 VI 1941.

[126] Reichsführer SS, Reichskommissar für Festigung deutschen Volkstums, akt. br. I (Ko) 362. DAM.

[127] Prešernovom nagradom Ljubljanskog univerziteta nagrađen rad diplomanta Filozofskog fakulteta Ivana Križnara (cit. Križnar).

Upočetku je izgledalo da su Nemci i Italijani podelili slovenačku zemlju za sva vremena. Videli smo da su početni metodi i taktika kod oba glavna okupatora bili različiti. Oba nemačka šefa civilnih uprava bila su pristalice što bržeg ispunjenja Hitlerove direktive po kojoj su obe pokrajine imale da se pripreme za priključenje Rajhu. Italijani su postupali »blaže«. To je, valjda, trebalo da im povrati već odavno izgubljeni prestiž i da, uz pomoć slovenačke buržoazije, učvrsti njihovu okupaciju.

DRUGI ODELJAK

STVARANJE OSVOBODILNE FRONTE SLOVENAČKOG NARODA I POČECI ORUŽANOG OTPORA

1. Pregled političkog života Slovenaca u bivšoj Jugoslaviji

Čini mi se da je iznošenje kratkog pregleda političkog života Slovenaca u bivšoj Jugoslaviji opravdano, jer će se tako bolje razumeti jedna od tipičnih osobenosti NOB slovenačkog naroda — prethodno slovenačko političko ujedinjenje. Ukoliko je prosečan Slovenac u bivšoj Jugoslaviji uopšte učestvovao u politici, on se politički iživljavao u jednoj od tri glavne slovenačke grupacije: u brojno najjačoj klerikalnoj *Slovenskoj ljudskoj stranci;* u liberalnoj *Demokratskoj stranci* (upočetku Jugoslovenska demokratska stranka) ili u raznim socijalističkim partijama od kojih su bile značajne *Komunistička partija* i *Jugoslovenska socijaldemokratska stranka,* odnosno kasnije *Socijalistička stranka Jugoslavije.* Manjih partija bilo je i u Sloveniji mnogo, no one se na ovom mestu neće pominjati.

Klerikalna SLS imala je u Sloveniji apsolutnu političku prevlast i bila je sopstvenik pretežnog dela slovenačkog nacionalnog kapitala koncentrisanog u *Zadružnom savezu* (Zadružna zveza). U izborima za konstituantu (18 novembra 1920) postigla je, zbog tadanje revolucionarne situacije, samo relativnu većinu, dobivši 14 od 38 slovenačkih poslanika, a na svim ostalim parlamentarnim izborima pre diktature velikosrpske buržoazije dobijala je apsolutnu većinu (1923 od 26 poslanika 21, 1925 i 1927

po 20). Ona je bila veliki pobornik slovenačke autonomije sve do sredine 1927, jer pre tog vremena njen kapital nije uspeo da se poveže sa kapitalom velikosrpske buržoazije, uprkos raznih prethodnih pokušaja. Tek bledskom pogodbom od jula 1927 povezao se njen šef dr Korošec sa srpskim radikalima. Ovo povezivanje klerikalnog kapitala sa velikosrpskim ogledalo se spolja ne samo u Bledskom paktu već i u promeni političke linije SLS. Ono je dovelo do prvog većeg sukoba između voćstva SLS i hrišćanskih socijalista. Biskup Jeglič je, istina, uspeo svojim velikim autoritetom da ovog puta izgladi sukob, ali se ranije jedinstvo u SLS više nije moglo postići. U doba diktature velikosrpske buržoazije Korošec je, razumljivo, ostao još neko vreme u vladi Živkovića, ali je zatim izišao iz dva razloga: prvo, da se prividnom opozicijom postigne ponovo jedinstvo u SLS koje je bilo neminovno potrebno srpskoj buržoaziji u njenoj borbi sa hrvatskom, i drugo, da u opozicionoj rezervi ostane do vremena kada će, posle pobede nad hrvatskom buržoazijom, biti potrebno da se misli na ujedinjenje čitave jugoslovenske buržoazije i da se u celini osloni na strani kapital bilo kojeg bloka. Uprkos tom manevru, Korošec i srpska buržoazija nisu uspeli da sačuvaju jedinstvo SLS i poznate Korošecove separatističke punktacije od decembra 1932 postale su kasnije, za vreme vlade Stojadinović — Korošec, baza za odvajanje dela istaknutih klerikalnih političara od SLS. Pošto po Zakonu o udruživanju ovi političari nisu mogli osnovati svoju vlastitu partiju, stvorili su interesantnu, a u izvesnoj meri i naprednu frakciju, koja bi mogla da nosi naziv »stara SLS«.

Uporedo sa borbom za očuvanje jedinstva u SLS razvijao se i sukob između voćstva SLS i hrišćanskih socijalista. Hrišćanski socijalizam sam za sebe nije, doduše, značio ni po svetskom, ni po slovenačkom merilu, nešto progresivno. To je u suštini katolički socijalni pokret iz druge polovine 19 veka koji je nastao kao reakcija na sve više rastući marksistički socijalizam. Prvi koji je autentično i za katolike obavezno formulisao hrišćanski socijalistički program bio je rimski papa Leon XIII u poznatom cirkularu »Rerum novarum«. Tu on priznaje

da postoji socijalno pitanje, ali negira njegovo rešenje pomoću klasne borbe i podvlači da je to rešenje, pri čemu mora sarađivati i katolička crkva, država i radnička klasa, mogućno samo u okviru učenja evanđelja. Ideolog hrišćanskog socijalizma u Sloveniji bio je dr Janez E. Krek koji je, na osnovu direktiva papinog cirkulara, razvio veliku delatnost. Za zanatlije i seljake on je propagirao i osnivao zadruge svih vrsta, a za radnike stručne, sindikalne organizacije. Posle Krekove smrti 1917, za vreme stare Jugoslavije, hrišćanski je socijalizam, kao katolički socijalni pokret, još postojao i imao dovoljno jake pozicije u hrišćansko-socijalističkoj sindikalnoj organizaciji — Jugoslovenskom strukovnom savezu — JSS (Jugoslovanska strokovna zveza), te je sve više dolazio u sukob sa oficijelnom SLS, a time i na napredne pozicije. Borba pojedinih slovenačkih hrišćanskih socijalista sa zvaničnom i klerikalnom SLS, pa makar to bili i pojedinačni hrišćanski socijalisti — radnici ili akademski omladinci — značila je svakako napredan akt, i to napredan utoliko što je razbijala jedinstvo te monopolističke klerikalne partije u Sloveniji i što se borba pojedinih hrišćanskih socijalista sve više bližila platformi koju je 1937 godine postavila KPS za radničko jedinstvo, narodni front i jedinstvo akcije.

U vreme istoriske prekretnice sudbine slovenačkog naroda stara je klerikalna politička grupacija bila, uglavnom, podeljena na zvaničnu SLS, koja je u potpunosti prihvatila program Jugoslovenske radikalne zajednice (JRZ), na grupu opozicione »stare SLS«, na pojedine hrišćanske socijaliste koji su u radu bili povezani sa KPS i na mnoštvo politički neorganizovanih Slovenaca koji su jednodušno osuđivali fašističku politiku Korošecovog naslednika dr Kuloveca, i posle njegove smrti dr Natlačena.

U vezi sa klerikalnom SLS treba pomenuti još dva pokreta koji su nastali u vreme opšteg slovenačkog »pokretaštva« (1935/36) — ultraklerikalne omladinske pokrete Stražara i Mladih boraca, o kojima će biti više govora u odeljku o slovenačkoj kontrarevoluciji.

Bivša liberalna *Narodno-napredna stranka* NNS bila je, doduše, brojno manja, ali se oslanjala na solidan ka-

pital slovenačke liberalne buržoazije. Sa postankom kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS) ona se spojila sa JDS, a kad se Pribićević otcepio od Davidovića, ova se slovenačka stranka spojilal sa SDS. Broj njenih poslanika bio je u poređenju sa poslanicima SLS neznatan. Za vreme diktature potpuno je podišla srpskoj buržoaziji u želji da prestigne Korošeca, jer nije znala za igru srpske buržoazije sa njegovom daljom perspektivom. Ova je partija stalno zastupala jugoslovensku integralnost i tvrdila da su Slovenci samo pleme, dakle, samo deo imaginarnog jugoslovenskog naroda.

Ova je politika dovela i u toj partiji do rascepa koji se širio uporedo sa cepanjem liberalnog kapitala. Manji deo želeo je da zadrži bar nacionalno obeležje, a veći se povezao istovremeno i sa klerikalnim i sa velikosrpskim kapitalom. Do rascepa i njegovog širenja u partiji došlo je iz dva idejna razloga: usled oštro principijelne borbe u ljubljanskom Sokolu s jedne, i borbe između progresivne omladine i starih u zvaničnim vrhovima partije, s druge strane. Na prekretnici slovenačke istorije tradicionalna liberalna partija bila je podeljena. Njen je zvanični deo bio za saradnju sa JRZ, bez obzira na to u kojim bi se političkim formacijama JNS i SDS nalazio, — dok su progresivnije frakcije bile jednim delom bliske KPS, a drugim se nalazile samo na poštenim pozicijama nacionalno svesnih Slovenaca.

Svoju posebnu partiju imao je i slovenački imućni seljak (kulak) sa nekolicinom advokata, trgovaca i drugih, čiji su interesi bili vezani za selo. To je bila *Samostojna kmečka stranka*. Sa parolom »seljaka neka vodi samo seljak« ona je na izborima za konstituantu dobila 8 poslanika, a na svim ostalim parlamentarnim izborima samo po jednog, jer joj je uskoro Radić počeo uveliko da konkuriše. S druge strane, klerikalne zadruge su čvršće stegle slovenačkog seljaka koji se do 1920 godine još uporno držao. Ova je partija bila bez političkog programa i vezala se jedanput sa liberalima, a drugiput sa Radićem. Značajno je da je, za vreme dok je diktatura Cvetković — Korošec bila na vrhuncu, KPS stekla snažne pozicije kod partiske omladine SKS koja je bila organizovana u Društvu kmečkih fantov in deklet.

Za sve ove tri slovenačke buržoaske partije karakteristično je to da se kod svake od njih na više ili manje vidan, ali svakako revolucionaran način, izvršilo diferenciranje, da se od njih otcepilo ono što je bilo zdravo i napredno i da je to zdravo i napredno više ili manje uspostavljalo dodire sa KP.

Radnička klasa u Sloveniji bila je u odnosu na seosko stanovništvo u manjini. U novostvorenu Kraljevinu SHS stupila je politički i profesionalno jedinstveno organizovana. Politička partija slovenačkog radnika i radnog intelektualca bila je u to vreme stara, u okviru Austro-Ugarske stvorena i organizovana, *Jugoslovenska socijaldemokratska stranka* (JSDS). U vreme velikih svetskih revolucionarnih potresa koji su uzdrmali i Jugoslaviju, pojavila su se pre 1 decembra 1918, u slovenačkoj i hrvatskoj JSDS prva trvenja po pitanju da li JSDS, kao radnička partija, može sarađivati sa buržoazijom u nacionalnim savetima i Narodnom vijeću u Zagrebu i, kasnije, u privremenom narodnom pretstavništvu i centralnoj vladi. Jasno je da je, u to vreme veoma zaplašena, buržoazija budnim okom motrila na taj proces u ranije jedinstvenoj radničkoj klasi i da je sa velikom radošću primala svaku njenu saradnju. To je u tadanjim okolnostima značilo samo veliku pomoć buržoaziji u njenim naporima za što bržu konsolidaciju Kraljevine SHS. Načelno pitanje, da li treba sarađivati sa buržoazijom ili ne, nije bilo rešeno jedinstveno, već je dovelo do rascepa u JSDS. Iako je taj rascep u slovenačkoj JSDS bio već na njenom kongresu 1 novembra 1919 u Ljubljani očigledan, ipak se leva i desna grupa tada još nisu razišle već su, u vreme kada je revolucionarna kriza bila na vrhuncu, svoj nesporazum rešile kompromisno. Van sumnje je da su nesuglasice bile delimično načelnog značaja, ali je nešto išlo i na račun političke prevrtljivosti pojedinaca i besprincipijelnih frakcionaških i grupaških tendencija. A odmah sa postankom Kraljevine SHS počela je besprincipijelna frakcionaška borba koja je bila toliko karakteristična za čitav dalji razvoj radničkog pokreta u našoj državi i koja je — u redovima KP — prestala tek sa novim partiskim voćstvom sa drugom Titom na čelu.

Do stvarnog rascepa u slovenačkoj JSDS došlo je početkom marta 1920, kad se grupa levih proglasila sastavnim delom *Socijalistične delavske stranke (komunistov)* — SDS (k), i 11 aprila 1920, kad je ta partija za Sloveniju sazvala u Ljubljani *kongres ujedinjenja proletarijata* na kome je proglašeno spajanje sa *Socijalističkom radničkom partijom Jugoslavije (komunista)* — SRPJ (k). Istovremeno su i desničari (stara JSDS) sazvali svoj kongres u Mariboru. Do rascepa u tradicionalnoj slovenačkoj radničkoj partiji došlo je upravo u sudbonosnom vremenu, kad je revolucionarna kriza bila na vrhuncu, u predvečerje aprilskog generalnog štrajka koji je baš u Sloveniji doživeo svoj najtragičniji završetak na Zaloškoj cesti. Voćstvo štrajka bilo je podeljeno: političko rukovodstvo u rukama levice, a organizacisko u rukama desnice.

Slovenački delegati SRPJ (k) učestvovali su i na Vukovarskom kongresu (20 do 25 juna 1920). Desničari oko svog organa »Naprej« pisali su o njima da u Vukovar idu »kao telad na klanicu«, dok su se delegati slovenačke levice podelili i u Vukovaru. Jedan deo delegata napustio je Kongres, a drugi je ostao i docnije biran u vrhovne partiske organe.

Uoči izbora za konstituantu postojale su, dakle, u Sloveniji JSDS (desnica) i dve frakcije levice, odnosno KPJ. Ona frakcija koja je napustila Vukovarski kongres ponovo se vratila u JSDS, tako da je bivša jedinstvena JSDS zastupana na izborima sa dve liste: listom KPJ i listom JSDS.

Treba pomenuti još jednu radničku političku formaciju — *Nacionalnu socijalističku stranku* (Nacionalna socijalistična stranka — NSS). To je ostatak jedne partije čije su ideje prenete iz Češke i koja se pre Prvog svetskog rata najviše razvila u Trstu među slovenačkim radnicima i sitnim činovnicima. Partija je isticala svoj nacionalni i socijalni program. Zanimljivo je to da se njen program skoro ni u čemu ne razlikuje od programa prvobitne Hitlerove Nacionalsocijalističke partije i njenog minhenskog programa od 24 februara 1920 godine. Ta je partija na izborima za konstituantu istupila samostalno, a kasnije se redovno vezivala sa liberalnim partijama.

Ti su izbori pokazali da je revolucionarna kriza, uprkos Zaloške ceste i svih buržoaskih pogroma koji su joj sledili, još uvek postojala, ali da je vođstvo radničkih partija nije umelo pravilno iskoristiti. JSDS dobila je 6 poslanika, KPJ 5 i NSS 2, tj. sve tri radničke partije zajedno samo jednog poslanika manje nego najjača buržoaska partija SLS.

Poznato je da je odmah posle izbora za konstituantu usledio prvi udarac velikosrpske buržoazije u obliku »Obznane«, a posle nje, 2 avgusta 1921, došao je i Zakon o zaštiti države. Njihove posledice bile su osetne ne samo zato što je KPJ bila prinuđena na ilegalnost i izgubila čitavu svoju imovinu itd., već i zbog toga što je sredinom decembra 1921 u Beogradu obrazovana *Socijalistička stranka Jugoslavije* (SSJ) koja je kod buržoazije nailazila na svu podršku i razumevanje. U Sloveniji je JSDS na svom kongresu u Trbovlju takođe primila statut ujedinjenih socijalističkih partija i promenila naziv u SSJ.

No, frakcionaške borbe nisu prestale. Aprila 1922 proglasila je slovenačka SSJ da će njen član biti ubuduće samo onaj koji bude priznao progresivnu partisku članarinu (plaćanje članarine srazmerno prihodima). Posledica toga bila je da su se još iste godine otcepile od nje dve frakcije. Tako su krajem 1922 postojali »naprejevci« (socijalisti oko lista »Naprej« koji su bili za progresivni porez), »zarjani« (socijalisti oko lista »Zarja« koji su se nazivali i »Ljubljančani«) i »Mariborčani« (socijalisti oko lista »Enakost«).

Šta je bilo sa levičarima koje je pogodio Zakon o zaštiti države? Oni su u Sloveniji počeli sredinom 1922 da izdaju svoj list »Delavske novice« i da se oko njega okupljaju. Januara 1923 obrazovali su legalno tolerisanu *Socijalistično stranko delovnega ljudstva* (SSDL) u koju su se uključili i ljubljanski »zarjani«.

Tako su za parlamentarne izbore 1923 postojale u Sloveniji kao radničke političke partije: SSDL i kranjski i štajerski socijalisti. Za izbore je u Ljubljani istakla listu samo SSDL, a u unutrašnjosti su socijalisti išli na izbore odvojeno od nje. Rezultat je, svakako, bio porazan: dok su na izborima za konstituantu pre tri godine radničke

partije dobile 13 mandata, dotle su sada socijalisti dobili 3,2% od svih glasova, a SSDL 7,5%, ali ni jedni ni drugi nisu dobili poslanika.

Protiv SSDL otpočela je uskoro oštra borba. U partiji je nastala frakcija koja je počela izdavati svoj list »Glas svobode«, a 15 aprila 1923 sazvala je kongres za ujedinjenje sa *Nezavisnom radničkom partijom Jugoslavije* (NRPJ), koja je osnovana 14 januara 1923 u Beogradu. Zanimljivo je kako je došlo do rascepa u SSDL. Posredi je bilo to što je jedan deo tvrdio da je NRPJ obrazovana, a drugi da nije, jer je policija 14 januara 1923 rasterala njen osnivački kongres. Tako je 15 aprila 1923 došlo do kongresa »ujedinjenja«, koji je u SSDL postavio novo voćstvo. Novo voćstvo je priključilo stranku NRPJ i iz svoje sredine isključilo »zarjane« i opoziciju koja je tvrdila da NRPJ nije osnovana. »Zarjani« su se odmah okrenuli ka SSJ, a isključena opozicija iz SSDL ka slovenačkim radikalima (!) i drugim buržoaskim formacijama. Tako početkom 1924 imamo u Sloveniji: SSDL, odnosno NRPJ sa pokrajinskim odborom u Ljubljani i SSJ sa »zarjanima«, i frakcijom SSJ (Bernot). NRPJ ispoljila je 1924 godine veliku aktivnost. U Ljubljani je sazvala konferenciju seljaka i obrazovala Radničko-seljački blok (Delavsko-kmečki blok). Veoma je aktivna bila omladina, ali su krvavi događaji od 1 juna 1924 u Trbovlju sprečili njen dalji rad.

Čim su 1925 godine bili raspisani izbori za Narodnu skupštinu, pojavio se zanimljiv poziv na jedinstven front radničkih partija. Ali, do toga nije došlo te su na izbore išli »dekalisti« (novostvorena levičarska grupa oko »Delavsko-kmečkega lista«) sa listom »Delavsko-kmečkog republikanskog bloka«, SSJ i SSJ (Bernot). Tada, razume se, nisu dobili nijedan mandat.

Godine 1926 došlo je do rascepa i kod »dekalista«. Tako su, gotovo do početka velikosrpske diktature u Jugoslaviji, u Sloveniji postojale sledeće radničke političke grupacije: levičarske: formacije levičara oko »Delavsko-kmečkega lista«, odnosno kasnije »Enotnosti«, i formacija nezavisne radničko-seljačke grupe »Zedinjenje« — i desničarske: SSJ i SSJ (Bernot) koja je na jednom od svojih poslednjih kongresa ponova promenila ime u

JSDS. Treba naglasiti da su slovenački socijalisti (SSJ i SSJ — Bernot) na izborima 1927 godine dobili jednog poslanika, i to jedinog za čitavu Jugoslaviju.

Iz ovog sumarnog pregleda vidi se: prvo, velika sklonost levice i desnice za frakcionaške borbe i drugo, gubitak ugleda kod radničkih masa.

Uprkos svih ovih deoba u vrhovima i voćstvu radničkih partija, radne mase su u suštini ostale zdrave i pravilno su reagovale u štrajkovima i po pitanjima nadnica, mada voćstvo nije bilo zdravo.

O počecima pravog voćstva u Sloveniji može se govoriti već od 1932, kad je potpuno novo voćstvo, i bez kontinuiteta sa starim, oformilo Pokrajinski komitet KPJ za Sloveniju. Umesto frakcionaških, grupaških, levičarskih i desničarskih borbi, u novom Pokrajinskom komitetu KPJ za Sloveniju mogu se uočiti sve one pozitivne osobine koje su ga, do sudbonosnih dana u istoriji slovenačkog naroda, osposobile i dale mu legitimaciju zakonitog voćstva slovenačkog naroda u borbi za nacionalnu i socijalnu slobodu.

Novo partisko voćstvo postavilo je kao osnovni zadatak kvalitativni i kvantitativni porast Partije u radničkim centrima, gradovima, pa i po selima. Otud je razumljivo što je njen dalji zadatak — stvaranje jedinstva akcije kroz ideju jedinstvenog fronta, ostvaren i što se primećuje sve tešnja saradnja sa svim onim elementima koji su se u razvoju nužno odvajali od svojih buržoaskih partija i grupacija i u Partiji prepoznali jedinog pravog vođu. U tom smislu treba tražiti povezanost Partije sa naprednim hrišćanskim socijalistima, svesnim i poštenim rodoljubima, pa i sa onim zdravim delom seoskih masa koji je sve više uviđao nacionalnu i socijalnu izdaju voćstva klerikalne SLS i Radićeve podružnice u Sloveniji, SKS, — tih dveju buržoaskih partija koje su se dotada najjače ukorenile kod seoskih masa. Istovremeno je Partija zadobijala solidan položaj u legalnim sindikatima Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza (URSS), odnosno u njihovom centru za Sloveniju, *Strokovnoj komisiji*.

Pogledajmo u kratkim crtama rad novog partiskog rukovodstva u Sloveniji u razdoblju 1933 — 1941. Jasno

je samo po sebi da je taj rad bio u najtešnjoj vezi sa radom čitave KPJ. Videli smo da je uoči diktature i velike svetske ekonomske i finansiske krize koja je obuhvatila i Jugoslaviju radnička klasa u Sloveniji bila potpuno pocepana, kao što je bio slučaj i sa demokratskim snagama slovenačkog naroda među intelektualcima i seljacima. Osnovni zadatak koji je bio postavljen pred novo partisko rukovodstvo u Sloveniji bio je udruživanje radničke klase u jedinstveni radnički front, rad u seljačkim masama i, najzad, rad na udruživanju svih demokratskih snaga slovenačkog naroda za jedinstveno istupanje i borbu protiv velike opasnosti sve više rastućeg fašizma i nacizma.

Rad novog partiskog rukovodstva bio je, prema tome, veoma raznovrstan, a njegova je intenzivnost u određenom pravcu bila zavisna od određene situacije kako u zemlji tako i u svetu. Ako bismo hteli da za to razdoblje damo samo kratak pregled rada partiskog rukovodstva u Sloveniji, mogli bismo utvrditi da se glavni rad odvijao u nekoliko pravaca: borba protiv fašizma i nacizma, borba za postizanje jedinstva u radničkoj klasi i borba za seljačke mase i nacionalno i borbeno jedinstvo svih pozitivnih i demokratskih snaga u Sloveniji u antifašističkom narodnom frontu. Čitav rad, uspesi i perspektive jasno su manifestovani na osnivačkom kongresu KPS, koji je održan 18 aprila 1937 na Čebinovom nad Zagorjem. Glavne tačke manifesta su:

1. Postojanje slovenačkog naroda koji je pocepan, nejedinstven i zato nesposoban za odbranu, sve je ugroženije s obzirom na rastući fašizam i nacizam.

2. Slovenački narod ne može se razvijati bez demokratskih sloboda (prava), bez slobodnog saveza bratskih naroda Jugoslavije u obliku savezne države i ne sme se odreći svog starog cilja — ujedinjenja svih Slovenaca u jedinstvenu i slobodnu Sloveniju.

3. Slovenački narod zahteva jačanje svih veza sa miroljubivim i demokratskim državama.

4. Dužnost svakog patriote je da podupire oslobodilačku borbu španskog naroda.

5. Privredno osamostaljenje slovenačkog naroda.

6. Treba prekinuti sa politikanstvom i međusobnim prepirkama u demokratskim redovima; sve snage kojima leži na srcu sudbina slovenačkog naroda moraju se ujediniti.

7. Parole: U borbu za spas slovenačkog naroda! U borbu za bratstvo među Slovencima! Neka živi sloga slovenačkog naroda! Neka živi bratstvo naroda u borbi za slobodu![128]

Pogledajmo ukratko rad rukovodstva KP u Sloveniji na navedenim najvažnijim borbenim područjima. Ponovo podvlačim da taj rad Partije u Sloveniji uzimam kao rad čitave KPJ, a time hoću da označim samo one osobenosti koje su se odražavale na partiski rad u Sloveniji. Već IV konferencija KPJ, održana u decembru 1934 u Ljubljani, zatim pomenuti manifest osnivačkog kongresa KPS, a naročito rezolucija Plenuma KPJ od juna 1938, postavljaju borbu protiv fašizma i hitlerizma kao jedan od glavnih zadataka KPJ. U Sloveniji, stisnutoj na granicama u klešta italijanskog fašizma i nemačkog nacizma, dosledna i patriotska borba KPJ znatno je približila Partiju svim demokratskim i patriotskim elementima slovenačkog naroda. Možemo reći da je Partiji u razdoblju 1934 — 1941 pošlo za rukom da na pozicije protivfašističke borbe i borbe protiv vladajućeg režima, koji se sve više bratimio sa fašizmom, pridobije veliku većinu rodoljubivih intelektualaca u Sloveniji, skoro svu omladinu, hrišćanske socijaliste, deo socijalista, mariborsku frakciju SDS, demokratske frakcije Sokola, deo pokreta »Bojevnika«, mačekovsku grupu dr Lončara u Sloveniji i nekadašnji podmladak Puceljeve SKS, »Društvo kmečkih fantov in deklet«. Sve su se te grupe u načelu slagale sa KPJ u tome da je potrebna zajednička borba protiv unutrašnjeg i spoljnjeg fašizma. Tako se ne samo stvarala važna veza između Partije i rascepkanih demokratskih frakcija u Sloveniji, nego su i nastali prvi počeci slovenačke narodno-demokratske jedinstve-

[128] Istoriski arhiv Komunističke partije Jugoslavije II, Beograd 1949, 404—409.

nosti koja je bila potrebna za uspešnu borbu protiv fašizma.[129]

Centri borbe protiv fašizma i hitlerizma nastaju u Mariboru, Kočevju, Ptuju, Celju, Slovenskim Konjicama, Hrastniku, Šoštanju i Slovenskoj Bistrici. Svuda se osnivaju narodnoodbranbeni odbori i saveti u kojima je naročito aktivna omladina Ljubljanskog univerziteta. Organ te narodnoodbranbene akcije je *Slovenski poročevalec* koji je 1938 izišao u dva broja — prvi u julu, a drugi u oktobru.[130] Oba su broja izašla ilegalno, jer je režimska cenzura JRZ zabranila svaku antifašističku štampu, što se u prvom broju »Slovenskog poročevalca« izričito podvlači. U istom broju stoji da je narodnoodbranbeni rad u Sloveniji otpočeo naročito posle nasilnog priključenja Austrije Nemačkoj, dakle, u martu 1938, i da su se u to vreme počeli osnivati narodnoodbranbeni saveti i odbori u kojima su imale da rade i savetuju se sve narodnoodbranbene i ostale organizacije u Sloveniji o tome kako da se u Sloveniji spreči razvoj hitlerovske propagande i germanizacija slovenačkih krajeva i ljudi. U tom istom broju stoji i da se taj narodnoodbranbeni rad upočetku dobro odvijao, ali je protiv njega istupila policija i počela ga na sve moguće načine ometati. Naročitu aktivnost pokazao je narodnoodbranbeni rad za vreme »minhenske krize« u septembru 1938, kad je otpočelo prikupljanje dobrovoljaca za ugroženu Čehoslovačku Republiku. Ta se narodnoodbranbena akcija razvila u niz javnih manifestacija i skupova, ali je režim Stojadinović — Korošec zabranio svaki njen rad. U okviru akcije protiv fašizma moramo i za Sloveniju spomenuti akciju prikupljanja dobrovoljaca za Španiju. Baš u vreme osnivačkog kongresa KPS u Španiji se borila čisto slovenačka četa »Ivana Cankara«.

Kad je, dakle, KPS na početku okupacije domovine objavila rat fašizmu i hitlerizmu, za tu je borbu imala

---

[129] Upor. Ivan Kreft, Množično narodnoobrambno delo Partije v letih 1933—1941. Vestnik (Maribor), 26—31 august, 1—7 septembar 1952 i Spomini ljudskega agitatorja, Maribor 1954.

[130] Upor. Fr. Škerl, Slovenski poročevalec 1938—1941, Ljubljana 1951; 23—42 (preštampano izdanje).

u Sloveniji saveznike i saradnike baš u pomenutoj narodnoodbranbenoj akciji.

Velika je i uspešna bila borba Partije za postizanje radničkog jedinstva u Sloveniji.

Jedan od velikih udaraca Aleksandrove diktature po radničkoj klasi Jugoslavije bio je raspuštanje URSS i njegovo kasnije prepuštanje socijalističkim reformistima. Posledica toga je bila ta da je ogromna većina radnika u Sloveniji ostala strukovno neorganizovana, dok su radnici, koji su bili organizovani u ponovo dozvoljenom URSS, tj. u »Strokovnoj komisiji sa Slovenijo«, postali plen socijalno-demokratskih reformista. Sem toga, u Sloveniji su postojale još dve strukovne organizacije: hrišćansko-socijalistička »Jugoslovanska strokovna zveza« i liberalna »Narodna strokovna zveza«. Tako je pri pojavi diktature radnička klasa bila bez ikakve orijentacije i rascepkanija nego ikad ranije.

Posle dolaska Hitlera na vlast, a usled uporne borbe Partije za jedinstvo radničke klase, njen se položaj unekoliko popravio. Po direktivi KPJ, radnici su trebali da ulaze u URSS, da se u njemu bore za sindikalno jedinstvo na borbenim osnovima i da u tim, dotad reformističkim sindikatima, osvoje što više pozicija. U tome su sindikati imali upočetku uspeh, a uticaj Partije počeo je da jača. Pošto je KPJ preživela 1936 godine svoju poslednju veću krizu, rad za sindikalno jedinstvo radničke klase uspešno je nastavljen, a kad je Partija uspostavila 1940 godine solidne veze sa delom pozitivnih hrišćanskih socijalističkih sindikalista iz Jugoslovanske strokovne zveze i mariborskom frakcijom socijalista, stvoreno je jako radničko akciono jedinstvo kao preteča kasnije Delavske enotnosti koja je u NOB odigrala veoma značajnu ulogu kao baza za okupljanje radničke klase i to bez obzira na pogled na svet i političku pripadnost.

Pored borbe za sindikalno jedinstvo, Partija je u to vreme razvila veliku aktivnost i za postizanje političkog jedinstva radničke klase sa ciljem da osnuje jedinstvenu radničku partiju. To joj, doduše, nije uspelo, ali je od 1933 do 1936 godine izvela niz značajnih štrajkova koji

su znatno zbližili radnike u Sloveniji bez obzira na njihov pogled na svet i političku pripadnost. Tako se Partija početkom jula 1933 uspešno poslužila svojom legalnom organizacijom — »Društvom delovnih žena in deklet« (Društvo radnih žena i devojaka) i izvela veliku akciju u revirima Trbovlja. Preko 2.000 žena i devojaka zaposelo je pogone i tako pomoglo štrajk rudara. Posle godinu dana Partija je bila inicijator poznatog štrajka gladu u revirima Trbovlja. Radnici su tada ostali u jamama i pogonima i odbijali da prime hranu sve dok rukovodstvo rudnika nije pristalo na pregovore za povišenje nadnica. Organizacija i izvođenje tog originalnog štrajka svakako znači početak formiranja jedinstvenog fronta radničke klase u Sloveniji i to na borbenim klasnim osnovama. Iako je to radništvo bilo tada politički i sindikalno pocepano, a velikim delom i neorganizovano, ipak je rukovodeća uloga Partije u tom štrajku bila neosporna. Sledeći značajan korak koji je ustvari pretstavljao veličanstvenu manifestaciju revolucionarnog jedinstva radnika i seljaka je veliki slet socijalističkih kulturnih društava »Svobode«, održan 7 jula 1935 u Celju na kome je, na poziv Partije, učestvovalo 8.000 radnika i seljaka. Mada je celjska manifestacija toliko uzbudila dr Antona Korošeca da je raspustio sve organizacije »Svobode«, ipak nikakav policiski teror nije više mogao da zaustavi moćan uticaj Partije na radničku klasu i seljaštvo u Sloveniji. 1935 i 1936 su godine velikih štrajkova kojima je rukovodila Partija. U tim godinama štrajkuje u Sloveniji preko 25.000 radnika, i to svih struka: metalci, rudari, građevinari, tekstilni radnici, radnici drvne industrije, grafičari i radnici papirne, hemiske i staklarske struke. Veličanstven je bio generalni štrajk tekstilnih radnika 1936 godine koji je započeo u Kranju, a docnije zahvatio i tekstilne radnike u Mariboru.[131]

Veliki je rad Partije i u borbi za seljaka. Ukoliko je slovenački seljak uopšte bio politički aktivan, on je to bio kao pripadnik klerikalne SLS, Puceljeve SKS i dveju

---

[131] Miha Marinko, Govor ob desetoj godišnjici KPS, Ljudska pravica 18 IV 1947. — Vlado Vodopivec, Iz boja Partije za enotnost delavskega razreda v Sloveniji, Delo 5, 1949, 43—54.

radićevskih frakcija u Sloveniji, u seljačkom pokretu advokata Kukoveca u Štajerskoj i u grupi prof. dr Lončara u Kranjskom. Još pre smrti kralja Aleksandra izgubila je centralistička JNS sav autoritet među slovenačkim seljačkim masama, a posle njegove smrti to je bilo i sa SLS, kada je ova ušla u Stojadinovićevu vladu, spojila se sa JRZ i definitivno se odrekla svog autonomističkog programa.

U tim okolnostima otpočela je Partija svoju borbu za seljake koja se naročito uspešno razvijala u Prekmurju i Beloj Krajini, dakle, u dve pogranične slovenačke pokrajine koje su bile najviše izložene uticaju Mačekovih agenata. Rad Partije među seljacima u najtešnjoj je vezi i sa osnivanjem jednog od najvažnijih partiskih organa u Sloveniji iz tog razdoblja, *Ljudske pravice*, o čijem je izdavanju odlučila pokrajinska partiska konferencija za Sloveniju 1934 godine. Prvi njen broj izišao je 5 oktobra 1934, a u uvodnom je članku istaknuto: »Naš list će stajati uvek na strani radnog naroda, seljaka i radnika, zanatlija i drugih, koji sa najvećim naporom jedva zarađuju svoj svakidašnji hleb«. 2 novembra 1934 stajalo je u njemu da je »Ljudska pravica« nezavisan list koji hoće da okupi oko sebe »sve naše obične ljude, koji treba da zajednički brane svoje interese i postavljaju svoje zahteve. Dosada su obični ljudi bili nejedinstveni i razdvojeni na sve moguće grupe... Seljaci i naši obični ljudi! Ne očekujte više pomoći od drugih; zato se okupite oko svog lista«.

Partija je pomoću »Ljudske pravice«, a naročito među seljačkim masama, otpočela pokret koji je stvorio »među običnim ljudima onu zajednicu koja je potrebna za uspeh njegove borbe za bolji život, svoj i svoje dece«.[132] Pokret koji je imao svoje poverenike, omasovljavao se sve više 1935 godine. Kroz rubriku »Seljačko-radnička škola«, »Ljudska pravica« unosi u najšire mase pravi marksistički revolucionarni program na osnovu koga se počeo razvijati nekakav seljačko-radnički pokret kao preteča Narodnog fronta koji se, naročito u Prekmurju i Beloj Krajini, uspešno upleo u izbore za Narodnu skup-

[132] Ljudska pravica 23 III 1935.

štinu 5 maja 1935. Posle tih izbora se, uprkos terora, rad Partije među seljacima nastavlja i sve jače se vidi prava jedinstvena saradnja između radničke klase i seljačkih masa.

Tada je započelo jedno od najaktivnijih razdoblja: rad na osnivanju jedinstvenog antifašističkog, odnosno, Narodnog fronta u Sloveniji koji, preko Saveza radnog naroda Slovenije (Zveza delovnega ljudstva Slovenije — ZDLS) i akcije za osnivanje Društva prijatelja Sovjetskog Saveza, pretstavlja preteču kasnije OF, osnovane 27 aprila 1941.[133]

Čim je KPJ dodala odlukama IV partiske konferencije i rezoluciju o osnivanju Narodnog fronta, čiji osnov treba da bude istinski savez proleterijata sa seljačkim masama i ugnjetenim narodima, i partisko rukovodstvo u Sloveniji razvilo je veliku aktivnost za njegovo osnivanje. Treba napomenuti da je rad na tome otpočeo najpre na terenu, u masama, a tek kad je postalo jasno da je Partija u svim tim akcijama rukovodeća snaga, otpočelo je zajedno sa rukovodstvima raznih progresivnih i demokratskih pokreta osnivanje Narodnog fronta i »odozgo«. Pritom Partija nikad nije potezala pitanje koalicionog oblika u rukovodstvu tog fronta.

Među takve masovne akcije za prikupljanje svih progresivnih snaga, u kojima je sve više preovlađivala jačina i uticaj Partije na radničku klasu i seljačke mase, možemo svakako ubrojiti razbijanje Ljotićevog zbora 13 aprila 1935 u Ljubljani. Za ovu je akciju Partija mobilisala preko pretplatnika »Ljudske pravice« velik broj seljaka i univerzitetske omladine. Isto tako je Partija

---

[133] Vidi o tome više članaka Ivana Krefta: Ljudska pravica — organizator ljudskih množic, Ljudska pravica 9 X 1949; Razmah slovenskega ljudskega gibanja po partijskih konferencah 1934 leta, Vprašanja naših dni br. 10, 1950, 151—156 i br. 11, str. 172—174; Nastanek in razvoj progresivnega slovenskega tiska, Nova obzorja 9, 1951, 540—546; Delo Partije med kmečko mladino, Mladina 4 i 11 I 1951; Kratek pregled nastanka in razvoja KPJ 1919—1941, Naši razgledi 8, 1953; Od slovenske ljudske fronte do Zveze delovnega ljudstva Slovenije, Slovenski poročevalec 4 V 1953; Politični tokovi v Osvobodilni fronti v prvem letu njenega razvoja, Naša sodobnost, 1953, 357—367; Še enkrat o koaliciji v Osvobodilni fronti, Naša sodobnost, 1953, 1036—1047.

nastupila sa svojim saveznicima na skupu mačekovaca 2 maja 1935 u Ljubljani. Policija je bila zabranila skup jer se bojala snage komunista, usled čega je na ljubljanskim ulicama došlo pod rukovodstvom Partije do velikih demonstracija. Slet »Svoboda« 7 jula 1935 u Celju već smo spomenuli. Sličan veličanstven skup bio je 1 septembra 1935 u Ljutomeru, na kome je učestvovalo preko 3.000 ljudi. Prilikom intervencije žandarmerije koja je rasterivala demonstrante, dejstvujući iz pušaka na njih, pale su tog dana u Štajerskoj prve žrtve frontovskog jedinstva u Sloveniji (1 mrtav, 2 ranjena), dok je prva žrtva u Beloj Krajini pala prilikom demonstracija 6 maja 1935 u Dragatušu, kad su žandarmi ubili seljaka Goršea.

Sve te i slične masovne akcije dale su povoda partiskom rukovodstvu za razmišljanje o objedinjavanju rada sa rukovodstvima različitih političkih struja i pokreta. Tako je Partija preko dva pretstavnika »Ljudske pravice« iskoristila sastanak koji je sazvala grupa mačekovskog pokreta u Sloveniji oko novina »Slovenska zemlja« i demokratski pokret oko organa »Bojevnik«. Taj je sastanak održan 24 novembra 1935 u Celju. I pored toga što na sastanak uopšte nisu bili pozvani, pretstavnici »Ljudske pravice« su odlučno istupili protiv cepkanja slovenačkih demokratskih snaga i pokreta. Sem toga, oni su bili protiv zavisnosti slovenačkog narodnog pokreta od hrvatskog, kao i protiv toga da se tim pokretom rukovodi iz Zagreba. Delegati su zatim zahtevali da se u Sloveniji stvori jedinstveni pokret u kome će rukovodeća uloga pripasti radničkoj klasi. Uspeh tog celjskog sastanka pretstavljao je zaključak da se po tri pretstavnika pomenutih listova što pre sastanu i da se do 24 decembra 1935 izvrši likvidacija pomenutih listova tako da za Sloveniju ostane samo jedan list koji treba da bude jedini organ za sve pripadnike slovenačkog narodnofrontovskog pokreta.

Iako se mačekovci oko »Slovenske zemlje« nisu držali »celjskog ugovora«, ovaj celjski sastanak možemo smatrati početkom prikupljanja antifašističkih snaga u Sloveniji i početkom osnivanja Narodnog fronta »odozgo«. Posle celjskog bilo je još nekoliko sastanaka na kojima su učestvovali i novi pretstavnici naprednih grupa, kao:

komunisti oko novina »Delavski obzornik«, grupa hrišćanskih socijalista, mariborska frakcija bivše SAS, grupa oko časopisa »Mlada pota« i grupa književnika oko časopisa »Sodobnost« i »Ljubljanski zvon«.[134] Oblici Narodnog fronta postaju tako sve vidniji, a u njima Partija preuzima sve vidnije rukovodeću ulogu. Pomoću Narodnog fronta Partija razbija skupove JRZ i organizuje svoje od kojih su najvažnija dva: skup na Završu i na Harmici preko Sutle. Vredi spomenuti i veliku akciju prikupljanja potpisa kao protest protiv konfiskacije i zabrane »Ljudske pravice«. U toj je akciji sakupljeno preko 20.000 potpisa.

Još više se rad Narodnog fronta razmahnuo posle osnivačkog kongresa KPS. 1937 godine Narodni front održava niz skupova u obliku »tabora« ili izleta (na Ježici kod Ljubljane, na Starom Gradu nad Zalogom kod Ljubljane, nad Ihanom kod Domžala itd.). Razumljivo je što je policija pokušavala da omete te manifestacije, ali su ti pokušaji ostali bez ikakvog efekta. 1937 godine on organizuje veliku demonstrativnu akciju protiv pretsednika JNS generala Živkovića prilikom njegove posete Sloveniji. Pored velikih demonstracija u Ljubljani, održane su slične demonstracije u Celju i Mariboru. Kao završetak akcija Narodnog fronta 1937 godine možemo smatrati veliki izlet 24 oktobra u Dobovu kod Brežica. Taj je izlet toliko izbacio žandarmeriju iz ravnoteže da se ponovo prihvatila oružja, ali joj ipak nije uspelo da uguši demonstracije.

Aktivnost Partije preneta je u Sloveniji 1938 godine prvenstveno na narodnoodbranbeni rad, ali je ona istovremeno pokušavala da u rukovodstvu Narodnog fronta postigne što veće jedinstvo. To je zahtevala situacija u domovini i svetu. Sve veće nezadovoljstvo usled omrznutog režima JRZ i sve veći teror režima protiv svake patriotske antifašističke akcije besumnje su zahtevali i što jače jedinstvo u Narodnom frontu. Događaji su, pak, sve više pokazivali da svet juri u novo krvavo klanje. Kad se požar Drugog svetskog rata već

---

[134] Vlado Kozak, O delu Partije med kmeti v prvem obdobju ljudske fronte, Delo 8, 1949, 38—51.

rasplamsao, sakupili su se 3 septembra 1939 delegati Narodnog fronta u Celju gde je ovaj dobio novo ime — Zveza delovnega ljudstva Slovenije (Savez radnog naroda Slovenije) — ZDLS. Sličan sastanak delegata održan je 29 oktobra 1939 takođe u Ljubljani. Celjski i ljubljanski skup ujedinili su, ali ne u obliku koalicije niti u partiju, pored komunista, i seljačko-demokratski pokret pod voćstvom dr Kukoveca, Seljačku prosvetu (Kmečku prosvetu) u koju je u celini uključeno Društvo kmečkih fantov in deklet i utvrdili povezanost sa hrišćanskim socijalistima.

Ako bacimo letimičan pogled na brošuru koju je izdalo rukovodstvo ZDLS krajem novembra 1939,[135] videćemo da je u njoj, pre svega, istaknuto da ZDLS nije partija nego samo objedinjavanje seljačkog i radničkog pokreta radi zajedničke borbe, a da se nikome pritom ne naturaju pogledi na svet drugih grupa niti se iko odvraća od svojih ideoloških i organizaciskih tradicija. Dalje, ZDLS nije partija jer će biti organizovana tako da će u njoj po svim seljačkim pitanjima odlučivati sami seljaci, o radničkim radnici, a o zanatliskim zanatlije. Zato će se pri Glavnom odboru ZDLS, a isto tako i u sreskim i opštinskim odborima, osnovati seljački i zanatliski pododbori. Svi slojevi u ZDLS biće u svojim zahtevima podržani, a u zajedničkim političkim pitanjima biće podređeni Glavnom odboru u kome će biti pretstavnici svih radnih slojeva. U brošuri se ponovo ističe da ZDLS nije partija jer za određene zajedničke zahteve i ciljeve prikuplja za zajedničku borbu ljude najrazličnijih pogleda na svet i političkih ubeđenja. To je, dakle, blok radnika, seljaka i srednjih slojeva, stvoren radi borbe za zajedničke zahteve i ciljeve.

Kao što nije partija, ZDLS nije ni koalicija partija niti će to postati. U njoj su se povezale razne političke grupacije seljačkog i radničkog pokreta zato da bi ujedinjenim snagama »podigle iz masa radnog naroda najsvesnije, najsposobnije i najpoštenije radnike, seljake, zanatlije i intelektualce. . . koji su se dosad ubrajali u jednu ili drugu od tih grupacija ili ni u jednu, da bi njihovom

[135] V obrambo demokratičnih svoboščin, Zagreb 1939.

pomoći stvorile nov, jedinstven i zdrav politički organizacioni aparat ZDLS. Ona neće uništiti organizacione i ideološke tradicije dosadašnjih grupacija, nego će ih samo ujediniti, umnožiti i obnoviti«. Iako ZDLS nije koalicija partija, ona će biti trajna, jer su njeni osnovni zahtevi: borba za mir, za jednakopravnost Slovenije, za slobodu štampe, udruživanja skupova itd., za najširu demokratiju, za to da narod sam odlučuje o svojim zahtevima. Sve je to zajedničko čitavom radnom narodu, kao što je i saznanje da će svi radni slojevi imati koristi ako podupru druge slojeve u borbi za njihove zahteve.

U apelu koji je izdalo početkom novembra 1939 »Svemu radnom narodu Slovenije«, ZDLS poziva u borbu za slobodu i jednakopravnost slovenačkog naroda, za demokratska prava radnog naroda, za bolji život, za prava narodna država, a protiv rata i ratnih huškača, za jak mirovni savez balkanskih država naslonjen na Sovjetski Savez i za uređenje diplomatskih i trgovačkih odnosa sa Sovjetskim Savezom.

Taj je poziv, kao i osnivanje ZDLS, veoma uzrujao vladu i njenu policiju koja se sa punim elanom bacila na traganje i hapšenje 92 potpisnika tog poziva. Jačina i ugled Partije naglo su porasli u tom razdoblju, a to je režim pokušao da parališe ministarskom uredbom od 15 decembra 1939, u kojoj je u drugom članu rečeno da upravnopoliciske vlasti I stepena mogu poslati na prebivanje u druge krajeve (internirati) osobe koje ruše red i mir i da je protiv takvog rešenja dozvoljena žalba (rekurs) upravnoj vlasti II stepna u roku od osam dana. Na osnovu te odredbe počeli su se puniti logori za internirce u Bileći, Ivanjici itd. Istog dana (15 decembra) izašao je u Zagrebu prvi i jedini broj *Nove ljudske pravice,* organa ZDLS. Iz njega smo saznali da će o konačnom karakteru ZDLS, organizacionom obliku i programu, odlučivati tek budući kongres koji je u pripremi. Osnova njene organizacije biće na selu selo, a u gradu rejon.

Uprkos teroru, zatvaranju i progonu komunista, ZDLS se širila. Do najavljenog kongresa 1940 godine doduše nije došlo, ali je ZDLS u to vreme već imala 21 sresku organizaciju. Uspostavljanjem diplomatskih odnosa između SSSR i Kraljevine Jugoslavije nastaje nov

momenat u životu ZDLS, a to je onaj kad se njena ljubljanska organizacija sva posvetila velikoj akciji za osnivanje Društva prijatelja SSSR. Na inicijativu CK KPS prijavili su istaknuti pretstavnici slovenačkog javnog i kulturnog života vlastima osnivanje tog društva i predložili pravila koja ban Dravske banovine dr Natlačen nije hteo potvrditi, te do osnivanja društva nije došlo. Ali je Partija već započela široku akciju prikupljanja potpisa za osnivanje tog društva. Tako je za vrlo kratko vreme prikupljeno preko 30.000 potpisa iz redova svih Slovenaca. Program tog društva koje bi se moralo osnovati bio je: akcija za mir i protiv rata, protiv skupoće, protiv fašizma, za sklapanje ugovora o prijateljstvu između Jugoslavije i SSSR i udruživanja KPS sa novim demokratskim snagama u Sloveniji koje formalno još nisu bile u ZDLS, i to pre svega sa hrišćanskim socijalistima i demokratskim krilom u državnoj organizaciji za telesno vaspitanje — Sokolu.

Vreme je od revolucionarnih hrišćanskih socijalista sve više zahtevalo jasno opredeljenje: ili da i dalje laviraju pomoću kompromisa između pokornosti i crkvenih autoriteta ili da u društvenom pogledu prihvate sve smernice socijalizma za koje se borila KP. Hrišćanski socijalisti su se na sastanku u Laškom 1940 odlučili za ovaj drugi put i rešili da potraže vezu sa pretstavnicima KP. Tako je došlo do sastanka sa Kidričem koji je kao prvi uslov postavio saradnju i povezanost hrišćanskih socijalista u akciji za osnivanje Društva prijatelja SSSR. Uporedo sa tim počinje se pomoću hrišćanskih socijalista kovati još veće jedinstvo radničke klase i osnivati odbori Radničkog jedinstva (Delavske enotnosti).[136]

Sa Partijom se povezalo i demokratsko krilo Sokola koje se oformilo u borbi sa reakcionarnim ljubljanskim rukovodstvom (ovo je, pak, htelo da ljubljansku sokolsku organizaciju, zasnovanu na demokratskim tradicijama, upregne u jaram režimske JRZ i da je fašizira). To je demokratsko krilo uspostavilo prvi kontakt sa KP krajem 1940 godine. Tom su sastanku usledila još dva. Na svim tim sastancima bilo je govora o idejnim pogledima,

[136] Tone Fajfar, Nekaj spominov ob petletnici Osvobodilne fronte, Novi svet, 1946, 313—325.

o Društvu prijatelja SSSR i o praktičkom radu. Na širem sastanku tog demokratskog krila, održanom 13 februara 1941, sređena je njegova organizacija koja je imala solidne oslonce, pre svega, u Ljubljani, u Notranjskom, Gorenjskom, a delom i u Dolenjskom i Mariboru. Tada je prihvaćena odluka da se pristupi akciji za Društvo prijatelja SSSR.[137]

Tako je Partija u Sloveniji uspela da od 1935 do 1939 godine, stvaranjem Narodnog fronta, odnosno ZDLS, preteče kasnije OF, asimiliše demokratski pokret »Bojevnik«, pojedine socijalističke organizacije, demokratski pokret dr Kukoveca i grupaciju bivših socijaldemokrata u Mariboru. Akcijom za Društvo prijatelja SSSR ona je pridobila dva važna saveznika — hrišćanske socijaliste i demokratsko krilo Sokola, dok je grupa progresivnih kulturnih radnika bila još ranije uključena u ZDLS. Tako je Partija, uoči velike narodne katastrofe, uspela da udruži u jedinstveni front sve pozitivne snage u Sloveniji. Tek sada možemo shvatiti veoma rano osnivanje OF u Sloveniji (27 aprila 1941) koja je, sa znatno širom platformom i programom, logičan nastavak ranijeg rada KPS na udruživanju.

Na ovom mestu moramo baciti pogled i na moćno oružje KP u Sloveniji pri okupljanju radnog naroda u jedinstveni front — na njenu štampu. Partija je napustila ilegalnu štampu i prihvatila se legalne da bi, uprkos svih udaraca režima, izdavala i širila svoje legalne novine, časopise i brošure.[138] Za vreme šestojanuarske diktature izlazila je neko vreme samo ilegalna štampa. 1929 godine je u Sloveniji izlazio partiski ilegalni organ *Delo*, 1932 i 1933 izlaze *Rdeči prapor* i *Boljševik*, a od novembra 1932 pa do kraja 1934 *Rdeči signali*. U to vreme izlazi i *Mladi komunist*, koji se docnije naziva *Mladi udarnik*, i *Mladina*.

---

[137] Zoran Polič, Vloga sokolske organizacije v zgodovini slovenskega naroda, Ljubljana 1952 (osobito str. 42—45).

[138] Upor. Edvard Kardelj. Prekmurskemu ljudstvu ob 20 letnici »Ljudske pravice«, Ljudska pravica — Borba 2 X 1954. — Boris Ziherl, Govor na proslavi naprednega tiska v Ljubljani, Ljudska pravica 6 X 1954. — Ivan Kreft, Nastanek in razvoj progresivnega slovenskega tiska, Nova obzorja, 1951, 540—546.

Legalna partiska štampa i ona koju je usmeravala Partija i služila se njome bila je po mestima izlaženja sledeća:

— Ljubljana: *Književnost*, mesečnik (decembar 1932 — decembar 1935); *Sodobnost*, časopis (1933 — 1941); *Akademski glas*, nedeljni list (septembar 1933 — mart 1936); *1551*, nedeljni list (septembar 1936 — jun 1938); *Nova mladina*, mesečnik (jedan broj februara 1934); *Vestnik založbe* »Nova knjiga« (jedan broj maja 1934); *Ljudska pravica*, 14-dnevnik (22 oktobra 1935 — 6 marta 1936); *Delavski obzornik*, 14-dnevnik (8 oktobra 1935 — 10 juna 1936); *Mlada pota*, 14-dnevnik (8 novembra 1935 — 23 juna 1936); *Stara pravda*, nedeljni list (21 maja — 16 juna 1936); *Slovenska zemlja*, 14-dnevnik (30 jula — 10 septembra 1936); *Kmečka sloga* (21 augusta — 15 septembra 1937); *Tabor* (30 jula — 10 decembra 1938); *Delavski list* (15 juna — 3 decembra 1937); *Slovenska mladina* (1 juna 1938 do 1940); *Srednješolec* (1940, dva broja); *Naša žena* (1941, broj 1—3).

— Dolnja Lendava: *Ljudska pravica*, 14-dnevnik (5 oktobra 1934 — 1 septembra 1935).

— Kranj: *Mladina* (11 februara — 30 aprila 1937, šest brojeva); *Sobota* (7 avgusta 1937 — 13 avgusta 1938).

— Maribor: *Neodvisnost* (1 decembra 1936 — 11 oktobra 1937).

— Murska Sobota: *Mladi Prekmurec*, polumesečnik (jun 1936 — 1940).

— Sjedinjene Američke Države (Čikago): *Prosveta* (izlazi i danas); *Naprej* (1925 — 1939) — od godine 1935 propagira narodni front pod rukovodstvom komunista.

— Argentina: *Njiva* (od godine 1936 piše kao *Naprej*).

U drugoj polovini 1940 stvoreno je Akciono jedinstvo, odnosno, radni sporazum KPS sa hrišćanskim socijalistima, demokratskim delom Sokola i naprednim slovenačkim kulturnim radnicima u okviru akcija i priprema za Društvo prijatelja SSSR, koje je »dakle, u mnogočemu značilo polaznu tačku za kasniju Osvobodilnu frontu slovenačkog naroda, a i za dublje promene u

slovenačkom političkom i javnom životu«.[139] Drug Kidrič naglašava da svakako ni to jedinstvo akcije ne bi nikad došlo do vidnog i masovnog izražaja da KPJ nije već tada politički i akciono uhvatila dosta jak koren u narodnim masama, i zatim navodi momente koji su ubrzali hvatanje korena: iskustvo ilegalnog rada i snažno razgranat ilegalni partiski aparat po čitavoj pokrajini; mase su se, naročito kod većih međunarodnih i unutrašnje političkih zaokreta, na sopstvenim iskustvima uveravale u pravilnost politike i linije KP; pravilan stav KP prema ratu, koji je CK KPJ kod svih zaokreta jasno naglašavao (do septembra 1939 opšte sakupljanje antifašističkih snaga za borbu protiv nemačkog i italijanskog agresora, od septembra 1939 razjašnjavanje narodnim masama da je jedini spas u naslonu Jugoslavije na neutralni Sovjetski Savez kao na zaštitnika malih i neutralnih naroda, pri čemu ipak nije prestala sa okupljanjem antifašističkih snaga za borbu protiv fašizma); pravilan rad u sindikalnim organizacijama i pravilan odnos sa hrišćansko-socijalističkom grupom; snažna tradicija u borbi za narodne mase i njihovo jedinstvo (Narodni front, ZDLS iz septembra 1939); akcije za ekonomske zahteve radnika, seljaka, intelektualaca i zanatlija koje je organizovala KP.

Iz svega ovoga vidi se sledeće: 1) Vrhovi slovenačke buržoazije u staroj Jugoslaviji traže čitavo vreme samo svoje uske klasne koristi. Sa velikosrpskim kapitalom spojio se najpre slovenački klerikalni a zatim i liberalni kapital, ali ipak ne u celini. Sve što je bilo pošteno u redovima svih slovenačkih buržoaskih partija našlo je u vreme povezivanja tradicionalnih slovenačkih kapitala sa srpskom buržoazijom put do one platforme udruživanja slovenačkih narodnih masa koju je postavila Partija. 2) Radničke partije nisu mogle postati avangarda slovenačkih narodnih masa sve dok u KPJ nije došlo potpuno novo voćstvo. 3) U vreme sudbonosne prekretnice u istoriji slovenačkog naroda buržoaske partije hitaju da spasu samo svoje lične koristi i naslanjaju se na okupatora, a KP ostaje jedina istinski narodna partija koju su slove-

---

[139] Boris Kidrič, Kratek oris razvoja OF in sedanja politična situacija, rukopis iz jeseni 1944 (Arhiv CK ZKS).

načke narodne mase počele da neprekidno slede u NOB. (Propuštena 1918 godina javlja se, dakle, ponovo aprila 1941.)

2. Stvaranje Osvobodilne fronte

Rečeno je već da je KPS posle 27 marta 1941 istupila iz ilegalnosti i poslala delegaciju u štab Dravske diviziske oblasti sa predlogom da komunisti sarađuju u odbrani domovine. Bez obzira na to što ovaj izrazito rodoljubivi gest nije bio prihvaćen, CK KPS je 6 aprila ipak proglasio mobilizaciju komunista — dobrovoljaca, a od Nacionalnog saveta je tražio da u njega uđe i pretstavnik CK KPS. I pored toga što je Partija u najbližoj prošlosti najmanje u dva maha ispoljila izrazito patriotska nastojanja (27 marta i 6 aprila 1941), slovenačka je buržoazija, ujedinjena u Nacionalnom savetu, odbila njenu saradnju pod praznim izgovorom o kome je već bilo reči. Njoj nije bilo stalo do sudbine naroda; najzad, okupacija ipak nije isto što i izbori, a samo uoči izbora je buržoazija pokušala da se približi narodnim masama.

Legitimacija narodnog voćstva prešla je okupacijom Slovenije sa buržoaskih partija na KP formalno, ali još ne i materijalno, jer je čitava NOB, istovremeno sa borbom protiv okupatora, bila i revolucionarna borba za narodnu vlast. Partija je u punoj meri bila svesna da treba raditi brzo. Zato CK KPS već 27 aprila saziva svoje saradnike i saveznike iz Akcionog jedinstva tj. pretstavnike hrišćanskih socijalista, demokratskog dela Sokola i naprednih slovenačkih kulturnih radnika. U istoriji slovenačkog naroda ovaj se sastanak tretira kao osnivački sastanak Osvobodilne fronte (odnosno, prvobitno *Protiimperijalistične fronte* koja je, posle nemačkog napada na Sovjetski Savez, promenila naziv u *Osvobodilnu frontu*). Osnivački sastanak OF radio je potpuno u duhu aprilskog savetovanja KPJ u Zagrebu 1941 na kome je KPS dobila sledeći zadatak: »*Okupljati slovenački narod u svim okupiranim područjima, pa i u onim koja su u prošlom imperijalističkom ratu bila ugrabljena Sloveniji, u borbu protiv okupatora i okupatorskih zvjerstava . . . Komunisti*

Slovenije moraju biti ona spona koja će spajati borbu slovenačkog naroda sa borbom svih ostalih naroda Jugoslavije za njihovo nacionalno i socijalno oslobođenje«.[140] Taj se osnivački sastanak, prema rečima druga Kidriča, održavao u najmračnijim danima slovenačke istorije. U unutrašnjosti je hitlerovska demagogija imala trenutnog uspeha, a u Ljubljani su bile istaknute italijanske i hitlerovske zastave; bivši vlastodršci, režimski političari i partijaši, kojima su još do pre kratkog vremena bila puna usta nacionalnih fraza, počeli su se odmah javno ulagivati okupatorima i na prvi pogled je izgledalo da je slovenački narod izgubio svaku perspektivu.

Na ovom osnivačkom sastanku drug Kidrič je u ime CK KPS izneo analizu situacije, perspektive mogućeg daljeg razvoja i nekoliko ukratko skiciranih tačaka po kojima su se saglasili svi prisutni:[141] 1) Uspesi tuđinske demagogije su samo trenutni, na horizontu je svenarodni masovni pokret. 2) Slovenački narod će se osloboditi svojim vlastitim snagama. 3) Pojedinci i krugovi, odgovorni za poraz i porobljavanje, postaće oslonac stranih zavojevača. 4) Sovjetski Savez je nada slovenačkog narodnooslobodilačkog pokreta. 5) Sa radom treba početi odmah. U pogledu sadržine, te su tačke zapisane i rukom druga Kidriča ujesen 1944 gde stoji: 1) Za uspeh hitlerovske demagogije među slovenačkim narodnim masama kriva je protivnarodna politika nekadašnjih vlastodržaca. Ti su uspesi samo prolaznog značaja i na vidiku je masovni pokret za oslobođenje i ujedinjenje porobljenog i raskomadanog slovenačkog naroda. 2) Nosioci protivnarodne politike u predaprilskoj Jugoslaviji ispoljiće se i u NOR kao protivnarodni i petokolonaški elementi. 3) Sudbina i budućnost slovenačkog naroda najtešnje su povezani sa sudbinom i budućnošću velikog ruskog naroda i čitavog Sovjetskog Saveza. 4) Odmah treba početi sa okupljanjem slovenačkih masa na bazi borbe za oslobođenje i ujedinjenje slovenačkog naroda.

---

[140] Zbornik II/2 13 s, dok. 1.

[141] Tačke citiram po najstarijem zapisu u reviji Osvobodilna fronta 1, novembar 1941.

Prvobitni naziv *Protiimperijalistična fronta* drug Kidrič tumači tadanjom spoljnopolitičkom situacijom. Zaraćena su bila dva imperijalistička bloka: zapadnih evropskih država i fašistički, a Partiji je mnogo stalo do toga da se sudbina slovenačkog naroda ne veže ni za jedan od njih. Pritom Partija podvlači da će se slovenački narod u svojoj oslobodilačkoj borbi boriti protiv imperijalizma uopšte, a istovremeno, da je oblik neposrednog imperijalističkog ugnjetavanja slovenačkog naroda nemački, italijanski i mađarski okupator, rasparčanost slovenačke zemlje i odnarođavanje slovenačkih masa okupatorskim merama.

Radi lakšeg razumevanja nabrojaće se već na ovom mestu grupe koje su preko svojih delegata učestvovale na osnivačkom sastanku OF: KP, hrišćanski socijalisti, demokratski deo Sokola i napredni slovenački kulturni radnici. To su bile *osnivačke grupe OF*. Iz izloženog razvoja delatnosti Partije vidi se da se kod OF ne može govoriti o koaliciji partija u pravom smislu reči, već samo o novoj, proširenoj formi akcije sa kojom i ka kojoj će Partija uz pomoć svojih saveznika privlačiti i privući najšire narodne mase slovenačkog naroda, bez obzira na to kako su bile u staroj Jugoslaviji politički organizovane i kakav je bio njihov pogled na svet. To treba podvući zbog toga što se u prvom razdoblju OF, u njenim vrhovnim organima, može primetiti izvesna formalna i prividna koalicija, koja je potpuno nestala tek ujesen 1944. U vodećim organima OF su, naime, dosledno zastupani pretstavnici osnivačkih grupa OF. No, ta se koalicija ne može posmatrati u smislu buržoaske koalicije čija je suština u tome da se buržoaske partije povežu radi neke određene akcije i pritom podele nadležnosti. Primer prave koalicije vidimo u voćstvu italijanskog oslobodilačkog pokreta, tj. u Odboru za narodno oslobođenje, (Commitato di liberazione nazionale — CLN), oformljenom 8 septembra 1943, u koji su stupile sve italijanske antifašističke partije i pokreti, ali su toliko očuvale svoj autonomni položaj, da je svaka imala čak i svoje partizanske jedinice. Tako su, naprimer, komunisti imali garibaldiske brigade, socijalisti, brigade »Matteotti« itd. U pogledu »koalicije« u OF samo je u pitanju nekakav formalni, ali koristan kontinuitet

sa istorijom slovenačkog političkog života, pri čemu je KP, osnivač OF, imala uvek neospornu hegemoniju. Pomisao, odnosno, i kasniji prigovor slovenačke kontrarevolucije da je KP u OF uzurpirala vlast i da će njeni saveznici u Fronti doživeti sudbinu Kerenskog, ne može se istoriski prihvatiti. OF nije nastala tek 27 aprila 1941. Njeni počeci datiraju još od 1935. Za čitavo to stvaranje Fronte značajno je upravo to da je njeno formiranje iznutra dobrovoljno, a diktirano je samo spoljašnjim okolnostima koje su pretile da slovenački narod nacionalno i socijalno uništе. Ko god nije bio ravnodušan prema sudbini vlastitog naroda, pa bio to pojedinac ili grupa, našao je svoje mesto u Fronti i pritom nije mogao da se pita kakav će i koliki udeo imati u vlasti Fronte koja je nastajala tek u borbi protiv nacionalnog i socijalnog ugnjetavanja. Na takvo »koalicisko« gledanje na OF nailazi se samo kod nekadašnjih »iskusnih« političara, a ne i kod borbenog i poštenog slovenačkog pojedinca ili grupe. Potpuno je razumljivo što je Partija delila u Fronti vlast sa svojim saveznicima. Poznate su reči druga Kidriča da je to vršeno prema intenzivnosti, iskrenosti i spremnosti za borbu grupe ili pojedinca, ali uvek pod pretpostavkom da Partija zadržava hegemoniju. To takođe ukazuje da kod OF nije u pitanju neka politička koalicija.

Po pitanju da li je u rukovodećim organima OF u prvom razdoblju bila koalicija ili ne, došlo je na nekim mestima do veoma temperamentne polemike između istoričara dr France Škerla i publiciste Ivana Krefta.[142] Dok Škerl tvrdi da je u početnom stadijumu koalicioni oblik postojao u rukovodstvu OF, dotle Kreft to odlučno pobija, pozivajući se pritom na analogiju i kontinuitet OF, pre svega, u odnosu na ZDLS.

Tačno je da je u prvim razdobljima u rukovodstvu OF bilo neke, i to samo formalne koalicije, kao što je

---

[142] F. Škerl, Politični tokovi v Osvobodilni fronti v prvem letu njenega razvoja, Zgodovinski časopis, 1951, 7—86 i Problem koalicije v Osvobodilni fronti, Naša sodobnost, 1953, 955—960, 1030—1035. — Ivan Kreft, Politički tokovi v Osvobodilni fronti v prvem letu njenega razvoja, Naša sodobnost, 1953, 357—367 i Še enkrat o koaliciji v Osvobodilni fronti, Naša sodobnost, 1953, 1036—1047.

tačno i to da se u prvom razdoblju OF, tj. sve do sredine 1942, pitanje koalicionog oblika nije u rukovodstvu OF nikad postavljalo. Marijan Brecelj u članku *Zborovanje na pugledu*[143] ističe taj »više ili manje koalicioni karakter« u početnom periodu OF, i to u pogledu srazmere između osnivačkih grupa OF (KP, hrišćanski socijalisti, demokratsko krilo Sokola i pretstavnici progresivne slovenačke kulture). Brecelj ističe dalje da je taj koalicioni karakter OF u godinama 1941—1942 bio »potpuno prirodan jer je odgovarao političkoj grupaciji naprednih snaga u našoj prošlosti i bio za organizaciju narodnog otpora nužno potreban oblik koji je služio za aktivizaciju našeg naroda«. (Brecelj time pokazuje i to da je platforma OF bila znatno šira nego platforma ZDLS ili akcije za Društvo prijatelja SSSR.) Ta se koalicija odražavala spolja u tome što su u pojedinim odborima OF bili pretstavnici osnivačkih grupa i što su ove izdavale svoje listove i proglase i imale svoje aktiviste. Jasno je da se pri toj koaliciji radilo na formalnoj i spoljašnjoj koaliciji koja je, kao što kaže Brecelj, bila »izraz našeg stepena razvitka i stvarna potreba, koja nam je diktirala da uzimamo u obzir slovenačku političku prošlost«.

Brecelj naročito ističe da OF, uprkos ovakvih spoljnih koalicionih oblika, ima »već od svog početka jake elemente ne samo jedinstvenog narodnooslobodilačkog pokreta nego i političke organizacije«.

Brecelj ističe dalje da problematika tog koalicionog oblika u OF nije u njenom prvom razdoblju bila tako izrazita ali je to bila onda kada je u Sloveniji optočela jaka kontrarevolucija i kada je u OF došlo do unutrašnjih poteškoća, prouzrokovanih naročito posle velike italijanske ofanzive ujesen 1942.

Problem, dakle, da li koaliciju ili ne, postao je akutan kad su se u redovima hrišćanskih socijalista u OF pojavile tendencije za sopstvenom političkom organizacijom. E. Kardelj u članku *Ob desetletnici Delavske enotnosti*[144] nastavlja sa analizom tog, za jedinstvo OF, kritičnog razdoblja i kaže da su se u krugovima koji tada još nisu

---

[143] Slovenski zbornik 1945, 60 s.

[144] Delavska enotnost 1942—1944, Ljubljana 1954, 7—11.

definitivno raskrstili sa političkom tradicijom, pojavile jake tendencije za slabljenjem unutrašnjepolitičkog jedinstva OF, za »njeno pretvaranje u partisku koaliciju, za njeno napuštanje fronta oružane borbe... i čak za razbijanje OF. Pojavile su se neke samostalne grupice unutar OF, čiji glavni cilj nije više bio interes oslobodilačke borbe, nego nekakav njihov poseban partiski ili ideoološki interes«. Kardelj dalje pokazuje kako je Partija paralisala te opasne tendencije unutar OF (mere vojničkog i političko-taktičkog karaktera) i kako je došlo do formalnog okončanja te »koalicione krize« u Dolomitskoj izjavi, o čemu će biti govora na drugom mestu.

Odmah posle osnivačkog sastanka OF počele su osnivačke grupe, u prvom redu Partija, da u svim centrima Slovenije, uprkos njene podele od strane okupatora, održavaju niz konferencija i političkih sastanaka koji su uskoro pokazali prve uspehe. Počela se dizati slovenačka nacionalna svest koja je duboko pala, dok je hitlerovska demagogija opadala ili se bar obuzdavala, pri čemu su se stvarali sve bolji uslovi za buduću masovnu borbu. Baš ti sastanci i konferencije omogućili su ono što je u bivšoj Jugoslaviji bilo praktično veoma teško dostižno, a to je da je KP došla u dodir sa svim onim slovenačkim rodoljubima kojima je rad Partije bio dotada stran, ali ih je narodna katastrofa navela na put borbe.[145]

Tako je CK KPS u svom proglasu krajem aprila 1941, pored ostalog, mogao da zapiše i to da se čitavo slovenačko ljudstvo mora ujediniti u jedinstveni narodni front protiv imperijalističkih okupatora i ugnjetača. U tu borbu KPS poziva čitav radni narod, sve političke grupe i sve rodoljubive pojedince koji se protive narodnom ugnjetavanju. U tom pogledu Partija prvi put poziva u borbu postavljajući konkretne zadatke, u borbu za pobedu programa koji se može nazvati prvim programom OF. Tako Partija poziva u borbu: »1. protiv rasparčavanja i porobljavanja Slovenije, za oslobođenje, nezavisnost i ujedinjenje slovenačkog naroda; 2. za slogu i jedinstvo porobljenih naroda Jugoslavije i svih balkanskih naroda, za bratsku zajednicu slobodnih i jednakopravnih naroda; 3.

---

[145] Kidrič, rukopis.

protiv imperijalističkog rata, za mir bez aneksija i kontribucija na osnovu prava svakog naroda na samoopredeljenje, uključivši i pravo otcepljenja i ujedinjenja s drugim narodima; 4. protiv privrednog uništavanja slovenačkog življa, protiv skupoće i oskudice, protiv rekvizicija, protiv nepravedne zamene novca, protiv uništavanja domaće industrije i zanatstva; 5. protiv terora i proganjanja, protiv vanrednih okupacionih mera, protiv odnarođavanja, raseljavanja slovenačkog naroda i kolonizacije tuđinaca, protiv kulturnog ugnjetavanja, protiv otpuštanja slovenačkog činovništva i nameštenika, protiv potuđivanja i protiv zapostavljanja slovenačkog jezika«.[146]

Tako je prvi borbeni program OF[147] izrazito partiski, a ipak takav da je svaki pravi patriot mogao pristati na borbu za njegovo ostvarenje, bez obzira na svoj pogled na svet i političko ubeđenje. Partija je u tom prvom programu OF najavila borbu okupatoru i čitavom njegovom početnom teroru na slovenačkom tlu. Ta će borba biti, dakle, narodnooslobodilačka, a na toj platformi i u tom obliku istovremeno i borba za ujedinjenu Sloveniju i drukčiju Jugoslaviju (pravo na samoopredeljenje).

Partija se odmah posle osnivanja OF prihvatila jednog od osnovnih zadataka — popularisanja i proširivanja OF, tj. da što pre ujedini čitav napredni deo slovenačkog naroda na platformi koja je prihvatljiva svakom poštenom Slovencu. Osnivanjem kao i kvalitativnim i kvantitativnim porastom OF, Partija je u istoriji slovenačkog naroda ostvarila upravo genijalno delo. Teško bi bilo zamisliti neku formu koja bi više odgovarala i, što je još važnije, koja bi mogla da sa više uspeha povede slovenački narod — ako se ima u vidu njegova dotadanja potpuna politička rascepkanost i nezainteresovanost. Kardelj smatra osnivanje OF za jedan od »najvažnijih uslova za uspešnu pripremu oružanog ustanka do koga je moralo doći«.[148]

Doduše, već godinama pre okupacije Partija je objektivno (ali ne i subjektivno) bila jedini vođ kome bi

---

[146] Zbornik VI/1 11, dok. 1.
[147] U skladu sa svojim razvojem OF je 1941 godine izdala tri svoja programa.
[148] Deset let ljudske revolucije, Novi svet 1951, 408.

mase svesno sledile i priznavale ga. Treba pomisliti samo na ekonomski i moralni pritisak SLS na slovenačkog seljaka, pa i varošanina, kojima je upravo njen šef, Korošec, pokušavao svim sredstvima da ulije u glavu ubeđenje da je KP opasna ne samo za klerikalizam već i za skromnu imovinu malog slovenačkog čoveka. Prosečnom Slovencu počinju se otvarati oči tek za vreme okupacije kad se ispoljila puna izdaja slovenačke buržoazije i kad je zbog intenzivnijeg rada Partije počeo da opada uticaj hitlerovske demagogije. Tada se on prvi put ozbiljno zamislio nad tim da li sve reči i delovanje vođa nisu bili njemu samome neprijateljski. I baš u tom momentu, koji je bio kritičan za ogromnu većinu slovenačkog naroda, pojavljuje se Partija sa OF i njenim programom u kome je slovenački čovek mogao odmah da prepozna upravo ono što je i sam tražio. To je genijalno delo Partije. Ona je shvatila veličinu vremena i veliki preokret koji je nastao u slovenačkom čoveku i dala mu onaj široki program na koji je mogao da pristane bez rezerve. Istoriska je činjenica da bi bilo teško zamisliti NOB u Sloveniji bez OF kojoj je Partija bila osnivač i vođ. U brzom i gotovo neverovatnom početnom porastu OF, koja prelazi u NOB sa revolucionarnim programom, ne može se videti nikakav pritisak iznutra, nikakav partiski politički manevar, već revolucionarno okupljanje i usmeravanje najširih narodnih masa u borbu koju su same želele, ali do koje same ne bi nikad našle pravi put.

Kad je već poznata osnovna platforma — OF borba protiv okupatora, borba za ujedinjenu Sloveniju, priznavanje jugoslovenskog kontinuiteta, dopunjenog revolucionarnim zahtevom za samoopredeljenje jugoslovenskih naroda — interesantno je pitanje: kako i na koji način su se narodne mase uključivale u OF? Nije bilo ni upisa, ni legitimacija. Jasno je takođe da je upočetku bila dovoljna svest o pripadanju Fronti, a zatim ispunjavanje prvih Frontinih naređenja i zapovesti.

Kakvim putem i na koji način su se narodne mase uključivale u Frontu? Mada je tu bilo mnogo načina, uglavnom se može govoriti o dva osnovna: odozgo, tj. uključivanjem preko osnivačkih i ostalih grupa u voćstvu OF i odozdo, na samom terenu, što pretstavlja neu-

poredivo značajniji i masovniji način. Slovenački je čovek prihvatao platformu i program OF jer je u njima video svoje političko, kulturno, nacionalno pa i ekonomsko shvatanje ili, pak, zato što je bio deo velikog revolucionarnog pokreta koji je zahvatio najšire narodne mase, a one nisu pitale i još manje nagađale da li je ovo ili ono shvatanje prihvaćeno od voćstva OF, već su htele da se bore i izvojuju nacionalnu i socijalnu slobodu. Ovaj drugi način uključivanja je kvalitativno viši i masovniji. I upravo taj je način uslovio revolucionaran razvoj OF, tako da je ona već u prvim počecima postala istinski masovna i jedinstvena, a ne koaliciona tvorevina. Još jednom naglašavam: u vreme kad se pojavljuje OF, u vreme kad se za slovenački narod postavlja pitanje biti ili ne biti, slovenačke narodne mase nisu pitale da li im voćstvo OF garantuje ovo ili ono ideološko shvatanje time što se u njemu nalaze ove ili one grupe. One su htele da se bore. To je bio i jedini imperativ potrebe i vremena. Tražiti, dakle, koaliciju u OF kao celini istoriski je besmisleno, uprkos formalne koalicije koja je postojala u voćstvu.

Masovnost OF, koja se razvila i nastala na terenu, uslovila je u srazmerno kratkom vremenu još jedan izuzetno značajan revolucionarni proces. Ona je na terenu tako zahvatila i prožela slovenačkog čoveka, da je njegova aktivnost već postala odraz nečega što se dotad nije moglo primetiti u čitavoj istoriji slovenačkog naroda — pojavili su se prvi revolucionarni elementi nove narodne vlasti. Ta masovnost OF na terenu postala je tako snažna, da je vladala terenom ne samo formalno, već i stvarno. Što god je nameravao da učini slovenački čovek, on je najpre pomislio na to da li mu je korak u skladu sa intencijama OF. To je bio velik, kvalitativan i revolucionaran skok, koji je vodio istovremeno ka prvoj i stvarnoj diferencijaciji u slovenačkom narodu.

Program OF bio je tako širok da ga je mogao prihvatiti svaki slovenački patriot. Da Partija nije vodila računa o političkom kontinuitetu, političkoj rascepkanosti, frakcionaštvu i grupaštvu koji su za slovenački narod bili tako karakteristični, učinila bi veliku grešku koja bi joj se pre ili posle svetila u razvoju OF. Zato je odmah posle osnivanja OF Partija počela da privlači u Frontu

sve one najraznovrsnije političke, kulturne i društvene grupacije koje su u bivšoj Jugoslaviji u borbi sa slovenačkom i jugoslovenskom buržoazijom značile napredne pojave. Osnivačke grupe su već poznate. O hrišćanskim socijalistima, demokratskom delu Sokola i pretstavnicima progresivne slovenačke kulture već je rečeno da su to bile izrazite ali ne i velike grupe u partiskom smislu reči. To su bile samo frakcije koje su se kao zdrava opozicija razvile kod dva velika slovenačka politička bloka i koje su našle najtešnji dodir sa Partijom. Demokratski deo Sokola pretstavljao je opoziciju slovenačkoj liberarnoj buržoaziji koja se povezala sa velikosrpskom, a grupa hrišćanskih socijalista grupaciju koju su sačinjavale: grupe radnika, organizovanih u hrišćansko-socijalističkom sindikalnom Jugoslovenskom strukovnom savezu, grupa katoličkih intelektualaca oko revije »Dejanje« i grupa akademskog društva »Zarja«. Grupu slovenačkih progresivnih kulturnih radnika pretstavljali su oni koji su se u bivšoj Jugoslaviji sakupljali prvenstveno oko revija »Književnost« i »Sodobnost«, preko kojih su vodeći slovenački komunisti (Kardelj, Kidrič, Ziherl i dr.) objavljivali svoje najznačajnije radove.

Uskoro posle 27 aprila Partija je povezala u OF sledeće grupe:

1) Društvo kmečkih fantov in deklet koje je prema svom razvoju bilo u prvo vreme podmladak SKS (Pucelj — Prepeluh), ali kada se voćstvo te stranke počelo sve više približavati bilo Radiću bilo kasnije JNS, u Društvu se javila jaka opozicija koja je počela da održava kontakt sa Partijom.

2) Kmečko-delavsku stranku, frakciju SKS, koja se u doba diktature taktički vezivala uglavnom sa Hrvatskom seljačkom strankom (HSS), a za vreme Narodnog fronta i ZDLS približavala se Partiji. Ta frakcija je fuzija mačekovskog pokreta u Sloveniji pod rukovodstvom dr Kukoveca i dela mačekovskog pokreta u Sloveniji oko »Slovenske zemlje« pod rukovodstvom dr Lončara.

3) Frakciju SKS koja je prilikom vezivanja sa OF dobila naziv »Ministrska skupina«. Ona, doduše, nije imala nigde u unutrašnjosti svojih naročitih pozicija, ali su bivši ministri (Sernec, Marušič, Novak), koji su sači-

njavali ovu grupu, imali izvestan uticaj kod stanovništva Ljubljane i bivših pristalica SKS. Drug Kidrič piše o njoj: »Pristup te grupe je tada OF omogućio, odnosno olakšao te je, osim ostalih slovenačkih društvenih klasa i slojeva, pretstavljala i onaj deo slovenačke buržoazije koji se nije još odmah posle aprilskog sloma vezao sa okupatorima«.[149]

4) Grupu Stare pravde, koja je nastala tek posle izvršene okupacije, a sačinjavali su je razni elementi iz bivše JNS. Vodio ju je inž. Nagode (Dihur—Tvor). On je ubrzo posle osnivanja OF pokušao da omete okupljanje narodnih snaga u jedinstveni i oslobodilački pokret, govorio je pogrdno o Partiji i istovremeno pokušao da suzi širinu OF time što je primenjivao ultralevičarske socijalne parole. Dihur je konačno bio raskrinkan na pitanju Draže Mihailovića i decembra 1941 zajedno sa svojom grupom izbačen iz OF.

5) Delavsku enotnost. Mada se ne može ubrojiti u političke formacije uključene u OF, ona ipak pretstavlja značajno udruženje slovenačkog radništva u OF. Partija je dala odmah posle okupacije potstrek za organizaciju konferencije Delavske enotnosti Slovenije, na kojoj su učestvovali pretstavnici CK KPS, hrišćanskih socijalista iz Jugoslovenskog strukovnog saveza i ostalih organizacija amsterdamskog sindikalnog pravca. Na toj je konferenciji ostvareno značajno jedinstvo svih slovenačkih radničkih sindikalnih organizacija, a posle napada na Sovjetski Savez priključili su se i pretstavnici socijalista, i to kao politička struja. Drug Kidrič kaže da je time uspostavljeno u Sloveniji radničko jedinstvo u svakom pogledu i da je na taj način radnička klasa Slovenije učestvovala u oslobodilačkom pokretu kao kompaktna celina. Delavska enotnost stupila je u OF i kao celina i preko pojedinih svojih delova. U Ljubljani je bio osnovan Glavni odbor Delavske enotnosti Slovenije. U njega se uključio i pretstavnik amsterdamskih sindikalnih organizacija, dok pretstavnici voćstva Socijalističke stranke Jugoslavije to nisu učinili, ali su pristali na učešće Delavske enotnosti u OF i stupali u njene lokalne organi-

[149] Kidrič, rukopis.

zacije. Drug Kidrič naglašava da je voćstvo SSJ time praktično likvidiralo svaku političku ulogu socijalne demokratije, jer se Delavska enotnost uskoro razvila u potpuno jedinstven pokret i, naročito u prvoj fazi OF, odigrala vanredno značajnu ulogu. U radničkim krajevima Slovenije osnivaju se, pored osnovnih organa OF, i osnovni organi Delavske enotnosti. Bilo je i takvih primera da se u nekom radničkom kraju upočetku iz makakvog razloga nije mogao osnovati terenski odbor OF, a postojao je organ Delavske enotnosti. U takvom slučaju ovaj je organ, pored svoje osnovne uloge, vršio u punoj meri i dužnost terenskog odbora OF.

6) Kazano je već da je u SLS došlo do rascepa u rukovodstvu kada je deo istaknutih političara koji su bili nezadovoljni partiskom politikom, počeo da osuđuje protivslovenačku i besprincipijelnu delatnost Korošeca. Kad je ovaj uključio SLS u JRZ, od SLS se odvojila »stara SLS« sa federalističkim i autonomističkim programom. Tu je grupu Partija u celini priključila OF.

7) Grupu aktivnih oficira bivše jugoslovenske vojske. Drug Kidrič je o njima kazao da većina sedi po ljubljanskim kafanama sa italijanskom penzijom i kuje planove za »oslobođenje«. Pošto je ta grupa imala izvestan uticaj u malograđanskim redovima, pretstavljala je u takvom besposličenju objektivnu rezervu Draže Mihailovića, dok je Partiji bilo potrebno njihovo stručno znanje u njenoj nameri da podigne slovenački narod, ujedinjen u OF, na oružani otpor. Zato je Partija preduzela mere i uspela da poveže deo tih oficira u grupu i da ih uključi u OF. Pukovnik Avšič i major Novak ponudili su svoju saradnju neposredno kasnijem Glavnom poveljstvu slovenskih partizanskih čet koje je obrazovano 22 juna 1941. Novak je bio sumnjiv CK od samog početka zbog svojih zahteva da se organizuje »crvena vojska«, umesto narodnooslobodilačke. On je stavio CK KPS sledeće uslove: 1. Nikakve regrutacije u naoružane odrede u sadašnjoj situaciji; za oružanu borbu pripremati samo: spiskove obveznika, mobilizaciski plan, slagališta oružja itd. 2. Kad se bude pristupilo mobilizaciji, vojska će se zvati »crvena vojska«. Na tim je uslovima Novak bio uporan u toku dva razgovora koje je Bebler imao s njima u ime CK KPS i to

jedanput sam, a jedanput je bio prisutan i pukovnik Avšič, koji je uglavnom podržao Beblerove, tj. partiske teze (da se odmah pristupi oružanoj akciji i da je značaj nove vojske širok — narodnooslobodilački).[150] Oba oficira, Avšič i Novak, bila su u vezi sa već pomenutom ministarskom grupom.

U početku NOB nije u Sloveniji bilo još ništa poznato o izdaji Mihailovića u Srbiji, a na propagandu londonskog radija gledalo je voćstvo OF sa nepoverenjem. Odmah čim je jugoslovenska vlada u Londonu poverila, ujesen 1941, Mihailoviću vrhovnu komandu nad svim jugoslovenskim oružanim snagama, ministarska grupa, sa znanjem voćstva OF, poslala je Avšiča i Novaka kod Mihailovića radi informacija, ali bez ikakvih obaveza za OF. Oba su oficira stigla do Mihailovića, ali je za vreme njihovog povratka voćstvo OF primilo pismo od Vrhovnog štaba da je Mihailović, uprkos sporazuma, napao partizane, kad su Nemci otpočeli veliku ofanzivu na oslobođenu teritoriju u Zapadnoj Srbiji. Prve vesti o Draži Mihailoviću dobio je Izvršni odbor u izveštaju Vrhovnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda od 17 novembra 1941, koji je objavljen u »Slovenskom poročevalcu« broj 29 od 9 decembra 1941. U istom broju je objavljeno i »Pismo iz Srbije« sa istim datumom kao i izveštaj Vrhovnog štaba. U tom se pismu takođe govori o izdajstvu Draže Mihailovića. Sačuvano je i pismo člana Vrhovnog štaba Kardelja Glavnom štabu Slovenije, u kome se takođe govori o izdajstvu Draže Mihailovića. Ono je pisano krajem novembra ili početkom decembra 1941.[151] Voćstvo OF preduzelo je odmah masovnu kampanju protiv Mihailovića i ona je potpuno uspela. U to vreme su se vratila oba oficira, Avšič sa ovlašćenjem kojim ga Mihailović postavlja za svog komandanta u Sloveniji, a Novak kao njegov načelnik štaba. U kampanji protiv Mihailovića koja se vodila u Sloveniji, Avšič i ministarska grupa stavljaju se na stranu OF, protiv Mihailovića, a Novak postaje agent Mihailovića. OF je poverila Avšiču da u njeno ime prikuplja bivše aktivne oficire jugoslo-

[150] Podaci od Aleša Beblera.

[151] Zbornik VI/1 153—156, dok. 70.

venske vojske, stim da će voćstvo OF odlučivati o tome ko će od njih biti primljen u partizanske jedinice.

8) Grupa dobrovoljaca iz vremena aprilskog fašističkog napada na Jugoslaviju sastojala se od studenata dobrovoljaca koje su za vreme napada na Jugoslaviju organizovali razni nacionalistički krugovi. Ova je grupa prešla kasnije gotovo u celini pod uticaj SKOJ-a.

9) Grupa štajerskih emigranata. U Ljubljani se zateklo mnogo štajerskih emigranata koji su pred Hitlerovim terorom napustili Štajersku i oni su se, uglavnom, uključili u OF.

10) Grupa slovenačkih dobrovoljaca koji su za vreme Prvog svetskog rata bili na strani Antante takođe se uključila u OF gde je dobila i svog pretstavnika.

Osim ovih grupa, u OF se uključio veći broj drugih kulturnih, sportskih, ženskih i profesionalnih organizacija. Ukupno se u OF uključilo preko 20 raznih grupa.

Može se neko zapitati zašto se Partija toliko zalagala za ovo takozvano »skupinsko« ujedinjavanje u OF i zašto ne bi bilo dovoljno ujedinjavanje odozdo, tj neposrednim pristupanjem slovenačkih narodnih masa u OF? U Sloveniji je bila potrebna primena oba načina jer je tako, i sa formalne strane, sa gledišta slovenačkog političkog kontinuiteta OF postala jedini stvarni pretstavnik slovenačkog naroda. Drug Kidrič kaže: »Treba biti, naime, svestan da bi u Sloveniji, s obzirom na gustinu saobraćajnih veza i svih vrsta komunikacija, i usled neobične velike gustine nemačkih i italijanskih okupacionih posada, partizanski pokret bio potpuno nemoguć ako ne bi postojalo čvrsto, planski stvoreno i vođeno masovno političko zaleđe«.

Treba razmotriti još vertikalnu strukturu OF. Njen vrh pretstavlja *Vrhovni plenum OF*, sastavljen od pretstavnika svih pomenutih grupa koje su se uključile u OF. Izvršni organ Vrhovnog plenuma je *Izvršni odbor OF*, sastavljen od pretstavnika osnivačkih grupa, i *Sekretarijat IOOF*, sastavljen od po jednog pretstavnika KP, hrišćanskih socijalista i demokratskog dela Sokola. Niži organi OF su okružni odbor, »okrajni« (rejonski) odbor i konačno, osnovne i najvažnije jedinice, terenski odbori.

Imperijalistički, Drugi svetski rat, dobio je 22 juna nov značaj, značaj otadžbinskog rata, a tada je i Protiimperijalistična fronta promenila svoj naziv u OF. »Slovenski poročevalec«, list OF koji je počeo da izlazi još maja 1941, doneo je 22 juna drugi, još precizniji osnovni program OF: 1) pravo slovenačkog naroda na samoopredeljenje, uključujući pravo na otcepljenje i udruživanje sa drugim narodima; 2) oslobođenje i ujedinjenje rasparčanog slovenačkog naroda, uključujući koruške i primorske Slovence; 3) bratstvo i jedinstvo porobljenih naroda Jugoslavije i čitavog Balkana u njihovoj borbi za oslobođenje; 4) Sovjetski Savez je vodeća sila i glavni oslonac u oslobodilačkoj borbi slovenačkog naroda i svih ugnjetenih naroda; 5) oslobođenje slovenačkog naroda moguće je samo na ruševinama imperijalizma; 6) bez borbe protiv sopstvene izdajničke kapitalističke gospode porobljeni se narod ne može osloboditi; 7) bratstvo i mir među narodima.[152]

Dakle, naglašena je ujedinjena Slovenija, jugoslovenski kontinuitet i prvi put je jasno ukazano da će NOB istovremeno biti i narodna revolucija (borba protiv sopstvene izdajničke kapitalističke gospode).

3. Pripreme za oružanu borbu

Početak NOB u Sloveniji manifestuje se kroz ujedinjavanje slovenačkog naroda oko borbenog programa OF i sam početak borbe sa okupatorom i domaćom buržoazijom. Ako su ujedinjenje slovenačkog naroda i slovenački politički kontinuitet ostvareni uz velike napore KPS, još teže i veće napore iziskivao je početak borbe. Prelaz od načelnog pristanka da se učestvuje u oružanoj borbi na stvarno vođenje borbe svugde je težak (nedostatak lične hrabrosti, oportunizam, najraznovrsniji obziri), a u Sloveniji je bio otežan i posebnim okolnostima među koje treba ubrojiti nedostatak borbene tradicije. Tu se ne misli na nedostatak lične hrabrosti slovenačkog čoveka kao pojedinca ili člana kolektiva, već se ističe istoriska

[152] Škerl, 67.

istina da se on još nikad nije kolektivno borio s oružjem u ruci za svoje nacionalno i socijalno oslobođenje. Seljačke bune u XV, XVI pa i sledećim vekovima rečit su dokaz hrabrosti slovenačkog seljaka u borbi protiv feudalaca. Slovenački narod doprineo je svoj udeo i u velikom »proleću naroda« 1848 godine. Pa ipak, ovi slučajevi nemaju obeležje borbe celokupnog slovenačkog naroda za nacionalno oslobođenje. I kao austriski vojnik, slovenački čovek je često dokazivao svoju hrabrost u borbi ali je tada, nažalost, branio interese austrougarske buržoazije koja mu je u svakom pogledu bila neprijateljska.

Od vremena turskih napada pa do poslednjeg pucnja na Pijavi slovenački čovek je pokazao da je sin junačkog naroda, ali sopstvenim snagama nije uspeo da se oslobodi magične paučine u koju su ga splele niti svih onih koji su ga uzimali u obzir samo ukoliko im je odgovarala njegova marljivost, istrajnost i poslušnost, pri čemu je i značaj slovenačke teritorije igrao vidnu ulogu. Zato u istoriji slovenačkog naroda uzalud tražimo njegove sopstvene borbene tradicije. Godina 1941 prošla bi takođe pored slovenačkog naroda kao i 1918, da ga Partija nije probudila i uputila u nov život. To nije bilo lako učiniti. Pored ostalih, mogao se opravdano staviti i ovaj prigovor: šta može učiniti šačica ljudi u poređenju sa okupatorskom vojskom koja je više nego zasićena najmodernijom vojnom tehnikom?

Čini mi se da je pokretanje slovenačkog naroda bez borbene tradicije u pravu i uspešnu NOB bio jedan od najtežih problema, a Partija ga je potpuno uspešno rešila.

Drugi momenat koji je takođe bio nepovoljan i ometao početak kao i nastavak oružane borbe bio je izuzetan geografski položaj Slovenije. Preko nje su vodili najvažniji saobraćajni pravci okupatora koji su vezivali istok sa zapadom i sever sa jugom. Čitava Slovenija prekrivena je železničkom i drumskom saobraćajnom mrežom. Neke od železničkih pruga bile su za Nemce i Italijane od životnog značaja. U Sloveniji je teško ili čak nemoguće naći kompaktan zemljišni deo od nekoliko kvadratnih kilometara preko kojeg ne bi vodila železnička pruga ili bar drum, ili put kojim može proći svako vojno vozilo. Moglo se opravdano postaviti pitanje: gde treba stvoriti

osnovicu za početak oružane borbe? Ta je osnovica stvorena, i to baš u Ljubljani, koja je bila upravo prezasićena italijanskom vojskom.

Sledeći momenat koji je kočio bio je u tome što su postojali razni okupatori koji su primenjivali različite okupacione metode. Nemci su u Gorenjskom i Štajerskoj odmah upočetku pokazali svoje pravo lice i time okupiranom narodu jasno predočili da je došlo u pitanje biti ili ne biti. Zato su u Gorenjskom i Štajerskoj bili povoljniji uslovi za oružani ustanak nego u Ljubljanskoj pokrajini, gde su Italijani primenjivali »blagu« taktiku, ili u Prekmurju, gde su Mađari upočetku proganjali samo poznate komuniste, a ne i nacionalno svesne Slovence.

Već samo ovi momenti — a mogli bi se nabrojati i drugi — jasno pokazuju sve teškoće sa kojima je Partija morala računati, a ipak otpočeti borbu. Sve je stajalo na njenim leđima, na leđima onih pravih komunista koji su prvi otpočeli borbu. Danas zvuči sasvim jednostavno da su počeci NOB bili vidni i uspešni upravo tamo gde je Partija bila kvalitativno i organizaciono najjača. A sa kakvim su teškoćama i žrtvama bili vezani ti počeci, o tome se retko misli.

Prema direktivama CK KPJ, Partija se u Sloveniji još od 1940 pripremala za rat. Pri CK KPS bila je obrazovana Vojna komisija za partiski rad u bivšoj jugoslovenskoj vojsci, za borbu protiv sve veće svetske opasnosti od fašističke agresije i protiv sve veće aktivnosti pete kolone. Rad Partije za vreme aprilskog napada već je poznat. Odmah čim je nastalo rasulo jugoslovenske vojske, počele su partiske organizacije sakupljati oružje i municiju i kod svih komiteta stvorene su vojne komisije koje su se nalazile pod Vojnom komisijom CK KPS. U strogoj konspiraciji prikupljali su se podaci o okupatoru, organizovale se prve borbene grupe koje su se sistematski vežbale u rukovanju oružjem, određivali se pogodni rejoni za osnivanje budućih partizanskih jedinica i održavali se sanitetski i radiotelegrafski kursevi.[153]

Partija je bila svesna teškoća vezanih za početak oružanog ustanka u Sloveniji te je svu inicijativu pre-

---

[153] Zbornik VI/1 13, prim. 3, dok. 1.

uzela u svoje ruke, prenela sve teškoće organizovanja prvih borbenih grupa na komuniste i pritom pravilno predviđala da će prvi učinjeni borbeni koraci probiti led i da će se tim prvim naoružanim komunističkim grupama uskoro priključiti i ostali slovenački rodoljubi, bez obzira na njihovo političko ubeđenje. Tako se objedinio rad KP, kao inicijatora borbe, i rad OF, kao sveslovenačke političke organizacije za okupljanje masa u neiscrpne rezerve slovenačke partizanske vojske.

U Ljubljani je 1 i 2 juna održana partiska konferencija KPS, i to već pod perspektivom bliskog napada na Sovjetski Savez koji je drug Kardelj tačno predviđao. Kardelj ističe na toj konferenciji da se okupatoru treba odupreti svim snagama i da treba organizovati pravi narodni ustanak, jer samo u tome leži spas slovenačkog naroda. O organizacionoj strani priprema za oružani ustanak na konferenciji je govorio Aleš Bebler, koji je istakao potrebu proširivanja i produbljivanja rada vojnih komisija, sakupljanja i smeštaja oružja, uspostavljanja dobre obaveštajne službe i sakupljanja hrane i odeće.[154] Posle te konferencije članovi Vojne komisije i CK KPS obišli su sve komitete.

Partiske organizacije u Sloveniji bile su razgranate u okruzima: Ljubljana (16 rejona), Notranjsko, Novo Mesto (5 podokruga i 2 rejona), Grosuplje, Kočevje, Bela Krajina, Jesenice (3 rejona: Jesenice, Bled, Radovljica), Kranj (3 rejona: Tržič, Kranj, Škofja Loka), Kamnik, Maribor, Ptuj, Murska Sobota, Celje i Trbovlje. Pojedine partiske organizacije bile su još u Krškom, Rogaškoj Slatini, Prevalju i Dravogradu.[155]

Kod svih tih partiskih foruma počinju se u okviru vojnih komisija formirati prve borbene grupe. Na dan napada Nemačke na Sovjetski Savez osniva se u Sloveniji *Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet*. Nastaje, dakle, faza prvih oružanih borbi u Sloveniji, koje sredinom jula 1941 u Gorenjskom, a naročito u Kamničkom srezu, prerastaju u širi oružani ustanak.

---

[154] Tomo Brejc-Pavle, Iz naroda hlapcev — v narod junakov, Borec 1951, 214—218.

[155] Zbornik VI/1 13, prim. 3, dok. 1.

Najpovoljniji objektivni i subjektivni uslovi za početak oružanog ustanka u Sloveniji pojavili su se u Gorenjskom, dakle, na zemljištu okupiranom od strane Nemaca (početna iseljavanja, snažna i kvalitativna Partija u industriskim centrima). Do dolaska instruktora CK KPS Žagara Staneta, sredinom jula 1941, u Gorenjskom (od Jesenica do Kamničkog sreza) je prikupljeno u ilegalstvu već nekoliko grupa komunista, i to Jeseniška, Dovška, Jeloviška, Tržiška, Kranjska i Šmarnogorska (Rašiška i Radomeljska) grupa.

Tom prilikom je Žagar Stane preneo odluku Glavnog poveljstva od 16 jula 1941 da iz faze priprema treba preći u oružanu borbu. Posle sastanaka održanih 17 i 20 jula sa gorenjskim partiskim voćstvom, ovu je odluku trebalo što pre realizovati.[156] Kao prva priprema za ustanak u Gorenjskom može se smatrati formiranje dotadanjih ilegalnih partiskih grupa u partizanske jedinice, proširene sa partizanima koji nisu bili komunisti.

Vrlo je verovatno da je Žagar Stane doneo tom prilikom i prva pisana pravila Glavnog poveljstva o ustrojstvu, radu i zadacima partizanskih četa, takozvani *Partizanski zakon*.[157] Odmah u drugom članu ovog zanimljivog i za istoriju NOB važnog dokumenta već se kaže da u partizanske jedinice može stupiti »svako, bez obzira na političko i versko uverenje ili nacionalnu pripadnost«. U petom članu nabrajaju se dužnosti i prava partizana. Disciplina je glavna partizanska dužnost, ona je dobrovoljna i zasnovana na svesti da se bez njenog gvozdenog ispunjavanja ne može pobedonosno okončati oslobodilačko delo. Dalje dužnosti i prava su: svesno vršenje stražarskih dužnosti, trezveno i promišljeno čuvanje sopstvenog života i života drugova i komandanta; čuvanje lične časti i časti partizanske jedinice; dostojanstven postupak sa ranjenim ili zarobljenim neprijateljem koga treba ubediti u pravednost partizanske borbe; obavezno javljanje komandantu i drugovima o svakoj pojavi kršenja partizanske discipline u svojoj jedinici; na slučaj razbijanja partizanske jedinice mora se odmah javiti susednoj jedinici;

---

[156] Isto, 31, prim. 2, dok. 5.

[157] Isto, 22—32.

mora se čuvati tajnost naređenja, uputstava i planova svoje jedinice, pogotovu ako se padne u ruke neprijatelja; svaki partizan ima pravo da podnese molbu ili žalbu preko svog neposrednog pretpostavljenog starešine; u slučaju bolesti ili povrede mora se javiti određenom lekaru koji je dužan da ga odmah pregleda i preduzme potrebne mere; konačno, partizan ne sme vređati verska osećanja svog religioznog druga koji će isto tako kao i svi ostali partizani žrtvovati sve svoje snage za rad na oslobođenju slovenačkog naroda.

U šestom se članu predviđa partizanska zakletva; u sedmom se određuju dve partizanske zastave, crvena i slovenačka nacionalna sa znakom i amblemom partizanskih jedinica i sa parolom »Za svobodo«; u osmom se predviđa partizanski pozdrav — stisnuta pesnica desne ruke, podignuta do suncobrana kape sa uzvikom »U boj!« u jedanaestom se predviđa deoba partizanske vojske na vodove, čete, bataljone i brigade; u dvanaestom se predviđa u svakoj partizanskoj jedinici komandant i politički komesar koji ima zadatak da vodi brigu o političkom i stručnom vaspitanju partizana i da podiže borbeni duh, jednodušnost, političko jedinstvo, red i disciplinu; sa komandantom zajedno komesar je odgovoran za ispunjavanje vojničkih zadataka; političke komesare vodova postavlja Glavno poveljstvo na predlog štaba bataljona, a komesare viših jedinica Glavno poveljstvo neposredno; u četrnaestom se određuje da komandira voda biraju sami partizani većinom glasova, a izbor potvrđuje štab bataljona koji ga može i razrešiti dužnosti; komandire četa postavlja komandant bataljona sporazumno sa štabom brigade, a komandante bataljona postavlja Glavno poveljstvo; u petnaestom se predviđaju partizanski sudovi koje sačinjavaju pretsednik, četiri porotnika i partizanski tužilac; pretsednika suda u svakom konkretnom slučaju postavlja komandant bataljona iz redova komandira ili političkih komesara, porotnike bira partizanska jedinica kojoj je optuženi pripadao, a tužioca imenuje Glavno poveljstvo; manje disciplinske istupe kažnjavaju sami komandanti, a za veće greške sudi sud; ako je u pitanju izdaja, a sud se ne može sastati, smrtnu presudu može izreći sam kolektiv pod pretsedništvom političkog kome-

nara; u članu šesnaestom predviđaju se kazne: opomena, ukor, obavljanje težih i neprijatnih radova i streljanje.

To su osnovne crte slovenačkog Partizanskog zakona, koji je sa malim izmenama ostao, uglavnom, u važnosti sve dok praksa i novi uslovi (naprimer, uvođenje redovnih vojnih sudova) nisu uslovili ograničenja i ukidanje pojedinih članova. Treba imati na umu da je Partizanski zakon služio kao osnov za formiranje prvih partizanskih jedinica u Sloveniji 1941, a najverovatnije i prve slovenačke brigade krajem marta 1942.

Na oba sastanka Staneta Žagara 17 i 20 jula 1941 sa vodećim komunistima u Gorenjskom bilo je odlučeno: 1. da oružani ustanak otpočne što pre; 2. određeno je rukovodstvo ustanka za jeseničko, kranjsko i kamničko područje i 3. da se formiraju: Jeseniška (od ilegalnih grupa na Mežakli i pod Stolom), Jeloviška, Kranjska i Tržiška četa. Od svih tih četa treba da se formira Gorenjski bataljon, odnosno dva bataljona: Gorenjski u čiji će sastav ući Jeloviška i Jesenička četa, i Tržiški (Storžiški, Kranjski) u čiji će sastav ući Kranjska i Tržiška četa.[158]

Tako su na području Kranja nastale do kraja jula 1941 sledeće čete: *Tržiška i 2 kranjska četa* pod Storžičem, *1 kranjska (Nartnikova četa)* na Mohoru pod Sv. Joštom, *Jeloviška* na Jelovici nad Besnicom i *Poljanska* nad Poljanskom Dolinom.[159] Na području Jesenica je 22 jula 1941 osnovana *Jeseniška četa*, koja se zvala i *Četa Ivana Cankara*, a imala je dva voda: jedan na Mežakli, a drugi pod Stolom.[160] Najrazvijenije je bilo područje Kamnika,

[158] -vr, Pod Malim Gregorjevcem 17. julija 1941, Ljubljanski dnevnik 11 VII 1953. — F. Konobelj-Slovenko, Pod Možakljo in Karavankami so se uprli, Jesenice 1954, 107. — Tomo Brejc-Pavle, Iz naroda hlapcev — v narod junakov, Borec 1951, 214—218. — -k-, K orožju! je šel julija 1941 glas po vsej Gorenjski, Slov. por. 22 VII 1952.

[159] 22. julij 1951 — dan vstaje slovenskega naroda, Gorenjski glas 19 VII 1951. — Franc Štefe-Miško, Rojstvo Kokrškega odreda. Glas Gorenjske 11 IV 1953. — 1. avgust — občinski praznik Kranja, Glas Gorenjske 1 VIII 1953. — Prvi rafal, Ljubljanski dnevnik 21 VII 1953.

[160] Ivan Bertoncelj, Zaprisega na Gradišču, Ljubljanski dnevnik 21 VII 1953. — Ob desetletnici Cankarjeve čete pod Stolom, Jesenički kovinar 14 i 21 VII 1951. — Ivan Jan, Pred dnevom oboroženega odpora, Ljudska pravica 10, 12 i 13 VI 1951. — Zbornik VI/1 46, prim. 7 i 3. — Borec 1953, 222.

gde su se krajem juna 1941 počeli skupljati komunisti na Rašici i Dobenom i gde je do 27 jula nastala *Rašiška četa*, a pored nje još pet partizanskih grupa: *Kamniška, Dupliška, Radomeljska (po s. Radomlje), Mengeška i Domžalska.*[161]

Teško je danas utvrditi brojno stanje tih prvih partizanskih četa u Gorenjskom. Jeseniška četa je za vreme formiranja imala oko 30 boraca, Jeloviška je do kraja jula imala takođe do 30 boraca,[162] Tržiška i 2 kranjska zajedno 65 boraca[163] i Rašiška 40 boraca.[164]

U Gorenjskom i na području Kamnika može se odmah u početku partizanskog razvoja primetiti težnja za formiranjem dve veće jedinice, dva bataljona. Do njihovog formiranja došlo je nešto kasnije nego što je bilo predviđeno. Druga značajna karakteristika pri nastanku prvih partizanskih jedinica u Sloveniji je u tome što su te jedinice osnovane u blizini većih industriskih centara gde je Partija bila najjača, i što su po njima, uglavnom, dobile i svoje nazive.

U Štajersku je direktivu Glavnog poveljstva od 16 jula 1941 doneo sekretar PK za Štajersku, drug Šlander Slavko. Kao i u Gorenjskom, i u Štajerskoj su se još pre 22 juna počele pojavljivati ilegalne grupe komunista. Iz žandarmeriskog okruga Trbovlje javlja se 15 jula da je posle 22 juna iz rudarskih revira pobeglo 72 »delom vodećih komunista i sada lutaju po okolini«.[165] Sve do velikih izdaja i provokacija sredinom i krajem avgusta 1941, pripreme za ustanak u Štajerskoj dobro su se odvijale. Na sastanku pretstavnika Partije i hrišćanskih socijalista, 20 maja kod Rimskih Toplica, osnovan je Pokrajinski odbor OF za Severnu Sloveniju![166] Iz svih štajerskih ilegalnih grupa razvile su se do kraja jula 1941 sledeće čete: *1) Pohorska* koja je do sredine jula narasla na 74 borca;

---

[161] Zbornik VI/1 36, prim. 3, dok. 8.

[162] Isto, 46, prim. 7, dok. 12.

[163] Isto, 47, prim. 3, dok. 13.

[164] Isto, 36, prim. 3, dok. 8.

[165] Isto, 270, dok. 103.

[166] Zgonik Mavricij, Iz zgodovine osvobodilnega gibanja v Mariboru, Vestnik 17, 18 i 19 VII 1951. — France Filipič, Pohorski bataljon, Maribor 1952, 21.

2) *Savinjska* koja je prilikom formiranja brojala 17 boraca;[167] 3) *Revirska* kojoj se priključila Trboveljska grupa, sastavljena od trbovljanskih komunista na Velikoj (Čemšeničkoj) Planini, i Zagorska grupa u koju su se okupljali komunisti u brdima iznad s. Zagorja; obe su se grupe ujedinile 31 jula, a 1 avgusta se na Čemšeničkoj Planini formirala Revirska četa koja je brojala 47 boraca.[168] 4) *Celjska čete* se formirala u julu i upočetku je imala 14 boraca.[169] Zbog nameravanog početka oružanog ustanka, u Štajerskoj su se formirale u julu, osim ovih četa, još Mislinjska i Šaleška grupa, a u okolini Ptuja, Ptujska grupa.[170]

Nešto kasnije počeo je razvoj partizanskih jedinica u Ljubljanskoj pokrajini. Tu je okupator bio drukčiji i, izuzev Ljubljane, nije bilo industriskih centara u kojima bi Partija imala snažne oslonce. Kao i u Gorenjskom i Štajerskoj, i u Ljubljanskoj je pokrajini dužnost komunista bila da formiraju prve partizanske jedinice, koje su i ovde bile formirane u blizini industriskih centara. U Ljubljani i njenoj najužoj okolini, a naročito u njenom istočnom delu, dejstvovala je *Molniška četa* koja je istovremeno bila i najstarija partizanska četa u Pokrajini. Sa njenim formiranjem počelo se sredinom jula, a upočetku je imala oko 20 boraca.[171] Kasnije je narasla i od nje se odvojio jedan deo koji je otišao na Mokrec (tt 1058) i počeo se nazivati *Mokrškom četom.*[172] Već sredinom jula formirala se od ribničkih komunista *Ribniška četa* jačine 6 boraca.[173] Krajem jula se iz nešto ranije stvorene Vrhniške partizanske grupe formirala u brdima nad Borovnicom *Borovniška četa* koja je u avgustu imala 10 boraca.[174] Istog meseca su formirane tri grupe belokrajinskih partizana. Zatim je u okolini Novog Mesta for-

---

[167] Zbornik VI/1 80, prim. 8, dok. 31.
[168] Isto, 46, prim. 6, dok. 12.
[169] Isto, 61, prim. 5, dok. 21.
[170] Isto, 61, prim. 2, dok. 21.
[171] Ob obletnici Molniške čete, Ljublj. dnevnik 11 VII 1953. — Maks, Spomini na Pugled, Slov. por. 29 VII 1947.
[172] Zbornik VI/1 44, prim. 5, dok. 11.
[173] Isto, 61, prim. 6, dok. 21.
[174] Isto, 124, prim. 3, dok. 54.

mirana Novomeška partizanska grupa, a u okolini Stične, Stiška grupa.[175]

Sve su te formacije istovremeno i najstarije partizanske jedinice. Značajno je to da su one nastale po planu Glavnog poveljstva početkom oružanog ustanka — u toku jula ili bar početkom avgusta. Kao što se ni pri osnivanju OF nije vodilo računa o okupatorskim granicama, o tome se nije vodilo računa ni prilikom formiranja partizanskih jedinica koje su nicale po čitavoj Sloveniji. Njihovo je formiranje izvršeno pomoću jezgra koje su činili komunisti. Veoma rano pojavila se težnja za udruživanjem tih četa u veće jedinice — bataljone, pri čemu je Ljubljanska pokrajina zaostajala za Gorenjskim. Prve su jedinice bile srazmerno male, ali su se oko njih, kao jezgra, počeli uskoro da okupljaju partizani — nekomunisti, baš kao što je bilo predviđeno u drugom članu Partizanskog zakona.

Odluka Glavnog poveljstva od 16 jula bila je dobro poznata svim vojnim komisijama kod rejonskih komiteta i u drugoj polovini jula zapaža se kako po celoj Sloveniji počinju da rastu prve partizanske jedinice. Time je, uglavnom, izvršen i prvi deo odluke Glavnog poveljstva. Ostao je još drugi deo, tj. gde i kad će otpočeti prva borba.

Po pitanju početka partizanske borbe u Sloveniji treba razlikovati dve stvari: gde i kad je na okupatora ispaljena prva partizanska puška i gde su uslovi za oružani otpor bili već tako sazreli da su partizanska jedinica i organizacija KPS i OF bile u mogućnosti da dignu na ustanak i narodne mase. Ovim bi se pitanjima moglo dobiti još jedno: u koje vreme je okupator primetio i počeo registrovati prve početke organizovanog otpora. To je pitanje vezano sa prvim. Najpre će se izneti u koje je vreme opaljena prva partizanska puška, odnosno, kad je okupator zabeležio prvi akt — sabotažu i ocenio ga kao neprijateljski, mada neorganizovan.

Prvu sabotažu zabeležili su Nemci rano, još pre 30 maja 1941. U pitanju je bilo spaljivanje dva vojna kamiona u Mariboru, kojom je prilikom Gestapo zatvorio 60

[175] Podaci u AMNO.

omladinaca. Ovo je dragoceni podatak koji pokazuje da Partija nije bila razbijena i da je, uprkos već otpočetom teroru, bila aktivna.[176]

Prvi italijanski podatak pominje već 15 aprila, dakle, nekoliko dana posle početka italijanske okupacije, »bande di terroristi« na području Kočevja,[177] ali ovo nikako ne može biti u vezi sa NOB. Međutim, dva italijanska podatka iz maja 1941 već ukazuju na rad prvih partiskih diverzanata. Italijani dvaput javljaju da su na području Kočevja ispaljeni meci na italijanske vojnike.[178]

Interesantniji je događaj koji se desio 13 maja 1941 u okolini Ribnice. Tog dana, verovatno zbog izdaje, okružilo je pet karabinijera u nekoj kolibi na Maloj Gori kod Ribnice tri člana primorske antifašističke organizacije TIGR (Trst—Istra—Gorica—Rijeka) koja se u toku dvadesetogodišnje okupacije razvila u Primorskom. Na poziv karabinijera da otvore vrata, okruženi su odgovorili vatrom te je ranjen jedan Italijan. Karabinijeri su pozvali pomoć posle čega je došlo do oštre borbe. Jednom od okruženih, Majniku Antonu, učitelju iz Ribnice (pao je kao partizan krajem oktobra 1943), uspelo je da se probije; drugi, Zelen Danilo, bio je ubijen, a treći Kravanja Ferdo-Skalar, tada pod imenom Jovanović Đuro, bio je ranjen. Njega su Italijani odveli u bolnicu u Kočevje, a posle u Ljubljanu, odakle je pobegao i kasnije poginuo kao sekretar Zapadnoprimorskog okruga.[179]

Isto tako zanimljiv događaj, mada druge vrste, desio se 12 maja u s. Dolžu ispod Gorjanaca. Tog dana je u Dolž došao deo 24 puka divizije »Izonco« i ostavio posadu jačine jednog voda. Kad su vojnici počeli pozivati stanovništvo da skine nemačke zastave i istakne italijanske, muškarci su se sklonili u okolne šume, a žene su »cep-

---

[176] DAM

[177] Izveštaj CCRR br. 34/10 (ako se ne citira drukčije, svi ovi podaci su iz AMNO). Italijani koji su nadirali u Sloveniju bili su pod utiskom da se naročito u šumskim predelima Slovenije kriju »četnici« i kasnije su počeli da ih nazivaju »bande di terroristi«.

[178] Dep. 2 puka div. »Granatijeri di Sardenja«, br. 1689.

[179] Izveštaj CCRR Ribnica od 14 V 1941 u TMG 1941, fasc. 241—298. — Dep. gen. Robotija br. 2/4976. — AVI, fasc. 21W. — Podaci od dr I. Juvančiča.

cima« (ručna naprava za mlaćenje žita) i srpovima napale Italijane koji su se morali braniti bajonetima i samo je malo falilo pa da budu proterani iz sela.[180] Interesantan je i događaj od 12 juna sa italijanskim vojnicima u Golom kod s. Iga kad su ih nenaoružani Goljani prinudili da se povuku[181].

Ovih bi se primera moglo nabrojati i više, a iz svih njih se vidi da se borbena svest slovenačkog čoveka počela buditi sredinom maja. Nema sumnje da je to buđenje u vezi sa masovnim pokretom OF i sa sistematskim radom partijaca na terenu.

Nešto posle 10 maja počeo je izlaziti, naravno, u dubokoj ilegalnosti, jedan od najvažnijih listova slovenačkog oružanog otpora i, kasnije, zvaničan organ OF, *Slovenski poročevalec*[182].

Prava i masovna aktivnost nastala je u Ljubljanskoj pokrajini u junu. Prema italijanskim podacima, u toku juna su izvršena sledeća »subverzivna« dela: 3 napada na italijanske vojnike, 4 slučaja sramoćenja i psovanja italijanskih vojnika, 2 slučaja sramoćenja kralja i Musolinija, 4 slučaja crtanja komunističkih simbola, 4 slučaja širenja letaka i listića, 10 slučajeva prevratničkih govora.[183] To su, naravno, samo one akcije kojima je ušla u trag italijanska policija i karabinijeri.

Već 5 juna zapisala je italijanska kvestura u Ljubljani: »U ovom gradu kao i drugim mestima Ljubljanske pokrajine postoje udruženi ili usamljeni elementi; oni vrše komunističku delatnost, koja se sastoji u održavanju sastanaka i rasturanju i sastavljanju subverzivnih letaka«.[184] Ovaj izveštaj kvesture pruža jasnu sliku o postojanju i delovanju OF po čitavoj Ljubljanskoj pokrajini. Već jedan dan iza toga ispaljeni su prvi meci u Ljubljani na dva slovenačka policiska agenta u službi italijanskih okupatora; jedan od njih bio je ranjen i dobio je nagradu od 50 lira. 7 juna su »prevratnička« akta zabeležena i u Ribnici. Tog dana javlja obaveštajna slu-

---

180 Izveštaj šefa »dei centri di Assistenza« Gracioliju, AMNO.
181 Zbornik VI/1 240, dok. 84.
182 Škerl, 16. — Zbornik VI/1 20, prim. 1, dok. 4.
183 Zbornik VI/1, prilog 2.
184 Zbornik VI/1 239, dok. 83.

žba 2 italijanske armije o »... nekim znacima komunističke delatnosti, osobito među radništvom, pa i u izvesnim kulturnim krugovima«.[185] Italijanski karabinijeri zapisali su 12 juna »... da se iz dana u dan pojačava po celoj Sloveniji, a naročito u Ljubljani i okolini, aktivnost jedne široke komunističke organizacije, koja raspolaže i periodičnim listom, bilo štampanim bilo u ciklostilu, na slovenačkom jeziku, pod naslovom »Slovenski poročevalec«. Taj list se naveliko rastura u Ljubljanskoj pokrajini i u zoni okupiranoj od nemačkih trupa. Prema obaveštenjima... komunisti takođe prikupljaju oružje i municiju radi osnivanja tajnih slagališta«[186].

Na dan 15 juna nekoliko omladinaca napalo je nožem jednog fašistu na drumu Devica Marija u Polju — Hrastje (okolina Ljubljane). Napad zbog neposredne blizine železničke pruge koju je osiguravala straža nije uspeo, jer se napadnuti fašista počeo da dere na sav glas.[187]

Istog dana je bilo prvo zasedanje Vrhovnog plenuma OF — naravno u dubokoj ilegalnosti.[188]

Do 22 juna, tj. do dana nemačkog napada na Sovjetski Savez (istog dana i Italija je objavila rat SSSR-u), može se bar za Ljubljansku pokrajinu govoriti o priličnoj razgranatosti OF, pa i o prvim akcijama, mada se one sa vojničkog gledišta mogu smatrati samo kao početni i pripremni akti. Napadom Nemačke na Sovjetski Savez nastupa u razvoju NOV nov momenat. Zato proglas CK KPS naglašava sledeće misli: 1) NOB slovenačkog naroda pojavljuje se kao ravnopravan ratni drug na strani Sovjetskog Saveza protiv zajedničkog fašističkog napadača koji je porobio i raskomadao slovenačku zemlju. 2) Slovenački narod neće u toj borbi odustati dok fašisti ne budu uništeni, a čitava Slovenija ujedinjena (»od Jadranskog Mora do severnih slovenačkih predela, od Koruške do Sutle«) i oslobođeni svi narodi Jugoslavije. 3) Svi Slovenci neka se udruže u OF.[189]

---

[185] AVI, fasc. 1 I.
[186] Zbornik VI/1 241, dok. 85.
[187] Izveštaj štaba 38 bat. CCNN, br. 96 Ris.
[188] Škerl, 289, prim. 90. — Zbornik VI/1 43, prim. 3, dok. 10.
[189] Škerl, 277 s.

U proglasu CK KPS pozivaju se svi Slovenci u jedinstvenu OF, u borbu protiv okupatora, u »jedinstveni blok svih potlačenih naroda pod voćstvom SSSR-a i radničko-seljačke Crvene armije« — a pritom se izričito naglašava da se slovenački narod pridružuje borbi Sovjetskog Saveza kao jednak i ravnopravan drug, bez ikakvih subordinacija ili čak stapanja.

Razumljivo je što je posle 22 juna NOB u Sloveniji, kao i u čitavoj Jugoslaviji, dobila veći i puniji razmah. U pozivu KPJ na borbu protiv fašističkog okupatora na strani Sovjetskog Saveza, a u prvom redu za nacionalno i socijalno oslobođenje, ne treba gledati samo pravilan patriotski i internacionalistički gest, već i realnu analizu dva novonastala uslova: vezivanje glavnine dotad nepobedive nemačke armije za ogromni nemačko-sovjetski front i pozitivno gledanje jugoslovenskih naroda na slovenski Sovjetski Savez. Tako 22 jun 1941 i u slovenačkom narodu znači u neku ruku prvi realniji znak buduće pobede a sa druge strane, i prvi opipljiviji dokaz opravdanosti neodložnog početka borbe koja će biti uspešna.

Drugo vidno obeležje da se NOB slovenačkog naroda pojavljuje kao ravnopravan partner i vojni saveznik na strani Sovjetskog Saveza protiv fašističkog okupatora, je stvaranje *Glavnog poveljstva slovenskih partizanskih čet* koje je 22 juna 1941 oformio CK KPS kao vojno rukovodstvo oružane borbe slovenačkog naroda.

Povećanje aktivnosti slovenačke oslobodilačke borbe posle nemačkog napada na Sovjetski Savez predviđao je i general Roboti. Već dan posle napada on opominje potčinjene jedinice: »Moguće da zbog našeg ulaska u rat protiv Rusije i usled događaja na Istočnom evropskom frontu dođe do reperkusija kod mnogih komunističkih i drugih buntovničkih lokalnih elemenata. Već juče, u nedelju, posle podne pojavili su se neki znaci i došlo je do nekoliko incidenata«[190]. Istog dana u izveštaju 2 armiji on javlja da su se u mestima Šmartno, Devica Marija u Polju, Kašelj i Sostro i zoni istočno i severoistočno od Ljubljane vršile prevratničke demonstracije.[191] To je

[190] Zbornik VI/1 242, dok. 86.

[191] Isto, 243 s, dok. 87.

jasan dokaz kako je 22 juna mislila Ljubljana sa svojom bližom okolinom. Roboti javlja detaljno o hapšenjima 22 juna u Vevču i o streljanju u Sneberju. Da je počela veća aktivnost, dokaz je i govor Graciolija na drugoj sednici Konzulte 26 juna.[192]

Porast oslobodilačkog pokreta u julu prikazuju Italijani sledećim brojkama: 13 oružanih napada na vojnike, 3 slučaja psovanja vojnika, 5 slučajeva sramoćenja italijanskog kralja i Musolinija, 1 napad na javne objekte, 9 napada na telegrafske i telefonske linije, 4 napada na železničke pruge, 19 slučajeva crtanja komunističkih simbola, 17 slučajeva širenja letaka i listića i 9 slučajeva sakrivanja oružja i eksploziva.[193]

Roboti je izneo 1 jula komandantu 2 armije analizu situacije u kojoj je na prvom mestu podvukao da se držanje stanovništva u Pokrajini menja sporo, ali sigurno. Tu je konstataciju zasnivao na sledećim znacima: sve veća hladnoća Slovenaca prema Italijanima od strane većeg dela stanovništva i »sve brojniji i izrazitiji izlivi netrpeljivosti prema našim trupama od strane nižih slojeva (skori događaji u Golom: napad civila na inžinjerce; — u vozu Kočevje — Ljubljana: ismejavanje oficira na službi od strane nekog studenta; — u Polju: izrugivanje jednog centuriona milicije; prevratnički uzvici i otvaranje vatre na patrole milicije; — sve brojniji antifašistički, antiitalijanski, filoboljševički napisi ...)«. Dalje, Roboti kaže: »Ovi ljudi uopšte, — koji zaista ni dosada nisu pokazivali premnogo oduševljenja prema nama, ali su se držali ispravno i prilagodljivo (možda i zbog upoređenja postupka koji smo mi primenjivali prema njima i onog koji su podnosili od drugih trupa ...), mada se tradicionalna dobrota i ispravno držanje naših trupa uopšte, kao i dobro vaspitanje naših oficira nije izmenilo, — usmeravaju svoje držanje u smislu preziranja, suprotstavljanja, u smislu netrpeljivosti, jednom reči, u takvom obliku koji sve više otkriva njihovu zluradost«.[194]

To je verna slika tadanjeg porasta aktivnosti OF. Već se počela ispunjavati perspektiva data na osnivačkom

---

[192] Slovenec 28 VI 1951.
[193] Zbornik VI/1, prilog 2 uz ob. vesnik 23.
[194] Isto, 247 s, dok. 91.

sastanku OF, da će neprijateljska demagogija prestati i da je na vidiku masovan narodnooslobodilački pokret.

Kako je bilo u Gorenjskom i Štajerskoj? U izveštaju Propagandnog ureda od 3 VII 1941 sa Bleda Centru za nacionalsocijalističku propagandu u Celovcu rečeno je da deo komunista luta, »po alpiskom području Jesenice — Dovje. Od toga vremena dalje (približno 10 dana) na tom području tako su se množile provale u planinarske kuće, krađe ovaca i mazanje planinarskih kuća amblemima boljševizma, da žandarmi, koji tamo dejstvuju, nisu u stanju da prilikom svojih obilaženja odlučnije tome stanu na put«.[195] Zato komandant žandarmerije u Gorenjskom, pukovnik Handl, naređuje snagama 181 rezervnog policiskog bataljona u Jesenicama da pretraže to područje. Tako već posle 3 jula dolazi u Gorenjskom do prve nemačke hajke na prve partizanske grupe koje još nisu bile ni organizovane u čete. O rezultatima tog prvog čišćenja nije nam ništa poznato. Naređenje pukovnika Handla jasno ukazuje kako su Nemci odmah bili spremni da odlučno uguše svaki i najmanji partizanski pokret. Karakteristika nemačkog okupatora bila je da udari odmah i čitavom snagom.

Prvi nemački podatak o raspoloženju u rudarskim revirima datira od 10 jula 1941. U izveštaju žandarmeriske stanice u Trbovlju kaže se da se posle hapšenja nekih komunista i iseljenja nekoliko porodica može primetiti da je stanovništvo jako neprijateljski raspoloženo prema Rajhu. Razlog treba tražiti i u tome što je veći deo komunista pobegao iz rudarskih revira još pre 22 juna te se zato nije mogao uhvatiti. Ti ljudi tumaraju zasad po šumama i uzvišicama revirske okoline i propagandom utiču na političko stanje. U izveštaju se dalje govori da se od 5 jula na Mrzlici zadržava velik broj ljudi. Tamo pevaju engleske i ruske pesme. Između ostalog, tu se govorilo da će igra početi za nekih 8 dana i da ima dovoljno oružja i municije. Na ovim sastancima, gde su u pitanju, uglavnom, mladi ljudi, treba da učestvuju raniji članovi Sokola i socijalisti. Posle toga, sa rada su izostali

---

[195] Isto, 249 dok. 92.

u prvom redu komunisti, ukupno 72 radnika iz Trbovlja, Hrastnika i Zagorja.[196]

Mada ni sastanak na Mrzlici nije opisan sasvim tačno (žandarmi su im javljali što im je došlo do ušiju i kako su tu novost shvatili), ipak je jasno da je tu u pitanju neki sastanak Fronte (pristalice Sokola i socijalisti).

O veoma živoj komunističkoj delatnosti u Kamničkom srezu javlja nemački politički sreski komesar 9 jula.[197] O rudarskim revirima ponovo izveštava žandarmeriska stanica u Zagorju 9 jula. Na početku izveštaja stoji: »Izveštava se da se u poslednje vreme, i to od početka rata sa Rusijom, među ovdašnjim stanovništvom pronose obespokojavajuće glasine, naime, da će 13 i 14 jula 1941 godine u svim industriskim oblastima pređašnje Slovenije izbiti planski komunistički ustanak«. Vest je interesantna jer je odjek slične vesti, koja se tih dana širila naročito u Ljubljanskoj pokrajini i, pre svega, u Ljubljani, da će prilikom godišnjice pada Bastilje, 14 jula, izbiti opšti ustanak u čitavoj Sloveniji. Italijani su ovoj vesti temeljito naseli i već od 12 jula bili u punoj bojnoj pripravnosti.[198] U izveštaju se dalje kaže: »Ustanak su, izgleda, organizovali *komunisti uz pomoć klerikalaca, pređašnjih pripadnika Sokola i drugih nezadovoljnih elemenata;*[199] opšti znak za njegov početak treba da bude napad na telefonske linije, važne komunikacije i tome slično. Sem toga, treba da budu smaknuta sva lica koja se osećaju kao »folksdojčeri« ili važe kao simpatizeri Nemačke. Uzrok širenja ovih glasina mogao bi biti taj što se oko 80% stanovništva, koje je ranije pripadalo ilegalnim komunističkim organizacijama, ili pak legalnim sokolskim i klerikalnim društvima, oseća solidarnim sa Rusijom«.[200]

U žandarmeriskom izveštaju iz Trbovlja od 15 jula takođe se govori da se opšta politička situacija u industriskom području od izbijanja rata sa Rusijom znatno pogoršala: »Dok se do ovog datuma ne samo celokupno

---

[196] Isto, 258 s, dok. 96.

[197] AMNO

[198] Upor. Zbornik VI/1 261, dok. 98.

[199] Podvukao autor, jer je dobro istaknuta aktivnost OF.

[200] Zbornik VI/1 261 s, dok. 98.

seosko stanovništvo, već takođe radništvo velikih rudnika u Trbovlju, Zagorju i Hrastniku, potpuno lojalno držalo i nigde nije otvoreno neprijateljski istupalo, već krajem juna 1941 počela je prilično živa komunistička propaganda, povezana sa širenjem najluđih glasina o vojnim porazima nemačke vojske u Rusiji... Centrala kom. propagandista nalazi se, po primljenim izveštajima, u Ljubljani ... «[201]

Mada nemački izveštaji za ovu prvu fazu aktivnosti OF za Celjski i Mariborski srez zasad još nisu poznati, veoma je verovatno da su slični ovima. Iz svih tih nemačkih podataka vidi se da je Partija sama ili već u okviru OF aktivna, i to u tolikoj meri da ju je registrovao već i okupator. Tačno je da je za mnoge aktivnost Partije i OF okupator saznao pomoću izdaje, ali se nemačkim organima bezbednosti svakako činilo značajnim da o tome i dalje izveštavaju. Možemo, dakle, kazati sa punom verovatnoćom da je do sredine jula 1941 već i OF bila razgranata po čitavoj Sloveniji i njenim važnijim centrima.

Tako je *Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet* moglo na svojoj sednici od 16 jula 1941 odlučiti da se iz početnih priprema, iz faze priprema, pređe u stvarnu, oružanu borbu.[202]

---

[201] Isto, 270, dok. 103.
[202] Isto, 28, prim. 2, dok. 5.

TREĆI ODELJAK

OSVOBODILNA FRONTA — DRŽAVA U DRŽAVI

1. Ustanak u Gorenjskom

Već je bilo reči o tome da je Žagar Stane otišao u Gorenjsko sa direktivom Glavnog poveljstva i kako je ostvaren prvi deo te direktive — organizovanjem prvih partizanskih četa. Uslovi za ustanak bili su tamo povoljni: snažan uticaj Partije i njen pravilno organizovani rad, početak iseljavanja Slovenaca, relativna slabost Nemaca koji su (osim graničara, žandarma i Gestapoa) imali na raspolaganju samo još 181 rezervni policiski bataljon itd. Na dva sastanka vodećih gorenjskih komunista, koji su održani 17 i 20 jula na Vodiškoj Planini, određeno je sektorsko rukovodstvo i odlučeno da ustanak u Kamničkom i Kranjskom srezu otpočne 27 jula.[203]

Pripreme za masovan ustanak su već 22 jula, a naročito u Kamničkom srezu, dostigle takav stepen da je već tada došlo do partizanskih pucnjeva u s. Tacen pod Šmarnom Gorom (tt 667), dakle, pre 27 jula koji je bio određen za početak ustanka. Zato Narodna Republika Slovenija praznuje 22 jul kao Dan ustanka.

Vojna je komisija pri Kamničkom OK KPS angažovala za 27 jul Rašišku četu i svih pet borbenih grupa koje su dosada postojale na području Kamnika: Kamniški, Duplišku, Radomeljsku, Mengešku i Domžalsku, koje su brojale ukupno od 120 do 150 boraca. Na sastanku

[203] Križnar. — Zbornik VI/1 57 s, prim. 2, dok. 20.

Vojne komisije od 25 jula odlučeno je da ustanak počne tačno u ponoć 27/28 jula. Formiran je štab Kamniškog bataljona, izrađen detaljan plan akcije i određena glavna zborišta za prikupljanje ustanika po završenim akcijama. Bilo je predviđeno da Kamniška grupa zapali stovarište benzina u zamku Zaprice, minira most kod Kamnika, preseče sve telefonske veze sa Kamnikom, a omladinci iz Kamnika da zapale automobile i garažu Gestapoa u Kamniku. Domžalska grupa dobila je zadatak da zatvori drum prema Moravčama i zapali benzin u Domžalama. Radomeljska grupa trebala je da uništi sve mostove na Kamniškoj Bistrici od Homeca do Domžala i preseče drumove, a Mengeška grupa da preseče drumove prema Kranju i zapali Duplički most preko Kamniške Bistrice. Poslednji ustanički sastanci održani su u podne 27 jula, kada je svaki komunista doveo na sastanak još po nekoliko nacionalno svesnih ljudi. Na sastancima je podvučeno da je za opstanak slovenačkog naroda nužno da se odmah podigne masovni ustanak.

Noću 27/28 jula počele su sve akcije gotovo bez zakašnjenja. Radomeljska grupa je porušila mostove na Kamniškoj Bistrici, Kamniška je minirala serpentine na drumu Kamnik — Gornji Grad, a Mengeška je popalila žetvu na imanjima iseljenih Slovenaca. Kamnički omladinci nisu, zbog izdaje, izvršili zadatak.

Sve akcije nisu bile u potpunosti izvedene, ali je važno da je učešće stanovnika u njima bilo zaista veliko. Međutim, po završetku akcija većina učesnika nije otišla na određena zborišta i u partizane, već se vratila kući. Većinu njih su, naravno, pohapsili već sledećeg dana Nemci koje je ustanak te noći potpuno iznenadio. Na zbornom mestu Kamniške grupe prijavilo se samo 7 novih drugova, na zbornom mestu Domžalske 13, a Mengeške 9. Pod pritiskom nemačkog terora grupama se kasnije pridružilo još nekoliko boraca.[204]

Od svih tih grupa formiran je 17 avgusta Kamniški bataljon koji je za vreme polaganja zakletve brojao oko 92 borca, među kojima je bilo i 5 žena. Bataljon se delio na četiri čete: Rašišku, Mengeško-moravšku, Radomeljsku

---

[204] Križnar

i Kamnišku. Prva četa je otišla na teren s. Rašica — Šmarna Gora — Smledničke šume (kod s. Smlednika), druga na područje s. Moravča gde je održavala vezu sa partizanima iz rejona Trbovlja, treća u Kolovečke šume (po s. Kolovec — 8 km j-i od Kamnika) od s. Radomlja do granice između Gorenjskog i Štajerske, dakle, nekako do linije Trojane — Litija, a četvrta na područje Kamniških Planina od s. Cerkelj do Tuhinjske Doline.[205]

Kako su Nemci ocenili ustanak u Kamničkom srezu vidi se iz izveštaja žandarmeriskog okruga Kamnik od 29 avgusta 1941. U izveštaju se prvo kaže da politička situacija u srezu nije povoljna i zatim da je 27 jula počeo ustanički talas u kome nisu učestvovali samo komunisti već i nacionalisti. Ustanički pokret, sabotaže, pljačke, napadi na organe bezbednosti i »folksdojčere« otpočeli su i zahvatili opštine Kamnik, Homec, Radomlje, Domžale, Mengeš, Trzin, Ihan, Dob i Moravče.[206]

Tako je ustanak zaista zahvatio čitav Kamnički srez.

Ustanak u Kranjskom srezu nije bio dovoljno pripremljen pa se zbog toga i usled oportunizma pojedinaca nije ostvario, a nije izbio ni u Jeseničkom srezu.[207] Ali je u to vreme ipak snažno porasla Jelovška četa (po Jelovici) koja se neko vreme nazivala i *Četa Ilije Gregoriča.*[208]

Kakva je bila nemačka reakcija na ustanak u Kamničkom srezu? Da su Nemci odmah i veoma oštro odgovorili, može se zaključiti već iz činjenice da je čitava delatnost šefa civilne uprave bila isključivo u tome da okupiranu pokrajinu učini što pre pogodnom za prisajedinjenje. Činjenica je, zatim, da je ustanak iznenadio Nemce, osim u samom Kamniku gde je posredi bila izdaja.

Već sledećeg dana, 28 jula, šef civilne uprave za Gorenjsko, Kučera (Kutschera), izdao je proglas kojim zavodi policisko vreme od 22 časa uveče do 4 časa izjutra sa napomenom da će na licu mesta biti streljan svaki onaj ko bi se u to vreme zatekao van kuće u kojoj sta-

---

[205] Zbornik VI/1 58, prim. 2, dok. 20.
[206] AMNO
[207] Križnar
[208] Isti

nuje i ne bi stao na poziv organa bezbednosti.[209] Kučera je 29 jula obrazovao vanredni sud za suđenje komunistima koji su izvršili ili pokušali da izvrše dela sabotaže na okupiranoj teritoriji. Pretsednik suda je bio sudski savetnik dr Kurt Mesiner (Messiner), a članovi SS šturmbanfirer dr Bauer i kapetan zaštitne policije Hanjc Hibner (Heinz Hübner). Tužbu je zastupao jedan od komandanata policiske bezbednosti kod šefa civilne uprave. Ovaj vanredni sud sastajao se u mestu koje bi, prema potrebi odredio pretsednik. O raspravi, presudi i njenom izvršenju, vodio se zapisnik. Smrtne kazne streljanjem izvršavao je odred 181 rezervnog policiskog bataljona, a odobravao ih je lično Kučera koji je zadržao pravo da u pojedinim slučajevima odredi i drugačiji način izvršenja smrtne kazne.[210] Sud je zasedao prvi put 1 avgusta i osudio na smrt Ignaca Hrena, Leopolda Dremelja, Mirka Ekslera i Alojza Glaviča, stim da se odmah streljaju zbog »zabranjenog nošenja oružja i učešća u komunističkim sabotažnim akcijama«.[211]

Nemci su računali da će taj krvavi primer biti efikasna opomena. Nema sumnje da su ova prva streljanja snažno odjeknula među stanovništvom, ali nisu sprečila nastavljanje partizanskih akcija i razvoj partizanskih jedinica.

Nemci se nisu zadržali samo na kaznama vanrednog suda, već su na prve partizanske akcije odgovorili i organizovanim dejstvima svojih oružanih formacija. Ipak, ta je vojnička mera bila Nemcima u Gorenjskom i Štajerskoj veoma neprijatna (nered u pokrajini koja bi trebala da bude uskoro pripremljena za priključenje!). Zato su je brižljivo prikrivali i pretstavljali kao običnu policisku akciju, kao što je to često činio štajerski gaulajter Iberajter kad je tvrdio da je pitanje »bandita« samo još stvar službe bezbednosti. Ali su baš ta dejstva, bez obzira na svoj karakter (policiski ili vojni), bila posledica aktivnosti partizanskih jedinica. Ona su sve više udaljavala Gorenjsko i Štajersku od onog što je sam

---

[209] Zbornik VI/1 285, dok. 109.
[210] Isto, 286 s, dok. 110.
[211] Isto, 299 dok, 118.

Hitler hteo — od pripajanja. Rajhu se nije mogla prisajediniti pokrajina u kojoj se vodio pravi rat koji je iziskivao nemačke žrtve.

Ne uzimajući u obzir neku vrstu hajke koju je naredio šef policije već početkom jula, prvim vojnički organizovanim dejstvom nemačkih jedinica može se smatrati napad delova 181 rezervnog policiskog bataljona 1 avgusta na deo Jeseniške čete na Obranici (na Mežakli). Sami Nemci su taj napad ubrajali u pravu borbu, pa su je i naveli u pregledu komandanta policije na Bledu, izdatom 19 marta 1943, u kome su nabrojane i sve borbe do tog vremena. Bilo je dovoljno da se učestvuje u takvim borbama samo triput pa da se dobije »Pešadiska jurišna značka« (Infanterie Sturmabzeichen). Nemci, dakle, nisu potcenjivali borbe sa partizanima i u tom su pregledu nabrojane borbe značile isto koliko i borbe na Istočnom frontu.

Nemci su 1 avgusta napali samo deo Jeseniške čete, jer je drugi deo bio noću 31 jula/1 avgusta u akciji — minirao je most kod Žirovnice. Kad su Nemci napali Obranicu, s leđa ih je posle deset minuta borbe napao drugi deo Jeseniške čete na povratku iz akcije i Nemci su se morali povući. Prema partizanskim izveštajima, Nemci su u toj borbi imali 6 mrtvih, a partizani 2 (Viktor Arzenšek i Ferdo Koren).[212] Posle te borbe Jeseniška se četa premestila na Pokljuku, gde joj se priključio i vod partizana iz Gorja pri Bledu, a zatim je otišla na Jelovicu.

Za Nemce je iskustvo na Mežakli bilo poučno. Iz izveštaja od 4 avgusta, koji je sa Bleda bio poslat Državnom propagandnom uredu u Celovcu,[213] može se videti da se od 27 jula do 2 avgusta u Gorenjskom rasplamsala »komunistička propaganda i agresivnost« kao nikad ranije. Počelo je ispisivanjem parola i tajnim sastancima, a završilo se sabotažama i napadima puškama, automatskim oružjem i bombama na stanove pretsednika opština, žandarmeriske stanice, mostove i električne instalacije. Posledica toga je bila mnogo zatvorenih a i obešenih(!). Pošto je bilo poznato da se u okolini Jesenica i

[212] Križnar

[213] AMNO

Kamnika nalazi veći broj komunista, te je teritorija bila docnije sistematski pretražena.

Iz izveštaja se vidi da su Nemci, osim streljanja, primenjivali i vešanje. Pored ovakvog načina uništavanja, Nemci su na okupiranoj slovenačkoj teritoriji vrlo rano primenili i sistem talaca. Prvi taoci na okupiranoj slovenačkoj teritoriji bila su desetorica partizanskih i frontovskih aktivista koji su streljani 30 jula 1941 u šumi Dobrava kod Krškog. Nemci se smatraju juristima, ali u slučaju ove prve desetorice ipak neće da priznaju da već sprovode sistem talaca usled čega je Iberajter, koji je potpisao njihovu smrtnu presudu, obrazložio to uredbom od 17 maja 1941 u kojoj se govori o obaveznoj predaji oružja, municije itd. Prvi taoci su bili: Jožef Graber, Peter Jernejec, Feliks Kaplan, Emil Kaplan, Fric Kaplan, Franc Kastelic, Rajmund Kastelic, Ivana Uranjek, Anton Preska i Franc Preska.[214]

Kakav je u opštim crtama bio nemački sistem talaca u Gorenjskom i Štajerskoj? Svako je streljanje bilo za Nemce »zasnovano na pravu« i kod svakog se pozivaju na ovu ili onu okupatorsku odluku. U tom je pogledu nemački sistem talaca bio isti u čitavoj okupiranoj Jugoslaviji ali je, bar u početku okupacije, ipak bio nešto »blaži« u Gorenjskom i Štajerskoj nego, naprimer, u okupiranoj Srbiji. U Sloveniji su Nemci bar upočetku za svakog likvidiranog slovenačkog izdajnika streljali 5, a za svakog ubijenog Nemca po 10 talaca. U Sloveniji su Nemci uzimali taoce iz zatvora ili su ih hvatali u neposrednoj blizini mesta gde je izvršena partizanska akcija. U Gorenjskom su ih uzimali uglavnom iz zatvora u Begunjama. Čitav se proces odvijao približno ovako: uveče bi kurir komandanta službe bezbednosti na Bledu doneo u Begunje spisak talaca koje bi trebalo streljati sledećeg dana. Taj spisak nije bio konačan i gestapovci u Begunjama su ga ponekad prepravljali. Čim je spisak bio završen, komandant zatvora je odvajao taoce koji su u njemu bili navedeni i oni su sledećeg dana streljani. Upočetku su prilikom streljanja privezivali taoce za kočeve u neposrednoj blizini mesta gde je izvršena parti-

[214] Zbornik VI/1 291, dok. 113.

zanska akcija. Izvršenjima smrtne presude moralo je prisustvovati stanovništvo, pa i deca. Docnije su u Gorenjskom streljali taoce u dvorištu zatvora u Begunjama ili u Dragi koja se nalazi u blizini — ukoliko nije bilo drukčije regulisano.[215]

Početkom avgusta u zatvoru u Begunjama bilo je oko 300 naprednih Slovenaca čija se sudbina mogla lako završiti u Dragi ili na kakvom drugom mestu. Zato su gorenjski partizani pokušali da ih spasu. Napravljen je plan za napad na Begunje.

Treba reći da ustanak na području Kranja i Jesenica nije imao takvog zamaha kao u okolini Kamnika, iako je organizacija prvih partizanskih jedinica i ovde veoma dobro izvedena. Krajem jula je bila prilično aktivna Jeseniška četa, a naročito Tržiška (napala je Tržič i Križe kod Tržiča).[216] 1 avgusta je ispalila prve metke na nemačkog špijuna 2 kranjska četa na Storžiču, a 4 avgusta se ta četa spojila sa Tržiškom u *Kranjski* ili *Storžički bataljon* koji je istog dana u Verbičevoj kući pod Storžičem položio zakletvu.[217]

Uključivanje obeju četa u bataljon izvedeno je u duhu već pomenutih sastanaka na Jelovici, a imalo je i drugo značenje. Naime, u to je vreme Stane Žagar izradio plan napada na Begunje da bi od Gestapoa spasao zatvorene Slovence. U napadu su imale da sadejstvuju sve partizanske jedinice u Gorenjskom. Zato je bio i formiran Kranjski bataljon. Jeseniška četa je, posle napada na Mežakli, imala da se pomeri ka Jeloviškoj na Jelovicu, gde je 5 avgusta od obeju četa formiran *Gorenjski bataljon*. Posle zakletve iz tog su bataljona odabrani najbolji borci za napad na Begunje. Oni su odmah otišli u dolinu, ali su Nemci u međuvremenu već zaposeli obalu Save.[218]

---

[215] Križnar

[216] Prvi rafal, Ljubljanski dnevnik 21 VII 1953.

[217] Franc Štefe-Miško, Rojstvo Kokrškega odreda, Glas Gorenjske 11 IV 1953. — 1. avgust — občinski praznik Kranja, Glas Gorenjske 1 VIII 1953. — Križnar.

[218] Križnar, Bertoncelj i Konobelj-Slovenko u već pomenutom radu.

Nemci su saznali za nameravanu akciju gorenjskih partizana te su preduhitrili oba njihova bataljona. Gorenjskom bataljonu zatvoren je prelaz preko Save, a Kranjski su odmah napali. Jedan deo tog bataljona je odmah posle zakletve 4 avgusta otišao na Dobrču, gde je stigao 5 avgusta, dok je ostatak ostao i dalje u Verbičevoj kući. Oba su dela Nemci napali, a pošto je napad bio potpuno neočekivan, bataljon je imao teške gubitke. Deo bataljona na Dobrči bio je potpuno razbijen, a njegov komandir Milorad Stošić uhvaćen i osuđen 19 avgusta u Begunjama na smrt i 23 avgusta u Kranju javno obešen.[219] Od dela bataljona koji je ostao u Verbičevoj kući palo je 8 partizana, među kojima 3 partizanke i komesar bataljona. Kranjski bataljon je bio tako razbijen da je od 68 boraca ostalo samo nekoliko desetina, koje su se u novembru priključile novoformiranom Cankarevom bataljonu.[220]

Zatim su Nemci hteli da se obračunaju i sa Gorenjskim bataljonom. Stoga su 181 rezervni policiski bataljon ojačali jedinicama vojske, SS trupa, pa čak i vazduhoplovstva.[221] Sa kakvim su snagama Nemci stvarno napali 8 avgusta na Jelovicu, zasada još nije poznato. Tu je svakako bila u pitanju neprijateljska akcija širih razmera, a iz izveštaja komesara za Radovljički srez vidi se da su dotadanje policiske snage bile ojačane sa još dva policiska bataljona i vojskom.[222] Deo nemačkih snaga, oko 400 ljudi sa dva brdska topa, sukobio se 8 avgusta sa Gorenjskim bataljonom na Kotliču (tt 1410) koji su partizani preimenovali u *Partizanski Vrh*. Nemci su napadali sa velikim elanom i pevali borbene pesme; bataljon, koji je bio podeljen u tri dela, primio je borbu i ova je trajala oko pola sata. Na jednom krilu bataljona mitraljez je imao veći zastoj usled čega se ono povuklo bez znanja komandanta. U nastalu prazninu počeli su Nemci brzo da prodiru tako da je nastala opasnost od okruženja. Stoga se bataljon povukao u Selšku Dolinu, a deo partizana čak u

---

[219] Zbornik VI/1 333, dok. 136.
[220] Križnar. — Zbornik VI/1, 307, dok. 120.
[221] Zbornik VI/1 324, dok. 131.
[222] AMNO

Ljubljanu.[223] U Selškoj Dolini se bataljon podelio: Jeloviška četa vratila se na Jelovicu, gde se podelila na dva voda — jedan je otišao na područje nad Bledom, a drugi nad Kropu; Jeseniška četa je otišla na Pokljuku pa se i ona podelila na dva voda — jedan se ulogorio pod Stolom (tt 2236), a drugi na Mežakli.[224]

U borbi na Jelovici pala su 3 partizana: Pavle Koren, Lojze Žvan i Andrej Komar. Nemci tvrde da je palo 5 partizana, a sami priznaju gubitke od 1 mrtvog i 1 ranjenog policajca. Istog dana Nemci su krstarili u predelu Mežakle gde su ubili »dva šumska radnika« koji na prvi poziv nisu stali.[225] U istom nemačkom izveštaju od 19 avgusta javlja se da su na području Radovljice prestale sabotaže.

Do borbe na Partizanskom Vrhu Nemci su imali u Gorenjskom samo 181 rezervni policiski bataljon, a iz naređenja komandanta za Gorenjsko od 12 avgusta 1941, kojim se vrši dislokacija policiskih snaga u Gorenjskom, vidi se da su tamo ostala još dva bataljona. Područje 72 rezervnog policiskog bataljona bio je srez Radovljica, 181 rezervnog policiskog bataljona srez Kranj, a 171 rezervnog policiskog bataljona Kamnik i Litija.[226]

Posledice tih prvih nemačkih ofanziva bile su, dakle, za gorenjske bataljone osetne: razbijena su dva partizanska bataljona — Kranjski potpuno, a Gorenjski se rasformirao. Time, naravno gorenjski partizani nisu bili uništeni. I da nema drugog dokaza partizanske aktivnosti, bio bi dovoljan i taj da su Nemci još uvek streljali taoce i da smrtne presude kod vanrednih sudova nisu prestajale. U dva nemačka izveštaja, od kojih je jedan pisan za period od 10 do 16 avgusta, a drugi za vreme od 17 do 23 avgusta, naglašava se da se položaj u Gorenjskom nije bitno izmenio i da je aktivnost komunista još uvek velika, uprkos izvedenih vojnih akcija. Usred bela dana bilo je izvršeno pet napada. Komunisti su bili sve drskiji, a »policija je pri svemu tome bespomoćna«.[227]

---

[223] Križnar

[224] Isti

[225] Zbornik VI/1 324, dok. 131.

[226] AMNO

[227] AMNO

To je značajno priznanje NOB u Gorenjskom koja se u to vreme sve više pomerala ka Kamničkom srezu. Posle ustanka noću 27/28 jula koji, doduše, nije doveo do masovnog odlaska u partizane kao što je očekivala Vojna komisija, Mengeška i Domžalska grupa su se ujedinile i postale, kao i ostale partizanske jedinice u Kamničkom srezu, a naročito na području sela Moravče, tako aktivne da je komandant žandarmeriskog okruga Kamnik bio prinuđen da zapiše:

Žandarmi pojedinih stanica stanuju samo još u kasarnama, da bi izbegli napade. Učitelji [nemački], koji su na službi na tom području, povučeni su iz udaljenih škola u mesta — sedišta žandarmeriskih stanica da bi bili zaštićeni od napada. Opšta služba bezbednosti nije mogla, zbog sabotažnih akcija od strane terorista, da dođe do izražaja... Hajke žandarmerije, uz sudelovanje ispostave Gestapoa iz Kamnika, a ovog meseca od strane žandarmerije docnije i uz pomoć 171 policiskog rezervnog bataljona, imale su u tom mesecu samo delimične uspehe.[228]

Kao što je već poznato, od svih četa u Kamničkom srezu formiran je 17 avgusta *Kamniški bataljon* koji je na Rašici ostao još tri dana, a zatim su njegove čete otišle svaka na svoje područje. Upočetku je najaktivnija bila Radomeljska četa, što je i razumljivo, jer se kod nje nalazio štab bataljona. Akcije svih četa ograničavale su se, uglavnom, na sabotaže, a vršeni su i napadi na pojedine žandarme i domaće izdajnike. Prisutnost i aktivnost četa Kamniškog bataljona snažno je podizala moral stanovništva, mada je ono živelo pod stalnom pretnjom represalija i iseljavanja. U nedeljnom izveštaju od 6 septembra, koji je bio poslat s Bleda u Celovec, tačno je pretstavljena situacija: partizanska aktivnost se povećala. Zato bi bilo dobro, kaže se u tom izveštaju, ako bi se svugde »od dobronamernih Slovenaca« osnovala naoružana lokalna samoodbrana. Kada će se, pak, ona organizovati, nije se moglo predvideti. Partizani su postigli to da se svaki onaj koji je na bilo koji način bio zaposlen kod Nemaca jedva usudio da iziđe na videlo. »Organi bezbednosti su potpuno nemoćni... U poslednje vreme nije se mogao uhvatiti nijedan zločinac, te se za represalije stalno streljaju samo

---

[228] Zbornik VI/1 362 (slov. tekst), dok. 144.

taoci. Danas se otišlo već tako daleko da onima koji su javno streljani i radi zastrašivanja leže na mestu zločina, ljudi pale sveće i zasipaju ih cvećem«.[229]

Smatram za umesno da se na ovom mestu iznese interesantna analiza druga Kidriča koji kaže: »Masovni razmah OF stvorio je osnovu za partizanstvo u Sloveniji. Treba biti, naime, svestan da bi — s obzirom na gustinu saobraćajnih veza i svih vrsta komunikacija i usled vanredne gustine nemačkih i italijanskih okupaciskih posada — partizanski pokret u Sloveniji bio potpuno nemoguć da nije postojala snažna i planski stvorena i vođena politička osnovica«. Nemci su u Gorenjskom, doduše, razbili prva dva partizanska bataljona, a uskoro će se videti da se isto desilo i sa Kamniškim bataljonom, ali je OF ostala personificirana ideja snage i aktivnosti NOB. I upravo ta široka borbenost, nagomilana u slovenačkim narodnim masama, bila je ona velika stvarnost iz koje su, uprkos privremenog uništenja ili razbijanja partizanskih jedinica, nastajale nove, i to po pravilu još veće i udarnije partizanske jedinice. Bez masovnosti OF prve bi se partizanske jedinice teško obnovile, a bez nje bi borbena svest slovenačkog naroda teško ostala na ovoj visini kakvu je iziskivala NOB. To je jedna od velikih osobenosti NOB u Sloveniji.

Pošto se Kamniški bataljon već tri dana posle formiranja razišao po četama u određene rejone, Nemci su morali da napadaju svaku četu posebno. Takva podela bataljona bila je potpuno u duhu direktiva koje je nekoliko dana kasnije izdao drug Kardelj gorenjskim partizanima, naime, da jedinice treba da su pokretljive i da se svakog dana premeštaju u druge rejone. Napade da izvode brzo, a ako bi neprijatelj otpočeo pritisak jakim snagama, da se odmah povuku.[230]

Prva četa koju su Nemci napali u Kamničkom srezu i raspršili bila je Kamniška. Nemci su je iznenadili i razbili 24 avgusta u blizini s. Tunjica kod Kamnika. U nemačkom se izveštaju navodi: »U blizini Tunjica 24 avgusta 1941 godine nije, doduše, jedinica (iz 171 policiskog

---

[229] AMNO
[230] Zbornik VI/1 67—70, dok. 23.

bataljona) poslata u akciju, naišla na bandite, ali je ipak zaplenila svu njihovu zalihu: 3.000 metaka, životne namirnice i opremu za naoružanje.«[231] Deo raspršene čete priključio se Rašiškoj, a deo Mengeško-Moravškoj četi.[232]

Druga je na red došla Radomeljska četa koju su Nemci opkolili 13 septembra kod Žiča. Četa se srećno izvukla iz više obruča u Ljubljansku pokrajinu na Podmolnik kod Ljubljane. O tome piše u sačuvanom dnevniku političkog komesara Kamniškog bataljona: »13 septembar. U sedam sati izjutra bili smo napadnuti u logoru. Bukovec ranjen. Ostavili smo dve puške. Izgubili smo dva druga (Golob i Stangel)... i svu hranu i inventar i takoreći odneli samo goli život. Povlačili smo se ceo dan, pošto smo bili potpuno opkoljeni.«[233] Opkoljena četa izvukla se 13 septembra u Moravčanska brda, 16 septembra prešla je nemačko-italijansku granicu i 17 septembra stigla na Podmolnik. Tu su joj drug Kidrič i Kocbek 27 septembra u ime IOOF predali zastavu u znak naročite pohvale. Tom prilikom je drug Kidrič rekao: »Ne treba da se plašimo što živimo danas na ovom malom ostrvcu slobodne zemlje, okružene sa svih strana krvnim neprijateljem, jer samo sa tog ostrva stići će spas. Neka nas ne plaše tereti današnjih dana, jer zato što ste prvi, nosite najveći teret.«[334] U oktobru se Radomeljska četa vratila u Kamnički srez, a krajem istog meseca dobila je poziv da se priključi 1 štajerskom bataljonu koji je vršio pripreme za takozvani Brežički marš. Dok je četa u selu Golčaj čekala na vezu, napao ju je 25 oktobra 1 vod 322 bataljona teritorijalne odbrane i žandarmerija. Kuća u kojoj se nalazila četa bila je opkoljena, 10 partizana je palo, a 4 su zarobljena.[235] Tom prilikom, a po dovršenom uništenju Radomeljske čete, izdao je šef civilne uprave za Gorenjsko posebno obaveštenje u kome se kaže da je streljano 10 partizana i da je uhvaćeno još 30 osoba »pripadnika bande, odnosno

---

[231] Isto, 355, dok. 144.

[232] Isto, 59, prim. 2, dok. 20.

[233] Isto, 83 s, dok. 32.

[234] Kocbek, Tovarišija, Ljubljana 1949, 6. — Zbornik VI/1 98, dok. 38.

[235] AMNO. Zbornik VI/1 428, prim. 2, dok. 182.

osobe koje su bile u vezi sa bandom i pružale joj obaveštenja, oružje, namirnice itd. Oni će, zajedno sa ostalim uhapšenicima, ubrzo doći pred vanredni sud«.[236]

Šta je bilo sa Mengeško-Moravškom četom ili, kao što se kasnije nazivala, Moravškom četom? Jedan policiski bataljon napao je 9—12 partizana te čete 21 septembra na Sv. Mohoru kod Moravča. Partizani su imali odličan položaj i branili su se sve do uveče. Mada su Nemci dobili uveče pojačanje, četica je uspela da se probije iz obruča.[237] U saopštenju Glavnog poveljstva kaže se o toj borbi: »Naročito treba istaći hladnokrvno nastupanje Moravško-domžalske čete, koja je na dobro odabranom položaju odolevala dva sata brojno dvadeset puta nadmoćnijem neprijatelju. Zatim je deo čete spretno izveo svoj napad u neprijateljski bok što je fašiste prisililo na povlačenje«.[238] O toj borbi imamo sačuvan nemački izveštaj na osnovu koga je, a i pomoću partizanskih izvora, napisao Jelo Gašperšič iscrpan članak *Bataljon v težki borbi z banditi — nujno prosim pomoć!* (Bataljon u teškoj borbi sa banditima — hitno molim za pomoć.)[239] Prema tom članku se Mengeško-Moravška četa premestila 19 septembra sa područja Moravče-Laze u blizinu Sv. Mohora da bi kontrolisala put Domžale — Trojane i Domžale — Moravče. Za pomeranje čete saznao je štab 171 rezervnog policiskog bataljona i odlučio da je uništi. Za to je stvorio sledeći plan. Prva četa (komandir kapetan Krel — Kröhl) da se prebaci kamionima do Krašnje odakle da ode pešice do Svine gde će razmestiti svoje jedinice 600 metara južno od linije Svine — zamak Rožek. Treća četa (komandir poručnik sigurnosne policije Brojnlih — Bräunlich) da se sa prvim vodom prebaci kamionima do sela Dole i zaposedne položaj K 344 — Prekrnica sa naslonom na Prvu četu kod zamka Rožek. Druga dva voda da se kamionima prebace na Podstran, odakle će jedan vod posesti položaj prema severu i kod kapelice južno od Sv. Mohora, a drugi će otići na Pogled

---

[236] Zbornik VI/1 428, dok. 182.
[237] Isto, 97, prim. 3, dok. 37.
[238] Isto, 97, dok. 37.
[239] Mladina 18 XII 1951.

i posesti položaj južno od Sv. Mohora. Po tom je planu akcija imala da počne u 17.30 časova.

Oko 16 časova sreo je jedan partizan na samom izlasku iz logora čete, koja je bila kod Sv. Mohora, Nemce i ispalio iz pištolja nekoliko metaka. Pucnji su digli četu na uzbunu i ona je odmah posela položaje i primila borbu iako je bilo samo desetak partizana. Prvih pola sata Nemci su jurišali nekoliko puta ali su uvek bili odbijeni pri čemu su imali 18 mrtvih, dok je na strani partizana bio 1 mrtav. Borba je trajala do večera i o njoj Nemci javljaju da je napadnuta njihova Treća četa koja je u oštroj borbi od 18.30 do 20 časova prodrla do na 50 metara od partizanskih položaja. Zato je komandant 171 rezervnog policiskog bataljona zatražio pomoć od komandanta 181 rez. pol. bataljona. U toku noći se četica probijala uz samu crkvicu Sv. Mohora bez ikakvih gubitaka na Limbarsku Goru. Iste noći Nemcima su stigla pojačanja, a 22 septembra izjutra oni su ponovo jurišali na prazne partizanske položaje. Posle toga Nemci su četu neprekidno gonili. Ona se najpre povukla prema Šenčuru kod Kranja, a zatim natrag prema Kamniku. Nemci su je 30 septembra sa prikupljenim 181 i 171 rezervnim policiskim bataljonom potpuno razbili kod Sela blizu Kamnika. Ovu borbu Nemci ubrajaju u red borbe na Mežakli, kod Jesena, na Kotliču i kasnije kod Dražgoša. Samo nekoliko partizana izvuklo se u Ljubljansku pokrajinu.[240]

U Kamničkom srezu bila je najstarija Rašiška četa. Izvela je više akcija i zato su joj Nemci bili stalno za petama. Četa je kod Pasjeg Potoka, 16 septembra, napala i ubila 6 gestapovaca. Nemci su 19 i 20 septembra preduzeli veću poteru prema Rašici gde se četa zadržavala. Selo su spalili, a stanovništvo iselili. Rašica je bila prvo selo u Sloveniji koje su Nemci spalili. Posle spaljivanja sela, Nemci su gonili četu još aktivnije i više je puta okružili, ali je ona uvek uspevala da se spretno izvuče. 16 oktobra je palo 7 partizana iz te čete, a 6 ih je kod Medvoda prešlo Savu i otišlo na Žlebe nad Medvodama, a odatle preko italijansko-nemačke granice u školski

---

[240] Križnar

logor (u njemu je izvođena obuka s partizanima) u Samotorici kod Horjula.[241]

Nemci su, dakle, i u Kamničkom srezu uništili sve partizanske jedinice, i to na stari i isprobani način — jednu za drugom. Evo, ukratko, i sudbine rasformiranog Gorenjskog bataljona. Deo Jeseniške čete nalazio se od sredine avgusta pod Stolom. Tu se on podelio na trojke i četvorke koje su izvršile više sabotaža. Drugi deo se podelio na Mežakli takođe na više grupica koje su se septembra opet ujedinile. 21 septembra napali su ih Nemci na Mežakli. Zato su se ponova podelile u dva voda: jedan je otišao pod Stol, a drugi, kod koga je bilo više partizana iz Gorja, ostao je na Dovškom Vrhu.[242]

Jeloviška četa, koja se vratila na Jelovicu, izvršila je veću akciju u Lancovu gde je zapalila pilanu. Stalno je održavala vezu sa Selškom i Poljanskom Dolinom gde se počela naglo i veoma dobro razvijati Poljanska četa (nazvana i Nartnikova ili 2 kranjska četa), koja je izvela veću sabotažu na Visokom pri Kranju. Baš u toj četi pojavila se inicijativa da se od običnih sabotaža pređe na prave vojničke akcije. Izrađen je plan napada na Škofju Loku, gde je Poljansku četu imao da pomogne i deo Rašiške koji se povukao u Samotoricu. Ta je četa nameravala da se spoji sa Poljanskom, ali je u toku pokreta 1 novembra bila napadnuta kod Sv. Ožbolta i povukla se natrag preko granice.[243]

Kad je sredinom oktobra pao sneg, partizani pod Stolom dobili su naređenje da se prikupe na Mežakli, odakle su zatim 20 oktobra krenuli na Jelovicu, a 23 oktobra u logor Jeloviške čete koji se nalazio u blizini crkve kod Sv. Mohora i odatle u logor na Vodiškoj Planini nad Kropom. To su bili novi počeci prikupljanja gorenjskih partizana, odnosno, počeci stvaranja novog *Cankarevog bataljona* koji je već brojao 60—70 boraca. Bataljon je izvršio poznatu akciju u kojoj je 11 partizana na kamionu krenulo u s. Zapuže, gde su u mlinu rekvirirali još jedan automobil, odvezli odatle 6.000 kg brašna i iz s.

---

[241] Isti
[242] Isti
[243] Isti

Duplja 400 kg masti, a onda se noću, prolazeći pored nemačkih stražara, vratili preko Kranja u Besnicu.

Cankarev bataljon postaje još aktivniji. On je 14 novembra spalio most u Selškoj Dolini, a 19 novembra je napao nemačko uporište u selu Češnjici kod s. Železniki. Tako se u Gorenjskom prenelo težište NOB u Selšku i Poljansku Dolinu, dakle, na teren koji, ipak, nije bio toliko isprepleten komunikacijama, a sa druge strane, oslanjao se na Ljubljansku pokrajinu, što je bataljonu omogućavalo da lakše manevruje.[244]

U Gorenjskom je Nemcima uspelo upočetku da razbiju Kranjski, Gorenjski i Kamniški bataljon, ali je u dolinama obe Sore izrastao nov, Cankarev bataljon, koji je postajao sve aktivniji. Kučera je upotrebio već sva sredstva »za umirivanje«, ali njima nije umirio pokrajinu koja se sve više udaljavala od prisajedinjenja Rajhu, a on se našao u veoma neprijatnom položaju. Sredinom decembra Hitler ga je opozvao i na njegovo mesto postavio koruškog gaulajtera dr Rajnera. Ni taj nije bio srećnije ruke te je završio posle rata pred vojnim sudom u Ljubljani.

Da vidimo sada nemačke izveštaje. Posle razbijanja partizanskih jedinica u Kamničkom srezu, Nemci su sa radošću pisali da nije bilo nikakvih partizanskih akcija. Ali, uskoro posle toga kažu: »Komunistička aktivnost ponovo je porasla«. U kakvim su se teškoćama opet nalazili vidi se iz toga što su sad nameravali da primene sredstvo koje su dotad smatrali nečasnim: počeli su da vrbuju u sve većem broju plaćene konfidente i saradnike, a partizanskim odbeglicama obećali su da ih neće kazniti ako se jave najbližoj žandarmeriskoj stanici.[245] Međutim, ni ova mera nije ukočila NOB u Gorenjskom. Naprotiv, aktivnost Cankarevog bataljona bila je dovoljno snažan glasnik novih i velikih dana koje je Gorenjsko doživelo u decembarskom ustanku 1941.

---

[244] Isti. — Franc Konobelj-Slovenko, Cankarjeva četa pod Stolom, Borec 1951, 222—224. — Po drznih poteh skozi smela dejanja junaških Cankarjevcev, Gorenjski glas 19 VII 1951.

[245] Zbornik VI/1, 382, dok. 159.

2. Borbe u Štajerskoj

U poređenju sa razvojem NOB u Gorenjskom, moraju se u Štajerskoj, gde je okupator bio isti, sa istom okupacionom taktikom, primetiti sledeće osobenosti:

1) U Štajerskoj nije 1941 godine nigde došlo do tako masovnog ustanka kao u Gorenjskom. Uzrok je bio taj što je Hitlerova demagogija bila ovde mnogo uticajnija. Treba priznati da su Nemci u Štajerskoj stvorili masovnu osnovicu, mada ne u takvoj meri da bi im se činilo da će Štajerska, odmah posle iseljenja slovenačke inteligencije, biti pogodna za prisajedinjenje.

2) U poređenju sa akcijama prvih gorenjskih partizanskih jedinica, ovde su one bile mnogo veće i češće, a gotovo sve su imale karakter pravih vojnih poduhvata (naprimer, napad na žandarmerisku stanicu u Zagorju, borbe na Pohorju, upad u Šoštanj itd.)

3) Pošto su bila razbijena tri partizanska bataljona, u Gorenjskom je počeo da izrasta nov — Cankarev bataljon koji je, uprkos oštre zime, postajao sve aktivniji, dok se 1 štajerski bataljon, posle povratka sa neuspelog Brežičkog marša, rasformirao, a čete su mu otišle u brdovite predele na zimovanje gde su, daleko od komunikacija, stanovale po privrednim zgradama i to po grupama od 5—10 boraca.

4) Decembarski ustanak u Gorenjskom povećao je Cankarev bataljon na 600 boraca, a u Štajerskoj nije zbog zimovanja bilo priliva. Zato je Glavni štab počeo sredinom decembra 1941 da u Ljubljanskoj pokrajini formira 2 štajerski bataljon sa namerom da ga što pre pošalje u Štajersku.

U Štajerskoj i Gorenjskom bilo je u razvoju NOB i pozitivnih momenata i nedostataka. Međutim, iznad obe pokrajine stajalo je odvažno rukovodstvo OF. Pri gornjem poređenju nije u pitanju potcenjivanje NOB u Štajerskoj, već je samo podvučeno da su u njoj objektivne i subjektivne okolnosti bile mnogo teže nego, naprimer, u Gorenjskom. Ove se okolnosti nisu pojavile tek u početku NOB, već imaju svoje korene još u staroj Jugoslaviji, pa i ranije (štajerski klerikalizam, socijalna

demokratija, viničarstvo,[246] blizina Graca, snažno kulaštvo, privredno snažna nemačka manjina u Mariboru, Celju, Ptuju itd.).

Da vidimo kakav je bio razvoj NOB u rudarskim revirima? Tamo je već od druge polovine jula 1941 izvršeno mnogo sabotaža.[247] Krajem jula su se trbovljanski i zagorski partizani ujedinili, a 1 avgusta je stvorena *Revirska četa,* koja je imala 47 partizana i bila podeljena u tri voda.[248] Noću 8/9 avgusta ova je četa izvršila napad na žandarmerisku stanicu i stražu rudnika u Zagorju. Nemci javljaju da je napad izveden planski sa oko 30 komunista, naoružanih puškama i ručnim bombama. U toku napada teško je ranjen 1 žandarm.[249] Nemci ubrajaju napad na Zagorje u ozbiljnu borbu. U naređenju komandanta žandarmerije u Mariboru od 2 jula 1942 ona je uneta u spisak svih onih borbi u Štajerskoj koje svaki učesnik može da upiše u službeni karton kao »učešće u borbi za umirenje pokrajine Donje Štajerske« Posle napada na Zagorje, Revirska se četa povukla na Plešu nad Zagorjem, pošto je porušila drum između Zagorja i Trbovlja. Nemci su četu napali 11 i 12 avgusta na Čemšeničkoj Planini. Deo čete se povukao u Dolenjsko, a glavnina se prebacila preko Lize (mesni naziv za uzvišicu iznad Trbovlja) na Kal više Hrastnika gde je 15 avgusta ponovo napadnuta i razbijena. Zato se 16 avgusta Revirska četa podelila. Glavnina je otišla preko Save na Kumljansko (područje ispod Kuma), nekoliko partizana u Dolenjsko, a ostali deo se, kao Revirska četa, priključio Savinjskoj četi i premestio na Dobrovlje.[250]

O *Savinjskoj četi* se zasada malo zna. Udružena sa Revirskom, ona je noću 23/24 avgusta napala stražu rud-

---

[246] Ostatak feudalizma. Da bi mogao stanovati u kućici u vinogradu, »viničar« je bio dužan besplatno obrađivati vinograd.

[247] Zbornik VI/1, 270, dok. 103.

[248] Isto, 46, prim. 6, dok. 12.

[249] Isto, 346, dok. 141.

[250] Isto, 47 prim. 6 (dok. 12) i str. 352 (dok. 141). — Iz revolucionarnih revirjev je raslo partizanstvo na Štajerskem. Ljubljanski dnevnik 2 VII 1951.

nika i rudnik kod Zabukovice. Iako napad nije uspeo, četa je tada zaplenila od neprijatelja prvu pušku.[251]

Celjska četa, koja je formirana 20 jula 1941 u Razselnom kod Sv. Jurija (na pruzi Celje — Maribor), nije brojno bila tako velika. Posle nekoliko sabotaža ona je 11 avgusta napala žandarmerisku stanicu u Slivnici kod Celja, ali napad nije uspeo. Posle toga četa se prebacila iznad Planine kod Laškog gde je 27 avgusta 1941 potpuno razbijena.[252]

Jedna od najvažnijih pa i najvećih četa u Štajerskoj bila je *Pohorska*. Do sredine jula ona je narasla na 74 borca. Čitavog jula četa nije izvela nijednu akciju, ali su je Nemci ipak stalno gonili. To je i razumljivo s obzirom na veliku blizinu Maribora u kome je bilo sedište šefa civilne uprave. Početkom avgusta Nemci su četu iznenadili i delimično razbili, a 7 partizana zarobili. Baš taj je poraz prekalio četu i ona je noću 11/12 avgusta napala žandarmerisku stanicu u Ribnici na Pohorju. Ovaj napad pominju i Nemci. Kao represaliju za napad na Zagorje i Ribnicu, Iberajter, je naredio da se strelja 13 talaca.[253] Četi je nedostajalo oružje i da bi došla do njega izvršila je u avgustu još dve akcije: napala je Vitanje i Hoče, ali bez uspeha. Posebnu patrolu poslala je u okolinu Ptuja da bi iskopala oružje koje je bilo u Hajdinskoj šumi. U avgustu je izvršila još dve akcije: na veliko imanje Osetovo u s. Lobnici i na Fišerovo imanje na Klopnom Vrhu. Nemci ubrajaju u značajnu borbu i napad koji je Pohorska četa izvršila 3 septembra kod Ruške kuće.

Sredinom septembra stigao je u Pohorsku četu Miloš Zidanšek. Kad se četi pridružila još Šaleška grupa, Zidanšek ju je podelio na tri voda. U to se vreme na Pohorje vratila patrola iz okoline Ptuja i donela tri puškomitraljeza koji su dodeljeni vodovima (svakom vodu po jedan puškomitraljez). Reorganizovana Pohorska četa

---

[251] Borec 1953, 222. — Borec 1952, 222. — Zupanc Ludvik-Ivo, Savinjska četa, Savinjski vestnik 25 VII 1953.

[252] M. B. 20 julij — ustanovitev Celjske čete, Slov. por. 19 VII 1952. — Peter Stante-Skala, Prva Celjska četa, Spomini na partizanska leta IV 39—52. — Zbornik VI/1, 61, prim. 5, dok. 21.

[253] Zbornik VI/1 341 s, dok. 140.

izvela je 17 septembra prvu veću akciju — napad na planinarsku kuću na Klopnom Vrhu. Borbu pominju i Nemci. U kući su se nalazili žandarmi i organi Gestapoa. Napad ih nije iznenadio, jer su o njemu bili ranije obavešteni. Posle dvočasovne borbe Nemci su se povukli i odneli sa sobom mrtve i ranjene.

Odjek te borbe bio je snažan tako da je komandant policije bezbednosti proglasio još 19 septembra Pohorje za zatvorenu zonu.[254] Pohorska četa se sledećeg dana premestila posle borbe sa Pohorja u Mislinjsku i Šalešku Dolinu, a odatle na Grmadu.[255]

U štajerske partizanske jedinice tog vremena treba ubrojiti i Rajhenburško-kršku partizansku grupu koju su Nemci uništili još 25 avgusta kod Planine blizu Sevnice.

Zbog iznetih partizanskih akcija u Štajerskoj, a s obzirom na to da su Nemci nameravali da Štajersku prvu prisajedine Rajhu, moglo se očekivati da će oni odmah preduzeti oštre represalije. Tako je već 16 jula komandant žandarmerije u Mariboru naredio da se sva pronađena komunistička literatura odmah pošalje u Maribor, a 30 jula su kod Krškog streljani prvi taoci.[256] U Štajerskoj nije postojao vanredni sud kao u Gorenjskom. Tu su smrtne presude izricane na osnovu Iberajterove naredbe od 17 maja 1941, za koju su kaznene sankcije bile predviđene u članu 9 prve i osnovne njegove naredbe od 14 aprila 1941.[257] Kako je partizanski pokret u Štajerskoj bivao sve snažniji, Iberajter je smatrao da ove dve naredbe nisu dovoljno jasne i zato je 16 avgusta izdao novu, čija prva tri člana glase:

1) Ko uzme učešća u naoružanoj zaverenićkoj organizaciji kazniće se prema uredbi od 14 aprila 1941 kaznom smrti. Istoj kazni podleže onaj koji članovima takvih bandi daje stan, snabdeva ih hranom, pomaže ih na neki drugi način ili održava sa

---

[254] Marburger Zeitung 20/21 IX 1941.

[255] Zbornik VI/1 61, prim. 2 i str. 123, prim. 2 (dok. 21 i 53. — Martin Grajf. Prva Pohorska četa, Delavska enotnost 30 III 1951. — Boris Čižmek. Med prvimi partizani na Štajerskem. Spomini na partizanska leta II 5—15.

[256] Zbornik VI/1 291, dok. 113.

[257] VAZSt od 15 IV i 20 V 1941.

njima vezu. Imovina tih pobunjenika, njihovih pomoćnika i porodica biće konfiskovana. Ko ma šta dozna o pojavi bandi i propusti da o tome najkraćim putem izvesti najbližu policisku vlast biće kažnjen najtežom kaznom.

2) Onaj kod koga se nađe da poseduje bez dozvole vatreno oružje, municiju, ratnu opremu i eksplozivna sredstva kazniće se smrću po uredbi od 17 maja 1941. Istoj kazni podleže, shodno uredbi od 14 aprila 1941, i onaj koji vrši sabotažu ili paljenjem uništava žetvene zalihe.

3) Lica koja su posle 6 aprila 1941 pobegla iz Donje Štajerske u inostranstvo, pa se bez dozvole vrate nazad u Donju Štajersku, zaslužila su tešku kaznu. U težim slučajevima može biti izvršena i smrtna kazna. Istim kaznama će se kazniti i onaj ko bez potrebnih dokumenata za prelaz granice pređe iz inostranstva. Granični organi dobili su direktivu da vatrenim oružjem spreče svaki pokušaj prelaza obeleženog graničnog pojasa.[258]

Ova naredba doduše, nije novost, već samo preciznije određuje šta spada pod udar naredbe od 14 aprila, a šta pod naredbu od 17 maja. Značajan je član 3 koji pokazuje da su Nemci dobro znali da je središte NOB u Ljubljani i zato su predvideli tako oštre sankcije prema svakom ko bi se ilegalnim putem vratio u Štajersku.

Tačan broj oružanih snaga sa kojima su Nemci dejstvovali protiv partizanskih jedinica nije poznat. Poznate su snage policije i žandarmerije, ali ne i vojske, jer su je za svaku veću akciju nabrzinu dovodili sa drugih strana, a zatim je opet vraćali.

Kao što je u Gorenjskom postojala težnja za organizovanjem partizanskih četa u bataljone, primećuje se isto to i u Štajerskoj, samo nešto kasnije. Početkom oktobra otišle su Revirska i Savinjska četa iz logora u Dobrovljama prema Šoštanju, gde su se do 5 oktobra spojile s Pohorskom četom. Tako se na Grmadi formirao *1 štajerski bataljon* koji je brojao 55 boraca.[259]

1 štajerski bataljon se može ubrojiti u najbolje početne slovenačke bataljone iz prvog partizanskog perioda. On je noću 7/8 oktobra, podeljen na šest udarnih grupa, upao u Šoštanj gde je ostao čitavu noć i tek se ujutru

---

[258] Isto, 18 VIII 1941. — Zbornik VI/1 317 s, dok. 129.

[259] Zbornik VI/1 123, prim. 2, dok. 54.

povukao prema Belim Vodama.[260] Tako je on stvarno bar za jednu noć prvi oslobodio jednu slovenačku varoš u kojoj se nalazila relativno snažna žandarmeriska posada i vod »vermanšafta« (vojnika — političke formacije Hajmatbunda). Cilj napada na Šoštanj bio je: blokirati i uništiti nemačke naoružane snage, zauzeti varoš, uništiti izdajnike i saradnike Gestapoa i porušiti most na Paki i pilanu. Akcija je uspela i svi su zadaci izvršeni osim uništenja naoružanih Nemaca. Nemci priznaju da su imali 3 ranjena.

Zbog napada na Šoštanj Iberajter je 10 oktobra naredio da se strelja 10 talaca.[261] Bataljon se od Belih Voda premestio na Čretu, odakle je izveo još nekoliko akcija, među kojima i napad na Nazarje, a 25 oktobra na imanje Čmaka kod Braslovča.

Nemci se zbog napada na Šoštanj, razumljivo, nisu zadržali samo na streljanju 10 talaca. 1 štajerski bataljon je još od 22 oktobra bio neprekidno gonjen. 26 oktobra on je prihvatio borbu kod Sv. Marije na Čreti koju Stane Terčak ovako opisuje u *Celjskom zborniku:*[262] bataljon se zadržavao u blizini crkve na Čreti, gde su ga oko 1 čas popodne napali Nemci, posle čega je poseo položaje oko crkve i na okolnim visovima. Položaj oko crkve držala je Savinjska i deo Revirske čete, južno od crkve Mislinjska, a severno od nje deo Revirske čete. Nemci su najpre napali Mislinjsku četu koja ih je odbila. Napad je ponovljen još deset puta, ali bez uspeha. Do kratkotrajne krize došlo je oko 4.30 časova popodne, kada su Nemci uspeli da naprave prodor na položaju Mislinjske čete, ali je ova uskoro likvidirala taj prodor. Borba je prekinuta oko 17.30, a tada se već sasvim smrklo. U međuvremenu su Nemci pripremali potpuno okruženje bataljona, ali se on spretno izvukao iz obruča i pošao u pravcu Pošnik — Ručigaj — Tešova — potok Selce — Čeplje, a zatim prešao drum Vransko — Celje i nastavio

---

[260] Isto, 124, prim. 2, dok. 54. — Ludvik Zupanc-Ivo, S komandantom Stanetom nad Šoštanj, Večer (Maribor) 21 VII 1953. — Stane Terčak, I Štajerski bataljon v letu 1941, Celjski zbornik 1951, 131—138.

[261] Zbornik VI/1 391, dok. 163.

[262] Godina 1951, str. 131—138.

marš uz obe obale r. Boljske do Kaplje Vasi. Tu se bataljon podelio: jedan je deo otišao prema Črnom Vrhu kod Vranskog, a drugi u Griže i Migojnicu. Obe ove grupe su se spojile noću 28/29 oktobra 1941.

Prema obaveštenju Glavnog štaba u »Slovenskom poročevalcu« od 29 novembra 1941 nemački gubici u borbama na Čreti iznosili su 20—30 mrtvih. Sami Nemci ubrajaju ove borbe od 26 oktobra na Čreti, kao i one od 26 i 28 oktobra kod Vranskog, u red značajnih borbi. Iz nemačkih se dokumenata vidi da je u ovim borbama Nemcima komandovao lično komandant žandarmerije (Befehlshaber der Ordnungspolizei »Alpenland«). On je rejon na kome se nalazio 1 štajerski bataljon opkolio 26 oktobra sa dve grupe policajaca (2/94 i 1/41 »Salzburg«). Prva grupa posela je liniju Braslovče — Vransko (desnim krilom zaključno do s. Letuša), a druga liniju Mozirje — manastir Nazarje (desnim krilom zaključno sa Pustim Poljem između Šmartna na Dreti i Kokara). Nemci, dakle, nisu izvršili potpuno okruženje, već su jugoistočni otsek Vransko — Tešova — Tolsti Vrh (k 1077) ostavili otvoren. To su oni veoma često primenjivali stim što su na otvorenom otseku postavljali snažne zasede.

Ovo su okruženje Nemci izveli 26 oktobra izjutra i odmah pristupili sužavanju obruča. Pošto ih je bataljon sačekao, došlo je oko 15 časova do borbe na Čreti. Uveče se bataljon povukao. Kad je nemački komandant video da se bataljon probio, poslao je pojačanje (prvoj grupi 2/72, a drugoj 1/21 »Salzburg«), ali dockan, jer se bataljon već probio na Črni Vrh iznad Št. Jurja pored Tabora, našta su Nemci 27 oktobra prekinuli blokadu Dobrovlja.

Ova je borba interesantna i stoga što prvi put otkriva nemačku taktiku borbe protiv partizana, a i ozbiljnu nameru da ih unište. Nije jasno zašto Nemci nisu gonili bataljon koji je otstupao. Verovatno nisu raspolagali dovoljnim snagama.

3. Borbe u Ljubljanskoj pokrajini

Italijani su u Ljubljanskoj pokrajini primenili »blažu« taktiku okupacije nego Nemci i ona se naročito posle

primljenih vesti o prvim nemačkim akcijama odnarodovanja Slovenaca odrazila nepovoljno na početak i prvi razvoj NOB. Tako je do početka borbi u Ljubljanskoj pokrajini došlo nešto kasnije, uprkos velikih napora koje je Partija ulagala da bi Slovencima koji su bili pod Italijanima dokazala da je borba protiv njih isto tako nužna i da su oni isto tako fašistički okupatori kao i Nemci, bez obzira na to što pokazuju »lepše« lice. Kao što su upočetku politički nezrele narodne mase nasele ovde hitlerovskoj demagogiji, tako su se i sada, zbog loših vesti iz Gorenjskog i Štajerske, prihvatile trenutnog oportunizma da su Italijani ipak bolji od Nemaca. Da bi spasli svoj prestiž, Italijani su upočetku zaista nastupali sa punom demagogijom koja je za italijanski fašizam bila upravo tipična. Nije bilo progona, crkvu i sveštenstvo ne samo što su puštali na miru, već su ih poštovali i cenili (Gracioli i Roboti išli su u crkvu na svečane mise, vojska se na Uskrs i pričestila itd.). Italijani su se brinuli o ishrani, pružali zaštitu izbeglicama iz Gorenjskog i Štajerske, progonili i zatvarali crnoberzijance itd.

Aktivnost NOB u Ljubljanskoj pokrajini treba, bar u početnom periodu, razmatrati posebno u Ljubljani, a posebno u unutrašnjosti.

Ne može se dati konačan sud o tome šta je navelo Hitlera da pri podeli plena dodeli Ljubljanu Italijanima. Verovatno su ga na to potstakla dva momenta: da bar nekako uteši svog imperijalističkog saveznika koji je u Sloveniji očekivao veći zalogaj nego što je dobio, i pomisao na teškoće koje bi mu pričinjavala Ljubljana (koja je znala za njegovu nameru da Gorenjsko i Štajersku odmah prisajedini Rajhu) ako bi je okupirali Nemci.

Otsečena na severozapadu, severu i severoistoku od svoje najbliže okoline i prirodnih izvora za snabdevanje, Ljubljana je pretstavljala za Italijane teret naročito u prvom momentu, bez obzira na velike količine nagomilanog bogatstva u njoj. Ali je, okupirana od Italijana, nesumnjivo pretstavljala značajan i subjektivni i objektivni faktor u početku i toku razvoja NOB u čitavoj Sloveniji.

S punim pravom se može smatrati da je Ljubljana sve do maja pa i juna 1942 bila centar i izvor NOB u svakom pogledu. U Ljubljani je bilo njeno rukovodstvo, iz

nje su vodili konci organizovanog otpora u svaki slovenački kraj, ona je bila neiscrpan izvor partizanskog i aktivističkog kadra OF i početna materijalna baza NOB, jer se u njoj svakog meseca prikupljalo oko pola miliona lira i druge potrebe.

Da je Ljubljana centar otpora ubrzo su otkrili i okupatori. Italijanska kvestura u Ljubljani ukazivala je na to još 5 juna 1941,[263] a italijanska vojna obaveštajna služba 12 juna 1941.[264] Nemci su takođe na to više puta ukazivali.[265] Šta je Ljubljana bila i značila u razvoju NOB veoma je dobro istakao i jedan od vođa slovenačke kontrarevolucije, biskupov generalni vikar, Ignacij Nadrah, prilikom sahrane jednog likvidiranog vođe kontrarevolucije i njegovog pratioca: »Vidite, polovina Ljubljane i još više — možda dve trećine... govori da je vaša smrt bila zaslužena kazna. Ljubljana sada nije više bela, već sva crvena!«[266]

Na ovom će se mestu ukratko izneti velika revolucionarna aktivnost Ljubljane u tom periodu, koja se, naravno, nije sastojala samo u tome što je varoš sama po sebi pretstavljala centar NOB, već i što je bila »sva crvena«, tj. što je zaista velika većina ljubljanskog stanovništva, bez obzira na svoja verska i politička ubeđenja, aktivno sarađivala u NOB. Ta se saradnja ogledala u aktivnom učešću u borbi protiv okupatora i početaka kontrarevolucije, ili u doslednom izvršavanju revolucionarnih zadataka i zahteva OF ili, pak, u onom interesantnom ponašanju koje je general Roboti primetio već 1 jula kad je napisao da se držanje stanovništva doduše polako ali sigurno menja na štetu Italijana.[267]

Od glavnih oblika borbe Ljubljane u tom prvom periodu navešće se na prvom mestu organizacija otpora u samoj Ljubljani. Ova je organizacija nužno iziskivala aktivnu saradnju najširih narodnih masa. Podvlačim — aktivnu i svesnu saradnju, jer su budnost i teror okupa-

---

263 Zbornik VI/1 239, dok. 83.
264 Isto, 266, dok. 101.
265 Isto, 270, dok. 103.
266 Slovenec 2 VI 1941.
267 Zbornik VI/1 247, dok. 91.

tora, usled sve novih i novih formi aktivnosti, stalno rasli. Da bi se akcije i u takvim uslovima mogle i dalje izvoditi, sve su se pripreme morale vršiti strogo konspirativno. Radi obezbeđenja tajnosti ne samo kad nije vršen nikakav pritisak već i uprkos svih inkvizitorskih metoda italijanske policije i drugih istražnih organa, bila je neophodna visoka svest.

Forme organizacije otpora u Ljubljani u tom periodu sastojale su se, uglavnom, u masovnom učvršćivanju organizacione mreže OF, u proširivanju mreže za mobilizaciju partizana i u organizaciji *Narodne zaštite* (NZ), i VOS. Na ovom bih se mestu ograničio samo na organizaciju NZ i VOS. VOS pretstavlja specijalnu formu otpora, a NZ je oblik koji je zahvatio najšire narodne mase.

Narodna zaštita se u Ljubljani vremenom široko razvila. Njena je prva grupa organizovana na inicijativu druga Leskošeka u fabrici »Saturnus«, a uskoro posle toga stvarane su grupe NZ i u drugim fabrikama, nadleštvima i ustanovama. U te su grupe ulazili najbolji frontovci, dok im je glavni zadatak bio mobilizacija dobrovoljaca za partizane, sakupljanje oružja i odeće i organizovanje svestrane zaštite stanovništva od okupatorovog terora. Ta je aktivnost u Ljubljani uskoro pokazala takve rezultate, da je CK KPS već ujesen 1941 odlučio da organizuje NZ za čitavu Sloveniju. Zato IOOF i Glavni štab u svojoj odluci o osnivanju NZ kažu da se ona osniva u okviru OF, kao sastavni deo slovenačkih oružanih snaga za odbranu slovenačkog naroda od nasilja okupatora.[268] U vreme objavljivanja te odluke, u Ljubljani su već svuda postojale grupe NZ: na železnici, u ložionici i po železničkim radionicama, među nameštenicima, po fabrikama, na univerzitetu, u gradskoj opštini, među učiteljima, poštarima, u novčanim zavodima, u zanatskim radionicama, u sudu, banskoj upravi, bolnici, među slovenačkim publicistima itd. Objavljivanjem pravilnika Glavnog štaba o organizaciji i zadacima NZ od 24 januara 1942, i zadaci NZ postaju još važniji.[269] Stoga je ona u Ljubljani počela da dobija i nov organizacioni oblik te se, umesto dotadašnje organi-

---

[268] Isto, 118, dok. 48.
[269] Zbornik VI/2 30 s, dok. 12.

zacije po ustanovama, NZ u čitavoj Ljubljani povezuje u jedinstveno organizovanu celinu. Prema toj organizaciji njeno jezgro sačinjavaju desetine; one se udružuju u vodove, ovi u čete, a ove u bataljone čija su se područja akcije poklapala sa područjima tadašnjih rejonskih odbora OF. Bataljonski štabovi su u svakom pogledu bili vezani za štab NZ za Ljubljanu, a ovaj preko posebnog člana sa Povereništvom CK KPS za Ljubljanu i Glavnim štabom.

Tako je uproleće 1942 NZ u Ljubljani bila organizovana ovako: na područjima uličnih odbora OF organizovane su desetine NZ; na područjima terenskih odbora OF vodovi koji su imali 4 desetine, na područjima kvartovskih odbora OF čete od 4 voda, a na područjima rejonskih odbora OF nalazili su se bataljoni sa 3 do 4 čete. Komandiri desetina, vodova i četa i komandanti bataljona bili su istovremeno i vojni referenti u nadležnim odborima OF. Komandu čete (štab bataljona) sačinjavali su: komandir (komandant), komesar, intendant i obaveštajac. Ljubljana je u tom razdoblju imala sledeće bataljone NZ: bataljon Centar, bataljon Šiška — Bežigrad, bataljon Trnovo — Vič i bataljon Moste. Koliko je bilo brojno stanje tih bataljona vidi se iz pisma druga Kardelja drugu Titu od 29 marta 1942 u kome se kaže da NZ u Ljubljani ima oko 1.500 boraca, a u njenoj okolini još više.[270] Svi članovi NZ polagali su zakletvu, istu kao i pravi partizani.

Čete i desetine održavali su sastanke na kojima su se članovi upoznavali. Tu se diskutovalo o političkom položaju, izrađivali se planovi za akcije, ljudi se učili rukovanju oružjem, održavali se posebni sanitetski kursevi za žene, omladinke itd.

NZ se u Ljubljani još više razmahnula ujesen 1942 posle velike italijanske ofanzive kad se broj njenih članova popeo na preko 3.000 ljudi, organizovanih u sledeće bataljone: Šiška, Bežigrad, Moste, Trnovo — Vič, Centar, Poljane, Šempeter i Kolodvor. Pored ovih, postojala su i dva železnička bataljona.

Aktivnost NZ u Ljubljani bila je vrlo raznolika: sabotaže, miniranje pruge, rasturanje letaka i pisanje antifašističkih parola, napadi na Italijane i njihovo razoru-

---

[270] Isto, 76, dok. 34.

žavanje, sakupljanje oružja i municije i prevoz preko ljubljanskog bloka, sakupljanje lekova itd. Posebne je napore NZ pokazala pri opremanju celih vagonskih pošiljki u partizane i to do onih stanica gde su partizani mogli da isprazne te vagone. Utovar i dovoz materijala iz svih mogućih skladišta NZ na stanicu koju su Italijani budno čuvali, bio je zadatak terenskih grupa NZ (četa i bataljona) u Ljubljani, dok su natovareni vagon preuzimali članovi jednog od železničarskih bataljona NZ.

Smatram da treba pomenuti tri značajne i masovne akcije kod kojih je ljubljanska NZ odigrala veoma važnu ulogu. Prva akcija kod koje je ona ukazala masovnu pomoć bile su sjajno izvedene plebiscitarne akcije 29 oktobra i 1 decembra 1941 i 3 januara 1942, u kojima je OF tražila da se tih dana od 19 do 20 časova ne sme pojaviti niko »ni na ulici, ni u javnom lokalu, ni u pozorištu, ni u bioskopu«. Jasno je da su okupator i slovenačka kontrarevolucija pokušale da spreče ove velike i masovne akcije, koje su, naročito u Ljubljani, potpuno uspele. Kontrarevolucija je sve do jeseni 1941 potcenjivala i OF i oslobodilački pokret. Ona je napregla sve svoje snage da se kod ovih akcija, koje su za jedinstvo OF imale upravo plebiscitarni značaj, pokaže kako tu nema jedinstva, odnosno, da OF u Ljubljani nema za sobom većinu stanovništva. Što se tih dana više bližilo 19 časova, na ljubljanskim se ulicama mogla sve jasnije videti stvarna volja stanovništva da se što pre nađe kod svojih domova, dok su se u centru grada pojavljivale grupice plaćenika slovenačke kontrarevolucije koje su trebale da spreče jednodušne manifestacije za OF. Ali su se na svim važnijim delovima grada istovremeno pojavila i odeljenja NZ koja su sa ulica doslovno zbrisala sve što je nameravalo da remeti jedinstvene manifestacije OF. Koliko su jedinstvo i snaga OF, koji su na taj način bili dokazani, išli okupatoru na nerve, vidi se po tome što su Italijani, kad je ponovo objavljena jedna od takvih akcija, morali da pribegnu tako radikalnom sredstvu da su policisko vreme pomerili čak na 18 časova.

Drugi primer je sadejstvo ljubljanske NZ sa partizanima Dolomitskog odreda maja 1942. Taj se odred tada temeljito obračunao sa italijanskom ofanzivom u Polho-

grajskim Dolomitima pa je zato opravdano očekivao da će Italijani pokušati da im uzvrate još većom ofanzivom. Pošto su se u Dolomitima italijanski upadi mogli lako ometati prekopavanjem i zasecanjem puteva u uzanim dolinama, a odred nije mogao sam sve te radove da izvede, to je mobilisao Viški i Rožnodolski sektor ljubljanske NZ. U toku jedne sedmice bile su završene sve prepreke i prokopani putevi, tako da su Dolomiti postali neprolazni za one italijanske snage koje su se tada nalazile u Ljubljani. Po završenom radu su se članovi NZ vratili u Ljubljanu u svoje domove i na službe, i to bez obzira na to što je Ljubljana još od februara bila izolovana posebnim pojasom koji se mogao prelaziti samo uz naročitu dozvolu ljubljanske kvesture.

Avgusta 1941 počela je u Ljubljani da dejstvuje specijalna, isključivo partiska organizacija VOS pod voćstvom tročlanskog kolegijuma. Ona je obuhvatala dva područja. Kao obaveštajna služba bavila se masovnim obaveštavanjem; mreža te masovne obaveštajne službe bila je razgranata hiljadama konaca po čitavoj Ljubljani tako da je zahvatila ne samo život svakog Ljubljančanina, već je svojim pipcima stigla i u sam štab 11 italijanskog korpusa kao i štab slovenačke kontrarevolucije. To nije bila plaćena špijunaža, već delo svesnih narodnih masa Ljubljane. Tako je ovaj poseban partiski organ, uz masovnu pomoć Ljubljane, redovno dolazio do najdragocenijih podataka. Oni koji su imali politički značaj dostavljani su CK KPS, a podaci vojničkog značaja Glavnom štabu. Ne treba posebno naglašavati da je Partija, kod ovako sjajno razgranate masovne obaveštajne mreže, mogla bezbroj puta da prestigne okupatora i kontrarevoluciju. Drugi specijalan delokrug VOS bila je služba bezbednosti koja je bila neka vrsta izvršnog organa obaveštajne službe te je zato njen rad u najtešnjoj vezi sa borbom protiv slovenačke kontrarevolucije.

Osim toga, VOS je kao celina imala još čitav niz drugih zadataka: spasavala je zatvorene rukovodioce OF, uništavala agente Gestapoa i Dobrovoljne organizacije za gonjenje antifašista (Organizzazione Volontaria Repressione Antifascista — OVRA), vršila kućne pretrese kod narodnih izdajnika, plenila njihove arhive, uništavala

im štamparije, plenila od novčanih zavoda milionske sume za OF, vršila razne sabotaže i diverzantske akcije i na interesantne borbene načine pribavljala od okupatora velike količine oružja.[271]

Pošto je VOS radi odbrane revolucije slovenačkog naroda morala nužno da se prihvati najoštrijih mera i da vrši fizička uništavanja izdajnika slovenačkog naroda i revolucije, jasno je da su ove njene veoma delikatne funkcije morale biti do tančina precizirane i da se moralo tačno predvideti kada i u kojim prilikama treba primeniti takve izvanredne mere da bi se isključila svaka samovolja pojedinaca. S druge, pak, strane, preduzete su sve potrebne mere da zbog masovnosti obaveštajne službe ne strada neko nevino lice. Od početka rata pa do likvidacije jednog od stubova slovenačke kontrarevolucije, bivšeg bana Natlačena (13 oktobra 1942), u Ljubljani je izvršeno 49 smrtnih presuda, a među njima je zbog fatalne sličnosti sa jednim od vođa kontrarevolucije palo greškom samo jedno lice (župnik Lajler — Leiler). To je dokaz velike sposobnosti, pedantnosti i savesnosti ljubljanske VOS. Treba imati u vidu i to da je Narodnooslobodilačka borba bila istovremeno i Narodna revolucija, a u istoriji je teško naći revoluciju u kojoj kao žrtve nisu pali i potpuno nevini ljudi. Treba podvući da su likvidiranja izdajnika bila opravdana i umesna i da je CK KPS primenjivao takve mere samo u najnužnijim slučajevima. Tako su i narodne mase primale i shvatale sva ta likvidiranja. »Nežniji«, a naročito iz redova intelektualaca, gledali su, naravno, na to sasvim drukčije, mada prema OF i njenom partiskom voćstvu nisu bili neprijateljski raspoloženi, već su ih čak i simpatisali. Navodim gledište jednog od njih koji je prilikom tih likvidiranja zapisao, naprimer, sledeće: »Veliki broj justifikacija zbog izdajstva izaziva kod čoveka osećaj kojeg se ne može osloboditi, a to je da se pitanje izdaje kod OF raspravlja sa preteranom lakoćom i da Slovenci u moralnom pogledu kreću opasno nizbrdo«. Zato predlaže »duži« postupak: najpre pismenu opomenu sa konkretnom optužbom i pozivom da optuženi dostavi odbranu i protivdokaze u određenom roku. Ako optuženi ne

---

[271] Zbornik VI/1 46, prim. 2, dok. 12.

dostavi odbranu do određenog roka, trebalo bi to pismo javno objaviti. I tek po isteku roka, određenog u javnoj objavi, trebalo bi postupiti dalje.

Naglašavam da taj »plan« ne potiče od lica koje bi bilo neprijateljski raspoloženo prema OF i baš zato se treba pitati kuda bi stigla OF ako bi njeno voćstvo usvajalo takve i slične predloge kojih je bilo još više?

U vezi sa VOS i njenom delikatnom službom doneta je odluka voćstva OF (Slovenački narodnooslobodilački odbor — SNOO) o »zaštiti slovenačkog naroda i njegovog pokreta za oslobođenje i ujedinjenje«, u čijem se uvodu kaže: »Radi zaštite slovenačkog naroda i njegovog pokreta za oslobođenje i ujedinjenje«, SNOO, da bi u sadašnjem vanrednom stanju sprečio samovolju, odlučio je da protiv narodnih izdajnika odredi sledeće vanredne mere...« Odluka ima tri dela. U prvom delu (čl. 1 tač. 1 i 2) predviđa se da se izdajnik kažnjava smrću, u drugom se (čl. 2, tač. 1—5 i čl. 3—6) određuje ko se još kažnjava smrću, a u trećem je (čl. 7—8) predviđen postupak: izdajnicima i u čl. 2 (tač 1—4) nabrojanim licima sudiće vanredni sudovi kod kojih je postupak brz, usmen i tajan. Na presudu suda ne može se podneti žalba. Kazna se izvršava odmah, na način i od strane lica koja odredi sud.[272]

Propaganda. Rukovodstvo OF je poklanjalo veliku pažnju najraznovrsnijoj propagandi i Partija je poverila tu organizaciju svom najboljem kadru. Može se slobodno kazati da je, pored narodnog jedinstva i oružja, upravo propaganda pomogla slovenačkom narodu da izbori slobodu. Propaganda u celini, a naročito njena najvažnija sredstva (štampa, štamparije itd.), bila je isključivo u rukama komunista, i to zbog teškog rada koji se morao obavljati u najvećoj konspirativnosti. Najvažniji propagandni organi OF pomenuće se ukratko.

Štampa. Nema sumnje da je štampana reč jedno od najznačajnijih borbenih sredstava, pa bilo da je u pitanju mali listić, letak, novine, brošura ili knjiga. Pitanje je samo gde se sve to kucalo, ciklografisalo, umnožavalo, štampalo i prepisivalo. To se radilo u strogo ilegalnim i

[272] Šnuderl, Dokumenti, 22 s.

konspirativnim partizanskim štamparijama (tehnikama) u Ljubljani; dakle, tamo gde je i komandant italijanskog korpusa imao svoj štab.

Za sve što je bilo u ma kakvoj vezi sa propagandom Partija je imala samo jedan termin — *tehnika*. Pojam »tehnika« sadrži u razdoblju NOB ovu delatnost: ilegalnu ciklostilnu tehniku, grafičke štamparije, izradu ilegalnih dokumenata, kurirske veze, građene bunkere po kućama za boravak ilegalaca, otpremu različitog materijala u partizane, radiopredajne stanice itd.

Osnivač tehnike je organizacioni sekretar CK KPS Tone Tomšič. Već u aprilu 1941 Centralna tehnika u Ljubljani imala je sledeće sektore rada: ciklostilnu tehniku, koja je kasnije prerasla u grafičku, dokumentarnu tehniku za izradu i falsifikovanje najrazličitijih dokumenata, sektor za rasturanje partizanske štampe po Ljubljani i van nje, kao i za organizaciju *javki*, tj. za organizaciju mesta određenih pre svega za sastanke ilegalaca. Tada se razvijala i građevinska tehnika.

U ciklostilnoj tehnici su upočetku štampane novine, leci i sav propagandni materijal. Nje je bilo u svim delovima Ljubljane i u njenoj okolini, po privatnim stanovima, u kuhinjama, na tavanima, u podrumima itd. Ovo stoga što je došlo do nekoliko provala pa su se tehnike često morale seliti. Stoga je početkom 1942 godine preovlađivao sistem bunkerskih ciklostilnih tehnika. Tako je 1942 godine u Ljubljani radilo istovremeno 16—20 takvih tehnika, dok ih je 1943 godine bilo 39. U tim je tehnikama od 1941—1943 otštampano 120 brojeva »Slovenskog poročevalca« u ukupno 600.000 primeraka.

Pored ciklostilnih tehnika, Ljubljana je imala i ilegalne štamparije. Već septembra 1941 počela je u bunkeru na Brdu kod Ljubljane raditi »Podmornica« koja je štampala prve proglase i pozive CK i IOOF. Ta je štamparija otštampala ukupno 30.000 raznih letaka, proglasa i novina i izdala džepno izdanje pesama Mateja Bora. Ona se bavila naročito štampanjem italijanskih propusnica, ličnih legitimacija i raznih drugih dokumenata koji su bili potrebni ilegalcima. Ime »Podmornica« dobila je zato što je kišnih dana pritisak vode u bunkeru bio tako jak, da je

dnevno trebalo izbaciti do 1.500 litara vode. Boravak u takvim prostorijama bio je vrlo štetan po zdravlje. A pošto je doturanje i otpremanje materijala bilo sve teže i pošto su Italijani počeli da uz samu kuću u kojoj je bila »Podmornica« grade žičanu ogradu, štamparija je marta 1942 preneta najpre u Kozarje kod Viča, a zatim u Dolomite (Hruševo kod Dobrove).

Druga štamparija je bila »Grafika« koja je radila od februara do aprila 1942, a zatim je njen rad preuzeo »Tunel« koji je radio od aprila do juna 1942 na Emonskoj cesti broj 2 u nadzemnom bunkeru. »Tunel« je nastavio rad »Podmornice«, a sredinom 1942 ta je štamparija prestala da radi zbog prevelike blizine italijanske posade.

Od avgusta do septembra 1942 radila je na Jernejevoj cesti u podzemnom dobro uređenom betonskom bunkeru štamparija »Tehnika«. Baš usred najvećeg rada Italijani su otkrili štampariju, bacili zid u vazduh i pozvali štampare na predaju, što su ovi odbili. Tada je došlo do oštre borbe u kojoj je pao jedan štampar, a druge su Italijani pohvatali žive, od kojih su kasnije dvojica pali kao taoci.

Pre nego što je bila postavljena »Tehnika«, uz samu italijansku kvesturu počela je da radi štamparija i knjigoveznica koja je spolja ličila na kancelariju. U toj štampariji koja je uskoro nazvana »Štamparija Toneta Tomšiča«, štampan je prvi broj »Slovenskog poročevalca« u 19.000 primeraka, zatim 6 brošura u 3.000 primeraka, 13.000 obrazaca za karte za namirnice itd. Već decembra 1942 Italijani su bili upozoreni na sumnjiv rad u tim prostorijama, a februara 1943 su je otkrili.

Avgusta 1942 počela se graditi još jedna ilegalna štamparija — »Jama«, u Zelenoj jami u jednoj stolarskoj radionici. Ta je štamparija radila samo jedan mesec, pošto su je Italijani već u decembru 1942 otkrili.

Cinkografija je počela raditi u početku 1942 godine. Tu su se izrađivali predmeti za dokumentarnu tehniku koja je bila veoma zakonspirisana i imala više odeljenja, kao: odeljenje za izradu obrazaca, fotografsko, odeljenje za izradu štambilja itd.

Ljubljanska Centralna tehnika imala je takođe svoju sopstvenu stolarsku i limarsku radionicu za izradu bun-

kera, njihove opreme, sigurnosnih uređaja u bunkerima itd. Posebna je sekcija Centralne tehnike njeno građevinsko preduzeće koje je imalo više ekipa za izgradnju bunkera za tehnike, ilegalce, VOS, za skrivanje oružja itd. Naročito su spretno bili izgrađeni sledeći bunkeri: na Ižanskoj cesti broj 1, gde je dugo boravio IOOF, na Vilharevoj cesti (Kardelj, Kidrič) i na putu na Drenikov Vrh (Kardelj).

U sastavu Centralne tehnike bio je i nabavni i otpremni otsek koji je nabavljao potreban materijal (hartiju, materijal za slova, štamparske mašine, ciklostil, mastilo itd.) i kanali preko kojih se taj materijal iz tehnike rasturao po Ljubljani i van nje.

Centralna je tehnika vodila brigu i o javkama, o kojima je jedan od vođa Centralne tehnike u Ljubljani, drug Petrač, s pravom pisao: »Javki je bilo toliko da čovek više nije znao koja kuća ili koji stanar u kući, koja trgovačka radnja, mlekara ili trafika, nije već javka jednog ili drugog dela naše ilegalne delatnosti«.[273] Ljubljanska je tehnika imala tri vrste javki: one gde su se predavali proizvodi tehnika, zatim gde se predavao materijal za tehnike i, najzad, one gde su razgovori bili kratki.[274]

U Ljubljansku tehniku treba ubrojiti i Radio Osvobodilne fronte (ROF) koji se prviput javio 7 novembra 1941 na talasu od 27 m. On je davao redovne emisije sve do 4 aprila 1942, kad je okupator počeo da oduzima radio prijemnike i kad su mu emisije, usled okupatorskog lova na stanicu koji se udesetostručio, postale gotovo neizvodljive. U toku polugodišnjeg rada ROF, odnosno »Kričač«, kako su ga njegovi tehničari konspirativno nazivali, davao je emisije sa 17 raznih mesta. Njegov je glas stizao čak do Severne Afrike, a Italijanima je toliko išao na nerve da su 4 marta 1942 pokušali da ometu emisiju time što su na istoj talasnoj dužini predavali sledeće: »Halo, halo! Ovde radio ekselencije Robotija, slavnog generala još slavnije armije! Ako neki pričaju da je OF država u državi, onda lažu. Daćemo im mi već državu kakvu zaslužuju, državu

---

[273] Milan Škerlovaj-Petrač, neobjavljen rukopis.

[274] Isti, Ilegalna tehnika v času narodno osvobodilnega boja, Slov. por. 11 X 1952.

loških i verdskih razbojnika (tu se misli na dva uspela napada: Krimskog bataljona 19 oktobra 1941 na Lož i Kožlješkog bataljona 2 februara 1942 na Verd), državu u vodoravnom položaju. Ako neki žele da od tršćanskih i ljubljanskih osuđenika (misli se na dva velika procesa pred specijalnim italijanskim sudom u Trstu i vojnim sudom u Ljubljani) prave mučenike, mi im kažemo da su to bili obične ubice... Sada je kraj popuštanju. Sa 23 februarom (tog dana je Ljubljana bila izolovana blokom i počela su prva masovna hapšenja) počeli smo sa njima postupati kao što zaslužuju... Neće oni više šišati kose slovenačkim devojkama koje ne mrze Italijane«.[275] Lepši dokazi o popuštanju italijanskih nerava ne mogu se zamisliti. Italijani su najpre mislili da je ROF negde van Jugoslavije. Međutim, tek su ih Nemci upozorili da je on u Ljubljani.[276]

Materijalna pomoć Ljubljane Osvobodilnoj fronti bila je velika i masovna te se s pravom može tvrditi da je u tom periodu upravo Ljubljana nosila glavni materijalni teret.

Ta pomoć oružanim partizanskim jedinicama i OF bila je najraznovrsnija. Na prvo mesto moramo staviti sakupljanje oružja u Ljubljani za partizanske jedinice. U svakoj fabrici i ustanovi postojao je »oružar« koji se brinuo za sakupljanje bilo kakvog oružja. Ono se posle odvozilo u okolinu Ljubljane na mesta koja su bila pristupačna partizanskim jedinicama. Kao posebnu akciju te vrste možemo smatrati kupovinu punog kamiona italijanskog oružja kod italijanske jedinice u artiljeriskoj kasarni u Ljubljani i kupovinu jednih kola oružja od italijanske jedinice u jednoj drugoj kasarni. Pored toga, Ljubljana je brinula i za hranu, odelo, obuću, vojničku opremu i sanitetski materijal za partizanske jedinice. Sav je taj rad bio u rukama posebnog finansisko-privrednog odbora kod IOOF koji je imao svoje organe i u svim nižim odborima OF. Tako se sva pomoć, sakupljena za partizane, stekla

---

[275] Slov. por. 11, 17 III 1942,

[276] Govori radio Osvobodilne fronte, Slov. por. 26 IV 1951. — Radioodajnik OF v okupirane Ljubljani, Ljubljanske novice 31 X 1952.

preko nižih odbora kod tog najvišeg privrednog organa. Bez pritiska, ali svestan da potpomaže svoju sopstvenu stvar, mali je čovek stalno žrtvovao, doduše, male, ali utoliko skupocenije novčane žrtve. One su ujesen 1941 postale tako masovne da je SNOO među svojim prvim odlukama regulisao i pitanje sakupljanja novčane pomoći za OF i njenu borbu.

U prvoj od tih finansiskih odluka uvodi se »za pokriće izdataka oslobodilačkog pokreta i socijalnu pomoć« *Narodni porez* (davek) koji je dužan da plaća svaki Slovenac iz sopstvenih prihoda; on iznosi mesečno najmanje jednu liru, a raste progresivno do 10% čistih prihoda. Drugom se odlukom SNOO-a raspisuje *Zajam slobode* (posojilo) u visini od 20 miliona dinara uz interes od 5%. Zajam, za koji jamči »po oslobođenju čitava poreska moć stanovništva na celoj budućoj slovenačkoj zemlji«, plaća se po kursu od 380 lira za 1.000 dinara i vratiće se tri meseca posle potpunog oslobođenja u onoj narodnoj valuti koja tada bude u važnosti.[277]

Statistika pokazuje da je 1942 godine sakupljeno 5,900.000 lira narodnog poreza i da je zajam slobode doneo 12,000.000 lira. Tome treba dodati još dve uspele akcije ljubljanske VOS koja je kod Poštanske štedionice rekvirirala jedan milion, a kod Poreske uprave 402.000 lira. Ukupno se dobila lepa suma od 19,300.000 lira. Prosečan prinos iznosio je u Ljubljani do italijanske letnje ofanzive 1942 godine po 400.000 — 500.000 lira mesečno.

Gotovo isto toliko po vrednosti sakupljalo se putem drugih priloga za vojsku, kao prikupljanjem odeće, ćebadi, štofova, veša, obuće itd. Sakupljale su se i životne namirnice, što je dokaz visoke borbene i moralne svesti tadašnje Ljubljane koja je živela na karte od italijanske aprovizacije. Namirnice, koje su se prikupljale u Ljubljani na kašike (ulje, mast, šećer) ili na šoljice (pirinač, brašno), slale su se u zatvore, internacije i partizanske bolnice. Pored pomoći NOB u vidu poreza i zajma, u Ljubljani je organizovana i posebna *Narodna pomoć* za skupljanje hrane, novca i drugih sredstava za snabdevanje ilegalaca i vaspitavanje i izdržavanje aktivističkog kadra OF. Cilj

---

[277] Šnuderl, Dokumenti, 24.

te pomoći je, u prvom redu, bio pomoć aktivistima OF, a u drugom aktivizacija najširih narodnih masa. Narodna pomoć je imala svoj Glavni odbor, a ovaj svoje okružne i rejonske odbore. Ona se ujesen 1942 reorganizovala u *Slovenačku narodnu pomoć* koja je svoj rad podelila na više sektora: na organizacioni, koji se brinuo oko organizacije svojih nižih organa, na sektor koji se brinuo za pomoć zatvorenicima, internircima, ilegalcima i porodicama zatvorenika, i na intendantski koji se brinuo za sve potrebe. Najviše je posla imao svakako zatvorenički sektor, usled čega se taj rad poveravao isključivo komunistima. Zadaci tog sektora su bili: materijalna i moralna pomoć zatvorenicima (održavanje kontakta i posete), pravna pomoć kod procesa, a za internirce je postojala posebna komisija. Tom je sektoru poverena i briga za decu ilegalaca i porodice zatvorenika i interniraca.

Posebno pitanje je sakupljanje sanitetskog materijala u Ljubljani. Dok se hrana sakupljala na kašike i šoljice, dotle su se, naprimer, etar i jodova tinktura sakupljali na kapljice. Zavoje za prvu pomoć pravili su stanovnici Ljubljane od čaršava. Najviše sanitetskog materijala sakupila je, prirodno, ljubljanska bolnica i sanatorijumi, što je bila zasluga svesnih lekara, bolničara i pomoćnog osoblja. Može se kazati da držanje velikog broja ljubljanskih lekara zauzima istaknuto mesto u istoriji NOB slovenačkog naroda. Dokle god je bilo ikako moguće, ranjeni partizani lečili su se u samoj Ljubljani (Sanatorijum Emona, Hirurška klinika, Studenec), bez obzira na veliku budnost italijanske policije i njihovih lekara. Kad je to zbog blokade Ljubljane postalo gotovo nemoguće, veliki je broj lekara otišao u partizane.[278]

U unutrašnjosti Ljubljanske pokrajine razvoj oružane borbe odvijao se nešto sporije nego u Gorenjskom i Štajerskoj, ali je i ovde Partija bila toliko razgranata i snažna, da je već sredinom jula 1941 počela oružana borba i to, kao što je rečeno, kako u Ljubljani tako i njenoj naj-

---

[278] Podatke o Ljubljani crpao sam u velikoj meri iz rukopisa druga M. Lušteka, koji mi je dao na korišćenje major Klajnšček. — Dr Pavel Lunaček, *Slovenska saniteta v ilegali*, Priroda, človek in zdravje 1951, 97—100.

bližoj okolini, kao i u okolini svih onih mesta gde je industrija bila koliko-toliko razvijena i gde je Partija imala solidne oslonce. U Ljubljanskoj je pokrajini Partija bila vrlo razgranata, a u Beloj Krajini i među seoskim stanovništvom razgranatija i snažnija nego u svim ostalim slovenačkim pokrajinama.

Čim su u Ljubljanskoj pokrajini počele prve akcije prvih partizanskih četa, Italijani su reagovali svom snagom. Njihova je reakcija bila slična nemačkoj, tačna i snažna, ali se od ove ipak razlikovala po tome što nije bila tako brza niti uvek tako dosledna. Razlog za ovo nije bila italijanska sporost, a još manje njihova popustljivost. Njega treba tražiti na sasvim drugoj strani. Čim je Italijanima postalo jasno da u Ljubljanskoj pokrajini i u Sloveniji postoji OF i njene partizanske jedinice i da na to treba odgovoriti uništavanjem, došlo je po pitanju taktike tog uništavanja do velikog razmimoilaženja između visokog komesara Graciolija i generala Robotija. Gracioli je imao velika okupaciona ovlašćenja i bio je stvarni gospodar Ljubljanske pokrajine. On je, na osnovu Musolinijeve poruke i iz taktičkih razloga, bio pristalica blažeg kursa kod prve reakcije na NOB. Roboti, koji mu je podređen, bio je, međutim, za najoštriju vojnu reakciju. Tačno je da bi i Graciolijeva blaža taktika u daljoj perspektivi nužno došla na pozicije Robotijeve nemačke taktike. Ali je za istoriju NOB slovenačkog naroda mnogo važnija na ovom mestu činjenica da se Roboti, general italijanske kraljevske vojske (dakle, ne fašističke u užem smislu reči), odmah od samog početka pokazao, kao i Nemci, neumoljivim neprijateljem slovenačkog naroda. U pitanju je, dakle, demonstracija one tipične mržnje koju je od samog početka gajila kako italijanska tako i nemačka, odnosno, austriska buržoazija prema slovenačkom narodu, jer je ovaj stajao na putu njihovih osvajačkih težnji. Roboti, kao pretstavnik one italijanske buržoazije koja je jula 1943 oborila čak i Musolinija, jer je uvidela da ne može ostvariti svoje zahteve, bio je tako dosledan neprijatelj slovenačkog naroda, da je dugotrajnim intrigiranjem protiv Graciolija uspeo da kod Musolinija izdejstvuje čak i specijalna ovlašćenja za borbu protiv tog naroda.

Već 1 jula, u izveštaju pretpostavljenom komandantu, Roboti piše o situaciji u okupiranoj Sloveniji pored ostalog, »da se uvek uguši — pa bilo to i odmerenim načinom, ali energično i strogo — svaka manifestacija koja je protivna italijanskom imenu, da se reaguje onako kako je propisano, o čemu su već upoznati vojnici... protiv svakog gesta koji vređa naš ugled, na što imamo pravo«.[279] Još jasnije govori Roboti opet u tom svom stilu komandantu 2 armije 4 septembra, do kog se vremena borba u Ljubljanskoj pokrajini razvila do te mere, da je počela pokazivati prve uspehe. Roboti predlaže da se preduzmu »naročite mere ako želimo da normalizujemo izuzetnu situaciju koja se stvorila u toj Pokrajini«. Ove vanredne mere, koje sâm nije mogao da uvede jer je bio podređen Gracioliju, trebale su, prema njegovom mišljenju, da budu dvojake: preventivne (taoci, proširenje odgovornosti za »zločinačka« dela prema lokalnoj vlasti i stanovništvu zone) i represivne (neposredne smrtne kazne na samom mestu zločina, bez ikakvog dugotrajnog sudskog postupka). Dalje Roboti ukazuje »na neprekidno i sve veće opadanje prestiža naših oružanih snaga koje, i pored toga što raspolažu divizijama u punoj ratnoj opremi, ne mogu dovoljno strogo reagirati ...« i to baš zbog nedovoljnih preventivnih mera i represalija.[280]

Robotijeva taktika okupacije ne razlikuje se ni u čemu od taktike oba šefa civilne uprave u Gorenjskom i Štajerskoj. U svom jesenjem izveštaju komandantu 2 armije o situaciji u Ljubljanskoj pokrajini Roboti podvlači da narod stoji na pragu oružane revolucije. On deli Slovence u tri grupe. Prva se Italijanima odlučno protivi »i pretstavlja vodeće jezgro otpora«, drugu sačinjavaju pristalice mirnog života koji su spremni da se bace u zagrljaj bilo kog režima i treća koja »ne zna kuda da se odluči, pa je zato spremna da ide za onim koji se pokaže snažnijim i koji je ubeđivanjem ili silom prinudi da mu sledi«. Roboti naglašava da zbog ove treće grupe treba primeniti silu i kaže: »Slovenci su ljudi koji vole umetnost i muziku, koji ne dozvoljavaju da se zapregnuti konj,

---

[279] Zbornik VI/1 248, dok. 91.
[280] Isto, 362 s, dok. 149.

ako padne, natera motkom da se podigne, koji šetaju u Tivoliju, hrane ptice i veverice, ali su isto tako spremni da se sakriju u žbun i opale na našu patrolu. Takav se mentalitet može obuzdati samo snažnom pesnicom.« Na kraju Roboti daje veoma interesantnu statistiku o aktivnosti NOB u Ljubljanskoj pokrajini i kaže da je do jeseni izvršeno 69 napada na pojedine vojnike i uporišta, 59 ispada prema režimu, 28 sabotaža na železnici i 39 na telefonsko-telegrafskoj mreži, 2 napada na javne zgrade, eksplozija municiskog slagališta, 188 primera rasturanja letaka i drugih manifestacija protiv sila Osovine, 32 primera sakrivanja znatnih količina oružja i eksploziva i 15 ubistava i pokušaja likvidacije slovenačkih izdajnika. Ali dodaje da su sve ove brojke verovatno još veće, jer su tu nabrojani samo slučajevi koji su zvanično prijavljeni komandi 11 korpusa.[281]

Takav je pritisak Robotija preko nadležnog generala i Generalštaba imao verovatno za posledicu to da je Gracioli 11 septembra izdao uredbu o uvođenju vanrednog suda i smrtne kazne. Ova opširna uredba predviđa u prvom članu da će stražari duž granice pucati danju ili noću na svakog ko ne bude stao na prvi poziv. Prema drugom članu kazniće se smrću svako ko bespravno nosi oružje, municiju ili eksploziv, kao i kućevlasnik, starešina porodice ili nastojnik kuće u kojoj bi se našlo oružje, municija ili eksploziv. U trećem se članu predviđa smrtna kazna za svakog ko ugrožava bezbednost italijanske oružane snage, organa civilne uprave ili policje, ko izvrši ili pokuša da izvrši sabotažu na industriskim ili železničkim postrojenjima i ometa redovno poslovanje javnih uređaja; dalje, za svakog ko učini ili pokuša da učini kažnjivo delo protiv lica ili imovine sa namerom da ugrozi javni red — ili ako iz dela nastane, ili bi moglo nastati grubo kršenje javnog poretka. Smrtnom kaznom kažnjava se i svaki onaj kod koga se nađu proglasi, amblemi ili drugi prevratnički propagandni materijal; zatim i onaj ko učestvuje na zborovima ili sastancima prevratničkog karaktera, ko na bilo koji način učestvuje u rušenju javnog

---

[281] Arhiv bivše Komisije za utvrđivanje ratnih zločinaca u Ljubljani.

reda i daje sklonište ili uzima pod krov sve takve osobe ili koje traži policija radi nekog kažnjivog dela iz ovih članova. Smrtna će se kazna primeniti i nad potstrekačima, saučesnicima i pomagačima.

U četvrtom se članu određuju dela za koja sude po prekom postupku vanredni sudovi od tri člana; njih od slučaja do slučaja postavlja visoki komesar. Na raspravi okrivljenog brani branilac koga sam izabere, a ako to ne učini, određuje ga zvanično pretsednik suda. Ako sud donese smrtnu presudu, smrtna kazna se izvršava streljanjem u toku sledećih 24 časa, kad god je moguće na mestu gde je delo izvršeno ili otkriveno.[282]

Po svom sadržaju ova je uredba napravljena prema naredbama koje su izdali šefovi civilnih uprava. Osim te, Gracioli je izdao i uredbu o konfinaciji (20 septembra 1941) i 29 septembra Dopunska uputstva i Pravilnik o izvršenju uredbe od 11 septembra 1941.[283] Specijalnom kraljevskom uredbom proglašeno je 3 oktobra 1941 ratno stanje i u Ljubljanskoj pokrajini,[284] a istog dana je Musolini izdao kaznenu uredbu za okupiranu Hrvatsku i Ljubljansku pokrajinu, u kojoj je smrtna kazna predviđena za slučajeve napada na jedinstvo, nezavisnost, nepovredivost i bezbednost države za slučaj oružanog ustanka, prevratničkog udruživanja itd.[285]

Gracioli je 7 oktobra prviput obrazovao vanredni sud koji je već 16 oktobra 1941 izrekao prve tri smrtne presude ali su one, kao prve, bile preinačene na tešku robiju.[286] Konačna forma tog suda u Sloveniji i Hrvatskoj data je 7 oktobra naređenjem Musolinija[287].

Robotijeve intrige protiv Graciolija postigle su već u tom periodu takav uspeh da je Ljubljanska pokrajina postala vojno područje sa vojnim sudom, ali on se time nije zadovoljio. U dugačkom izveštaju koji je podneo 2 novembra komandantu 2 armije gde je javljao o uspesima svoje prve operacije čišćenja protiv partizana u Ljubljan-

---

[282] Zbornik VI/1 380, dok. 158.
[283] Slovenec 1 X 1941.
[284] Isto, 25 X 1941.
[285] Isto, 11 X 1941.
[286] Zbornik VI/1 379, dok. 158.
[287] Isto, 445, dok. 188.

skoj pokrajini (6 do 28 oktobra 1941), on pored ostalog kaže: »Sa sredstvima koja imam na raspoloženju a naročito sa ograničenom vlašću kojom sada raspolažem i kojom raspolažu moji divizijari, mogao bi se otstraniti učinak ali ne i uzrok nemira. Prema tome je očigledno da je jedino sredstvo za ugušenje ustanka: dočepati se rukovodeće organizacije u Ljubljani, koja nesmetano u gradu drži svoje sastanke, izdaje proglase, skuplja pomoć i vunenu odeću za ustanike, raspisuje zajam i izriče i izvršava smrtne kazne...«[288] Izveštaj na lep način prikazuje rad OF u Ljubljani kao i želju Robotija da pridobije veću vlast. U izveštaju od 30 novembra Roboti se ponovo žali da njegovim vojnim akcijama nije usledila »jedna analogna legalna akcija« koja bi se, po njegovom mišljenju, morala odraziti u sledećim merama: 1) Potražiti članove grupe koji su se najpre rasturili da bi se zatim skoro svi vratili u Ljubljanu običnim putem. Jedna grupa od 20 fizički iscrpenih i slabo odevenih ljudi povratila se, bez ikakvih dokumenata, vozom iz Ribnice u Ljubljanu na glavnu stanicu, a odatle u svoje kuće i kuće pomagača (ovo je Robotijev opis stvarnog povratka ostataka raspršanih notranjskih partizana posle italijanske oktobarske ofanzive 1941). 2) Kontrolisati sumnjiva vozila koja idu u pravcu Ljubljane. Neki od ustanika, ranjeni u napadu na Lož, preneti su seljačkim kolima u Ljubljanu i sklonjeni po privatnim ljubljanskim klinikama gde se još i danas nalaze. 3) Uhapsiti mnogobrojne pomagače koji se pojavljuju u Ljubljani i izvan nje, a koji pomoću kamiona, seljačkih kola, železnice itd. neprestano snabdevaju oružane grupe oružjem, municijom i hranom. Dalje, Roboti navodi da nije preduzeta nikakva politička akcija protiv veoma aktivne komunističke propagande koja jako zbunjuje javno mnenje. Okupaciona vlast nije do danas učinila ništa da se ograniči ova uznemiravajuća delatnost. Ova pojačana prevratnička aktivnost prosto je omogućena polovičnim merama okupacione vlasti.[289]

U svojim intrigama Roboti je najzad toliko uspeo da je od 22 januara 1942 i u Ljubljani počeo da važi Mu-

[288] Isto, 440, dok. 184.
[289] AMNO

solinijev dekret koji je bio potpisan 19 januara 1942. U njegovom prvom članu predviđa se da je bezbednost javnog reda poverena vojnim vlastima koje će na zahtev guvernera Dalmacije intervenisati u Zadarskoj, Splitskoj i Kotorskoj pokrajini, na zahtev visokog komesara Ljubljanske pokrajine i prefekta Rijeke na teritoriji koja je pripojena toj Pokrajini, ili, pak, samoinicijativno, ako smatraju da je to potrebno, obaveštavajući o tome u svakom slučaju pomenute civilne vlasti. Drugim se članom precizira način upotrebe vojnih snaga radi obezbeđenja javnog reda gde stoji da to spada isključivo u nadležnost vojnih vlasti. U trećem se članu ističe da su upravna i sudska policija, kao i zaštita političkog i moralnog reda, i dalje poverene organima redovne policije.[290]

Tako je u to vreme završeno veliko suparništvo između civilne i vojne okupatorske vlasti. Vojna vlast je, kopirajući nemačku taktiku, prinudila »blažu« civilnu vlast da se prevremeno raskrinka i tako pokaže svoje pravo lice. Gracioliju je, kao i šefovima civilnih uprava, bilo neugodno da prizna da su okupirane pokrajine još daleko od toga da budu smirene i da se u njima vodi pravi rat koji iziskuje velike žrtve.

Osvrnimo se sada ukratko na značajnije partizanske akcije u Ljubljanskoj pokrajini i italijansku reakciju na njih. Kao i u Gorenjskom i Štajerskoj, i u Ljubljanskoj se pokrajini NOB razvila u dva pravca: na organizovanje što aktivnijih osnovnih ćelija i terenskih odbora OF s jedne i partizanskih jedinica koje su počele da izvode prve vojne akcije, s druge strane. U tome postoji razlika između rada u Ljubljanskoj pokrajini i radu u Gorenjskom. U Kamničkom su srezu partizanske akcije digle stanovništvo na masovni ustanak, a u Ljubljanskoj pokrajini nisu. Drug Kardelj je početkom septembra 1941 zapisao: »2. Sve do poslednjih dana partizanske akcije su se ograničavale uglavnom na onaj deo Slovenije koji se nalazi pod nemačkom okupacijom. . . *Osnažiti partizansku akciju na teritoriji koju su okupirali Italijani* — to je drugi zadatak oslobodilačkih snaga slovenačkog naroda«.[291]

[290] Zbornik VI/2 327 s, dok. 134.
[291] Zbornik VI/1 65, dok. 22.

Već je rečeno da su Italijani veoma rano, odmah po osnivanju OF, primetili da se protiv sila Osovine počela razvijati živa aktivnost. Događaj na Golom, gde su stanovnici Gołog i Škrilja pretukli 12 juna 1941 i naterali u bekstvo italijanske vojnike iz gostionice,[292] još se ne može ubrojiti u organizovan otpor slovenačkog naroda protiv okupatora. Veću pažnju treba pokloniti događajima koji su se odigrali oko 22 juna 1941, naročito u istočnom delu Ljubljane do Polja i Zaloga. Tamo su se osetili prvi znaci organizovanog otpora koji su i za Italijane bili veoma jasni.[293] Tako je i prema italijanskim podacima već meseca juna bilo u Ljubljanskoj pokrajini dosta živo. Aktivnost OF u toku jula sve je više rasla. Prema italijanskim podacima, od 1 do 15 jula izvršeno je 9 napada na pojedinačne patrole,[294] 16 jula izvršen je napad na patrolu karabinijera kod Borovnice, a noću 20 jula napadnuta je patrola italijanskih finansa kod Trebnjeg.[295] Sve su te akcije izvršile prve partizanske diverzantske grupe. 26 jula imala je svoju prvu akciju Molniška četa napavši komoru 2 čete 3 bataljona crnih košulja kod Brezja iznad Sostra kojom je prilikom ranjen jedan fašist.[296]

Tako je 30 jula došlo u Ljubljanskoj pokrajini do prve policiske hajke, odnosno do akcije čišćenja, kako je nazivaju Italijani. Ta je akcija preduzeta »po prethodnom sporazumu između Kr. Kvesture u Ljubljani i nemačkih policiskih vlasti«, da bi se otkrio ubica nemačkog carinika.[297] Nema nikakve sumnje da je do akcije došlo i usled sve veće aktivnosti Molniške čete. Nije poznato ko je ubio nemačkog carinika. Ne zna se ni da li je taj identičan sa carinikom Tefelejem koji je, prema nemačkim podacima, pao 16 jula u Besničkoj Dolini kod Zaloga,[298] ili su možda u pitanju dva ubijena i razoružana nemačka vojnika kako to navodi »Slovenski poročevalec«.[299] Tačno

[292] Isto, 240, dok. 84.
[293] Isto, 247 s, dok. 91.
[294] Isto, 272, dok. 104.
[295] Isto, 282, dok. 108.
[296] Isto, 294 s, dok. 115 i 44, prim. 5, dok. 11.
[297] Isto, 293, dok. 114.
[298] Isto, 36, prim. 4, dok. 8.
[299] Isto, 36, dok. 8.

je, svakako, da su Nemci i Italijani preduzeli kombinovanu akciju čišćenja usled partizanske aktivnosti u okolini Zaloga kod Ljubljane. To je najverovatnije bilo prvo čišćenje u Ljubljanskoj pokrajini. Šteta što se o toj prvoj hajci raspolaže samo podacima iz italijanskih izvora. Poznato je da je ta akcija čišćenja bila kombinovana, da su je na nemačkoj strani vršile nemačke policiske snage, a na italijanskoj ljubljanski vice-upravnik policije Raveli. To, dakle, nije bila vojnička akcija te se može zamisliti sva Robotijeva nevolja kad mu je upravna, civilna vlast odnela ispred nosa sve vojničke lovorike, a on joj je morao stavljati na raspolaganje još i svoje jedinice.

Na dan 30 jula u 3.00 izjutra italijanske su jedinice posele italijansko-nemačku granicu od Save do Panske Reke i to: od Save do južno od Starog Grada (k 455) 2 četa 80 bataljona, ojačana sa 50 ljudi 55 legije crnih košulja; odatle do Tabora 1 četa 80 bataljona, ojačana sa 100 ljudi 55 legije; od Tabora do Panske Reke 2 četa 3 bataljona crnih košulja (dakle, upravo ona četa čiju je komoru 26 jula napala Molniška četa). Osim toga, pozadi ove posednute linije postavljen je još 31 karabinijer i 10 policajaca. Istovremeno su Italijani čistili pograničnipojas Zalog — Spodnji Kašelj — Zgornji Kašelj — Slape — Vevče — Zadvor — Sv. Lenart — Sadinja Vas — Podlipoglav — nemačko-italijanska granica, i to patrolama pod komandom oficira 38 bataljona kraljevskih karabinijera, policajaca i crnih košulja 3 i 4 čete 80 bataljona.

Akcija je, dakle, bila dosta jednostavna i sastojala se u zatvaranju linije na nemačko-italijanskoj granici koju su posele italijanske snage i prema kojoj su sa jedne strane vršili čišćenje Nemci, a sa druge Italijani. To je trajalo do 11 časova; uspeh je bio taj što je uhvaćeno više ljudi od kojih su zadržana 4 čoveka. U 14.30 akcija je završena i pomoćnik kvestora se pohvalno izrazio o disciplinovanosti, ozbiljnosti i držanju jedinica crnih košulja.[300]

Avgusta se aktivnost u Ljubljanskoj pokrajini povećala i Roboti je 6 avgusta pisao: »Poslednjih dana znatno

---

[300] Isto, 292 s, dok. 114.

su se povećale sabotaže na železničkim prugama, naročito na teritoriji u nadležnosti divizije »Granatijeri di Sardenja«.«[301] Kako su Italijani počeli dosledno da reaguju na sve te akcije, vidi se iz primera sa Molniškom četom. Njena se aktivnost sve više osećala (naprimer, 3 avgusta je u 1.30 noću napala četiri italijanska vojnika na železničkoj pruzi Škofljica — Šmarje i ranila starijeg vodnika, a 7 avgusta je minirala prugu Škofljica — Ljubljana).[302] Zato su Italijani 9 avgusta sa 2 pukom divizije »Granatijeri di Sardenja«, 3 bataljonom crnih košulja i 2 hemiskim bataljonom pročešljali područje između Šmarja i Škofljice, ali su pritom spretno izbegavali šume jer bi se inače morali sukobiti sa Molniškom četom koja je bila u punoj pripravnosti. Po selima su uhapsili 14 osoba.[303]

U kojoj su meri već ove prve partizanske akcije u Ljubljanskoj pokrajini išle na nerve Italijanima, lepo pokazuju Robotijeva pisma, njegove ocene situacije u Sloveniji i uputstva koja je izdao potčinjenim komandantima. 9 avgusta Roboti kaže:

Sadašnje vojne mere — koje u svakom trenutku mogu biti pojačane — dosada su dale dobre rezultate utoliko što su omogućile samo »mestimičan« i nepovoljan rad ustanicima i onemogućile da pokušaji sabotaže prouzrokuju nesreće ili incidente. Želim da se sprovedu sledeća načela koja moraju inspirisati našu akciju i pretstavljati uputstvo za komandante garnizona. Napadači na život drugih, ako se uhvate na delu, moraju odmah platiti svojim životom... Otvoriti dobro oči i pojačati rad konfidenata. Komunistička propaganda, koja je svakim danom sve jača, ne sme ni okrznuti kompaktnost jedinica... Padobranci se mogu pojavljivati različito: u grupama ili pojedinačno.[304]

Sredinom avgusta je Molniška četa postajala sve aktivnija, a i brojno je narasla. Posledica ovog prvog bila je ta što su Italijani vršili sve jači pritisak prema Molniku, mada nisu ispoljavali naročitu želju da uđu u molničke šume, dok je posledica drugog bila ta što se deo partizana odvojio od čete i otišao na Mokrec gde je dobio

[301] Isto, 302, dok. 121.
[302] Isto, 311 s, (slov. tekst).
[303] AVI, fasc. 21D.
[304] Zbornik VI/1 310 s, dok. 124.

naziv Mokrška četa. Uskoro je ta četa postala mnogo aktivnija od Molniške koja je sve više dobijala značaj sabirne i prolazne baze za novopristigle partizane.

Do kraja avgusta je Mokrška četa narasla na blizu 50 boraca.[305] Njen je deo napao 30 avgusta stanicu karabinijera na Turjaku. Napad je, doduše, nosio sva obeležja slabosti i nedostataka prvog napada na okupatorsko uporište u Ljubljanskoj pokrajini, ali su Italijani ipak poklonili mokrečkim partizanima svu potrebnu pažnju. U trodnevnoj akciji — 14,15 i 16 septembra — pretresli su sa policijom čitavo područje Mokreca i Iškog Vintgara (klisura r. Iške između Krima i Mokreca).[306] Ova je policiska hajka bila veća od one kod Zaloga, a vodio ju je kvestor lično. Pošto nije donela nikakav uspeh, Roboti je zlurado zapisao: »Slaba organizacija, nedovoljno vojno znanje, površnost i netačnost obaveštenja datih pre operacija, slaba fizička uvežbanost za ratne napore kod pojedinih komesara koji su, na čelu sa kvestorom, uzeli u ruke neposredno vođenje operacija, — sve su to razlozi potpunog neuspeha akcije iako je 50 agenata sa 4 policiska psa bilo pojačano sa 2.000 grenadira, među kojima preko 100 oficira«.[307] Istina, Italijani su okružili i spalili logor Mokrške čete i objekte u dolini Iškog Vintgara, ali partizane nisu uništili. Posle tog »čišćenja« skupili su se mokrečki partizani u novom logoru u Zali pod Osredekom. Priliv novih partizana bio je septembra sve veći i u Zali su otpočele pripreme za organizaciju Krimskog bataljona.

U Ljubljanskoj se pokrajini može primetiti ono isto što i u Gorenjskom i Štajerskoj. Partizanske se jedinice aktiviraju, počinju brojno narastati i udruživati se u bataljone. *Krimski bataljon*, formiran u Zali, narastao je do početka oktobra na oko 150 boraca i imao u svom sastavu *Robsku, Prešersku, Borovnišku, Lošku i Šolsku* (Školsku) *četu*. Ova se poslednja nalazila u Zali i u nju su primani novi partizani naročito iz Ljubljane, neposredno

---

[305] Isto, 45, prim. 5, dok. 11.

[306] Isto, 389, dok. 162.

[307] Isto, 470 s, dok. 197.

ili preko sabirnih logora na Mokrecu i u blizini Kureščeka.[308]

Roboti je pravilno ocenio opasnost koju je po južnu železnicu počela da pretstavlja sve veća aktivnost Krimskog bataljona. Ta je železnica pretstavljala za Italiju saobraćajnu liniju od životnog značaja. Posledica ove Robotijeve pravilne ocene bila je prva italijanska vojna akcija protiv Krimskog bataljona koja je trajala od 6 do 29 oktobra 1941.

Već je rečeno da je Roboti u svom delovanju imao vezane ruke i da je bio zavisan od visokog komesara. Pomenute su dve policiske akcije čišćenja za koje je general morao da stavi na raspolaganje vojnike i oficire, a izvodila ih je kvestura. Bilo je već reči i o izvanrednoj upornosti Robotija koji je u borbi protiv Graciolijeve taktike izdejstvovao preko svojih pretpostavljenih više oštrih okupacionih uredaba u Ljubljanskoj pokrajini. Kad je Roboti na svoju ruku otpočeo prvu veliku operaciju čišćenja (»veliko čišćenje«) u Ljubljanskoj pokrajini, sutradan mu je komandant 2 armije general Roata poručio da na opasnijim i nesigurnim područjima treba početi sa izvođenjem sistematskih operacija da bi se konačno uništila žarišta prevratnika.[309] Međutim, Roboti je otpočeo ofanzivu dan ranije, »na osnovu dublje procene situacije«.

U izveštaju po završenoj operaciji čišćenja Roboti kaže da je Krimski bataljon, ili operativna rukovodeća grupa — kako ga on naziva, razmestio svoj štab po gusto pošumljenim brdima (Krim, Kamenica, Mokrec) koja sa gornjom dolinom r. Iške pretstavlja nepristupačnu tvrđavu. Na pitanje zašto je bataljon izabrao svoju bazu na tom području, Roboti je odgovorio: 1) Usled blizine Ljubljane (»te je tako sigurnija veza sa rukovodećim organima, da bi se što lakše dobili borci koje većim delom može da obezbedi grad i okolina i da bi se dobijala hrana putem jake turističke aktivnosti«). Roboti je, dakle, tačno pogodio i bio od strane svojih konfidenata i obaveštajne službe dobro informisan o situaciji. 2) Zbog mogućnosti

---

[308] Isto, 124, prim. 3, dok. 54.
[309] AVI, fasc. 1, I.

da se partizani oslone na mnogobrojna naselja koja se nalaze na padinama tih brda i duž doline r. Iške. Kad je Roboti saznao za mesto i jačinu Krimskog bataljona odredio je potrebne snage za ofanzivu. Još pre nego što je odredio »operativne modalitete« on je, kako kaže, »preduzeo jednu svoju ličnu, stalnu i upornu akciju da bi svim trupama ukazao na potrebu da se ne zavaravaju u pogledu duševnog stanja većeg dela ovog stanovništva, koje je nama tendenciozno naklonjeno i koje je u ovom razbojničkom načinu sprovođenja ustaničke aktivnosti videlo i vidi da se ponovo javlja mogućnost ozbiljne prepreke našoj okupaciji. . . Ta je moja akcija bila potrebna da bi se pobedila i preobrazila neizlečiva dobrodušnost naših vojnika koje uvek rukovodi duševna dobrota rase«.

Interesantan je Robotijev operaciski plan koji je, prema njegovim rečima, obuhvatao dve stvari: 1) »zauzeti centralno zborno mesto da bi se moglo pogoditi središte neprijateljskog organizma, izbaciti ga iz njegovog skloništa i onemogućiti mu da uspostavi polazne baze za svoju zločinačku aktivnost i 2) imati na domaku ruke, u raznim garnizonima zone koja se graniči planinskim masivom, grupe snaga, spremne na automobilima, koje bi se mogle hitno koncentrisati tamo gde bi se primetila akcija ustanika«. Robotijev plan obuhvata, dakle, dve stvari: uništenje partizanske osnovice time što će se pročešljati ceo teren na kome se nalaze partizani — i jednovremeno u neposrednoj blizini partizanskog područja improvizovati mnogobrojne posade koje će biti u stanju da odmah dejstvuju tamo gde bi se partizani pojavili. Za ostvarenje tog plana Roboti određuje 2 bataljon 1 puka divizije »Granatijeri di Sardenja« koji je imao, »podeljen na jedinice jačine najmanje do jednog voda, da stalno pretražuje teren i proteruje ustanike«. Za improvizovane posade stvorio je posebne manevarske jedinice koje je naoružao automatskim oružjem i bombama i snabdeo ih dovoljnim brojem motornih vozila. Kad je Roboti to pripremio, čekao je samo još na trenutak kada će od konfidenata i obaveštajne službe saznati za tačno mesto zadržavanja partizana.

Tok ofanzive je bio sledeći: 6 oktobra se rasporedio 2 bataljon grenadira u rejone Škrilje — Golo, a 7 oktobra

je podeljen na vodove, pročešljao područje Mokrec — Malinjek — k 939 — k 982, gde je otkrio 6 baraka koje su služile za smeštaj prvobitne Mokreške čete. Roboti kaže da su te barake bile obezbeđene osmatračnicama i zaklonima za automatsko oružje. U toku ovog čišćenja otkrili su Italijani i šumski telefon za koji su sumnjali da služi partizanima. Posle tih uspeha Roboti je počeo da ostvaruje drugi deo svog plana ofanzive. Na području Mokreca i Kureščeka postavio je brojne zasede, računajući da će planinarska kuća namamiti partizane, i naredio da se na liniji Mokrec — Turjak prisluškuju telefonski razgovori. Ovo je, prema Robotijevom mišljenju, dalo sledeće rezultate: uhvaćeni su telefonski razgovori o vojnim aktivnostima te je 14 oktobra došlo do sukoba kod Zapotoka gde su pala 2 partizana, dok je uhvaćeno 20 osoba, od kojih je 8 predato ratnom sudu 2 armije kao članovi partizanskih jedinica, 9 zato što su im pomagali, a 3 su osobe puštene jer ih ništa nije teretilo. Kod Zapotoka su se Italijani sukobili sa Robskom četom, koja se zatim povukla na Mokrec.

Iz ovoga se vidi da se Roboti upravljao tačno prema svom planu ofanzive: pročešljao je područje na kome su se zadržavali partizani, a zatim je na ivicama mokrečkih šuma improvizovao zasede koje su čekale pojavu partizana. To je bila interesantna taktika i ona se suštinski razlikovala od nemačke. Ali to je bio prvi i poslednji Robotijev pokušaj takve vrste.

Posle borbe kod Zapotoka Roboti je odredio 20 oktobar za početak druge faze čišćenja, te je naredio da se zauzme logor o kome je dobio podatke od jednog partizanskog izdajnika. Tu Roboti misli na glavno partizansko logorište u Zali.[310] U međuvremenu se desilo nešto što Roboti nije očekivao: dok je vršio čišćenje i stajao u zasedi pod Mokrecom, Krimski je bataljon pripremao veliku akciju na Lož i Bezuljak kod Cerknice, što je potpuno poremetilo Robotijeve ofanzivne planove te je morao nabrzinu stvarati nove.

Glavni štab je u duhu već pomenutog citata druga Kardelja bezuslovno tražio opsežnije vojne akcije i u

---

[310] Zbornik VI/1, 431—440, dok. 184.

Ljubljanskoj pokrajini jer takvih dotada — sa izuzetkom neuspelog napada na Turjak — nije bilo. Glavni štab je reorganizovao štab Krimskog bataljona, postavivši potpuno nov štab koji je ubrzo počeo sa pripremama, ali se nije mogao odlučiti šta da napadne. Drug Daki piše u svojim memoarima[311] da se štab najpre odlučio za napad na veliko italijansko skladište municije u selu Klanec, ali ta akcija nije uspela. Zato je počeo pripremati akciju na borovnički železnički vijadukt, ali je partizana opet bilo nedovoljno, a italijanske posade koje su čuvale most bile su suviše jake. Konačno se štab odlučio za napad na Lož i Bezuljak. Zato je bataljon podeljen na dva polubataljona. Prvi (Loška, Robska i Preserska četa) napao je Lož, a drugi (Borovniška četa) Bezuljak. U napadu na Lož učestvovalo je 59 (49) partizana, naoružanih sa 4—6 puškomitraljeza, dok je italijanska posada brojala 62 čoveka. U pitanju je interesantan primer gde su snage bile približno jednake, ali su u pogledu zemljišta Italijani svakako imali prednost.

Prvi polubataljon, podeljen na grupe, napao je 19 oktobra u 17.30 časova 156 bateriju graničara iz 17 armiske artiljeriske grupe i mesta gde su se Italijani u Ložu zadržavali: oficirsku menzu, poštu, stanove ljudstva baterije, kancelariju baterije i konjušnice. Prema detaljnom Robotijevom opisu, tok napada je bio sledeći: u trpezarije oficirske menze bili su prikupljeni na večeri svi oficiri, osim komandira baterije, kapetana Pivotija, koji je sa ženom i dve kćeri bio u šetnji. Kad je oko 15 partizana otpočelo napad, oficiri su potrčali na gornji sprat, odakle su odgovorili vatrom. Posle kratkog vremena stigla im je pomoć i partizani su bili odbačeni. U stanovima ljudstva baterije, gde su partizani bacili nekoliko bombi, nalazilo se oko 20 ljudi koji su napadače odbili vatrom. Partizani su ubacili bombe i u prostoriju pošte gde su ranjena 2 italijanska telefonista, a zatim su poštu zauzeli, odveli 3 zarobljenika, a ranjene ostavili. Kod konjušnice su naišli na kapetana, njegovu porodicu i jednog vojnika. Porodicu su ostavili, a kapetana i vojnika zarobili i odveli. Prve pucnjeve iz Loža čuo je u obližnjem Starom Trgu komandant uporišta potpukovnik Ruiz, koji je na-

[311] Borec II. 24 s.

brzinu sakupio 15 vojnika i s njima kamionom otišao da vidi šta se tamo dešava. U blizini Loža upao je kamion u partizansku zasedu u kojoj je teško ranjen potpukovnik i još 10 vojnika. Situacija je spasena tek kad je stigla veća vojnička pomoć iz Starog Trga. Roboti kaže da je napad bio odlično organizovan, a cilj mu je bio da potpuno uništi posadu »na način koji je karakterističan za četničke akcije, iznenadan, kratak i žestok«. On navodi da je napad svih pet grupa počeo istovremeno, pominjući i zasedu koja je imala da spreči dolazak pojačanja od najbliže italijanske posade.[312]

Napad na Lož trajao je oko 40 minuta, i prema partizanskim i italijanskim izvorima, bio je doduše nedovršen, ali je imao velikog odjeka. Na italijanskoj je strani bilo 16 lako, 2 teško ranjena i 7 zarobljenih (među kojima i komandir baterije), a partizani su imali 3 mrtva i 5 ranjenih.[313]

Istovremeno, noću 19/20 oktobra, drugi polubataljon je napao i bacio u vazduh slagalište eksploziva u Bezuljku koji je čuvala 112 inžinjeriska četa. Napad je trajao 10 minuta i o njemu Roboti kaže da je bio dobro pripremljen i »... ustanici komunisti morali su biti u velikom broju pošto su dejstvovali skoro istovremeno bez pogreške protiv: kapetana, komandira čete, u njegovom stanu; komande čete; stana podoficira; kuhinje; straže barutane; dva mala stana za vojnike, gde je bilo smešteno u jednom 10 i u drugom 8 vojnika ...«.[314] Prema sopstvenim podacima, Italijani su imali u Bezuljku 3 mrtva i 7 ranjenih.

Vest o ovim napadima pronela se kao munja te je poremetila produžetak Robotijeve ofanzive. 20 oktobra je Roboti naredio da se predviđena akcija u Iškom Vintgaru produži ali je sve improvizovane zasede brzo prebacio iz rejona Mokreca prema Bezuljku i Ložu sa zadatkom da budu neprekidno spremne da potraže i unište ustanike

---

[312] Zbornik VI/1 413—418, dok. 175.

[313] Iztok Žagar, Napad na Lož 1941 — prva velika partizanska akcija, Ljudska pravica 27 IV 1946. — Stane Semič-Daki, Zapiski iz napada na Lož, Slov. por. 19 X 1947. — Janko Jarc, Partizanski napad na italijansko posadko v Ložu 19 oktobra 1941, Ljud. prav. 19 X 1947.

[314] Zbornik VI/1 419—421, dok. 176.

ako bi pokušali da se vrate u svoju bazu, da zatvore put prema severu i na svaki način oslobode zarobljenike. Jasno je da Roboti u momentu kad je izdao naređenje nije još znao kuda je krenuo polubataljon sa zarobljenicima. Zato je predviđao da će se vratiti u svoju staru bazu na Mokrec i Iški Vintgar te je naredio da se produži ofanziva prema Iškom Vintgaru. Tako bi jedinice koje bi čistile Iški Vintgar istovremeno stvarale branu prema kojoj bi partizane potiskivale manevarske snage od Loža i Bezuljka. Tek kada ga je ljubljanski kvestor obavestio 21 oktobra uveče da se u okolini Loškog Potoka pojavilo oko 100 partizana, Roboti je napustio svoj plan, jer su se partizani povukli na drugu stranu, a ne na onu na koju je on računao. On nikako nije mogao da zna da su tih »100 partizana« ustvari samo polubataljon od Loža, a ne i onaj od Bezuljka. Roboti je tada mislio da se svi partizani nalaze negde u okolini Loškog Potoka, pa je izradio plan opkoljavanja koji je trebao da izvedu 2 bataljon 1 puka divizije »Granatijeri di Sardenja«, 2 puk iste divizije i 4 bataljon crnih košulja. Sa tim je snagama okružio 22 oktobra prostoriju Stari Trg kod Loža — Draga — Gotenica — Grčarice — Ribnica — Sodražica — Topol — Stari Trg i odmah počeo stezati obruč. Već 25 oktobra obruč je sužen na liniju Travnik — Draga — Grčarice — Ribnica — Sodražica — Mali Log — Travnik , 26 oktobra na liniju Travnik — Draga — Glažuta — Jelenov Žleb — Travna Gora — Mali Log — Travnik, a 27 oktobra je sužen i južni deo obruča od Travnika na Jelenov Žleb. Na taj je način preduzeto temeljito opkoljavanje polubataljona od Loža, dok je polubataljon od Bezuljka ostao van obruča, te se bez teškoća povukao natrag prema Zali i Mokrecu.

Polubataljon od Loža povukao se najpre na Knežju Njivu, a odatle na Racnu Goru. Kada su partizani, koji su još uvek vodili sa sobom zarobljenike, primetili veće italijanske pokrete po Loškoj Dolini, povukli su se još dublje, na Petelinov Vrh. Tu je pao veliki sneg i polubataljon je bio prinuđen da se povuče u krajeve koji su bili bliže selima. Zato se noću 22/23 oktobra uputio preko Loškog Potoka i Belih Voda u šumarske kolibe na Debelom Vrhu. Pored toga što je objuženi sneg bio dubok

čitav metar, počeo se osećati i nedostatak hrane i sve jači pritisak italijanskog okruženja. O svemu tome veoma dobro i detaljno piše Daki u svojim memoarima. Šta o tome kažu Italijani? Oni su se prvi put sukobili sa partizanima 23 oktobra kod Belih Voda i Drage gde je 1 partizan pao, 3 bila ranjena, a 5 zarobljeno. 25 oktobra Italijani su zaposeli Dragu i sukobili se sa partizanima na Debelom Vrhu gde su pala 2 partizana, 3 bila ranjena i 13 zarobljeno. Tu je bilo oslobođeno i 7 Italijana — zarobljenika. Kod Mikličeve vile u Dragi zarobljeno je 26 oktobra još 8 partizana. U tim borbama i onima koje Italijani ne pominju palo je 13 partizana, 10 je ranjeno, a 44 zarobljeno.[315] Daki piše povodom ove, svakako velike, katastrofe polubataljona: »Svega skupa nas je ostalo iz logorišta na Debelom Vrhu još 19 drugova. Ostali su bili većinom zarobljeni ili ubijeni«.[316] Ta se grupa zatim uz velike napore probijala po dubokom snegu i preko velikih šuma, pokušavajući da stigne u Ribničku dolinu. Daki o tome piše: »Pokret je bio dosta težak, tako da smo se svakog sata odmarali na samom snegu... Tako je trajao sav taj marš dva dana i dve noći«. Zatim su partizani još jednom prenoćili u šumi, zakopali oružje i podelili se u dve grupe od kojih je jedna otišla prema Ribnici, a druga prema Sodražici, odakle su se obe vratile vozom u Ljubljanu. Izneto je već kako je o tome izveštavao Roboti.

Roboti je potpuno pravilno napisao: »Akcija mojih trupa je postigla cilj da uništi, ili bar isključi grupu koja je prvo otkrivena u zoni Krim, a zatim gonjena i opkoljena u zoni Debeli Vrh. Ipak ne krijem da će ona, sa ponekim elementima koji su izbegli uništenje i sa kadrom i pristalicama kojima je centrala iz Ljubljane široko snabdeva, moći sigurno da se obnovi, da bi u istim mestima ili u drugoj zoni nastavila svoju aktivnost«.[317]

Ovoj italijanskoj operaciji čišćenja treba dodati i jednodnevnu akciju koju su 28 oktobra izvršili 2 bataljon 1 puka grenadira, 3 bataljon crnih košulja i 2 hemiski bataljon na području Šmarje — Škofljica, gde su Itali-

---

[315] Isto, 436—439, dok. 184.
[316] Borec II, 45.
[317] Zbornik VI/1 440, dok. 184.

jani popalili mnogo kuća i poljoprivrednih zgrada, i jednodnevnu akciju od 29 oktobra na Osredek više Zale gde je došlo do sudara sa Borovniškom četom kojom je prilikom palo 6 partizana.

Od ostalih jedinica u Ljubljanskoj pokrajini bila je u to vreme aktivna i Belokranjska partizanska grupa koja je 6 septembra na putu Črnomelj — Griblje ubila 2 Italijana, a 3 ranila.[318]

4. Akcije Osvobodilne fronte u Zasavju povodom iseljavanja

Šef civilne uprave u Donjoj Štajerskoj izdao je 20 oktobra 1941 naredbu prema kojoj će se Zasavje iseliti »iz državno-političkih razloga«. Poznato je da je Hitler odlučio da tamo naseli Nemce iz Kočevja. Prema toj naredbi, trebalo je da se iz Brežičkog sreza isele svi Slovenci sa prostorije južno od Save koja obuhvata opštine: Boštanj, Studenec, Bučka, Raka, Leskovec, Krško (južno od Save), Cerklje, Čatež i Velika Dolina, i severno od Save opštine: Dobova, Brežice, Kapele, Bizeljsko, Artiče, Sv. Peter i Globoko, izuzimajući Blatno, Krško (severno od Save), Pleterje, Anovec, Sremič i nekoliko sela iz opština Kozje i Laško; iz Trbovljanskog sreza iseliće se svi Slovenci sa prostorije južno od Save koja obuhvata opštine: Radeče, Št. Janž, Št. Jurij pod Kumom, Dole i Polšnik. Naredbom se predviđa da će se stanovništvo preseliti u Rajh.[319]

U pitanju je, dakle, izvođenje treće etape velikog nemačkog plana iseljavanja o kome je već bilo reči. Pod utiskom savetovanja sa Komandantima glavnih štabova i drugim rukovodiocima NOB jugoslovenskih naroda u Stolicama, CK KPS hteo je da na ovu Iberajterovu naredbu odgovori opštim narodnim ustankom u Zasavju, koji bi trebalo da otpočne i rasplamsa se sasređenim akcijama partizanskih jedinica. *Slovenski poročevalec* donosi 1 novembra proglas u kome se kaže: »Slovenci!

---

[318] Isto, 368, dok. 154.
[319] VAZSt 48 od 25 X 1941.

Jedini spas od preseljavanja i od terora bestijalnih porobljivača jeste oružani otpor... Gde god budu hteli da nas preseljavaju, gde god budu hteli da izvode prema nama represalije, svuda im se oduprimo!... Partizani!... Samo vaša ofanzivna akcija može zagarantovati opstanak ugroženom slovenačkom življu... Slovenci neposredno ugroženih krajeva! Odmah formirajte narodnu zaštitu... naoružajte se svim što imate pri ruci. Odmah stupite u akciju i ne čekajte napad!«[320] Poznat je još jedan proglas OF koji još odlučnije poziva stanovništvo Zasavja kome preti preseljenje: »Ne dozvolite da vas presele! Branimo svoju imovinu i zemlju... Vreme je da se prihvatimo oružja. Naoružajmo se svim što nam dođe u ruke: puškama, bombama, lopatama, vilama i pijucima. Ujedinimo se po više sela u odbranu... U borbu slavni potomci Matije Gupca, k oružju!«[321]

Osnovni cilj političke propagande CK KPS je, dakle, jasan: odupreti se i ne dozvoliti preseljenje. Toj političkoj pripremi trebale bi da doprinesu svoj udeo i partizanske jedinice, služeći kao primer šta može da učini naoružani slovenački narod. Zato je Glavni štab pripremio plan koncentracije većeg dela slovenačkih partizanskih jedinica na prostoriji koja je trebala da bude iseljena — da bi uspešnim akcijama doprineo buđenju ustaničke svesti kod stanovništva određenog za iseljenje. Prema tom planu, u Zasavju bi se prikupile sledeće jedinice: 1 štajerski bataljon koji bi se iz okoline Šoštnja prebacio u severni deo prostorije određene za iseljavanje; njemu bi trebale da se priključe: Brežiška četa koja je formirana početkom oktobra u okolini Brežica; dolenjske partizanske jedinice: Novomeška i Belokranjska partizanska grupa, Grosupeljska (Stiška) i Mokronoška četa, koja je formirana početkom septembra u dolini Mirne. Od dolenjskih jedinica obrazovao bi se Dolenjski bataljon koji bi operisao u južnom delu prostorije određene za iseljavanje. 1 štajerskom bataljonu priključila bi se još Radomeljska četa iz Kamniškog bataljona, ali je ona —

---

[320] Zbornik VI/1 130 s, dok. 59.
[321] Zgodovinski časopis V, 91.

kao što je već izneto — bila potpuno uništena na Golčaju kad je krenula da se priključi 1 štajerskom bataljonu. Dolenjskom bataljonu trebao je da se pripoji i deo Borovniške čete iz Krimskog bataljona.

Ova široko zamišljena akcija CK KPS nije donela očekivane rezultate. Velik i intenzivan politički rad nije podigao Zasavje na ustanak jer je hitlerovska demagogija ostavila tamo vidan trag. Ni koncentracija slovenačkih partizanskih snaga uglavnom nije uspela i to iz dva osnovna razloga: 1) zbog teških, nepovoljnih vremenskih i zemljišnih prilika (rano je pao dubok sneg) i velike udaljenosti nekih jedinica od mesta prikupljanja, i 2) zbog neumoljive i dosledne rešenosti okupatora da razbije svako veće partizansko prikupljanje i svaku jedinicu. Već na ovom mestu može se kazati da su u određeni rejon za prikupljanje Dolenjskog bataljona stigle samo Novomeška grupa i Mokronoška četa.

Mokronoška četa zadržala se u okolini Mokronoga od svog formiranja. Sredinom oktobra otišlo je iz čete 5 boraca sa Milanom Majcenom prema Št. Janžu na teritoriju okupiranu od Nemaca da bi na prostoriji određenoj za iseljenje mobilisali što više partizana-dobrovoljaca. U nekoj kući kod Tržišča (Murence) napali su nemački graničari 28 oktobra oko 16 časova Majcena i Janeza Mevželja i pobili ih 29 oktobra posle 18-časovne borbe.[322] Ostali borci Majcenove grupe i Mokronoške čete došli su na mesto prikupljanja na Otavnik.

Novomeška grupa logorovala je krajem oktobra na Brezovoj Rebri nad Stražom kod Toplica, a noću 29/30 oktobra otišla je prema Šmarjeti gde joj se priključila i grupa NZ koja je bila mobilisana radi učešća u akciji na prostoriji predviđenoj za iseljavanje. Kod Šmarjete trebali su Novomeštani da se sastanu sa Belokranjskom grupom. Pošto ove nije bilo, otišli su sami na Otavnik i sastali se sa Mokronoškom četom.

Deo belokrajinskih partizana otišao je 29 oktobra prema mestu prikupljanja od Miklarja preko Stražnjeg Vrha, Rodina, Kota i Semiškog tunela, gde su mu se priključile Semiška, Gradaška i Metliška grupa tako da je

---

[322] Zbornik VI/1 135, prim. 1, dok. 62.

Belokranjska grupa brojala ukupno 29 boraca. Grupa je prenoćila u Gornjim Lazama, odakle je preko Radohe otišla u Podgrad. Odatle je 1 novembra krenula preko Teške Vode i Velikog Oreheka do zamka Otočca, kod Št. Petera (blizu Novog Mesta). Pošto je pao dubok sneg, komandant se odlučio na povratak i grupa je 1/2 novembra prenoćila u Podgradu, a sledeće noći u Gornjim Lazama. Tu je Belokranjsku grupu zadesila teška nesreća. Ne znajući da ih gone jedinice 24 puka divizije »Izonco«, partizani su bili iznenada napadnuti.[323] Italijani su se prilikom gonjenja Belokranjske čete podelili na tri dela: prvi je zatvorio pravac Vinja Vas — Dolž kako bi partizanima zaprečio put na Gorjance; drugi je tragao za partizanima u pravcu Stopiče — Dolž, a treći je prodro u Pravcu Hrušica — Gaberje, kako bi presekao partizanima put ako bi se hteli povući prema Tolstom Vrhu.

Partizani su došli u Gornje Laze 2 novembra uveče gde su prenoćili, i to jedan deo na seniku, a drugi u nekoj kući (celokupno naoružanje ostalo je kod onih koji su noćili u kući). Tog dana su Italijani došli u dodir s partizanima u blizini Teške Vode i pratili ih sve do Radohe, gde su izgubili dodir sa njima te su odlučili da tu prenoće. Međutim, pošto su ih dva izdajnika izvestila da su partizani na Gornjim Lazama, Italijani su počeli da nadiru prema tom selu, gde je u 21.30 došlo do oštre borbe u kojoj je od 29 partizana ostalo živih samo 8, dok su Italijani imali 2 mrtva.

Na Otavniku je od Mokronoške čete i Novomeške grupe formiran odred koji je brojao 31 borca i bio pod neposrednom komandom članova Glavnog štaba. Odred se odlučio za napad na Bučku gde se nalazila nemačka posada i njihovi zatvori. Podelivši se na tri desetine, on je danju prešao nemačko-italijansku granicu. Noću 1/2 novembra napao je Bučku.[324] Posle teške borbe u kojoj je bilo žrtava sa obe strane, partizani su se povukli u

---

[323] AVI, fasc. 21B. — Janko Jarc, Krvava tragedija na Gorenjih Lazah, Borec 1954, 252—256.

[324] Borec 1953, 350. — 29 oktober — praznik Novega Mesta, Dolenjski list 23 X 1953.

Ljubljansku pokrajinu.[325] Na ovaj napad snažno su reagovali i Nemci i Italijani. Iz istorije divizije »Izonco«[326] vidi se da su Italijani reagovali 1 novembra, što bi moglo da znači da se možda već 1 novembra vodila borba i za Bučku. Istorija navodi da je ta italijanska »policiska operacija« bila u toku 1, 2 i 3 novembra južno od Novog Mesta prava vojna operacija protiv »snažne komunističke grupe u jugoslovenskim uniformama, naoružane brojnim automatskim oružjem«. Hroničar tu očigledno misli na Belokranjsku grupu koja je prilikom marša ka mestu prikupljanja (29, 30, 31 oktobra, 1 i 2 novembra) slučajno naletela na ovu italijansku operaciju koja se za nju tako porazno završila. U hronici dalje stoji da je divizija »Izonco« učestvovala 1, 2 i 3 novembra i u nemačkom čišćenju na prostoriji između Tržišča i Bučke. Ovi se podaci slažu sa partizanskim izvorima. Rečeno je već da se odred koji je napao Bučku povukao najpre u Ljubljansku pokrajinu, ali je tom prilikom naleteo na italijansku hajku. Tada je jedva uspeo da izmanevruje kombinovanu italijansko-nemačku hajku na prostoriji Moravče — Litija — Kum — Št. Rupert, ali je 14 novembra bio napadnut od Italijana na Moraviškoj Gori. Odatle se odred prebacio na područje Mokronoga, gde se zatim kao Mokronoška četa priključio 15 decembra novoformiranom 2 štajerskom bataljonu.[327]

Treba još videti t.zv. *Brežiški marš* 1 štajerskog bataljona koji je prema naređenju Glavnog štaba zajedno sa Brežiškom četom morao da preduzme akcije na severnom delu prostorije određene za iseljenje. Ovaj je bataljon, pod komandom Franca Rozmana-Staneta, krenuo na put noću 27/28 oktobra iz Griža kod Celja. Kolona je išla desnom obalom Savinje, a kod Petrovča je prešla preko mosta na levu i produžila preko Leveca do Joštovog mlina na Ložnici. Odatle je bataljon pošao u pravcu Ostrožno — Šmarjeta — Ljubečno — Bovše gde se neko vreme odmarao, a potom je krenuo za Dobje i Razgor

[325] Zbornik VI/1 135, prim. 1, dok. 62 i str. 136, prim. 2, dok. 63.

[326] Cenni storici sulla partepazione all attuale guerra della divisione di fanteria »Isonzo«, AVI, fasc. 32B.

[327] Zbornik VI/1 135, prim. 1, dok. 62.

u kome se zadržao u toku dana. Noću 30/31 oktobra krenuo je iz Razgora u pravcu Hotunje i prešavši preko druma kod Ponikve, Zg. Selca, preko pruge Maribor — Celje, zatim preko pruge Grobelno — Šmarje, stigao je na Javorje kod Slivnice i Sv. Helene. Tu je bataljon 1 novembra u ranim popodnevnim časovima bio opkoljen i napadnut; borba u kojoj je imao 4 mrtva trajala je sve do noći, kad mu je uspelo da se probije pravcem Babnja Gora — Volčje Jame. Odatle je nastavio put pravcem Dobrina — Lešično — vrh Pašenca, gde je 2 novembra zapao preko dana u visoki sneg i prenoćio u selu Log pod Pašencom. Tu je ostao i u toku 3 novembra. Tog dana uveče bataljon se uputio preko Bohora pravcem: Glažuta — Manga — Golobinjek pri Planini, gde su ga Nemci napali u toku dana 4 novembra, usled čega se povukao pravcem Visoče — Poljane — Marof pri Jurkloštru. Tu je oko 15 časova prešao drum Jurklošter — Planina i otišao na Voluš. Pri prelazu preko druma došlo je do sukoba sa kolonom kamiona nemačke policije u kome je pao jedan partizan. Sa Voluške Gore bataljon se uputio pravcem Globoko — Brodnice i noću 4/5 novembra stigao u selo Lože pod Sv. Miklavžem, gde se odmorio. Posle odmora prešao je prugu Zidani Most — Celje i uputio se pravcem Kozjica — Gorice — Sv. Jedert — Prahe, gde je stigao 5 novembra u 7 časova izjutra i ostao do 6 novembra uveče. Noću se bataljon prebacio preko prelaza između Golca i Baba na Zg. Rečicu — Zagreben — Zabukovicu u Griže, dakle, baš tamo odakle je pošao prema Brežicama do kojih nije mogao stići.

Posle povratka, 1 štajerskom bataljonu nije preostalo gotovo ništa drugo nego da se podeli da bi mogao prezimiti. To što nije bio razbijen pretstavljalo je uspeh u uslovima kakvi su tada postojali u Štajerskoj usled stalnog progona od strane Nemaca. On se podelio na 7 grupa koje su otišle u razna mesta da prezime. Prethodno je bio dogovoren način međusobnog održavanja kurirske veze. Prva je grupa otišla u Čeče (lokalni naziv za uzvišicu pod Mrzlicom kod Trbovlja), druga u Št. Andraž pri Polzeli, treća u okolini Izlaka, četvrta (Pohorska) na Ruše, peta u blizini Št. Pavela pri Preboldu, šesta (Šaleška) u Šalešku Dolinu i sedma na područje Mrzlice. Treba naglasiti da

je bataljon imao zadatak da prezimi, ali i da se opet prikupi čim nastanu povoljnije vremenske prilike i da počne sa izvođenjem akcija. Komandant bataljona Stane otišao je posle ove podele u Ljubljanu, a odatle sa uputstvom Glavnog štaba u Dolenjsko gde je počeo da formira novi, 2 štajerski bataljon.[328]

Ostaje još pitanje šta je bilo sa Brežiškom četom. U toku celog novembra ona je na prostoriji određenoj za iseljavanje izvodila manje akcije i uništavala sve što je moglo koristiti okupatoru, odnosno budućim naseljenicima, Nemcima iz Kočevja. Poznat je njen smeli napad na sud u Sevnici i oslobođenje zatvorenika. Sve te akcije detaljno navodi *Slovenski poročevalec* od 9 decembra 1941.[329] Jasno je da su Nemci i ovu četu pratili u stopu. Kad se sredinom novembra prebacila pored Rajhenburga na Veliki Kamen kod Potsrede i spremala sabotažu na rudnik Senovo, četa je 28 novembra 1941 napadnuta i uništena — što se vidi iz štabnih razgovora u Mariboru. Na tim razgovorima, koje su vodili vodeći nacisti 8 decembra 1941, govorilo se da je policija uspela da opkoli veliku grupu i uništi je (4 mrtva, 6 ranjenih).[330]

Na mesto prikupljanja dolenjskih partizanskih jedinica morao je da dođe i deo Borovniške čete koja je taj zadatak primila posle uspešnog napada na Bezuljak. Već je izneto da su je na Osredeku Italijani iznenadili i razbili. Ostatak čete priključio se kasnije bataljonu na Kožljeku.[331]

Kakav je bio opšti položaj u Sloveniji početkom rane zime 1941? Nema nikakve sumnje da je vojnički položaj bio veoma težak. Slovenačka partizanska vojska doživela je teške udarce. Razbijen je Krimski bataljon i Belokranjska grupa, a posle napada na Bučku raspalo se i dolenjsko prikupljanje partizana, odnosno Dolenjski bataljon. U Štajerskoj se podelio 1 štajerski bataljon, a uništene

[328] Stane Terčak, I. Štajerski bataljon v letu 1941, Celjski zbornik 1951, 131—138. — Brežiški pohod, Naše delo (Krško) 5 i 18 XII 1952. — Ludvik Zupanc-Ivo, Ob 10 obletnici brežiškega pohoda, Ljubljanski dnevnik 30 X — 3 XI 1951.

[329] Škerl, 214—215.

[330] DAM

[331] Zbornik VI/1 125, prim. 4, dok. 55.

su Brežiška i Radomeljska četa. Nemci i Italijani ispoljili su najodlučniju nameru da razbiju svako, makar i najmanje, prikupljanje partizanskih snaga i onemoguće svaku partizansku akciju. Čim su samo naslutili kakvo veće prikupljanje partizanskih snaga, oni su preduzimali odmah odlučne ofanzivne akcije. Pritom su sve više koristili konfidente, zbog čega je u Štajerskoj došlo do velikih provala sa teškim posledicama za Partiju, Frontu i partizanske jedinice.

Uprkos svim tim nepovoljnim okolnostima treba naglasiti da to nikako ne znači neko opadanje NOB u Sloveniji u to vreme. Mada je vojna situacija bila teška i mada je pao veliki broj prvih i najboljih partizanskih boraca, baš u to vreme ponovo su izrastali u Gorenjskom Cankarev, u Notranjskom Kožlješki i u Dolenjskom 2 štajerski bataljon. Čime to objasniti? Već je rečeno šta je u Sloveniji značila OF, ova velika sveslovenačka organizacija borbenog naroda kojom je rukovodio CK KPS. Ona je bila kičma i osnovica čitave borbe, a u to vreme ne samo što je ostala netaknuta, već se razvila do takvog stepena revolucionarnosti da je počela dobijati prve elemente nove narodne vlasti.

5. Razvoj Osvobodilne fronte i njen Vrhovni plenum (Slovenački narodnooslobodilački odbor)

Nikakva sila nije mogla da zaustavi razvoj OF ni u horizontalnom ni u vertikalnom smislu. Bez obzira na to što su je okupatori podelili, po čitavoj su Sloveniji rasle i razvijale se osnovne ćelije, — terenski odbori OF koji su na svojim područjima pretstavljali sve odlučniji i revolucionarniji faktor. Iz prvobitnih, isključivo borbeno organizaciskih formi i zadataka, oni su sve više prerastali u savršenije oblike, u organe vlasti. Neka nam za to posluži primer Ljubljane iz tog vremna. Novu je vlast u Ljubljani činilo tada 400 terenskih odbora OF. To je bila vlast kojoj se Ljubljana potčinjavala, vlast koja je već nosila u sebi prve elemente prave narodne vlasti.

Isto tako nesmetano razvijala se i vertikalna organizacija OF od Vrhovnog plenuma i okružnih, sreskih

(rejonskih) do terenskih odbora OF. Na ovom mestu interesantan je najpre vrh OF, Vrhovni plenum, koji su sačinjavali pretstavnici svih grupa uključenih u OF. Osim masovne i revolucionarne razgranatosti terenskih odbora OF, najlepši primer postanka i razvoja narodne vlasti za vreme NOB u Sloveniji pretstavlja baš razvoj Vrhovnog plenuma. O tome je drug Kidrič oštroumno napisao: »Iz masovnog narodnooslobodilačkog pokreta OF, po svom sadržaju stvarno demokratskog, uprkos okupacije i pod vlašću samih okupatora, rasli su elementi nove, narodne vlasti u Sloveniji. Ta je narodna vlast rasla i izrasla iz činjenice da je u oslobodilačkoj borbi učestvovao — narod i da su se u prvim redovima borile njegove osnovne narodne mase. Ukoliko su taj uzrast pratile odluke narodnooslobodilačkih organa, one su ga konstatovale i na toj osnovi ubrzavale i usmeravale njegov razvoj. Usled masovnosti OF, u uslovima narodnooslobodilačke borbe počeli su se politički forumi OF razvijati na elementaran način u organe narodne vlasti pod okupacijom«.[332] Prema toj Kidričevoj postavci, za početak i dalji razvoj narodne vlasti u Sloveniji bile su značajne sledeće okolnosti: 1) masovno učešće slovenačkih narodnih masa u oslobodilačkoj borbi; 2) okupacija; 3) odluke svih organa OF (od odluka Vrhovnog plenuma do odluka terenskih odbora OF). Ove odluke ne stvaraju pravo, već ga samo konstatuju. One registruju novo pravo koje je nastalo na terenu kod samih narodnih masa i tom registracijom i kodifikacijom čiste ga od svega onog što je štetno za dalju revoluciju i na taj način ubrzavaju njen razvoj i usmeravaju ga pravilnim putem. To je klasičan primer kako narodna vlast zaista nastaje i može nastajati samo odozdo naviše. Zato, dakle, nijedan organ voćstva OF ne postavlja neke zakonske norme sve dok inicijativa ne bi došla odozdo, bez obzira na to da li je ta inicijativa više ili manje razvijena, izgrađena i potpuna. Neka ovde posluže za primer odluke SNOO koje su delimično već pomenute: Odluka o zaštiti oslobodilačkog pokreta, Odluka o porezu i Zajmu slobode. Te su odluke donete tek ujesen 1941, a još pre toga su njihove zakonske osnove bile na terenu od strane

[332] Rukopis od jeseni 1944.

OF u tolikoj meri primenjivane, da je njihovo donošenje značilo samo kodifikaciju i usmeravanje narodne vlasti koja ih je u stvarnosti već sprovodila. To je svakako jedna od velikih osobenosti NOB u Sloveniji, osobenosti da narodne mase zaista počinju da pišu same svoje prvo narodno zakonodavstvo i to uprkos okupacije, i čak u uslovima okupacije.

Pogledajmo sada razvoj i rad Vrhovnog plenuma OF. Prvo njegovo zasedanje održano je verovatno 15 juna 1941, dakle, još u doba Protiimperijalistične fronte i pre nemačkog napada na Sovjetski Savez. O sadržaju tog prvog zasedanja nije mnogo poznato, ali je veoma verovatno da su na njemu izrađena »načela našeg oslobodilačkog boja«, koja je doneo »Slovenski poročevalec« u svom četvrtom broju.

Proglas drugog zasedanja Vrhovnog plenuma OF, koji je održan 28 jula 1941, bio je u suštini drukčiji. Datum se može utvrditi iz pisma druga Kardelja koje je 2 avgusta 1941 pisao drugu Titu[333] i u kome stoji: »U ponedeljak je bio plenum Osvobodilne fronte«. Prema tom pismu na plenumu su učestvovali komunisti, hrišćanski socijalisti, sokoli, nacionalisti mariborske grupe (grupa štajerskih emigranata), SDS, socijaldemokrati (»koji se potpuno stavljaju »na raspoloženje« Partiji!«), aktivni oficiri i kulturni radnici. Izvinili su se mačekovci (mladokmetijci), koji su inače bili u OF. Drug Kardelj piše dalje da su hrišćanski socijalisti okupili sve što je ostalo pozitivno od JRZ. Izvan OF ostala su voćstva JRZ i JNS koja sarađuju sa Italijanima, a istovremeno stvaraju svoju ilegalnu kontrarevolucionarnu organizaciju zamaskiranu demagoškim parolama. »Dakle, zaista bez pretjerivanja, u OF [je] većina slov. naroda. Autoritet Part. ogroman. Primljen: telegram — pozdrav Komitetu odbrane SSSR — Staljinu, telegram sovj. i engl. vladi sa odobrav.[anjem] pakta o uzaj. pomoći, proglas sa potpisom »Plenum Osvob. fr. slov. nar.« sa sadržinom u duhu naše linije, poziv na svenarodni nacionalni rat protiv

---

[333] Dedijer, *Josip Broz Tito* (prilozi za biografiju), Ljubljana 1953, 407 s. (Beograd 1953, 291 s. — Nap. red.). — Zbornik II/2 32 s, dok. 6.

okupatora na strani SSSR, na oružanu akciju protiv okupatora. Izvještaj kaže da je sve bilo primljeno sa oduševljenjem. Telegram hvali ne samo [odnos plenuma prema] borbi SSSR, nego i [prema pitanju] socijalizma. Saradnja u OF je zaista iskrena (ja sam sâm) bio na sast.[anku] sa svima i odabrani su dobri ljudi. Na plen.[umu] izabran »Radni komitet« OF u kome su: 2 naša, 1 hr. soc., 1 sok. i 1 kult.[urni] radn.[ik]. Inače su uslovi za rad odlični — sve protiv okupatora, svi nama pomažu.«

Radni komitet OF, kako ga pominje drug Kardelj, je ustvari IOOF koji je na drugom plenumu izabran poimenično. Proglas i oba telegrama doneo je »Slovenski poročevalec« 2 avgusta 1941, odmah u narednom broju posle plenuma.[334] Treba naglasiti da je drugi plenum održan već posle ustanka u Kamničkom srezu, posle početnih borbi svih ostalih jugoslovenskih naroda, sabotaža koje su već uspešno izvedene u Sloveniji i napada Molniške čete, što Kardelj u svom pismu izričito pominje, a to znači u vremenu kad su već po čitavoj Sloveniji bile organizovane prve partizanske jedinice i time na terenu izbila prva varnica otpora. Taj se otpor na terenu već jako osećao, a osetio ga je i okupator. Upravo taj je otpor i dao veći autoritet drugom zasedanju Vrhovnog plenuma od onog koji je imalo prvo zasedanje.

Da vidimo sada proglas koji se suštinski razlikuje od proglasa prvog plenuma. U ovome, koji je bio upućen slovenačkom narodu, kaže se, pored ostalog:

Istinska sloboda nije blago koje se može dobiti na poklon. Za slobodu se treba boriti. Naša porobljena braća u Srbiji, Crnoj Gori i Hercegovini već su počela borbu. Slovenački narod takođe prelazi u stvarni otpor protiv ugnjetača. Taj otpor treba osnažiti, proširiti i pretvoriti u opštenarodnu aktivnost. Parola »ni komadića gvožđa, ni trunke bilo kakvog materijala, ni mrvice hleba za okupatore« neka postane naša opštenarodna stvarnost. Okupatorima treba kidati nerve i razarati pozadinu svugde, na svakom njihovom koraku. Primer slovenačkih boraca koji su otišli u brda neka da potstreka za razvitak oslobodilačkog rata protiv ugnjetača, rata koji će slovenački narod voditi rame uz rame sa narodima Sovjetskog Saveza, sa engleskim narodom i sa svim porobljenim narodima Evrope... Osvobodilna fronta slovenačkog na-

[334] Škerl, 91—92.

roda, u kojoj učestvuju sve borbene grupe koje su željne slobode, bez obzira na političko ubeđenje i pogled na svet, i koja je danas legitimni pretstavnik slovenačkog naroda, poziva sve Slovence u borbu na oružani otpor.

U proglasu, dakle, nema više opštih organizaciskih parola i parola za udruživanje, već — poziv na oružanu borbu protiv okupatora, što je na terenu već počelo da se ostvaruje.

Vrhovni plenum uputio je dva telegrama. Prvi Državnom odboru odbrane — pretsedniku Staljinu, koji glasi: »Sa dubokim divljenjem pratimo junačka dela Sovjetske armije, njenog oružja i duha; verujemo da će ona slavno ispuniti svoju veliku istorisku misiju za oslobođenje naroda i spas evropske kulture i svesni smo da je temelj njene veličine poredak koji su stvorili Lenjin i Staljin. Pobeda je naša!« Drugi telegram sovjetskoj i britanskoj vladi glasi: »Sa dubokim zadovoljstvom pozdravljamo sklapanje Sovjetsko-britanskog vojnog pakta, u kome vidimo veliku garanciju za oslobođenje porobljenih naroda i za lepšu budućnost kulture i čovečanstva«.

Slovenski poročevalec zapisao je 13 septembra: »Osvobodilna fronta slovenačkog naroda danas se već čvrsto razgranala u slovenačkim narodnim masama. Njeni brojni terenski odbori koji se nezadrživo šire... garantuju Osvobodilnoj fronti značaj opštenarodnog pokreta koji se više ne može ni iskoreniti ni raspršati... Jedinstvo OF je danas najveće narodno jedinstvo.«[335] Iz tih reči može se dati zaključak koji odgovara tadanjem stanju: razvoj OF na terenu dostigao je do sredine septembra 1941 već takvu revolucionarnu fazu da se može stvarno govoriti o revolucionarnom skoku iz kvantiteta u kvalitet. Nekadašnji terenski odbori OF — osnovni politički organi i organi za ujedinjenje slovenačkog naroda — postaju organi vlasti. Odjek tog velikog revolucionarnog procesa na terenu jasno se vidi na trećem zasedanju Vrhovnog plenuma na kome su se 16 septembra 1941 sakupili pretstavnici 15 grupa (i još 2). Glavni referent na tom plenumu bio je Boris Kidrič. On je naglasio da je OF dobila već elemente vlasti, jer ljudi rade po njenim odlukama

[335] Isti, 125 s.

i plaćaju narodni porez. Na osnovu Kidričevog referata plenum se deklarisao kao Slovenački narodnooslobodilački odbor.[336] Tako imamo nov dokaz da tek postanak i razvoj narodne vlasti na terenu dovodi do kvalitativne promene u voćstvu OF. Vrhovni plenum OF dosadašnji najviši politički pretstavnik i organ za ujedinjenje slovenačkog naroda, pretvorio se u prvi najviši slovenački pretstavnički organ — SNOO.

Treće zasedanje Vrhovnog plenuma OF, odnosno, prvo zasedanje SNOO pretstavlja, dakle, značajan događaj u istoriji slovenačke revolucije. Samo zasedanje pokazuje da se narodna vlast na terenu već razvila i učvrstila u tolikoj meri da je nužno potreban i najviši sveslovenački organ vlasti: »U skladu sa snagom i zadacima slovenačkog oslobodilačkog pokreta, Vrhovni plenum OF slovenačkog naroda konstituisao se u SNOO«. Ova odluka Vrhovnog plenuma glasi: »Član 1) Vrhovni plenum OF slovenačkog naroda konstituiše se u SNOO. Član 2) SNOO za vreme oslobodilačke borbe jedini pretstavlja, zastupa, organizuje i vodi slovenački narod na čitavoj njegovoj teritoriji. Svako organizovanje slovenačkog naroda van okvira OF je u vreme tuđinske okupacije štetno po borbu za nacionalnu slobodu. Član 3) Ostvarujući slogu i jedinstvo naroda Jugoslavije, SNOO stupa u stalni savez sa jednakim pretstavnicima drugih naroda Jugoslavije.«

U toj odluci je još više nego u I i II programu OF naglašen jugoslovenski kontinuitet. Treba skrenuti pažnju na još jednu osobenost u razvitku narodne vlasti u Sloveniji, naime, na interesantnu dvojnost gde jedan te isti vrhovni ili bilo koji organ OF pretstavlja istovremeno i organ borbene i političke organizacije OF i organ vlasti. Ovu zanimljivu dvojnost u organima OF, koja je osnovana i potiče iz razvoja same OF, možemo pratiti dalje kroz celu NOB i još neko vreme posle oslobođenja — sve dotle dok je, u fazi prve izgradnje porušene domovine, bila još potrebna i nije kočila dalji revolucionaran razvitak. Specifičnost takvog razvitka OF je, dakle, u tome što se ona iz svenarodne političke borbene organizacije

---

[336] Isti, 301 s.

već ujesen 1941 počela razvijati i u organe narodne vlasti. Tako je svaki organ OF, od najnižeg (terenski odbor OF) do najvišeg (Vrhovni plenum OF), počeo da pretstavlja istovremeno i politički organ i organ narodne vlasti.

SNOO je na svom prvom zasedanju doneo i prve četiri odluke. Prva je odluka bila o uključivanju slovenačkih partizanskih četa u Narodnooslobodilačke partizanske odrede Jugoslavije (NOPOJ). U njenom se 1 članu predviđa da sve postojeće i buduće slovenačke partizanske čete obrazuju Slovenački vojnički zbor sa sopstvenom komandom. U drugom se članu kaže da Vojnički zbor slovenačkih partizanskih četa ulazi u sastav NOPOJ i operiše pod vrhovnom komandom Glavnog štaba NOPOJ.[337] Druga, već poznata odluka SNOO je odluka o zaštiti slovenačkog naroda i njegovog pokreta za oslobođenje i ujedinjenje.[338] Ovom se odlukom ne uvodi ništa novo već se samo utvrđuje i preciznije određuje i usmerava aktivnost VOS koja je ustvari počela još pre nje. Treća i četvrta odluka takođe su poznate; one regulišu ekonomsku bazu OF, dakle, sva ona dobrovoljna davanja koja su baš zbog masovne dobrovoljnosti postala obavezna.[339]

Slovenski poročevalec od 20 septembra 1941, govoreći o značaju osnivanja SNOO i njegovih prvih odluka, naglašava da to znači prvi korak ka uspostavljanju slovenačkog nacionalnog suvereniteta, »koji smo izgubili i koji hoćemo da sopstvenom oslobodilačkom borbom obnovimo u većoj snazi i sjaju nego ikad ranije«. Objavljivanje odluka je prvi znak slovenačke vlasti koja se sa sve većim autoritetom javlja u OF.[340] Treba pomenuti i pozdrav SNOO srpskim, hrvatskim i crnogorskim partizanima, u kome se izražava divljenje povodom samopregorne borbe protiv okupatora i poručuje im da su se njihovoj junačkoj borbi za slobodu priključile i slovenačke partizanske čete koje se sa puškom u ruci bore za zajedničke ciljeve.[341]

Septembarsko konstituisanje Vrhovnog plenuma OF u SNOO je, zbog demokratskih načela NOB, nužno izi-

---

[337] Isti, 131 s.
[338] Isti, 146—148.
[339] Isti, 148.
[340] Isti, 133. — Zbornik VI/1 77, dok. 29.
[341] Škerl, 133.

skivalo i demokratsku potvrdu. Postavlja se pitanje: kakva je forma demokratske potvrde bila u ono vreme moguéna? Činjenica je da se, usled okupatorskog terora i prvih početaka slovenačke kontrarevolucije, nisu mogle birati razne forme demokratske potvrde. Zato se rukovodstvo OF odlučilo za formu koja je u ondašnjim uslovima odgovarala demokratskim oblicima, te je rešilo da se potvrđivanje SNOO izvrši preko biranih delegata iz okružnih odbora OF, i to samo iz Ljubljanske pokrajine gde je masovni i organizaciski razvoj OF zaista bio svenarodan. Tako je došlo do zbora delegata okružnih odbora OF koji je održan u Ljubljani verovatno 12 oktobra 1941 i na kome je učestvovalo 25—28 delegata, što je za tadanje prilike svakako lep broj.[342] Prvi akt ovog zbora delegata bio je onaj kojim se potvrđuje konstituisanje SNOO. Delegati su jednoglasno izrazili »svoje zadovoljstvo što se Vrhovni plenum OF slovenačkog naroda konstituisao u SNOO, jer se time obrazovalo slovenačko narodno rukovodstvo«. Zbor delegata, kaže se tu, očekuje da će SNOO i njegov Izvršni odbor dosledno voditi borbu protiv okupatora pri čemu će uživati svu potporu svih odbora OF. U rezoluciji delegati jednoglasno pozdravljaju sve dotadašnje odluke SNOO i Izvršnog odbora i određuju tri osnovne dužnosti OF:

1) sakupljanje dobrovoljaca za partizane, organizovanje NZ, prikupljanje potreba za partizane, prikupljanje Narodnog poreza i Zajma slobode, širenje organizaciske mreže OF, nemilosrdna i dosledna borba protiv narodnih izdajnika, nedisciplinovanih elemenata, kolebljivaca i onih koji razbijaju jedinstvo discipline i organizacije;

2) uvođenje najčvršće narodne discipline i jedinstva i otstranjivanje svakog separatizma pojedinih grupa pri čemu treba obezbediti njihovu autonomnost;

3) isključivo pravo vršenja funkcija OF imaju odbori OF.

Zbor delegata poslao je pozdrav Glavnom štabu i pozdravio rezoluciju Sveslovenskog kongresa u Moskvi koji je održan 10 i 11 avgusta 1941.[343]

---

[342] Isti, 309.
[343] Isti, 158 s.

Posle ove demokratske potvrde SNOO-a, CK KPS je pošao korak dalje. Priređivanjem »masovnih plebiscita« (Kidrič) on je hteo da dokaže članovima OF i okupatorima, osnivačima slovenačke kontrarevolucije i sredinašima svih redova, da je samo OF istiniti i neopozivi gospodar na slovenačkoj zemlji. Prvi takav plebiscit raspisalo je rukovodstvo OF baš za 29 oktobar 1941 kao dan proslave kada je bilo svršeno sa robovanjem pod Austro-Ugarskom. Forma i izvođenje tog plebiscita klasičan su primer genijalnosti CK KPS. Zahtev koji je Partija preko OF uputila tog dana slovenačkom narodu po pitanju proslave bio je, s jedne strane, veoma prost i lako se izvodio, a sa druge, vanredno efektan. Po njemu se 29 oktobra između 19 i 20 časova nijedan Slovenac ne sme naći na ulici, u javnom lokalu, pozorištu ili bioskopu. Onoga ko bi tu naredbu prekršio, naglašava se u odluci, slovenački narod smatraće izdajnikom.[344] Zahtev je, dakle, minimalan i njegovo izvršenje nije izloženo nikakvoj teškoći niti teroru okupatora. Kakav je bio rezultat plebiscita vidi se iz saopštenja IOOF u kome, između ostalog, stoji: »29 oktobar je pravi istoriski granični kamen u slovenačkoj političkoj istoriji. Narod se zbio, snage su se oslobodile, sve se razvijalo u najčvršćoj disciplini. Čas ćutanja i tišine izveden je bio u potpunosti. Slovenački ljudi, kao celina, pokazali su da su sazreli i zaslužuju slobodu i političku samostalnost«.[345] Kako je izvršena proslava 29 oktobra u Ljubljani, opisuje »Slovenski poročevalec« od 1 novembra 1941: »U Ljubljani su bile istaknute velike nacionalne zastave na Magistratu, na železničkoj direkciji, na Gradu, na crkvi sv. Jožefa, na trnovskoj crkvi, na remizi, pred fabrikom duvana itd. Italijanski ugnjetači su bili iznenađeni velikom veštinom u tehnici izvođenja koja je nadmašila njihov teror. Ulice su bile pune slovenačkih zastava sa petokrakom antifašističkom zvezdom kao i poziva IOOF kojih je bilo rastureno oko 6.000. Po zidovima je bilo prepuno znakova OF. Srednje škole su se odlično ponele. Svaki razred umeo je da nađe svoj način proslave. Neki su je u 10 sati obavili ćutanjem od 2 mi-

---

[344] Isti, 165.

[345] Isti, 171. — Zbornik VI/1 128 s, dok. 57.

nuta i održavanjem prigodnih govora. Svuda po školama bili su natpisi i gomile letaka. Ljubljansko stanovništvo je prožimalo svečano i borbeno raspoloženje. U 19 sati je svuda zavladala tišina, svi su javni lokali ostali prazni... U 20 sati ulice su se ponovo napunile. OF je pokazala svoju moć«.[346]

1 novembra 1941 sastao se u Ljubljani Vrhovni plenum (SNOO) na svoje četvrto (drugo) zasedanje na kome je posle duge debate formulisan treći i konačan program OF, nazvan *Temeljne tačke OF*. Dva programa OF već su poznata. Tek kasno ujesen dobila je OF svoj konačni program, sadržan u 7 kratkih tačaka kojima su početkom 1942 dodate još 2. Naročito se oko treće tačke razvila tročasovna diskusija. Ta se tačka, naime, odnosi na jugoslovenski kontinuitet. Još na tom plenumu izgledalo je da će u OF ući t. zv. mlada JNS u celini i zato se voćstvo OF dugo vremena zabavilo njenim pretstavnikom, koji je zastupao jugoslovenski kontinuitet u tom smislu da se Jugoslavija posle pobede mora restaurirati onakva kakva se raspala 1941. OF nije na takav kontinuitet mogla pristati, ali je posledica te diskusije bila ipak ta da je treća tačka formulisana tako da se pri ulasku u OF ne može odbiti niko ko bi hteo da bude iskren, ali bi još bolovao od ideje potpune restauracije stare Jugoslavije.[347]

Temeljne tačke OF su:

1) Protiv okupatora treba voditi nemilosrdnu oružanu borbu.

2) Ta borba pretstavlja polaznu tačku oslobođenja i ujedinjenja svih Slovenaca.

3) Stojeći na stanovištu prirodne i sudbinske povezanosti jugoslovenskih naroda, OF ne priznaje podelu Jugoslavije i deluje svim snagama na slozi i jedinstvu naroda Jugoslavije. Ona istovremeno teži da se slovenski narodi povežu pod voćstvom velikog ruskog naroda, na osnovu prava svakog naroda na samoopredeljenje.

4) Oslobodilačkom borbom i aktiviranjem slovenačkih masa OF stvara nov slovenački narodni karakter. Slovenačke narodne mase koje se bore za svoja nacionalna

---

[346] Škerl, 177.
[347] Isti, 316 s.

i čovečja prava stvaraju nov lik aktivnog slovenačkog čoveka.

5) Sve grupe koje sarađuju u OF obavezale su se da će u međusobnim odnosima biti lojalne.

6) Posle narodnog oslobođenja, OF slovenačkog naroda kao celina preuzeće svu vlast na slovenačkoj zemlji.

7) Posle narodnog oslobođenja, OF će uvesti doslednu narodnu demokratiju. Sva pitanja koja prelaze okvir narodnog oslobođenja rešavaće se na dosledan narodno-demokratski način.[348]

Za Novu godinu objavili su IOOF i SNOO još dve tačke:

8) U skladu sa svečanim izjavama Čerčila, Ruzvelta i Staljina, sam slovenački narod odlučivaće posle nacionalnog oslobođenja o unutrašnjem uređenju ujedinjene Slovenije i o svojim spoljnim odnosima. OF će ovo elementarno pravo slovenačkog naroda sprovesti i braniti svim sredstvima.

9) Narodna vojska na slovenačkoj teritoriji raste iz slovenačkih narodnooslobodilačkih partizanskih četa i NZ u koje se pozivaju svi svesni Slovenci.[349]

Kad je novembra 1941 počela da izlazi *Osvobodilna fronta*, — centralni organ OF, bilo je u članku *Pol leta Osvobodilne fronte* podvučeno sledećih pet rezultata kao bilans šestomesečnog rada: 1) Slovenački narod dobio je svoje narodno rukovodstvo koje je priznato od masa i koje se oslanja na masovan narodni pokret i narodno jedinstvo. 2) OF je stvorila nov tip slovenačkog borca i političara i nov oblik slovenačke masovne borbe. Ona je postala izraz novog aktivnog slovenačkog duha koji je živa suprotnost tradicionalnom robovanju i živa garancija buduće slobode. 3) Iz oružane borbe jugoslovenskih naroda niče novo, narodno, zajedničkim žrtvama i zajedničkom bratskom krvlju, povezano shvatanje nacionalne zajednice jugoslovenskih naroda. 4) Ideja sveslovenskog jedinstva postala je ideja slovenačkih masa. 5) Ko na bilo koji način deluje protiv OF, koja ima korena u masama, nalazi se ili će se

---

[348] Isti, 179.

[349] Slov por. 1, 6 I 1942.

pre ili kasnije naći na nesumnjivim pozicijama naših narodnih neprijatelja.[350]

Novu plebiscitarnu akciju za OF izveo je CK KPS na dan bivšeg jugoslovenskog državnog praznika, 1 decembra 1941, ali je pritom naglasio da je sadržaj proslave 1 decembra sada potpuno drukčiji, u znaku duboke i borbene solidarnosti sa svojom braćom na jugu, u znaku zaoštravanja borbe protiv fašističkih ugnjetača. On je naveo da se 1 decembar, državni praznik Jugoslavije, proslavlja u tom smislu da se »u našoj slobodnoj budućnosti ne sme nikad više ponoviti stanje koje je ranijih godina narodima Jugoslavije i radnim slojevima sprečavalo da sa punom iskrenošću učestvuju u proslavi 1 decembra«. IOOF odredio je i ovog puta iste uslove za proslavu kao kod prve manifestacije.[351] I ova je proslava veoma dobro uspela. U izveštaju od 2 decembra 1941 IOOF kaže: »Na dan 1 decembra uhvatio je italijanske okupatore paničan strah koji je išao čak do preduzimanja postupaka sličnih ludilu, kad su se ulice Ljubljane u 19 sati prema odluci IOOF potpuno ispraznile. Uspela proslava 1 decembra i plebiscitarna praznina od 19 do 20 sati uveče značila je novu pobedu slovenačke narodne svesti, novu pobedu slovenačke narodne discipline, novu pobedu OF . . . Slovenački narod je pokazao da su odluke OF jedine odluke koje slovenačke narodne mase ispunjavaju svesno, bez odlaganja i smišljeno.«[352]

Istu akciju predvideo je IOOF i za 3 januar 1942, kao dan komemoracije žrtvama palim 1941 i pripremao je još za februar 1942. Ali su okupatoru ovi plebisciti za jedinstvo i solidarnost slovenačkih narodnih masa, koji su bili najizrazitiji baš u Ljubljani, išli toliko na nerve da je tog dana pomerio policiski čas već na 18 časova uveče.

U novu 1942 godinu ušao je Vrhovni plenum OF (SNOO) kao stvarni najviši organ revolucionarno probuđenog slovenačkog naroda koji je stupio u OF sa takvom revolucionarnom aktivnošću, da je ova već u ono vreme značila »državu u državi«, kako je to prvi kazao drug Kidrič.

---

[350] Zbornik VI/1 139—144, dok. 65.
[351] Škerl, 191.
[352] Isti, 203.

6. Decembarski ustanak u Gorenjskom

Da je vojni polet OF, usled rane pojave vanredno oštre zime 1941 i dosledne i temeljite reakcije okupatora na svaku partizansku akciju, bio prilično pokoleban, vidi se i iz izveštaja CK KPS koji je početkom decembra 1941 poslat CK KPJ i Vrhovnom štabu. U izveštaju se kaže da u Ljubljanskoj pokrajini nema većih akcija, osim likvidacija denuncijanata, da je Gorenjsko — i pored toga što se aktivnost prenela u Selšku i Poljansku Dolinu — pasivno, i da je naročito nepovoljna situacija u Štajerskoj gde su posle podele 1 štajerskog bataljona i razbijanja Brežiške čete otpočele još i velike izdaje u frontovskim i partiskim organizacijama u Celju, Mariboru, Sevnici, Rajhenburgu, rudarskim revirima i drugim mestima. Zbog njih su otkrivene skoro sve javke[353] i uhapšeno je oko 150 članova od kojih je oko 60 streljano. Zbog ovakve vojne situacije u Sloveniji, rukovodstvo OF je na osnovu direktive vrhovnog komandanta, druga Tita, sastavilo plan za produženje borbe koji je, uglavnom, obuhvatao dve tačke: 1) sačuvati borbene snage i ne izlagati ih beskorisnim gubicima, i 2) snažiti u čitavoj Sloveniji ustanički duh i produžavati s tim, organizovati i reorganizovati partizanske jedinice.

CK KPS je odmah počeo da ostvaruje ovaj svoj opšti plan. U Štajerskoj, gde je situacija bila najkritičnija, formiran je nov privremeni Pokrajinski komitet, a tamo je poslato i nekoliko novih partiskih aktivista, dok je u Dolenjskom formiran *2 štajerski bataljon.*

2 štajerski bataljon formiran je 15 decembra 1941 na Kremenjku (k 454) nad Muljavom od partizana razbijenog Kamniškog bataljona, Pogledske, Mokronoške i Stiške čete. Bataljon je već 22 decembra severno od Stične prešao nemačko-italijansku granicu da bi napao Litiju; potom je prešao na levu obalu Save i zaustavio se na području Liberga — Tisje. Tu je 24 i 25 decembra došlo do oštre borbe sa Nemcima, u kojoj su ovi, prema sop-

[353] Ugovorena mesta za kratke sastanke, veze itd.

stvenim podacima, imali 3 mrtva i 2 teško ranjena.[354] Ondašnji nemački komesar opštine u Litiji veoma oštro kritikuje neodlučan postupak nemačke vojske u tom sukobu i kaže da su partizani potpuno okružili nemačku prethodnicu koja se spasla tek kad je pristigla glavnina. Kako su Nemci ozbiljno shvatili te borbe vidi se iz daljeg izveštaja komesara koji kaže: »Akcija jačih vojnih snaga, u prepodnevnim časovima 25-12-1941, uz podršku avijacije, protivtenkovskih topova i policije bezbednosti — kako se to moglo i pretpostaviti — nije dala nikakav rezultat, pošto se teroristička banda u međuvremenu sklonila na sigurno mesto. Nalazim za potrebno da ovaj događaj dostavim političkom komesaru, pošto je ovakvo brukanje verovatno ohrabrilo terorističku bandu za preduzimanje novih prepada, a sem toga, takvim se postupcima mnogo naškodilo i borbenom duhu snaga koje su tu bile upotrebljene«.[355] Izveštaj je tačan, a pored toga, ukazuje i na nemačku objektivnost. U toj borbi i u velikim borbama u maju 1942, Stanetova partizanska jedinica stekla je kod Nemaca neverovatan ugled. Kad su se juna 1943 u Zasavju odvijale oštre borbe između Nemaca i dve naše brigade, moglo se na više mesta čuti kako Nemci sa poštovanjem govore: »Die Kerle von Littai sind wieder da!« (Momci iz Litije su opet tu!)

2 štajerski bataljon se posle borbe kod Liberge vratio u Ljubljansku pokrajinu i 26 decembra zapleo se u borbe sa Italijanima na Primskovu u kojima je 7 Italijana teško ranjeno.[356]

Rukovodstvo NOB nije uspelo da uzdrma Štajersku ali je to postiglo u većoj meri u Gorenjskom gde se ujesen 1941 mogla primetiti sve veća aktivnost Cankarevog bataljona. Realnih uslova za aktivnost u Gorenjskom bilo je u to vreme više. Među njima treba podvući još uvek vrlo aktivnu partisku i frontovsku delatnost i nove pokušaje preseljavanja iz pograničnog pojasa na nemačko-italijanskoj granici. Prve veće akcije gorenjskih partizana

---

[354] Zbornik VI/1 171, prim. 6, dok. 80. — Jože Mekinda-Franci, Formiranje in prve borbe II. Štajerskega bataljona, Ljud. prav. 6 i 13 XII 1952.

[355] Zbornik VI/1 520, dok. 221.

[356] Isto, 506 s, dok. 216.

bile su brojne likvidacije narodnih izdajnika 1 decembra 1941, što su Nemci pravilno registrovali kao znak obnove partizanskih akcija u Gorenjskom. Zato su počeli sa velikim pripremama kako bi svaku obnovljenu aktivnost zatrli još u samom početku. Ali je 5 decembra održano savetovanje gorenjskih političkih i vojnih rukovodilaca na kome je odlučeno da se u Gorenjskom podigne opšti ustanak. Kao jezgro i polazna tačka ustanka određeni su Jesenički i Bohinjski rejon, Dovje — Mojstrana i Poljanska i Selška Dolina.[357] Za pravilno razumevanje događaja koji su se u Gorenjskom odvijali munjevitom brzinom moraju se imati na umu preduzimanje nemačke ofanzive protiv ojačane partizanske aktivnosti i direktiva gorenjskog rukovodstva da se obnavljanjem partizanskih akcija podigne masovni ustanak. Činjenica da naročito prva faza nemačke ofanzive nije bila uspešna, doprinela je u velikoj meri bržem i masovnijem razvoju ustanka u Gorenjskom.

Nemci su prvu fazu ofanzive počeli na području Selške Doline, gde se u blizini Sv. Mohora (tt 948) nalazio Cankarev bataljon sa obe čete i kome se nešto kasnije — posle akcije na mostu kod Preserja — priključila i Samatorska četa. Tako je 9 decembra 1941 došlo do prve borbe kod Knapa blizu Bukovščice južno od Sv. Mohora. Cankarev bataljon se probio preko Stirpnika na Rovte pod Mladim Vrhom (k 1370) gde su Nemci pokušali da ga na svaki način okruže. Na obroncima Mladog Vrha došlo je 12 decembra do velike i značajne partizanske pobede, do gotovo potpunog uništenja jake nemačke patrole 2 čete 181 rezervnog policiskog bataljona, kojom je prilikom palo 45 policajaca, 7 ih bilo teško ranjeno, a spasao se samo jedan,[358] dok su gubici Cankarevog bataljona, koji je tada brojao 72 borca, iznosili 2 mrtva i 4 ranjena. Posle te borbe bataljon se povukao sa Blegoša (tt 1562) u Poljansku Dolinu prema Poljanama na Valtarski Hrib. Time je završena prva faza nemačke ofanzive u kojoj su, kod zatvaranja nemačko-italijanske granice, učestvovali i Italijani. Nemci su, naime, uvideli da moraju dovesti

[357] Križnar.

[358] Zbornik VI/1 486, dok. 205 i str. 168, prim. 2, dok. 78.

jače snage da bi borbe bile uspešne. Velika pobeda Cankarevog bataljona na Mladom Vrhu, povodom koje nemačka propagandna služba u Gorenjskom piše da »Slovenci upravo trijumfuju«, i povlačenje nemačkih snaga iz nekih gorenjskih krajeva, veoma su povoljno uticali na početak ustanka u ovoj oblasti. Ako se razmotre žarišta gorenjskog decembarskog ustanka, dobija se sledeća slika:

Bohinjski rejon. — Već 13 i 14 decembra održan je u Zgornjim Gorjama kod Bleda javni skup, na kome je uzelo učešća oko 150 ljudi. Na njemu je odlučeno da sa ustankom treba odmah početi. Na ovom i sličnim zborovima odlučeno je da ustanak otpočne napadom na Nomenj gde su ustanici trebali da zaustave jutarnji voz i da se njime odvezu u Bohinjsku Bistricu radi likvidiranja nemačke posade. U toku pokreta za Nomenj grupi iz Gorja trebala je da se pridruži i ona iz Gorjuša i Koprivnika, a pre samog napada na Nomenj, i ustanici iz sela koja se nalaze između Nomenja i Bohinjskog Jezera.

Pošto je došlo do izdaje, plan nije uspeo. Čim je uveče krenula iz Gorjuša i Koprivnika velika kolona jačine do 120 ustanika, da bi se prema planu priključila grupi iz Gorja, nju su napali Nemci iz Bohinjske Bistrice. U ovom je napadu grupa, i pored toga što je bila brojno jaka, razbijena jer je bila vojnički neizvežbana i slabo naoružana (imala je samo 1 puškomitraljez i 80 pušaka). Ustanici iz Gorja i Bohinja uzalud su čekali u Bohinjskoj Bistrici njen dolazak i ustanički voz. U svakom selu od Nomenja do Bohinjske Bistrice čekalo je po 20—30 pripremljenih dobrovoljaca ali, pošto voza nije bilo, ti su se ljudi razišli. Ostavši tako sama, grupa iz Gorja je krenula u selo Zatrnik, odakle su njene patrole pet dana držale u ruci čitavu opštinu Gorje i prodirale čak u blizinu Bleda. Zbog tačnih podataka da preko Kranja dolazi sve više nemačkih vojnika, Gorjanska se četa pokolebala tako da je u njoj ostalo samo još 23 boraca. Ova je četa doživela 22 decembra prvo puškaranje sa Nemcima zbog čega se povukla iz Zatrnika na Brjancu. Odatle je izvela sabotažu na Rečici kod Bleda, gde je porušila električna i telefonska postrojenja. Nemci su je 2 januara 1942 napali i ona se posle jednočasovne borbe povukla na Uskovnicu, a

odatle na Lipanjsku Planinu.[359] Prema drugim podacima, grupa iz Gorja i Koprivnika posela je 16 decembra Nomenj. Dok su se ustanici pripremali za dalje akcije i sređivali svoje redove, Nemci su ih u Nomenju, zahvaljujući izdaji, napali i tako ih sprečili u ostvarenju plana ustanka. Time je ustanak u Bohinjskom rejonu bio okončan.[360]

Dovje — Mojstrana. U tom žarištu ustanka bila je, takođe, izvršena prvo mobilizacija, a 16 decembra su ustanici napali žandarmerisku stanicu u Dovju, gde su se žandarmi jednostavno predali. Do obostranih gubitaka došlo je pri napadu na graničarsku kasarnu u Mojstrani. Ustanici su, osim toga, porušili i most na Belici i pokidali telefonske žice.[361] Tu je, dakle, ustanak potpuniji, ali je trajao samo jedan dan. Već 17 decembra upali su Nemci jačim snagama u Mojstranu, a ustanici su se povukli. Jedna grupa (28) otišla je u Mežaklu, a druga (oko 150) u Dovški Rovt (kod s. Dovja), gde je formirala *Triglavsku četu.* No, u toj je četi moral uskoro opao. Nemci su je gonili jakim sagama. Pokazalo se da je bilo veoma nepravilno što se na početku ustanka širila parola da će se rat završiti do Božića i da će ustanak otpočeti istovremeno po čitavoj Evropi. Dalje, na moral ustanika jako je uticala nemačka pretnja da će popaliti Dovje i Mojstranu ako se partizani ne vrate. Stoga je i razumljivo što su većinu ustanika Nemci pohvatali ili su se ovi sami vratili. Sam je ustanak bio nepravilno pripremljen, a otpočeo je u krajnje nepovoljnim vremenskim uslovima (visok sneg i jaka hladnoća). Tako je u obe grupe ostalo samo malo partizana koji su se 28 i 29 decembra sjedinili na Zabreškoj Planini.[362]

Jesenički rejon. Iz Jesenica, Javornika i okoline počeli su već 14 decembra da odlaze ustanici, tako da ih se sledećeg dana skupilo nad s. Potoki pod Ajdinjom (k 1048) oko 300. Grupa nije preduzimala ništa i ostala je neaktiv-

---

[359] Križnar

[360] Zbornik VI/1 170, prim. 3, dok. 79.

[361] Isto, 170, prim. 3, dok. 79 i str. 516 s., dok. 220.

[362] Križnar

na do kraja decembra kad je počela da se razilazi; deo partizana se prebacio pod Stol (tt 2236).[363]

Poljanska i Selška Dolina. Zbog prisustva pobedonosnog Cankarevog bataljona, ustanak je na tom području bio najmasovniji, a i nešto trajniji nego na drugim mestima. Sve do 17 decembra vršila se velika mobilizacija dobrovoljaca i bataljon je narastao na preko 600 boraca, što je pretstavljalo najveći broj partizana prikupljenih na jednom mestu u Sloveniji u toku 1941 godine. Bataljon je 26 i 27 decembra položio zakletvu na Kovskom i Valtarskom Vrhu.[364] Razmahom i aktivnošću Cankarevog bataljona oslobođena je velika teritorija u dolinama obe Sore, a time je istovremeno uslovljen i nastavak nemačke ofanzive (druga faza). Tako je došlo do većih borbi 25, odnosno 27 decembra, kad su Nemci otpočeli ofanzivu prema Poljanskoj Dolini sa dva pravca — od Škofje Loke i iz Ljubljanske pokrajine preko Črnog Vrha. Nemci su sa italijanskom dozvolom napali 25 decembra preko Ljubljanske pokrajine kod Polhovog Gradeca partizanske položaje u okolini Črnog Vrha (Pasja Ravan — tt 1030), a 27 decembra i Cankarev bataljon na položajima Valtarski Vrh — Kovski Vrh — Skobelj. Posle četvoročasovne borbe bataljon se sa gubitkom od 4 mrtva i 7 ranjenih probio još isto veče preko Poljanske i Selške Doline ka Sv. Mohoru i dalje na Dražgoše, čime je završena i druga faza nemačke ofanzive.[365] Nemački gubici ovde nisu poznati. Ni ovaj deo ofanzive nije doneo Nemcima željeni uspeh — uništenje Cankarevog bataljona, ali je ofanziva ipak pokolebala moral novih boraca te ih se dosta vratilo kućama. Kad se bataljon prebacio od Sv. Mohora na Dražgoše, brojao je samo još oko 200 boraca.

Mada je decembarski ustanak u Gorenjskom bio relativno kratkotrajan i nije doneo rezultate kakve je očekivalo gorenjsko rukovodstvo, on se nikako ne sme potcenjivati, a njegov uspeh treba meriti i po odjeku koji je imao kod Nemaca. Njegov najveći značaj je nesumnjivo

---

[363] Isti

[364] Zbornik VI/1 169, prim. 2, dok. 78.

[365] Križnar. — J. G., V spominu po potih, kjer se je vojskoval junaški Cenkarjev bataljon, Slov. por. 12 i 13 VII 1951.

u tome što je sprečio nameravano prisajedinjenje Gorenjskog i Štajerske Rajhu, o čemu će biti govora u posebnom poglavlju. Njegov je značaj i u drugim, ne manje interesantnim posledicama koje sve ukazuju na to da Nemci nikako nisu potcenjivali taj ustanak. Već se videlo kako Nemci pokušavaju da ofanzivom početkom decembra, koja nije uspela, parališu prvu aktivnost novoformiranog Cankarevog bataljona. To nužno navodi na pitanje sa kakvim su snagama Nemci u to vreme raspolagali u Gorenjskom. Do 22 decembra, dakle, još pre početka druge faze, Nemci su imali u Gorenjskom 181 rezervni policiski bataljon (Kranj), 171 rezervni policiski bataljon (Radovljica), 93 rezervni policiski bataljon (Bled), 44 rezervni policiski bataljon (Škofja Loka) i 325 policiski bataljon (Kranj). Posle prvog sudara sa Cankarevim bataljonom ove su im se snage ipak činile nedovoljne da bi njima ponovo napale partizane, usled čega su čekali dolazak novih, ovoga puta »specijalnih« jedinica. To se vidi iz nemačkih podataka od 22 decembra 1941.[366] Od 17 do 25, odnosno 27 decembra, kad je počela druga faza ofanzive i kad su već stigle očekivane jedinice, Nemci su u Gorenjskom bili praktično nemoćni. Broj novih jedinica ne može se zasada tačno odrediti. Rečit dokaz njihove nemoći bilo je naređenje žandarmeriskog okruga Radovljica od 17 decembra kojim se »s obzirom na sadašnje nepovoljno stanje bezbednosti, privremeno napuštaju žandarmeriske stanice koje su najviše ugrožene«. Zato su se žandarmi iz Kranjske Gore i Dovja povukli u Jesenice, iz Zgornjih Gorja na Bled, iz Bohinjske Bele i Srednje Vasi u Bohinjsku Bistricu, iz Breznice i Begunja u Radovljicu i iz Brezja i Podnarta u Podbrezje.[367] To je bila velika kapitulacija Nemaca pred decembarskim ustankom u Gorenjskom! Kad je počeo drugi deo nemačke ofanzive, u propagandnom izveštaju sa Bleda navodi se izjava policiskog generala Šrajera (Schreyer), u kojoj ovaj kaže da treba »računati sa ozbiljnim sukobima, a do umirenja trebaće da se čeka još dugo«.

---

[366] AMNO

[367] Zbornik VI/1 488, dok. 207.

Tako je decembarski ustanak snažno odjeknuo kod Nemaca, mada ni po organizaciji ni po izvođenju nije imao velike uspehe. Drug Kardelj ocenjuje taj ustanak u pismu drugu Titu od 29 marta 1942 ovako: »Naši su faktički podigli u borbu čitavu Gorenjsku južno od Save. Čitavi odredi seljaka su se priključivali partizanima... No, nesnalaženje part. rukovodstva i gorenjskog štaba je prouzrokovalo da pobunjeni seljaci nisu bili pravovremeno uključeni u odrede i naoružani, pa su ih Nemci nenaoružane razbili i streljali, a zatim na stotine slali u Nemačku na prisilni rad«.[368] Neuspehe decembarskog ustanka u Gorenjskom kritikovao je na II Kongresu KP Slovenije drug Marinko koji kaže: »Što je u Bohinjskom rejonu i u gornjoj dolini Save došlo do ugušenja ustanka, kriv je mnogo oportunizam i neprekaljenost nekih partizanskih komandi koje su zapale u defetizam i očajanje i razvile teoriju da je partizanstvo nemoguće jer rat, ipak, još nije završen«.[369]

Pomenuto je već da se Cancarev bataljon u drugom delu nemačke ofanzive probio 27 decembra ka Sv. Mohoru, gde se zadržao do 29 decembra. Otud se prebacio u Dražgoše, gde je na Novu godinu 1942 održao veliki miting na kome je učestvovalo više okolnih sela. Bataljon je ostao u Dražgošama neuznemiravan do 9 januara 1942 i čitavo je to vreme upotrebio na vojno i političko uzdizanje naročito novih drugova koji su izdržali drugi deo nemačke ofanzive. Za to vreme Nemci su pripremili treći deo ofanzive. Zasad još nisu poznate njihove snage za tu ofanzivu, a prema oceni štaba Cankarevog bataljona, trebale bi da iznesu 2.500—3.000 ljudi, što nikako nije preterano. Kao što je poznato, Cankarev je bataljon brojao oko 200 partizana. Zbog pomanjkanja nemačkih dokumenata ne može se stvoriti tačnija slika plana i razvoja nemačke ofanzive, niti su poznati njihovi gubici u borbama za Dražgoše, što bi svakako bilo interesantno. Tako, za opis te velike borbe koristim samo podatke druga Križnara i one iz Zbornika.[370]

---

[368] Zbornik VI/2 72 s, dok. 34.
[369] II Kongres KPS, 69.
[370] Zbornik VI/2 32, dok. 13.

Tačno u 9 časova izjutra 9 januara počeli su Nemci od s. Rudno otvarati vatru po položaju Cankarevog bataljona koji se nalazio na Na Pečeh (k 1164) iznad sela; do prave borbe došlo je u 13 časova, kad su Nemci počeli da napadaju pešadijom sa više pravaca; jak pritisak se osećao naročito od Površnice (kod s. Dražgoša). Borba je trajala pet časova, a Nemci ipak nisu postigli nikakav uspeh, dok su partizani tog dana čak zaplenili jedan puškomitraljez i nekoliko pištolja.

Nemci su 10 januara počeli napad već u 7.30 izjutra i nameravali su da posle artiljeriske pripreme prodru u selo Na Pečeh od Površnice, Slemena (tt 883) i grebenom koji vodi do strmih padina Jelovice. I tog dana su partizani zaplenili 1 mitraljez, 8 pušaka, 15 pari smučki i nešto municije. Međutim, bataljonu je počela da nestaje municija, a štab je odlučio da izdrži u borbi i sledeći dan, nadajući se da će Nemci možda odustati kao što su odustali i u prvim dvema fazama ofanzive. Noću 11/12 januara probila se bataljonska patrola do Sv. Mohora, odakle je donela municiju. I tog dana su stanovnici Dražgoša donosili partizanima hranu na položaje.

11 januara Nemci su opet produžili napad već u 7.30 izjutra. Borba je nastavljena čitavo pre podne; u 13 časova Nemci su uspeli da se probiju na desnom krilu zbog čega se 2 vod 2 čete morao povući prema Jelovici. Pošto je time nastala opasnost da čitav bataljon bude opkoljen, to je njegov komandant, Jože Gregorčič, ubacio u nastalu prazninu rezervu od 21 partizana koja je opet odbacila Nemce, a 2 vod 2 čete koji se povukao prema Jelovici napao je s leđa jaču nemačku kolonu koja se baš pripremala za napad. I pored toga nemački je pritisak postajao sve jači, a predveče su Nemci počeli svom snagom da navaljuju i u selo Dražgoše. Pošto je bataljon odlučio da brani selo, počela je borba za svaku kuću. Izvlačenje iz sela danju bilo je nemoguće, te je bataljon morao da izdrži u borbi do pada mraka, a noću je počeo da se povlači na Jelovicu. »Slovenski poročevalec« od 31 januara 1942 kaže da je uzrok povlačenja iz Dražgoša bio izdaja —izdajnik je doveo Nemce bataljonu iza leđa. Tako su Nemci 11 januara uveče ovladali selom. Još isto veče, pred kućom br. 87, streljano je 18 muškaraca koji su svi

bili stari preko 50 godina; što je bilo mlađih, povuklo se sa partizanima.

Nemci su sazvali 12 januara čitavo stanovništvo u prosvetni dom obećavši da mu se neće ništa desiti. I pored toga, oni su posle sakupljanja streljali 19 muškaraca, zatim selo spalili, a žene i decu odveli u logor kod Št. Vida u blizini Ljubljane. U februaru je došla u Dražgoše posebna nemačka tehnička jedinica koja je eksplozivom dovršila ruševine i tako sravnila sa zemljom i poslednje ostatke sela. Kasnije su Nemci po raznim lovačkim kućama po Jelovici pohvatali i pobili još nekoliko muškaraca iz Dražgoša tako da se broj ubijenih muškaraca iz tog sela popeo na 56.

U trodnevnim borbama za Dražgoše palo je 7 (po nekim izveštajima 9) partizana, a 11 je ranjeno. Cankarev bataljon se povukao iz Dražgoša na Jelovicu gde je sneg bio dubok metar i po. Tu se bataljon podelio. Prva četa je pošla u s. Kališe (2 km s-i od s. Železniki), a Druga se smestila u kuću na Mošenjskoj Planini gde su je već 13 januara napali nemački smučari. U jednočasovnoj borbi palo je 12 (po nekim izveštajima 13) partizana, a 3 su ranjena. Počeo je najteži period Cankarevog bataljona koji se do 20 januara 1942 morao neprekidno povlačiti najrazličitijim pravcima: Jelovica — Planica — Križna Gora — Breznica — Gabrška Gora (k 963) — Javorje — Malenski Vrh (k 1050) — Gorenja Žetina — Črni Kal (k 1107) — Blegoš (tt 1562); sve to po visokom snegu i hladnoći do 30 stepeni ispod nule. O daljoj sudbini bataljona biće govora na drugom mestu.[371]

Ostaje još pitanje kakvim su snagama Nemci sprovodili treću fazu svoje ofanzive i koliki su im bili gubici. Zasada o tome nemamo nemačke dokumente, a naročito ne dokumente jedinica koje su učestvovale u borbi. Stoga nisu poznate ni tačne brojke nemačkih snaga ni njihovih

---

[371] Križnar. — Ivan Bertoncelj, Slavna dražgoška bitka, Gorenjski glas 1 I 1953. — J. G., V spominu po potih, kjer se je vojskoval junaški Cankarjev bataljon, Slov. por. 12 i 13 VII 1951. — Zgodovinski boji Cankarjevega bataljona za Dražgoše, Slov. por. 4 I 1953. — Kavčič Pavle i Žakelj Milan, Borbe Cankarjevega bataljona v Dražgošah, Invalidski vestnik 26 XII 1951.

gubitaka. Da su Nemci imali gubitaka, i to velikih, znaju ljudi iz tamošnjih krajeva koji su otpremali mrtve i ranjene na sankama u dolinu, ali se pomoću toga teško mogu odrediti tačni nemački gubici. Da su se Nemci držali načela koje je važilo u Rajhu, a to je da se svaki mrtvac upisuje u knjigu umrlih one opštine na čijoj je teritoriji umro, stvar ne bi bila komplikovana. Međutim, kod određivanja broja sahranjenih vojnika iz Dražgoša nejasno je koliko je kojih sahranjeno u Kranju i gde su upisani u knjige umrlih. Najviše što se dosada zna iz nemačkih izvora je[372] da Nemci ovu fazu ofanzive na Dražgoše nazivaju »Grosseinsatz«, dakle, akcijom velikog obima. Taj naziv Nemci primenjuju za svaku veću borbu u Sloveniji, pri čemu nije u prvom redu merodavan broj nemačkih oružanih snaga, već cilj i svrha ofanzive kojom žele da postignu neki naročiti efekat. Kao »Grosseinsatz« smatraju Nemci, naprimer, napad na Pohorski bataljon 8 januara 1943, u kome inače nisu angažovali jake snage (3 četu 19 policiskog bataljona, 2 četu policiskog bataljona »Vizbaden« (Wiesbaden), 4 četu policiskog bataljona »Vin« (Wien), motorizovanu žandarmerisku četu »Alpenland 1«, četu žandarma iz Maribora, tri čete »vermana« i samo jednu četu alpiskih lovaca iz 138 puka.)[373] Rečeno je već da je Cankarev bataljon ocenio nemačku snagu kod Dražgoša na 2.500—3.000 ljudi, što je veoma realan broj, ali je teže uskladiti sa tim nemačke gubitke koji se, prema partizanskim podacima, kreću od 550 do 1.200 ljudi. Ako bi, naprimer, bila tačna samo poslednja brojka, onda bi borba kod Dražgoša pretstavljala najveću u čitavoj Sloveniji.

Pre dolaska specijalnih jedinica za drugu fazu nemačke ofanzive, u Gorenjskom je bilo pet policiskih bataljona, dok ih je 28 januara 1942 bilo šest, pošto je u Gorenjskom ostao samo još 10 rezervni policiski bataljon. Prema raspoloživim nemačkim podacima, u borbe kod Dražgoša angažovani su 171, 44, 83, 93 i 325 policiski bataljon i neki SS puk »Visland« (Wiesland)(?).[374] Po pi-

---

[372] Zbornik VI/2 334, prim. 4 (dok. 137), 32 s (dok. 13), 34 (dok. 14).

[373] Borec II 33 s.

tanju utvrđivanja njihovih gubitaka postoje i druge teškoće. Dok su Nemci ranije savesno beležili svaki gubitak, kao naprimer, velike gubitke 12 decembra 1941 na Mladom Vrhu, dotle o gubicima u borbama kod Dražgoša dosledno ćute. Križnar navodi, prema izjavi Toneta Beštra, da su sami Nemci pričali posle ofanzive kako su imali 192 mrtva i oko 300 ranjenih. Ako bi taj podatak bio tačan, borba kod Dražgoša bila bi u svakom pogledu najveća borba sa Nemcima u Sloveniji, izuzev završnih operacija 1945 prilikom oslobođenja.

Od nemačkih zvaničnih podataka koji govore o gubicima kod Dražgoša poznata su dosad samo dva. U pitanju su već spomenuti štabni razgovori (Stabsbesprechungen) koji su održavani svakog meseca (neko vreme u Mariboru, a zatim u Gracu) u prisustvu vodećih okupatorskih ličnosti Donje Štajerske, na kojima je pretresana čitava politička, privredna i vojna situacija okupirane pokrajine. Prilikom takvih razgovora 19 januara 1942 kazano je: »U Kranjskoj situacija još nije jasna. Došlo je do teških sukoba sa komunistima. Izgleda da je posle petodnevne borbe jedan deo bandita uspeo da se izvuče. Na protivničkoj strani bila su 63 mrtva, a na našoj 27 mrtvih i 42 ranjena.« U zapisniku sa sednice od 2 februara 1942[375] kaže se da su u borbama kod Dražgoša Nemci i partizani imali po 50 mrtvih. Prvi nemački podatak o partizanskim gubicima kod Dražgoša svakako je preteran, osim ako se u taj broj ne računaju streljani muškarci iz Dražgoša, jer 56 streljanih stanovnika Dražgoša i 7 palih partizana daju tačno broj 63. Šta je onda sa 27, odnosno 50 palih Nemaca i 42 ranjena? Tu se ne može ništa nagađati; ta se brojka može upoređivati samo sa činjenicom da je na t.zv. Groblju junaka (Heldenfriedhof) u Kranju sahranjeno 45 Nemaca, poginulih u borbi kod Dražgoša.

*

Mada je decembarski ustanak u Gorenjskom bio kratak i ne bez nedostataka, on je imao upravo daleko-

---

[374] Križnar

[375] DAM

sežne posledice koje su ne samo prevazilazile slovenački i jugoslovenski okvir narodnooslobodilačke borbe, već su neposredno poremetile čak i račune Berlina. To znači da je taj ustanak umnogome uticao na to da se ne ostvari Hitlerova namera o prisajedinjenju Gorenjskog i Štajerske Rajhu.

O nemačkim formama okupacije bilo je već govora. Naglašeno je da je Hitler odredio Gorenjskom i Štajerskoj, kao prethodnu formu, oblik »šefa civilne uprave«, dakle, isti oblik kakav su imali okupirani Luksemburg, Alzas i Loren. Naglašeno je takođe da bi ta prethodna forma trajala sve dok šefu civilne uprave, koji je imao sva Hitlerova ovlašćenja, ne uspe da pokrajinu učini pogodnom za potpuno prisajedinjenje, koje bi posle sproveo Hitler posebnim ukazom sa zakonskom snagom. Oba šefa civilne uprave na okupiranoj slovenačkoj teritoriji smatrala su upočetku da će posao biti lak. Poznate su njihove okupacione naredbe, od početnog udara po slovenačkoj inteligenciji do prvih iseljavanja, upisa u »Hajmatbund« i »Folksbund« itd. Nacisti su, s obzirom na visoke rezultate upisa u te organizacije, doduše trijumfovali, ali im nisu potpuno verovali. Upis u »Hajmatbund« nije mogao pretvoriti Slovenca u Nemca; za to je bio potreban duži put. Da bi taj put skratili, Nemci su bili upravo neiscrpni u pronalaženju najrazličitijih formi ponemčavanja, koje su zahvatile sve slojeve, klase i godišta. Slobodno se može kazati da bi u mnogočemu uspeli da nije bilo NOB.

U obe okupirane pokrajine mogli su se kroz čitavu 1941 jasno primećivati, s jedne strane, veliki napori oba šefa civilne uprave kako uz pomoć glomaznog i skupog aparata pripremaju pokrajine za brzo prisajedinjenje, a sa druge, porast OF, partizanskih jedinica i njihovih akcija koje su naciste sve više udaljavale od prvobitnog uverenja da će rad na prisajedinjavanju biti lak. Otud se može i razumeti zašto su na svaku akciju OF kroz čitavo vreme sledile tako brze, dosledne i neumoljive reakcije. Svoju prvu veliku pobedu postigla je OF u Štajerskoj i Gorenjskom već krajem avgusta, odnosno početkom septembra 1941, kad su nacisti kapitulirali i odustali od svog prvobitnog plana da prisajedine obe pokrajine Rajhu, i to tek kad ove budu ponemčene u tolikoj meri da se

u njima govori samo nemački. Sada su se, pak, zadovoljili samo time što su smatrali da će obe pokrajine biti pogodne za priključenje i u slučaju ako budu samo »smirene«, a to znači ako se u njima uništi NOB. To je prvi veliki korak ka pobedi, postignut zaslugom NOB.

Zbog dosledne i nemilosrdne borbe oba šefa civilne uprave protiv OF i njenih prvih partizanskih jedinica, nastalo je krajem avgusta i početkom septembra u Gorenjskom i Štajerskoj kratkotrajno zatišje koje su oni nameravali da iskoriste za prisajedinjenje. Hitleru je već bio predložen na potpis zakon o prisajedinjenju Gorenjskog i Štajerske i izrađen nacrt uredbe Ministarstva unutrašnjih poslova uz taj Hitlerov ukaz. Ipak, Hitler nije potpisao ukaz. U nacrtu uredbe ministra dr Frika (Frick) o izvršenju Hitlerovog ukaza o ponovnom prisajedinjenju kaže se da se ta teritorija odmah pripoji Rajhu; dalje se u detaljima određuje koje naredbe oba šefa pokrajine ostaju i dalje na snazi, bez obzira na izvršeno prisajedinjenje. Iz te uredbe jasno se vidi da je Hitleru podnet početkom septembra na potpis ukaz o prisajedinjenju i da je neposredno pripajanje bilo samo pitanje vremena. Frik je lično posetio Štajersku i Gorenjsko krajem avgusta i početkom septembra, dakle, u vremenu kad je u pokrajinama vladalo relativno zatišje, i tako se »ubedio« da su obe pogodne za pripajanje. On je svoj zakonski nacrt o prisajedinjenju i uredbu o izvršenju izradio čvrsto uveren da će Hitler u najkraćem roku potpisati ukaz. Ali, ovaj to nije učinio. Naprotiv, 19 septembra proglašena je nad Pohorjem zabranjena zona zbog velikih akcija Pohorske čete, a iz Gorenjskog su počeli da dolaze izveštaji o obnovljenim partizanskim akcijama. U tome vidim ključ odgovora na pitanje zašto Hitler nije potpisao ukaz o prisajedinjenju. Tako nije bilo ništa od priključenja koje su nacisti sigurno očekivali 1 oktobra. Oni su se, doduše, tešili time da se prisajedinjenje odlaže iz »zakonsko-tehničkih« razloga, a ovi ustvari nisu bili ništa drugo nego obnovljene i oživljene partizanske akcije u Gorenjskom i Štajerskoj.

Pošto prisajedinjenje nije izvršeno 1 oktobra, nacisti Celovca i Graca očekivali su ga za 1 novembar. Kad je i taj termin propao, oni su se opet tešili »zakonsko-tehnič-

kim« teškoćama koje bi se ovog puta sastojale u tome što se želelo istovremeno prisajedinjenje Štajerske i Gorenjskog. Na štabnim razgovorima od 28 novembra 1941 u Mariboru kazano je da prisajedinjenje neće biti izvršeno ni posle 1 decembra. Rečeno je da su, doduše, stvoreni svi uslovi, »ako protiv toga u Berlinu ne postoje neki merodavni razlozi«. A ovi su postojali. Štaviše, izgleda da je Berlin pravilnije ocenjivao situaciju u Gorenjskom i Štajerskoj nego oba šefa civilne uprave. Tako je došlo do decembarskog ustanka u Gorenjskom, a 22 decembra 1941 kazano je na štabnim razgovorima: »Uopšte uzev, može se reći da je postavljanjem novog državnog namesnika (time se misli na novog koruškog gaulajtera i šefa civilne uprave za Gorenjsko dr Rajnera) stvoren upočetku utisak da će u bliskoj budućnosti doći do prisajedinjenja. Međutim, usled najnovijih događaja u Gorenjskom, to nije moguće«. Bolji dokaz o tome šta znači decembarski ustanak i kakve su bile njegove posledice ne može se zamisliti.

Na štabnim razgovorima govorilo se o prisajedinjenju samo još u tri maha. Prvi put 7 januara 1942 kad je rečeno da se ono ne može očekivati pre 1 juna 1942, drugi put 2 februara 1942 kad je kazano da se mora računati sa produženjem rada šefa civilne uprave i treći put 23 februara 1942 kad je navedeno da ni te, a verovatno ni sledeće godine, neće doći do prisajedinjenja. Najzad je pitanje priključenja skinuto s dnevnog reda. Nacisti su ga skinuli zbog delovanja i uspeha NOB.

7. Razvoj Narodnooslobodilačke borbe u toku zime 1941/42 u ostalim krajevima Slovenije

Posle neuspelog pohoda na Štajersku i borbe kod Liberge, 2 štajerski bataljon se vratio u Ljubljansku pokrajinu gde se 26 decembra sukobio sa Italijanima u Primskovu. Prema italijanskim podacima, bataljon se rasporedio uza zid groblja u Primskovu i otud napao italijansku kolonu. Tom je prilikom ranio 7 Italijana[376] koji tvrde

[376] Zbornik VI/1 506 s, dok. 216.

da su pri njihovom protivnapadu partizani imali 2 ranjena, dok su ostali uspeli da se povuku. Otuda se 2 štajerski bataljon prebacio u rejon Kremenjeka i dalje na s. Vodice, gde mu se priključila Grosupeljska četa. Odavde je izveo 6 januara 1942 napad na Turjak, u kome je 1 Italijan ubijen, a 3 su ranjena.[377] Od Turjaka se bataljon prebacio u Podlipoglav gde se počeo vežbati i pripremati za put u Štajersku. O čitavom tom unutrašnjem radu bataljona govore njegova dnevna naređenja i naredbe iz kojih se može videti da je u njemu vladao pravi vojnički duh i disciplina.[378] Osim toga, bataljon je izveo više akcija manjeg i većeg obima u bližoj i daljoj okolini.

Pošto je Krimski bataljon bio u italijanskoj oktobarskoj ofanzivi razbijen i pošto nisu bili postignuti uspesi na prostoriji određenoj za iseljenje, aktivnost većeg obima vojnih jedinica u Ljubljanskoj pokrajini privremeno je prestala. Već je naglašeno da time nije prestala i ostala aktivnost OF. Naprotiv, ona je sve više rasla. Dokaz da se OF u Ljubljanskoj pokrajini neprekidno širila bile su sve oštrije uredbe okupatora koje su, uglavnom, kopirane iz naredbi oba šefa civilne uprave u Gorenjskom i Štajerskoj. Već su pomenute Graciolijeve uredbe od 11,[379] 20[380] i 29 septembra,[381] kraljeva uredba od 3 oktobra, Musolinijeva od istog dana o uvođenju vanrednog suda 7 oktobra,[382] i konačno naređenje Musolinija od 7 novembra kojim se osniva vojni sud.[383] U delimično već iznetoj analizi situacije u Sloveniji Roboti navodi: »Ponovni napadi, na usamljene vojnike u Ljubljani i po pokrajini... napadi i vređanje vojnika koji se kreću ljubljanskim ulicama (pljuvanje na komandanta 38 bataljona crnih košulja), neprestano potsticanje preko tajne štampe za vršenje napada na pripadnike oružanih snaga, utvrđena činjenica da pripadnici oružanih grupa dolaze

---

[377] Upor. Zbornik VI/2 41 (dok. 17), 42 (dok. 18), 47 (dok. 22).
[378] AMNO
[379] Zbornik VI/1 379, dok. 158.
[380] Službeni list za Ljubljansko pokrajino 20 IX 1941.
[381] Isto, 1 X 1941.
[382] Isto, 11 X 1941 i 25 X 1941.
[383] Zbornik VI/1 444, dok. 188.

često u Ljubljanu... činjenica... da stanovništvo drži još uvek mnogobrojno oružje i municiju,... — sve to navodi vojne vlasti da primene sve mere sigurnosti, među kojima i naređenje da vojnici pri izlasku u grad budu potpuno naoružani. Tu su meru kasnije primenili i partiski funkcioneri...«.[384] U potpunosti se, dakle, izvodilo ono što je »Slovenski poročevalec« govorio već 11 jula 1941: »Slovenački narod ne sme da dozvoli da slovenačka zemlja služi kao mirno i idilično zaleđe fašističkim okupatorima«. Roboti završava već pomenuti izveštaj: »Ništa ne ukazuje na to da će se situacija moći popraviti i nema nikakvih znakova da civilne vlasti nameravaju da poboljšaju mogućnost saradnje koju sam postigao i koju neprekidno gajim i održavam«.

Noću 4/5 decembra 1941 Italijane je iznenadila dobro zamišljena, ali ne sasvim uspela, akcija na železnički most kod Preserja. Da je ta akcija u celini uspela, bio bi za neko vreme potpuno onemogućen sav železnički saobraćaj između Ljubljane i Trsta. Usled vlažnog eksploziva, most kod Preserja nije bio potpuno porušen. Prilikom partizanskog napada na most Italijani su imali 4 mrtva i 4 ranjena.[385] Tu je akciju izvela Samatorska četa uz pomoć oko 55 partizana iz Krimskog bataljona, koji se ponovo stvarao, i Poljanske čete. Samatorska četa stvorena je ujesen 1941 kao Školska četa. Njeno su jezgro činili borci bivše Rašiške čete koja se, posle razbijanja, prikupila na tom sektoru po naređenju Glavnog štaba; četa je obučavala novopristigle partizane iz Ljubljanske pokrajine. U njoj je bila i grupa Primoraca koji su se pripremali za odlazak u Primorsko. Novembra se četa premestila u Dolomite, bliže Ljubljani, gde je krajem tog meseca dobila naređenje da minira most kod Preserja. Pre napada na most četi su se priključili krimski partizani i ona se podelila u tri grupe. Jedna je imala zadatak da zauzme most na juriš, druga da likvidira stražarsku baraku u blizini i treća da baci most u vazduh. Posle napada, četa se sklonila u Dolomite odakle je, zatim, jedan

---

[384] Isto, 471, dok. 197.
[385] Isto, 164, dok. 75 i str. 480, dok. 201.

deo pokušao da ode u Primorsko, glavnina je otišla u Gorenjsko gde se priključila Cankarevom bataljonu, a krimski partizani su se vratili u svoj logor.[386]

Ako se ima na umu Robotijev izveštaj o situaciji i njegov bes zbog neprekidnog porasta OF, mogla se sa sigurnošću očekivati najoštrija italijanska reakcija. Ona zaista nije izostala i Italijani su iz bliže i dalje okoline mosta kod Preserja (do Borovnice i Vrhnike zaključno) zatvorili sve »sumnjive« muškarce, a 7 marta 1942 organizovali su pred vojnim sudom u Ljubljani monstruozan proces protiv 69 potpuno nevinih lica (pošto je akciju izvela Samatorska četa). Od 69 optuženih, 39 je osuđeno na smrt; među njima je bio i jedan ložač koji je te noći bio na lokomotivi. Od njih su Italijani odmah streljali 16. Ostale nisu smeli da streljaju zbog masovnog zgražavanja povodom tog juridičnog ubistva, te su im smrtnu kaznu zamenili doživotnom robijom.[387] Povodom toga je Glavni štab izdao posebnu izjavu u kojoj je stajalo da niko od osuđenih nije učestvovao u napadu na most, nije sarađivao u pripremama za akciju, nije ništa znao o napadu, niti je pripadao partizanskoj vojsci.[388]

Roboti se zbog napada na most kod Preserja počeo ozbiljno da plaši za Borovnički vijadukt, koji su Italijani uz velike troškove i napore jedva popravili. Zato je za zaštitu vijadukta zadužio 8 decembra 1941 lično komandanta divizije »Granatijeri di Sardenja« i na kraju dužeg naređenja kazao: »Probuditi se svi, biti pripravni na brzo protivdejstvo i imati u vidu da je palo već dosta naših nevinih žrtava. Gornja su uputstva o spremnosti za upotrebu oružja jasna... Danas je prevelika strpljivost — glupost, nepravda prema našoj zemlji i prema našim palim vojnicima«.[389]

Kad je 7 novembra Musolini obrazovao vojni sud i kad je taj sud počeo da radi i posle prvog pomilovanja trebalo uskoro očekivati nove smrtne presude, italijanske

---

[386] Tone Vidmar, Spomini na partizanska leta I, 13 s.
[387] Škerl, 329 s.
[388] Zbornik VI/2 53, dok. 26.
[389] Zbornik VI/1 483, dok. 202.

pravnike počelo je da brine ko će izvršavati te presude, jer o tome u Musolinijevom naređenju nije bilo ništa predviđeno. Pošto se o tome Italijani u Ljubljani nisu sami usudili da odlučuju, upitali su Rim. Vojno ministarstvo odgovorilo je 6 decembra 1941 da smrtne kazne po Musolinijevom naređenju izvršavaju za zločin političkog značaja odeljenja fašističke milicije, a za obične zločine policiski agenti.[390] Tek posle tog odgovora iz Rima, odlučio je Roboti 18 decembra da streljanje izvršava 8 fašistički bataljon »M«. Tako su od metaka tog bataljona među prvim osuđenicima na smrt u Ljubljanskoj pokrajini pali: Šercer, Verbič, Kariž, Kogoj, Krajnc i Žagar. Italijani sami kažu da su ovi neposredno pre streljanja u kamenolomu blizu Tomišlja vikali: »Živeo Staljin, živela Sovjetska Rusija, živela sloboda, živeli svi drugovi Slovenci!«[391] Italijani se nisu usudili da streljane sahrane u Ljubljani, već su ih tajno zakopali u Tržiču (Monfalkone).

Pogledajmo još situaciju u Ljubljanskoj pokrajini prema dnevniku komande XI korpusa od 23 decembra 1941. Službeni hroničar, svakako inspirisan od strane Robotija, kaže kako su Slovenci upočetku lepo primili Italijane zbog »nečovečnog postupanja« Nemaca. Hroničar nastavlja: »Ali mi, sa jednom pogrešnom politikom, sa ljudima koji nisu dorasli situaciji i sa skoro potpunom otsutnošću jedne ozbiljne kontrapropagande, pridoneli smo da se oko vrlo male grupe komunista organizuju nacionalisti, panslavisti, pristalice Jugoslavije, katolici itd. i da se tako broj naših neprijatelja iz dana u dan povećava... U Ljubljani, usled neodlučnosti Visokog komesarijata i nespremnosti organa kvesture, ovaj se pokret, koji smo mogli ugušiti u samom njegovom začetku, toliko rasprostranio da se ovaj grad, ne preterujući, mogao smatrati centrom čitave komunističke propagande i izvan Slovenije«.[392]

Ako bi se podrobnije pregledao taj dugi tekst, mogao bi se doneti opravdan zaključak da je prilično tačan. Pa

[390] AMNO
[391] Zbornik VI/1 495, dok. 212.
[392] Isto, 499, dok. 214.

ipak, jedna se dosta jasna misao ne može izbeći, a to je: da li se iza ovog, za Graciolija, svakako, uvredljivog opisa, ne krije kakav tipičan italijanski manevar da bi se opštenarodni značaj i snage OF umanjili time što će se izneti da je OF narasla blagodareći nesposobnosti Graciolija (svakako objektivno!) i italijanske policije? Da ne poznajemo Robotija tako dobro, takva bi sumnja mogla biti na mestu, a ovako taj izveštaj i njegovu žaoku treba shvatiti samo kao Robotijevu želju da Gracioliju oduzme što pre i što više vlasti, u čemu je posle kratkog vremena u priličnoj meri i uspeo. Roboti se u tom svom mišljenju potpuno vara ako smatra da bi on, sa većim ovlašćenjima od samog početka, stvorio u Sloveniji neku iz osnova drukčiju situaciju. U ovu zabludu, koju u tom izveštaju dosta jasno podvlači, Robotija je verovatno povukla njegova pobeda nad Krimskim bataljonom. Istini za ljubav treba reći da je to bila zapravo njegova prva i poslednja pobeda u Sloveniji.

Robotijev hroničar kaže dalje: »Vrlo brzo smo hteli u ovako nenormalnim vremenima uspostaviti civilnu vlast ne vodeći računa da se nalazimo na Balkanu ...« OF, koju hroničar označava kao skup svih onih koji se ubrajaju u protivitalijanski pokret, opisuje ovako: »Železničari, radnici, bivši jugoslovenski oficiri, činovnici iz raznih gradskih nadleštava, ljudi slobodnih zanimanja sviju kategorija, pripadnici ove ili one struje, formiraju ujedinjeni antiitalijanski pokret ... Seljaci se ograničavaju na davanje hrane i pružanje gostoprimstva ustanicima ... Ona [OF] je izdavala dva manja lista u Ljubljani ... »Njene se vođe nalaze u Ljubljani ... U Ljubljani ima sedište i Centralni komitet Komunističke partije kao i komanda slovenačkih partizanskih trupa. Ova poslednja vrši regrutaciju putem poziva, sakuplja oružje i hranu i brine se oko organizovanja jedinica ... Lečenje ranjenika vrši se u gradskim klinikama. Lekari, studenti medicine i bolničari za vreme akcija vrše službu u oružanim grupama. Posle toga, isto kao i mnogi ustanici, vraćaju se svojim kućama i žive kao slobodni građani ... Ukoliko se ne želi

da se dade puna vlast vojnim vlastima, neophodno je postaviti na čelo Ljubljanske pokrajine sposobne ljude. . .«.[393]

To je lepa i potpuna slika snage Partije, a i nemoći Italijana koji su zapravo znali sve, ali OF i partizane nisu mogli uništiti!

Već je rečeno da se deo partizana razbijenog Krimskog bataljona vratio u Ljubljanu, gde je čekao da krene na drugu stranu. Među njima je bio i Ljubo Šercer koji je izdajom bio uhvaćen, osuđen i streljan. Italijani su među uhapšene partizane ubacivali svoje konfidente koji su iz uhapšenika katkad izvlačili mnogošta. U našem primeru su pomoću ovakvog konfidenta izvukli iz neopreznog, zatvorenog partizana dosta podataka o putu probijanja partizana preko Travne Gore, a i o imenima partizana. Na osnovu ovog konfidentovog izveštaja uhapšen je i Ljubo Šercer. Posle kratkog boravka u Ljubljani, većina partizana iz Krimskog bataljona počela je odlaziti na Kožljek kod Borovnice gde se početkom decembra 1941 po naređenju Glavnog štaba počeo ponovo formirati bataljon čiji su pripadnici već učestvovali u napadu na most kod Preserja. Glavni štab je, dakle, bio svestan važnosti nove partizanske jedinice u relativno snažnom revolucionarnom delu Notranjskog i na strategiski vanredno važnom području (južna železnica). Tako su se, osim partizana koji su ostali i povukli se posle velike katastrofe kod Laza na belokrajinske padine Kočevskog Roga (tt 1100), meseca decembra u Ljubljanskoj pokrajini nalazili i još 2 štajerski bataljon, koji je u svojim akcijama gravitirao ka istočnom području bliže i dalje okoline Ljubljane, i prvi delovi novog Krimskog bataljona koji se počeo formirati nad Kožljekom kod Borovnice. Glavni štab je u taj bataljon uputio preostale delove prvobitnog Krimskog bataljona i novajlije koje su dolazile iz Ljubljane i okoline (Brezovica, Notranje Gorice), Rakeka, Loža i Vrhnike. Sredinom januara 1942 pridružio se bataljonu koji se zadržavao u barakama (karakterističan način stanovanja za partizane na Notranjskom zimi 1941/42) u

---

[393] Isto, 500—503, dok. 214.

blizini Kožljeka[394] i deo Samatorske čete koji nije mogao otići u Primorsko. Bataljon se počeo nazivati i *3 partizanski* ili *Šercerov bataljon*. Januara 1942 narastao je uprkos najoštrije zime na 140 dobro naoružanih boraca i bio je podeljen na četiri čete.[395] Kao i 2 štajerski, i Krimski bataljon je bio dosta aktivan u političkom i organizaciskom pogledu, što se može zaključiti na osnovu sačuvanih naredbi njegovog štaba.[396] Istovremeno se prema uputstvima CK KPS, koja je komandant bataljona Zidanšek doneo sa sobom, pripremao na zamašnu akciju — da u Notranjskom oslobodi što veću teritoriju i na njoj uspostavi narodnu vlast. Takva je teritorija počela zaista da se stvara na širokom području Pokojišče — Rakitna — Sv. Vid — Sv. Trojica — Kožljek, naročito kad je tu došao ovaj bataljon.[397] Što na tolikoj oslobođenoj teritoriji nije došlo do ustanka u pravom smislu reči, uzrok treba tražiti u oštroj zimi i slabije izvedenim političkim pripremama nego što je to bio slučaj sa ustankom u Gorenjskom decembra 1941. I još nešto. U Gorenjskom se ustanak pretežno oslanjao na radništvo velikih industriskih centara, dok je Krimski bataljon bio uglavnom vezan za kolebljivu seosku sirotinju, delimično i zaostalu, usled čega je i bila pod jakim klerikalnim uticajem.

Čim je okupator saznao za prisustvo novonastalog bataljona na tom području, počeo je da na tu teritoriju upada sa mnogo manjim patrolama da bi tačno utvrdio snagu i broj partizana; tako je došlo do više sukoba. Od njih valja pomenuti one od 16 januara na Kožljeku i 18 januara kod Otava. Italijani su pravilno shvatili opasnost koja im preti od tog bataljona i što se u blizini južne železnice stvara slobodna teritorija. Štab divizije »Granatijeri di Sardenja« saznao je uskoro posle sukoba na Kožljeku od konfidenata da je u pitanju snažna partizanska grupa koja se zadržava na prostoriji Krim (tt 1107) — Šop (tt 999) — Sleme (k 883) i zato je odlučio da izvede

---

394 Zbornik VI/2 15, prim. 1, dok. 4.
395 Isto, 20, prim. 2, dok. 6.
396 Upor. Zbornik VI/2 41, dok. 17.
397 Isto, 33, prim. 3, dok. 13.

veliku akciju kojom bi tu teritoriju trebalo očistiti. Po odobrenju štaba korpusa, akcija je otpočela 2 februara 1942.

Roboti je u toku čitavog januara bio veoma aktivan. Komandant karabinijera njegovog korpusa obavestio ga je 7 januara 1942, s jedne strane, o birokratskom postupanju visokog komesara u borbi protiv OF i partizana, a sa druge, o tome da se ustanici učvršćuju u šumama i kriju u sigurnim skloništima, dok njihovi pomoćnici i organizatori nesmetano produžavaju aktivnost i propagandu. Već 15 januara 1942 Roboti je izradio t. zv. »Plan A« kojim bi se upotpunile »već preduzete mere«. Prema tom planu on je stvorio naročitu manevarsku grupu koja mu je neposredno stajala na raspolaganju. Ova se grupa sastojala iz jednog bataljona iz Logateca, posebne grupe artiljerije XI korpusa, jednog bataljona iz Planine i Vrhnike i jedne hemiske čete (za paljenje). Manevarska grupa trebala je da bude motorizovana, tako da po Robotijevom naređenju može stići u ma koji deo Ljubljanske pokrajine.[398]

U borbi protiv Graciolija Roboti je najzad uspeo da pobedi. Musolini je 19 januara 1942 izdao dekret sa važnošću od 20 januara, u čijem je prvom članu stajalo da se čuvanje javnog poretka poverava vojnim vlastima koje će intervenisati na zahtev civilnih vlasti, a i »sopstvenom inicijativom, ako smatraju da je to potrebno«, ali su u tom slučaju ipak dužne da o intervenciji obaveste civilne vlasti. U drugom se članu predviđa da je za upotrebu vojne snage u odbrani javnog poretka odgovorna isključivo nadležna vojna vlast. U trećem stoji da upravna i sudska policija, kao i čuvanje političkog i moralnog poretka ostaju i dalje u nadležnosti organa redovne policije.[399] Tom je Robotijevom pobedom umanjena apsolutna vlast guvernera Dalmacije u Zadarskoj, Splitskoj i Kotorskoj pokrajini, prefekta na Rijeci i Graciolija. Sad su se komandanti V i VI korpusa i Roboti mogli nesmetano brinuti o zaštiti javnog poretka.

---

[398] Isto, 321—323, dok. 132.
[399] Isto, 327 s, dok. 134.

Pored »Plana A« Roboti je, najverovatnije već krajem januara 1942, izradio i drugi — »Plan Primavera«. Pošto je taj plan značajan utoliko što u određenoj meri čak potpomaže prolećnu partizansku ofanzivu u Sloveniji, zaslužuje da se razmotri nešto detaljnije. »Plan Primavera« ima uvod i dva dela. U uvodu stoji da je plan u suštini defanzivnog karaktera. Roboti veli da će XI korpus vrlo verovatno bez ojačanja, dakle, samo sa svojim snagama, morati: 1) da se brani od više ili manje razgranatog ustaničkog pokreta (OF); 2) da vrši ofanzivne i defanzivne akcije protiv naoružanih partizanskih jedinica i 3) da se brani od istovremenih akcija OF i partizana. Zato je potrebno da se italijanske snage što pre prikupe u veće garnizone u važnijim centrima koji će u svakom slučaju moći da vladaju svojom okolinom. Dalje je potrebno da se svi ovi garnizoni utvrde tako da su u stanju da odbiju i unište svaki napad spolja kao i otpor u samom centru i, konačno, da se, osim toga, obrazuju mobilne grupe za akcije u međuprostorima između garnizona i zaštitu saobraćaja na prugama i važnijim putevima.

Zato je za ostvarenje prve faze toga plana potrebno: 1) razmisliti o mogućnosti smanjenja broja garnizona i o ukidanju onih koji nemaju naročite zadatke kao što su čuvanje železnice, drumova i veštačkih objekata; 2) povećati otpornu sposobnost garnizona odbranbenim uređajima, prvenstveno žičanom preprekom; 3) stražarska mesta kod veštačkih objekata pretvoriti u prava utvrđenja (bunkere) sa rezervnom hranom za 5 dana i sa 3 borbena kompleta municije; 4) napustiti zaštitu drugorazrednih pruga Vrhnika — Ljubljana i Trebnje — dolina Mirne; 5) pripremiti skladišta hrane i municije u garnizonima koji će imati zadatak da izvedu drugu fazu plana; 6) izdati tačna uputstva za hitno povlačenje manjih garnizona u veće; 7) izdati uputstva da manji garnizoni pri povlačenju unište objekte i odnesu sav materijal i 8) pripremiti zaklone i rovove u krajevima koji su određeni za garnizone u drugoj fazi.

Druga faza počinje kad se situacija pogorša, ili inicijativno, u slučaju iznenadnog ustanka koji italijanska obaveštajna služba ne bi ranije osetila. Suština i svrha te

faze je da se sve raspoložive snage korpusa prikupe u manji broj jačih grupa u krajevima, predviđenim za odbranu. Načelno, jačina snage u tim krajevima ne treba da bude manja od dva bataljona; zatim da je u stanju da se odlučno odupre napadu čak i u slučaju kad bi garnizon bio privremeno otsečen i, najzad, da može obrazovati manevarsku grupu za akcije u neokupiranim područjima i obezbediti komunikacije.

U završnom uputstvu planom se predviđa da na Robotijevo naređenje — »Izvršite Primaveru!« italijanske snage treba da preduzmu sledeće:

1) Snage korpusa moraju odmah krenuti i prikupiti se u Rakeku, Logatecu, Borovnici, Ljubljani, Grosuplju, Velikim Laščama, Kočevju, Petrini, Trebnju, Novom Mestu, Črnomelju i Metliki.[400]

2) Motorizovane manevarske grupe organizuju se u garnizonima Rakek, Logatec, Borovnica, Ljubljana, Velike Lašče, Kočevje i Novo Mesto.

3) Zaštita komunikacija treba da se ograniči isključivo na pruge: Rakek — Ljubljana — Zalog, Ljubljana — Grosuplje — Trebnje — Metlika, Grosuplje — Kočevje. Na tim prugama treba od pešadije organizovati stalnu zaštitu sa rejonom dejstva poluprečnika 5—6 km za svaku posadu. Osnovni zadatak tih posada je zaštita mostova; s vremena na vreme pruge štititi i oklopnim vozom; vojne transporte obezbeđivati oklopnim vozovima. Zaštititi drumove Planina — Ljubljana — Novo Mesto — Karlovac i Ljubljana — Kočevje — Delnice.[401]

Kao što se vidi, plan je defanzivnog karaktera. Roboti ga u celini nikad nije izveo. Naprimer, nikad nije ograničio garnizone samo na predviđeni broj. Uprkos tome taj plan je, naročito zbog naređenja o inicijativi kod Kočevja, išao na ruke narodnom ustanku. Upravo na tom mestu, gde su se krajem aprila pokazali prvi znaci šireg ustanka, ovaj je Robotijev plan imao za posledicu to da su se Italijani već na prvi partizanski pucanj počeli povlačiti i bežati u veće garnizone.

---

[400] Brojno stanje i jedinice ne navodim.

[401] Zbornik VI/2 339—347, dok. 139.

Vratimo se sada Krimskom bataljonu. Poznato je da su Italijani čitavo vreme posle akcije na preserski most strahovali za južnu železnicu (Ljubljana — Trst) i čim su saznali da se na teritoriji iznad železnice formira nov bataljon, počeli su sa pripremama za novu ofanzivu koja je preduzeta 2 februara 1942. Osnovni cilj te ofanzive bio je nanošenje udara logoru Krimskog, odnosno, njima dobro poznatog, Šercerovog bataljona. Ofanzivu su poveli sa dva pravca. Mobilna grupa 2-og puka divizije grenadira (550 ljudi) napala je pravcem Preserje — Rakitna — Krimček, a grupa 5 inžinjeriskog bataljona (250 ljudi) pravcem Borovnica — zapadne padine Krimčeka. Prva kolona je stigla 2 februara u Rakitnu gde je prenoćila.

Međutim, Šercerov bataljon je preduhitrio Italijane i noću 1/2 februara 1942 napao železničku stanicu Verd. Bataljon je, zapravo, nameravao da izvede dosta originalnu zamisao: hteo je da kod železničke stanice Verd zaustavi teretni voz sa benzinskim cisternama i da ga gurne natrag niz jaku nizbrdicu ka Borovnici na Borovnički vijadukt koji bi se pod teretom i brzinom voza verovatno srušio. Zato je bataljon krenuo iz svog logora iznad Kožljeka 1 februara uveče i oko ponoći stigao preko Padeža do stanice Verd, gde je duž pruge čekao u zasedi na voz koji je trebao da naiđe noću između 1 i 2 sata. Ali, bataljon je bio otkriven, jer se sukobio sa italijanskom patrolom koja se kretala duž pruge. Zbog toga je napao stanicu Verd gde se nalazilo 19 italijanskih vojnika i 2 oficira, a kod mosta u blizini stanice i bunker sa 9 vojnika. Bataljon je zauzeo stanicu i bunker, ranio 6 vojnika, zarobio 3, razbio stanične železničke uređaje i minirao prugu, ali ne solidno. Po završenoj akciji, u kojoj je imao 1 mrtvog, on se povukao na Zavrh i Padež.[402] Tu je njegov komandat Zidanšek održao govor u kome je istakao da je bataljon u akciji dokazao da je prava jedinica i da će sada morati da preduzme oslobođenje velike teritorije. Na Padežu se bataljon podelio. 1 i 2 četa krenule su odmah prema Blokama, 3 četa dobila je zadatak

[402] Isto, 40, dok. 16.

da ostane na području Kožljek — Padež, a 4 četa da ide prema Cajnarima.[403]

Kako su na to reagovali Italijani? Oni su odgovorili neverovatno brzo, jer se borba sa stanice Verd čula dobro u Vrhniki, te je Roboti o njoj odmah bio obavešten. On je lično naredio da odmah krenu dve manevarske grupe, jedna na stanicu Verd, druga na Štampetov most (vijadukt na železničkoj pruzi Borovnica—Logatec), sa zadatkom, koji je za Robotija bio tako karakterističan, da progone pobunjenike, prinude ih na borbu i unište zajedno sa onima koji su im na bilo kakav način pomagali ili im davali utočište. Ove su manevarske grupe vanredno brzo stigle na svoja mesta i odmah je izdato sledeće naređenje: 2 bataljon 1 puka iz divizije »Granatijeri di Sardenja« i 5 inžinjeriski bataljon da krenu odmah u poteru za Šercerovim bataljonom, a grupama koje su bile u pokretu još od prošlog dana naređeno je putem radija da u prvoj fazi blokiraju put Krimček (k 933) — Sabočevo (1 km južno od k 933), a u drugoj da posednu liniju Krimček — Šop (tt 999) — k 882 — Sleme (k 883). Tako se pripremala veoma opasna klopka Šercerovom bataljonu koji nije slutio nikakvu opasnost. Pravac kojim bi se mogao povući prema Bloškoj Planoti (Blokama) bio je zatvoren, a za bataljonom su sledile dve jake grupe Italijana. Prema podacima Italijana koji su ga gonili, Šercerov se bataljon na Padežu podelio. Jedna je grupa otišla na Zavrh, druga na Pristavu, treća prema jugu, a četvrta je ostala na Padežu. Italijani su izjutra stigli na raskrsnicu kod Zavrha, gde su se podelili: jedna grupa (grenadiri) prodirala je prema Pokojišču, a inžinjerci prema Zavrhu. Kad su stigli u blizinu Zavrha, primetili su nekoliko partizana koji su pokušali da pobegnu. Pošto su Italijani otvorili vatru, partizani su odgovorili i ranili jednog Italijana. Grenadiri su čuli tu pucnjavu i pokušali da partizanima spreče povlačenje prema Zavrhu. Uprkos toga, 6 partizana je uspelo da se povuče, a ostali su pokušali da se sakriju u jednoj od kuća na Zavrhu koju su Italijani okružili i zapalili. Vatra je prinudila 5 partizana

---

[403] Podaci od puk. Klanjšeka.

(dva od njih su bila ranjena) da izađu iz kuće i oni su se predali. Kad je kuća izgorela do temelja, u njoj su našli još 3 ugljenisana leša; prema izjavama zarobljenika, u kući su izgorela još 4 partizana i 1 žena. Po naređenju samog Robotija, 4 zarobljena partizana odmah su streljana, a petog su zadržali da radi za njihovu obaveštajnu službu. Na Zavrhu je uhapšeno i 25 civila, ali su oni kasnije pušteni. Prema italijanskim podacima, rezultat akcije na Zavrhu bio je: 14 ubijenih partizana od kojih 8 sigurno i 6 verovatno, a 2 zarobljena i zadržana kao vodiči i obaveštajci.

Grupa (potpukovnik Karinjani) koja je imala zadatak da posedne liniju Krimček (tt 933) — Šop (tt 999) — k 882 — Sleme (k 883) počela je 3 februara da prodire u tri kolone. Prva je nastupala prema logoru bataljona, putem Rakitna — Županeno. U blizini sela Pikovnik Italijani su primetili u daljini dva smučara od kojih su bližeg uhvatili, a drugi je pobegao, mada je bio ranjen. Rano popodne Italijani su ušli u prazan logor. Usred njega je lepršala zastava na direku u čijem se području nalazila mina. Kolona je zapalila logor, sve pilane u blizini i nekoliko kuća na Pikovniku, Beču i Pristavi, a zatim krenula prema Borovnici. Druga je kolona prodirala prema Kožljeku. U blizini sela uhvaćena je »osoba australijanske narodnosti« kod koje su našli 36 jugoslovenskih metaka. To je bio jedan od dva Australijanca koji su pobegli iz zarobljeničkog logora u Štajerskoj, dobili u Ljubljani vezu i otišli u partizane. Njega su Italijani odmah streljali, dok je drugi, Frenk, preživeo NOB i dobio čin kapetana JA.[404] Na Kožljeku Italijani nisu našli ništa sumnjivo. Spalili su nekoliko kuća »za čije su stanovnike postojale opravdane sumnje«. Sa Kožljeka je kolona stigla na Padež koji je »doživeo istu sudbinu«, a potom se priključila prvoj koloni. Treća je otišla iz Rakitne za Borovnicu i u Ohonici se priključila prvim dvema kolonama. Rezultati koje su Italijani postigli bili su 2 ubijena partizana i 1 uhvaćen (on je postao njihov vodič).[405]

---

[404] Danas je Frenk Denver počasni major JNA.

[405] Zbornik VI/2 348—351, dok. 140.

Nemam nameru da se upuštam u ocenu partizanske akcije na Verd i kasnijeg razbijanja bataljona, odnosno njegove 3 i 4 čete, ali moram ukazati na činjenicu da su Italijani u toj akciji palili po selima samo »sumnjive« kuće. Nameće se pitanje: odakle znaju da su neke kuće sumnjive, a druge ne? Možda su im to kazali njihovi vodiči i uhvaćeni partizani? Međutim, izgleda mi verovatnije da su Italijani još pri dolasku iz Rakitne doneli sa sobom tačan spisak sumnjivih kuća. Na Rakitni je, naime, živeo paroh koji je bio veliki saradnik Italijana i koji je svakako dobro poznavao svoju parohiju. To, drugim rečima, znači da je nastupao period u kome je slovenačka kontrarevolucija postajala aktivna i u unutrašnjosti.

Posle tog čišćenja Italijani su otpočeli sistematsku akciju u cilju potpunog razbijanja ostataka partizana na tom području. Za tu je akciju komandant divizije »Granatijeri di Sardenja« odredio dve čete i 30 smučara iz 2 grenadirskog puka, jednu četu i 20 smučara iz 4 bataljona crnih košulja i 100 smučara sa smučarskog tečaja XI korpusa. Komandant ovih jedinica bio je pukovnik Silvestri. Iz italijanskih dokumenata nije potpuno jasno kuda su se kretale pojedine manje kolone tih jedinica. Ofanziva je počela 9 februara, a već je sledećeg dana bilo 10 takvih kolona. U toku 10 februara kolone br. 2, 4, 5, 6, 7 i 10 nisu primetile ništa naročito; kolona br. 1 zapalila je na Padežu gostionicu i uhapsila 25 seljaka, kolona br. 3 je na Pristavi i u Laščama uhapsila 5 seljaka, kolona br. 8 bila je u blizini Topola napadnuta, ali zbog bure i snega nije uspela da sustigne napadače. 11 februara je akcija nastavljena i neke su kolone opet uhapsile nekoliko seljaka. Već 12 februara ta je akcija završena. Rezultat je bio: 42 uhapšena civila.

Robotiju je postalo jasno da su partizani u tim akcijama bili razbijeni, ali ne i uništeni, i da su se otuda sklonili na područje Velike Bloke — Sodražica — Lož. Zato je i za ovo područje naredio ofanzivu koja bi prema planu trebalo da počne 14 i 15 februara, ali je zakasnila i počela tek 20 februara. U toj su akciji učestvovale jedinice grenadira, četa za rušenje (paljenje), jedna jedinica 4 bataljona crnih košulja i smučari armiskog korpusa. Ove su

jedinice 20 i 21 februara veoma brzo pročešljale dosta veliko područje Velike Bloke — Lužarji — Markovec. Rezultat je bio: 14 uhapšenih civila.

Februarskim akcijama Roboti je bio zadovoljan i prilikom njihovog završetka zapisao je: »Delimično uništenje bande i potpuno rasturanje njenih ostataka nesumnjivo su ponovo uzdigli naš prestiž i dobro stavili do znanja da je faza ubeđivanja odlučno ustupila mesto neumoljivoj represivnoj akciji protiv pripadnika partizanske organizacije u Sloveniji«.[406] Cilj italijanske akcije od 9 do 11 februara bio je jasan — da se uništi Šercerov bataljon. Dok se iz italijanskih podataka ne može uočiti da li je u tim danima došlo do većih borbi, u memoarima partizana[407] oni su zabeleženi kao dani oštrih i neprekidnih borbi od kojih su naročito podvučene borbe 11 februara na području Otave — Pikovnik — Hribarjevo. Već 7 februara pao je komandant bataljona Miloš Zidanšek, iznenađen nesrećnom slučajnošću. U toj se akciji bataljon podelio na dva polubataljona.[408] 1 i 2 četa otišle su preko Bloške Planote nad Lošku Dolinu (Poljane), gde su ostale oko mesec dana. Ostaci 3 i 4 čete otišli su na Mokrec u Leničevu lovačku kuću.

Šta se zbivalo u to vreme u Zasavju? Već je rečeno da se 1 štajerski bataljon posle Brežiškog marša rasformirao i otišao da prezimi. Jedan njegov deo, Revirska grupa, koja je provodila zimu u Čečama iznad Trbovlja, bila je najaktivnija; 26 decembra 1941 napala je stražu mašinskih objekata Trboveljske premogokopne (ugljenokopne) družbe (TPD) u Hrastniku i tom prilikom ubila 3 stražara, a preduzeću napravila štetu za 6.000 maraka. Ova se grupa zadržavala u poljoprivrednoj zgradi seljaka Jagra. Izdajom, Nemci su je 5 januara 1942 napali. Upočetku su u napadu učestvovali samo žandarmi iz Trbovlja, a pošto se tamošnjih 10 partizana odlično branilo, žandarmi su ih samo opkolili; do prave borbe došlo je tek kad su u pomoć stigli Gestapo i policija bezbednosti. Partizani su

[406] Isto, 389, dok. 146.

[407] Daki, Klanjšek, Vidmar, itd.

[408] Prema Zborniku VI/2 44, prim. 4, dok. 19, — 12 februara, a prema podacima puk. Klanjšeka već 9 februara.

se u poljoprivrednoj zgradi utvrdili i dugo branili; u borbi je ubijen jedan policiski podoficir. Tri partizana, koji su bili na straži, srećno su se izvukli. U toku borbe pokušao je da se izvuče još jedan, ali je poginuo. »Pošto se do bandita nije moglo doći bez sopstvenih teških gubitaka«, stoji u nemačkim podacima, Nemci su zgradu zapalili. U njoj je izgorelo 6 partizana.[409] 9 januara 1942 ponovo je javljeno žandarmima u Trbovlju da se 4 partizana nalaze kod posednika Prašnikara na Sv. Planini. Nemci su ih odmah napali. Kad su pokušali da se probiju iz opkoljene kuće, 3 su pala.[410] Posle ta dva događaja u Zasavju je zavladao relativan mir.

Po završenoj borbi u Dražgošu zimi 1941/42, u Gorenjskom su borbe privremeno prestale, u Notranjskom je dosledna Robotijeva aktivnost dovela do deobe Šercerovog bataljona, a 2 štajerski bataljon je vršio manje akcije. Ako bi se sve okupatorske akcije u Sloveniji u to vreme dovele u sklad sa Prvom nemačkom ofanzivom protiv oslobođene teritorije u Zapadnoj Srbiji, moralo bi se priznati da je okupator u Sloveniji za momenat uspeo da parališe partizanske akcije. Ali, zaista samo za momenat. Ako su zbog okupatorskog pritiska prestale partizanske akcije, naprimer, u Notranjskom, nije istovremeno prestala i aktivnost 2 štajerskog bataljona. Komandant karabinijera morao je u izveštaju od 7 februara 1941 u prvom redu podvući da se politička situacija u Sloveniji znatno pogoršala i da postoje izgledi za još veće pogoršanje.[411]

8. Italijanska vojska preuzima staranje o »redu i bezbednosti« u Ljubljanskoj pokrajini

Roboti je 19 januara 1942 postao samostalniji gospodar u Ljubljanskoj pokrajini. Šta se moglo očekivati posle prenošenja vojne vlasti na tog generala i kraljevsku vojsku, moglo se već delimično primetiti kad su u toku akcije

---

[409] Zbornik VI/2 329, dok. 135.
[410] Isto, 330, dok. 135.
[411] Isto, 351—353, dok. 141.

u Notranjskom zarobljeni partizani bili streljani na licu mesta. Ali ni »čvrsta ruka« tog generala nije mogla da slomi borbeno i revolucionarno jedinstvo slovenačkog naroda u OF. Baš sredinom januara 1942 pisao je drug Kidrič svoj značajan članak u kome navodi da je OF slovenačkog naroda dostigla stepen *države u državi.* Zašto? OF ima svoju vojsku, svoje pravosuđe, svoju obaveštajnu službu i službu bezbednosti, i prikuplja porez. Slovenački narod izvršava naloge OF, a sabotira naredbe fašističkih okupatora.[412]

Usled novog Robotijevog položaja u Sloveniji, pokrenula se i Graciolijeva »blaža« taktika. On je 24 januara 1942 zaveo lične legitimacije za muške osobe od 15 do 50 godina starosti,[413] a 6 februara 1942 izdao je naredbu kojom se od 7 do 16 februara 1942 u čitavoj Pokrajini uvodi policiski čas od 17.30 do 6.30 izjutra i naredbu prema kojoj sva lica preko 14 godina starosti moraju od 20 februara nadalje da imaju za ulazak i izlazak iz Ljubljane redovnu putnu listu koju izdaje Ljubljanska kvestura.[414] 8 februara zabranio je »privatno smučanje«,[415] a 23 februara svaki dolazak i odlazak iz Ljubljane posle 15 sati.[416] Šta je nateralo Graciolija da izda sve te vanredne odluke? Nesumnjivo naređenja iz Rima koja zasada još nisu poznata, a ako njih ne bi bilo, onda sigurno izuzetna aktivnost OF koja se u Ljubljanskoj pokrajini ispoljavala baš u to vreme na sve moguće načine, od emisija ROF do sjajnih akcija VOS i NZ koje su izvođene u Ljubljani usred bela dana, od dramatične likvidacije izdajnika i velikog narodnog štetočine Augusta Praprotnika, do vanredne akcije NZ 5 februara 1942 na stanicu italijanske finansiske kontrole na Bregu u Ljubljani, iz koje je odneto 45 pušaka, 2.170 metaka i 2 revolvera.[417] Prirodno je da se usled ovakvih akcija Italijanima počela prosto disati kosa na glavi. Karabinijeri su pisali da su potrebne još oštrije mere. »Je-

---

[412] Isto, 23 s, dok. 8.
[413] Službeni list za Ljublj. pokrajinu 28 I 1942.
[414] Isto, 7 II 1942.
[415] Isto, 11 II 1942.
[416] Isto, 25 II 1942.
[417] Zbornik VI/2 46, dok. 21.

dino uspešno sredstvo bilo bi, kao što se već predviđalo, da se svi muškarci, a naročito intelektualci, interniraju u Italiju, jer dok oni budu u Ljubljani, goreće još uvek plamen iredentizma«.[418] Graciolijeva uredba od 23 februara vezana je sa naročitom akcijom italijanske vojske koju je Roboti ukratko nazvao »razoružanje slovenačkog naroda« i počeo je sprovoditi 23 februara najpre u Ljubljani, a potom i u čitavoj Pokrajini. U Ljubljani je Roboti izvođenje ove akcije poverio diviziji »Granatijeri di Sardenja«. Ovi, po uzrastu visoki, ali inače veoma loši vojnici, pretražili su uz pomoć karabinijera svaku ljubljansku kuću, uključujući crkve i manastire, pri čemu su sve odrasle muškarce oterali u dvorište jedne od ljubljanskih kasarni. Tu su uz pomoć slovenačkih izdajnika, presvučenih u italijanske uniforme, odabrali »sumnjive« — i određivali ih za internaciju.[419] Evo nekoliko italijanskih zvaničnih podataka o tom načinu ratovanja protiv stanovništva Ljubljane. Iz izveštaja te divizije od 23 februara vidi se da je to bila akcija samog Robotija. Da bi potpuno uspela, divizija je okružila Ljubljanu »neprolaznim pojasom vojnika i žičanih prepreka«. Divizija je 24 februara počela sa 2 i 3 bataljonom da pretražuje pojedine gradske rejone. Predeo koji je bio određen za »razoružanje« zatvorili su i blokirali vojnici već rano izjutra. »— Svi koji budu uhapšeni iz naročitih uzroka, kao i materijal, bilo na koji način zaplenjen, imaju se sprovesti, pod dobrom stražom, staranjem komandanta Prvog grenadirskog puka, u kasarnu »Vitorio Emanuele III« i staviti na raspoloženje diviziskim kr. karabinijerima ... Identifikacija, a zatim puštanje ili hapšenje ... vršiće se prema već izvršenim usmenim sporazumima (pomoću izdajnika — M. M.) ... Sve zgrade, ma čemu služile, moraju biti pretražene«.[420]

Kao što je već rečeno, ove su akcije produžene i u unutrašnjosti Pokrajine. Uprkos dobrih priprema, »razoružanje« Ljubljane od 23 do 26 februara nije donelo Ro-

---

418 AMNO

419 Zbornik VI/2 397, dok. 151.

420 Zbornik VI/2 357 s, dok. 143.

botiju željene uspehe ni posle produženja do 23 marta. Tom je prilikom bilo uhapšeno i poslato u internaciju 878 osoba (ne računajući 1.103 bivša jugoslovenska oficira i podoficira koji su bili uhapšeni 19 marta 1942 u čitavoj Ljubljanskoj pokrajini). U sličnoj akciji od 27 juna do 1 jula 1942 bilo je u Ljubljani na isti način uhapšeno i internirano 2.858 osoba.

Da bi se lakše shvatila »pravna« osnova postupaka italijanske vojske u Ljubljani, treba ukratko pogledati opsežan italijanski dokument generala Roate, t.zv. Okružnicu 3 C (Circolare 3 C). U uvodnom delu koji je zapravo bio namenjen prvenstveno višim komandantima, nabrojano je deset pravila koje treba imati stalno »na umu«, a to su: 1) II armija se nalazi u stvarnom ratu (»armija se ne bori protiv lokalnih i samostalnih bandi, već protiv jednog protivnika koji namerava da stvori »jedinstveni front«, u zamenu za onu jugoslovensku vojsku koju je ova armija u aprilu 1941 slavno pobedila. Rat koji se ovde vodi jednak je ratu koji se vodi u Rusiji, u Libiji, i na Dalekom Istoku. Ovo zahteva... odbacivanje negativnih osobina sažetih u frazi »dobar Italijan««). 2) Obaveštajna služba mora biti naročito aktivna i raširena. 3) Tajne se moraju sačuvati po svaku cenu (»Mladi oficiri se vezuju za žene i izbrbljaju im sve što znaju pa čak i ono što ne znaju«). 4) Veliki i mali garnizoni moraju biti organizovani za odbranu. 5) Efikasnost ustanika je ponajčešće precenjena (»Svaki komandant neka sebi pošteno postavi ovo pitanje: »Šta bih smatrao da mogu ja da učinim, kad bih, umesto što sam na čelu moje jedinice, bio ustanički vođa kojeg imam pred sobom? A pošten odgovor će dovesti do saznanja da znatan procenat efikasnosti ustanika stvaramo mi u našoj uobrazilji«). 6) Na neprijateljske napade treba odgovoriti odmah i u što je moguće odlučnijoj i čvršćoj formi (»Postupak prema partizanima ne treba da bude izražen formulom »zub za zub«, već izrekom »glava za zub!««). 7) Operacije protiv partizana su istinske i prave ratne operacije i zato moraju biti organizovane i vođene. 8) Taktičko iznenađenje nije dopušteno. 9) Treba se boriti do kraja i sa žestinom (»Sa ove tačke gledišta neka nestane legenda o čovečnom ponašanju usta-

nika prema izvesnim kategorijama zarobljenika«). 10) Položaj i prestiž Italije u novim pokrajinama i na okupiranoj teritoriji zahtevaju od cele armije gvozdenu disciplinu i primerno držanje u svakom pogledu.

U drugom odeljku prvog dela Okružnice govori se o merama bezbednosti prema stanovništvu od kojih se navode tri: internacija porodica čiji su članovi otišli u partizane, uzimanje talaca odabranih od sumnjivih osoba koje će svojim životima platiti za napade na vojna lica, ako se u roku od 48 sati ne otkriju pravi napadači i, konačno, saodgovornost stanovnika kuća koje se nalaze u blizini mesta gde su izvršene sabotaže. Ako se u roku od 48 sati ne nađu pravi vinovnici, stanovnici obližnjih kuća biće internirani, njihova stoka zaplenjena, a kuće spaljene. U devetom odeljku, gde se govori o držanju vojske u slučaju opasnosti, nalazi se sledeća interesantna odredba: *»Kada bilo koji vojnik u opasnosti uzvikne: »Druga armija, ovamo!«, svi pripadnici armije koji ga čuju, moraju pritrčati i pomoći drugu po svaku cenu«.*

U dodatku Okružnice nalazi se odeljak o postupku sa civilnim stanovništvom, u kome stoji:

I Ako su u pitanju pojedinci:

a) Za vreme operacija se kao ustanici smatraju svi muškarci sposobni za borbu i pored toga što nisu zatečeni sa oružjem u ruci, i to: ako su uhvaćeni u neposrednoj blizini partizana pod takvim okolnostima da je očigledno da su učestvovali u oružanoj borbi; ako nisu uhvaćeni u neposrednoj blizini partizana, već samo na području na kome je bila ili još traje borba, a imaju na sebi vojničku uniformu ili samo njene delove, nose znake pripadnosti partizanima itd.; ranjeni (kad se izleče), za borbu sposobni muškarci mlađi od 18 godina, kao i žene uhvaćene pod iznetim okolnostima, predaće se nadležnim vojnim sudovima.

b) Za borbu sposobni muškarci i žene bilo koje starosti koji nisu obuhvaćeni u ranije iznetoj kategoriji, ali su uhvaćeni na teritoriji na kojoj je bila ili se vodi borba, a nisu iz tog kraja, predaće se vojnim sudovima ili internirati.

c) Za vreme operacije mogu se iseliti ili internirati pojedini civili, čitave porodice ili čitava sela.

II Zgrade:

a) Uništavaju se sledeće zgrade: iz kojih je pucano na italijanske jedinice, u kojima je pronađeno slagalište oružja, municije i eksploziva, stanovi za koje je sigurno i opšte poznato da su sopstvenost vođa ustanka.

b) Uništenje čitavih sela vršiće se samo u slučaju ako se celo stanovništvo ili njegov najveći deo u samom selu borio protiv naših snaga, i to za vreme operacije; uništenje sela putem spaljivanja, eksploziva, pomoću avijacije ili artiljerije u cilju kažnjavanja ako se čitavo stanovništvo ili njegov najveći deo borio protiv italijanskih snaga van svojih sela, primeniće se samo izuzetno, u slučaju kad je razlog za ovu kaznenu meru očigledan. O toj kazni odlučuju komandanti armiskih korpusa i to objašnjavaju stanovništvu putem letaka, bačenih iz aviona. Ni u kom slučaju se ne uništavaju crkve, škole, bolnice i druge javne zgrade. Odredbe pod a) primenjivaće se u svakoj, i manjoj operaciji, dok će se odredbe pod b) pri menjivati samo u toku većih operacija, sa više bataljona.

III Imovina:

a) Na osnovu naređenja odgovornih komandanata može se izvršiti konfiskacija hrane, stoke itd. iz kuća i sela koja su ranije pomenuta.

b) Konfiskacija se vrši u kućama i selima gde je očigledno da su se stanovnici definitivno iselili ili su veoma daleko, ili bez obzira na to, ako je očigledno da bi hrana mogla pasti u ruke ustanika.

c) Ono što bude konfiskovano mora se predati intendanturi, izuzev onog što je neophodno za ishranu jedinica koje operišu u tim krajevima.

d) Pljačkanje kuća, uključivši tu i one koje treba da se unište, zabranjuje se, ako je potrebno i drakonskim kaznama.

O postupku sa ustanicima koji se uhvate s oružjem u ruci i analogno o postupku sa civilnim stanovništvom, biće izdate posebne naknadne odredbe.[421]

---

[421] Isto, 363—380, dok. 145.

Ova poslednja odredba upravo je najinteresantnija, jer general Roata neće da izda pismena uputstva za postupak sa zarobljenim partizanima. Nije, doduše, teško pogoditi kakva su bila ta uputstva, kad su već ona o civilnom stanovništvu bila tako stroga. Uostalom, ona su dobro poznata iz italijanskih ofanziva i operacija čišćenja u Sloveniji. Čitava Okružnica 3 C je prava »magna charta libertatum« koje su se italijanski komandanti u celoj Jugoslaviji savesno pridržavali, te su sa svojim vojnim jedinicama izvršili toliko i takvih zločina, da se to u istoriji jugoslovenskih naroda nikad neće zaboraviti.

Povodom italijanskog terora koji je u Ljubljanskoj pokrajini već očito otkrio sve svoje forme koje su se kasnije samo još upotpunjavale, izdao je IOOF 28 februara 1942 opširnu izjavu u kojoj je, pored ostalog, na pitanje šta su Italijani postigli tim terorom, rečeno: prvi rezultat rimskih »energičnih mera« je taj da se svaki pošteni Slovenac ponovo uverio da je italijanski okupator njegov smrtni neprijatelj isto kao i nemački i mađarski; drugi je taj da Slovenci vanredno jasno osećaju da je najnoviji italijanski fašistički teror besno trzanje smrtno ranjene zveri koju treba nemilosrdno tući do kraja; treći je taj da Slovenci osećaju da im je otpor ušao u meso i krv, da su postali borben i samopouzdan narod, kome se strah više ne može uterati u kosti; četvrti rezultat je, pak, podrugljiv smeh koji italijansku vojsku dočekuje sa svih strana; Italijani su mislili da će slomiti Ljubljanu, ali su je samo ojačali; i na kraju, slovenačka se kontrarevolucija razgolitila. IOOF je pozivao slovenački narod na disciplinu koja mora postati čelična; sa stvarnom narodnom dovitljivošću treba savladati svaku novu prepreku koju okupatori postavljaju oslobodilačkoj akciji i masovno razviti obaveštajnu službu.[422]

9. Počeci Narodnooslobodilačke borbe u Slovenačkom Primorju

Da CK KPJ i CK KPS nisu zaboravili na sudbinu Slovenaca u Primorskom i Trstu, vidi se već iz prvih do-

[422] Isto, 48—50, dok. 23.

kumenata NOB, a isto tako i iz starijih. Upravo počeci NOB u Primorskom dokazuju da je ta oblast najtešnje povezana sa KPS i da bi tu čak i razvijenija nacionalna svest bila za početak i izvođenje Narodne revolucije svakako nedovoljna, mada je baš u Primorskom, usled neposredne ugroženosti od strane rastućeg italijanskog imperijalizma, ta svest bila od samog početka nacionalnog buđenja neobično snažna. Ova se velika nacionalna svest sačuvala kod svih slojeva u toku 22-godišnje italijanske okupacije i ona se, očišćena od oportunističkih malograđanskih elemenata, čak i osnažila. Tako baš ta očišćena nacionalna svest postaje jedan od najznačajnijih oslonaca KPS u toj oblasti. I ne samo to. Upravo baš takvoj nacionalnoj svesti, koja je tipična za svaku dijasporu, može se zahvaliti što se kroz čitav četvorogodišnji period NOB nije u Primorskom mogla ukoreniti domaća kontrarevolucija, a ukoliko je tu i postojala, ona je bila uvezena iz drugih krajeva.

Ovoj snažnoj nacionalnoj svesti, kao što je već rečeno, nedostajao je ovde osnovni revolucionarni činilac, avangarda radnog naroda, — Komunistička partija. Istina, u Gorici i okolini Trsta postojale su organizacije KP Italije u koje su bili učlanjeni i slovenački komunisti. Ali je gledanje KPI na Trst i Slovenačko Primorje bilo dosta oportunističko i tako činilo samo objektivnu pomoć fašizmu. Organizaciska strana KPI imala je takođe nedostataka. Umesto monolitnih osnovnih partiskih organizacija, preovlađivalo je načelo rasplinute organizacije »a catena«, koje onemogućuje bilo kakakv samostalan i za Partiju značajan terenski rad i inicijativu. KPI je, uprkos raznih izjava, bila celo vreme oportunistička partija, koja se stalno pridržava Rapalskog ugovora itd. Praktična posledica takvog gledanja bila je da su se Primorsko i Trst smatrali kao sastavni deo italijanske imperije bez obzira na to što su stanovnici Primorskog Slovenci i Hrvati.

Ako je KPS želela da i u Primorskom i Trstu otpočne NOB, morala je i u te krajeve slati svoj sopstveni partiski kadar i savlađivati mnoge druge teškoće, pored neverovatno velikih prepreka, nastalih zbog oportunizma odgovornih italijanskih partiskih funkcionera koji su bili čas

za to da Slovenačko Primorje bude slovenačko, čas opet protiv toga. Među početne teškoće u Primorskom treba svakako ubrojiti i okolnost da je generacija, sposobna za vojnu službu, bila mobilisana u italijanskoj vojsci, da nije bilo oružja i municije, kao i to da su Italijani bili mnogo osetljiviji kad su ovde osetili prve početke OF nego u Ljubljanskoj pokrajini.

CK KPS, prilikom odašiljanja svog kadra u Primorsko, nije zalazio u »interesne sfere« KPI. To se vidi iz opsežnog proglasa CK KPS od novembra 1941 u kome ima više značajnih podataka za istoriju NOB u Primorskom. U drugoj tački proglasa govori se da je pod voćstvom sekretara Kominterne, Dimitrova, održana aprila 1934 u Moskvi konferencija delegata KP Jugoslavije, Austrije i Italije, na kojoj su se delegati jednodušno i bez rezerve izjasnili za oslobođenje i ujedinjenje svih Slovenaca. »Komunisti Slovenije se, prema tome, nisu odrekli životnih potreba svog naroda, već su komunisti Italije i Austrije ... osudili imperijalizam svojih vladajućih klasa i bez rezerve se izjasnili za prava ugnjetenih Slovenaca da se sa svojom nacionalnom i privrednom teritorijom otcepe od Italije i Austrije«.[423]

Na osnovu zajedničkog stava, sve tri komunističke partije saglasile su se po slovenačkom pitanju u ovome: 1) Sve tri partije se bez rezerve izjašnjavaju za pravo na samoopredeljenje slovenačkog naroda, pa čak i do otcepljenja od imperijalističkih država Jugoslavije, Italije i Austrije, koje ga sada ugnjetavaju. 2) Pošto je slovenački narod bio ugnjetavan i raskomadan još pre Prvog svetskog rata »KPJ, KPI i KPA smatraju da je potrebno da se njihovo osnovno načelo samoopredeljenja sa pravom na otcepljenje ... dopuni i precizira parolom borbe za ujedinjenje slovenačkog naroda«. 3) Ovu će borbu potpomagati KP sve tri države. U ovim tačkama je, dakle, pravilno primenjeno amrksističko načelo otcepljenja slovenačkog naroda od sve tri imperijalističke države i predviđeno ukazivanje internacionalne pomoći slovenačkom narodu u njegovoj

---

[423] Škerl, 182 s.

borbi za ujedinjenje svih Slovenaca i za »osnivanje slovenačke radničke i seljačke oblasti« (tač. 3).[424]

Iako se smatralo da je ova moskovska izjava od aprila 1934 godine imala samo teoriski značaj, ona je sa početkom NOB počela da dobija pun i realan sadržaj, a samo je oportunizam vođa KPI i KPA bio uzrok što su ti ljudi 1941 prešli preko obaveznih odluka iz 1934 godine i što su, najblaže rečeno, kočili revolucionarno ujedinjavanje slovenačkog naroda i njegovu borbu za narodnu vlast. To se može lako dokazati. Drug Kardelj piše, naprimer, 29 marta 1942 u pismu drugu Titu, pored ostalog, sledeće: »Sa Mak. br. 2« [Umberto Massola — Quinto] »su pregovarali« (naši — M. M.) »o Primorju i Trstu, ali je počeo da se buni . . . « U istom pismu napisao je drug Kardelj da su Austrijanci u Koruškoj slabi.[425]

U 3 tački proglasa CK KPS stoji doslovno ovo: »Uskoro posle sloma Jugoslavije i još pre napada fašističke Nemačke na Sovjetski Savez, nadležnost Komunističke partije Slovenije kao sastavnog dela Komunističke partije Jugoslavije proširila se na primorsku i korušku teritoriju«.[426] To je rečeno jasno, ali Italijani nisu hteli to da shvate. Da je ova postavka CK KPS pravilna, može se navesti više dokaza. To se veoma jasno vidi iz pisma CK KPJ od 1 januara 1942 upućenom CK KPS gde stoji: » . . . Posvetite svu pažnju izgradnji partiske organizacije na tom sektoru (u Primorskom — M. M.), jer će vaš rad u mnogočemu biti od koristi i za KP Italije, što je od vanredne važnosti za budući razvitak događaja na tom području«.[427] Veoma jasno to dokazuje i Dedov telegram od 23 avgusta 1942 koji je poslao CK-u KPJ i u kome, kako je to dešifrovao naš dešifrant, stoji sledeće: »Sozdat grupi KPS u starih rajonah gdje živut Slovenci i Horvati — Istrija, Trijest i drugije. Razvivat tam partizanskoe dviženije ne tolko pravilno, no i neophodimo . . . «[428]

---

[424] Delo, glasilo CK KPS, 1948, 66—68.

[425] Zbornik VI/2 74, dok. 34.

[426] Škerl, 183.

[427] Zbornik II/2 153, dok. 83.

[428] AMNO

Izneto je već da KPS i OF prilikom početka borbe nisu iz nje izdvajale Primorsko niti Korušku, i podvučeno je da je ujedinjena Slovenija u prvim programima OF imala veoma istaknuto mesto. CK KPS je već jula 1941 poslao u Primorsko prvu dvojicu partizanskih i frontovskih aktivista što se vidi iz pisma druga Kardelja od 2 avgusta 1941 koje je poslao drugu Titu i u kome stoji: »U Primorje smo poslali 2 čoveka... sa zadatkom formiranja privremenog PK. Ljudi su nam se otuda već javili i izgleda da neće biti naročitih poteškoća. Talijan (verovatno Quinto) pristao (odnosno sam tražio!) da ih povežemo sa našom firmom«.[429] Za ovim aktivistima otišli su u Primorsko i drugi koji su počeli sa radom u Trstu, Gorici i okolini, u Brdima, na Krasu, u tolminskom kraju i Vipavskoj dolini itd. Kao što je utvrđeno na partiskom sastanku u Škrbini novembra 1941, organizaciski rad bio je najuspešniji na Krasu gde su već počeli da se pojavljuju prvi terenski odbori OF. Osim ovih odbora, na Krasu je bila organizovana čak i omladinska sabotažna grupa koja je sakupljala oružje i vršila manje sabotaže i diverzantske akcije. Najvažnije je, dakle, to da je led bio probijen i da se OF počela da širi i u Primorsko. Osim ovih početaka, koji su u neposrednoj vezi sa CK KPS, komunisti iz okoline Ilirske Bistrice povezali su se već avgusta 1941 sa partiskom organizacijom na Rijeci. Isto tako su se kasnije partizani povezali sa hrvatskom partizanskom četom iz Kastava.[430]

Pored odašiljanja aktivističkog kadra, CK KPS je odlučio da se u Primorsko pošalju i prve partizanske jedinice kako bi se oko njih prikupljali domaći partizani i tako nastale tamo prve partizanske čete. Prvih sedam partizana iz Primorskog koji su živeli u bivšoj Jugoslaviji, bili su već septembra 1941 uključeni kao posebna grupa u Mokrešku četu, odakle su početkom oktobra 1941, a možda i pre otišli u Primorsko. O odlasku ove četice sačuvan je zanimljiv opis u kome se, pored ostalog, kaže da je ona sa Mokreca pošla 2 oktobra 1941 i preko Bloka, Loške

---

[429] Dedijer, *Josip Broz Tito* (prilozi za biografiju), 314.
[430] Zbornik VI/1 137, prim. 3, dok. 63.

Doline i Javornika (tt 1268) stigla 8 oktobra u Pivku (tt 1796).[431] Četica je uskoro dobila ime Pivška četa i ona se zadržavala, uglavnom, u Brkinjama sa velikim poluprečnikom dejstva — preko Krasa do Vipavske doline. Njen je početni zadatak bio svakako propagandističkog karaktera. Što brojno nije mnogo porasla, glavni uzrok treba tražiti u tome što nije bilo ljudi sposobnih za vojnu službu. Iz Brkinja se četa premestila bliže Ilirskoj Bistrici, gde je 28 oktobra 1941 izvršila prvu značajnu akciju u kojoj je zbačen sa šina nemački vojni voz.[432] U Primorsko su trebale veoma rano da odu još dve čete, deo Samatorske, koja je posle akcije na Preserski most već stigla u blizini Črnog Vrha, ali se morala vratiti i kasnije se pridružila novoformiranom Šercerovom bataljonu.[433] Isto tako morala se vratiti i četa Smelog kad je već došla u blizinu Ilirske Bistrice.[434]

Ranije je rečeno da su Italijani bili vanredno osetljivi na svaku partizansku akciju u Primorskom. To je razumljivo, jer su tu teritoriju smatrali svojom. Zato širenje OF u toj oblasti nije ostalo Italijanima duže vremena nepoznato i prvi njihov odgovor na to bila su mnogobrojna hapšenja, u vezi kojih je od 2 do 14 decembra 1941 bio organizovan veliki proces protiv Slovenaca pred vanrednim sudom u Trstu. Na optuženičkoj klupi bilo je 60 komunista, antifašista i drugih svesnih Slovenaca. Optuženih je bilo još i više, ali ih fašistička »pravda« nije mogla dostići. U vezi sa tršćanskim procesom bilo je uhapšeno do 300 ljudi iz svih slojeva i poziva iz čitavog Primorskog. Optužnica je bila uperena u prvom redu protiv komunista, terorista i intelektualaca. Komuniste je optužnica teretila zbog veza sa komunističkim centrima preko granice, zbog štampanja i širenja ilegalne komunističke propagande i pripremanja oružanog ustanka od strane slovenačke manjine i italijanskog radništva u Trstu sa namerom da se

[431] AMNO, Tribunale militare guerra (TMG) 1942, fasc. 1626 — 1654.

[432] Zbornik VI/1 137, dok. 63.

[433] Isto, 164, prim. 2, dok. 75. — Dr. I. Juvančič, u raspravi *Slovensko Primorje u narodnooslobodilačkoj borbi*, objavljenoj u knjizi *Istra i Slovensko Primorje*, Beograd 1952, 396.

[434] Juvančič, loc. cit., 396.

obori fašistički režim. Ostale dve grupe optužnica je teretila najrazličitijim zločinima, od slovenačkog kulturnog delanja do špijunaže u korist Jugoslavije i pripremanja atentata na Musolinija. Organizacija KPS i OF u Trstu obaveštavale su čitavo vreme javnost o toku procesa pomoću letaka, jer su u to vreme već imale svoju ilegalnu tehniku. Na procesu je 9 lica osuđeno na smrt. Četvorica od njih bila su pomilovana, a nad petoricom (organizatorom KPS i OF u Trstu Pinom Tomažičem, pekarom Bobekom, radnikom Ivančićem, seljacima Kosom i Vadnalom) izvršena je sledećeg dana smrtna kazna.[435] Ako su Italijani ovim procesom želeli da zastraše primorsko stanovništvo, onda oni ovu svoju nameru nikako nisu ostvarili. Varnica otpora koju je i u Primorsko donela KPS polako se i stalno širila, pa je vremenom prerasla u opštenarodni otpor koji je zahvatio celo Primorsko tačno godinu dana posle plamena opšteslovenačkog otpora u Ljubljanskoj pokrajini.

Mada je krajem 1941 i početkom 1942 u Primorskom postojala samo Pivška četa koja je i sama bila brojno mala, njena se aktivnost može veoma dobro uočiti iz podataka Italijana koji su brižljivo pratili njena dejstva. Ona je izvršila više akcija, od kojih treba spomenuti naročito napad 3 februara 1942 na italijansku stražu na železnici blizu Štanjela gde su partizani zaplenili jedan puškomitraljez, i sukob 9 februara sa karabinijerima i italijanskom vojskom kod Griža pri Sežani koji je trajao 20 minuta.[436] Koliko su pažnje Italijani posvetili tim akcijama vidi se iz izveštaja komandanta Teritorijalne odbrane u Udinama (Videmu) od 19 februara u kome ovaj izveštava o partizanskoj akciji od 3 februara i o merama koje su bile preduzete po naređenju samog Generalštaba. General Bergonci (Bergonzi) kaže da je odmah posle akcije izvršena opsežna istraga koja je utvrdila da tu postoji partizanska grupa od oko 12 ljudi, naoružanih mitraljezom, puškama i ručnim bombama, koju sačinjavaju verovatno

[435] Zbornik VI/1 484, prim. 3, dok. 203.

[436] Riepilogo dell' attività slavo-communista nella Venezia Giulia, AVI, fasc. 58D.

»dezerteri i lica koja se odupiru regrutovanju, a operišu u tesnoj vezi sa vodećim osobama s one strane granice«. Pritom on izveštava i o borbi od 9 februara i kaže da je, posle akcije od 3 februara, a prema naređenju Generalštaba, preduzeo u zoni od Nanosa do Štijaka, Senožeča, Šturja, Dutovlja i Štanjela operaciju kojom je lično upravljao ali je njen uspeh bio samo u hapšenju mnogobrojnih lica koja pomažu partizanima, i sumnjivih elemenata. Dalje kaže da je, čim je saznao za postojanje partizanske jedinice, pojačao stražarske delove na čitavom području granice i postarao se da dođe još pet protivpadobranskih grupa. Po završenom čišćenju obrazovao je jake grupe za osmatranje i manevar, međusobno povezane putem radija. Tako je u zoni Gorice i Trsta stiglo po pet takvih grupa. 15 marta 1942 formiran je naročiti štab tih grupa u Vipavi.[437] Uhapšenike je po završenoj akciji saslušavao u Trstu generalni inspektor italijanske policije general Polito lično koji je došao iz Rima specijalno zbog toga. Komanda karabinijera II italijanske armije takođe je 25 februara izvestila da su se u Julijskoj Krajini pojavili partizani koji su povezani sa onima u Sloveniji i da je u saradnji sa policijom počela »energična vojnička akcija koja bi trebala da ih uništi«.[438]

Ove prve pojave OF i akcije u Primorskom Italijani nikako nisu potcenjivali. Iz početnog stanja u Primorskom, kako ga je posmatrao drug Kardelj i o njemu izvestio 29 marta 1942 druga Tita, vidi se da je broj komunista narastao na oko 40, da su tamo poslati novi kadrovi, da tu postoji oko 50 odbora OF i da se partizanske akcije nalaze tek u početnoj fazi. Drug Kardelj je pisao: »Postoji tek 1 četa sa oko 25 partizana, no uspeli su provesti nekoliko uspelih akcija na prugama. Zbog važnosti tog terena za nas (tu su anglofilske tendencije najjače i mogućnost kasnije intervencionističke akcije!) rešili smo poslati tamo nove trupe, mobilizirati meštane i stvoriti jak odred . . .

---

[437] Zbornik VI/2 353 s, dok. 142. — AVI, fasc. 2C.

[438] AVI, fasc. 5C. — Juvančič, loc. cit., 398 s.

...Pošto su sada partizani u Primorju, neposredno je osetio njih i Trst...«[439] 27 marta 1942 otišlo je tamo još 25 boraca iz Šercerovog bataljona. [440]

10. Kontrarevolucija udružene slovenačke buržoazije

Nacionalni savet, o kome je već bilo govora, nije slučajna spoljna forma udružene slovenačke buržoazije jer on nije nastao tek pod uticajem događaja od 6 aprila 1941. Posle pobede, odnosno posle sporazuma koji je hrvatska buržoazija postigla kroz dugotrajnu i oštru borbu sa udruženom srpskom i slovenačkom buržoazijom (JRZ), a koji se krajem avgusta 1939 manifestovao spolja u poznatom sporazumu Cvetković — Maček i u obrazovanju Hrvatske banovine u okviru Kraljevine Jugoslavije, mogla se i kod slovenačke buržoazije (JRZ — SLS, JNS i socijalisti) primetiti snažna težnja za sličnom pobedom i stvaranjem samostalne slovenačke banovine. Proces udruživanja jugoslovenske kao i slovenačke buržoazije počinje baš onda kad je u kapitalu jugoslovenske buržoazije postignuta takva ravnoteža da se više nijedna od jugoslovenskih buržoazija nije trebala da plaši da bi njome mogao ovladati neki jači kapital druge nacije. Počeci tog procesa mogu se staviti u period pada Stojadinovićeve vlade i u vreme kad je Cvetkovićeva vlada proglasila za svoj glavni zadatak sporazum sa Hrvatima. Približavanje jugoslovenskog nacionalnog kapitala tački ravnoteže može se primetiti već u grupisanju buržoaskih snaga za decembarske izbore 1938, kako u vladinoj izbornoj koaliciji (JRZ i JNS) tako i u opozicionoj (HSS i Kmečka demokratska koalicija — KDK). Baš to je i pripremilo jednostavan put ka sporazumu između srpske (slovenačke) i hrvatske buržoazije, a ne u toliko približavanje Drugog svetskog rata. Prepreke koje su se još pojavljivale (povlačenje Korošeca, pad Stojadinovića, opozicija u redovima Hođerine partije, postanak Stojadinovićeve opozicije itd.), nisu više bile

---

[439] Zbornik VI/2 74, 77, dok. 34.

[440] Isto, 155, prim. 2 (dok. 63), 180 (dok. 69).

posledice »idejnog« neslaganja jugoslovenskih buržoazija, već je u pitanju bila samo obična trgovina u kojoj svaka strana želi da iz sporazuma iscedi što više koristi. Ipak, formalno stvaranje sporazuma još bi se odlagalo da nije počela pretiti opasnost spolja. Tako je Hitlerov početni pohod po Evropi, od uništavanja Austrije do početka Drugog svetskog rata, ubrzao formalno i konačno oformljenje nečega što je neko vreme zapravo već postojalo.

Posle stvaranja Banovine Hrvatske, i slovenačka je buržoazija pokušala svim silama da i sama stvori banovinu. Već su bili izrađeni nacrti ustavnog zakona, stvorene tačne evidencije koje kompetencije i na koji način treba preneti sa centralne vlade na slovenačku banovinu. Prvi je uspeh već bio postignut osnivanjem Apelacionog suda u Ljubljani, a konačnu je pobedu sprečila upravo nemačka i italijanska invazija za koju se, na slučaj da do nje dođe, jugoslovenska buržoazija dobro unapred osigurala. Poznati su zvanični sporazumi sa italijanskim i nemačkim fašizmom, pristup Trojnom paktu, dok je francuskoj i engleskoj buržoaziji sa strane Stojadinovićeve kao i Cvetkovićeve vlade u više mahova potvrđivano da staro tradicionalno prijateljstvo ostaje i dalje na snazi.

Ni jugoslovenska ni slovenačka buržoazija nisu gledale na 6 april tako tragično kao što je to izgledalo spolja— ne računajući prvi strah zbog iznenadnog i neočekivanog napada. SLS je već posle sednice egzekutive od 30 marta 1941 znala šta treba da učini na slučaj nemačkog napada, a odmah posle napada pokazala je dovoljno jasno da nema nameru da se bori[441] jer je bila u sporazumu sa oba fašizma. Tako možemo shvatiti put Natlačena nemačkom generalu u Celje i posle povratka njegovo obećanje lojalne saradnje sa Italijanima koje je upočetku bilo u izvesnoj meri uzdržljivo, ali je ubrzo potom postalo srdačno. Oba ova puta Natlačen nije učinio u sopstveno ime, već po ovlašćenju Nacionalnog saveta, t.j. udružene slovenačke buržoazije koja je u Zagradecu kod Žužemberka mislila još na samostalno pristupanje Trojnom paktu.

---

[441] Škerl, Politični tokovi, Zgodovinski časopis V, 14.

Pri razmatranju kontrarevolucije udružene slovenačke buržoazije nailazi se na više zanimljivih faza i formi. Kao osnovno treba naglasiti: 1) Kontrarevolucija je u pravom smislu reči nastupila tek kao reakcija na NOB, tj. na Narodnu revoluciju. 2) KPS je pri mobilizaciji slovenačkih narodnih masa u OF znatno prestigla slovenačku buržoaziju koja je smatrala da će italijanski fašizam dovoljno sigurno štititi njene klasne interese i pouzdala se u svoje eksponente u londonskoj jugoslovenskoj vladi te je zato sve do jeseni 1941 potcenjivala skupljanje u OF i njene početne akcije. 3) Udružena slovenačka buržoazija bila je u kontrarevoluciji sastavni deo emigrantske jugoslovenske vlade. 4) Klerikalni izgled, odnosno spoljašnja klerikalna obojenost udružene slovenačke kontrarevolucije, odraz je činjenice da je klerikalna buržoazija sa svojim kapitalom bila neuporedivo jača od ostalih, da je u Sloveniji još od juna 1935 bila na vladi klerikalna frakcija JRZ i klerikalni ban Natlačen, da je za postizanje svojih kontrarevolucionarnih ciljeva upregla naročito svog najvernijeg saradnika, katoličku crkvu koja se vanredno eksponirala itd. 5) Tek Narodna revolucija dovela je u slovenačkom narodu do konačne diferencijacije što je naročito značajno za sudbinu t.zv. sredine, koja, po logičnoj revolucionarnoj nužnosti, subjektivno i objektivno prelazi na stranu kontrarevolucije. 6) I pored jedinstvenog voćstva slovenačke buržoaske kontrarevolucije (Slovenska zaveza),[442] nastupale su razne ekstremističke frakcije (utraklerikalci, ultranacionalisti) koje su, ponekad, prelazile čak i okvir Slovenske zaveze, ali ne bez njenog znanja, odnosno sankcionisanja od strane njenog voćstva.

Od početka okupacije nadalje možemo kod udruživanja slovenačke reakcionarne buržoazije opaziti sledeće faze:

a) Konzulta

O njoj je doduše već bilo delimično govora, ali ipak treba naglasiti još nekoliko činjenica. Put slovenačke bur-

[442] Slovenska zaveza je pretstavljala kontrarevolucionarno udruženje slovenačke buržoazije u borbi protiv NOB za vreme italijanske okupacije.

žoaske kontrarevolucije tekao je približno ovako: udružena slovenačka buržoazija učinila je isto što i centralna vlada Cvetković — Maček i Krek (udružena jugoslovenska buržoazija), kad je pre svog bekstva u Jerusalim i dalje u London ostavila »radi jugoslovenskog državnog kontinuiteta« svoju garnituru u domovini (Maček, Mihailović, SLS u Sloveniji), da bi se posle engleske pobede nad okupatorima taj »jugoslovenski kontinuitet« produžio tamo gde je bio prekinut 6 aprila 1941, odnosno u momentu kad je kapitulirala jugoslovenska vojska. Najsnažnija buržoaska klerikalna partija poslala je deo svoje egzekutive u London, dok je u domovini ostao drugi deo, koji je imao zadatak da vodi simboličnu borbu sa okupatorom, ali usled početka NOR ova je borba — kao i borba Mihailovića — dobila svoj reakcionarni odraz u poznatim parolama: nije još vreme, šteta za žrtve itd. Zato se u Sloveniji, upravo zbog stvaranja OF i njene revolucionarne borbe koja je vanredno brzo izdiferencirala slovenački narod, ne mogu tražiti kod reakcionarne slovenačke buržoazije kvislinzi u pravom smislu te reči. »Rupnikov slučaj«, naime postavljenje bivšeg jugoslovenskog generala Rupnika od strane Italijana uproleće 1942 za ljubljanskog gradonačelnika, izrazito je kontrarevolucionarnog karaktera. Simboličnu borbu protiv okupatora bilo je lako narediti, ali ju je, baš zbog tako ranih početaka narodnooslobodilačkog rata, bilo nemoguće otpočeti, a kamoli produžavati. Kako se to u jugoslovenskom okviru tragično završilo po Mihailovića poznato je, a ista je sudbina zadesila i Natlačena.

Da nije bilo Partije koja je preko OF prva podigla glas protiv Graciolijeve Konzulte, udružena slovenačka buržoazija bi verovatno baš u njenom okviru nesmetano sarađivala sa Italijanima sve do njihove katastrofe, a posle nje bi se preselila u Rupnikovu pokrajinsku upravu i tamo dočekala 1945 godinu — zašta je već avgusta 1943 počela da priprema teren. Da nije bilo partizanske vojske, veoma je verovatno da bi se stvorila slovenačka ilegalna vojska koja bi se priključila Draži Mihailoviću i maja ili aprila 1945 — zaista samo simbolično — udarila po pobeđenim Nemcima, a onda bi jugoslovenska i slovenačka buržoa-

zija pobedonosno ponovo uzjahale na leđa radnih masa jugoslovenskih naroda.

Forme saradnje sa Italijanima slovenačka buržoazija nije sama birala, već su je Italijani stavili pred svršen čin i uključili u Konzultu koju je Musolini naimenovao 27 maja 1941.[443] Treba naglasiti da se od postavljenih članova Konzulte niko nije toliko čvrsto odupro naimenovanju da bi svoje mesto ustupio drugom. Tako su se pored Graciolija našli kako udruženi pretstavnici klerikalnog i liberalnog kapitala, tako i »radnički« pretstavnici.[444] Na prvoj sednici Konzulte 4 juna 1941 Gracioli je podvukao da je »lojalnost stanovništva potpuna«.[445] Posle posete Rimu i prijema kod Musolinija i pape, održana je 26 juna druga sednica Konzulte, o kojoj je malo poznato.[446] Treća sednica, održana 3 jula, bila je takođe beznačajna; na njoj je Gracioli obećao povišenje plata činovnicima.[447] Na četvrtoj sednici, održanoj 5 novembra 1941, nije bilo više Natlačena i Pucelja, a Gracioli je, pokazujući svoje pravo lice (to je vreme posle završene ofanzive u Notranjskom, posle zavođenja smrtne kazne itd.), rekao: »Tek smo počeli da primenjujemo mere koje će biti sve oštrije dok komunisti i teroristi ne budu satrveni. Sa njima će biti satrveni i oni koji im pomažu . . . centar koji stvara takvu situaciju je Ljubljana«.[448]

Tako Gracioli, od velikih obećanja slovenačkoj buržoaziji, prelazi na pretnje. Tačno po receptu koji je dan pre te sednice Konzulte predložio u posebnom referatu poznati istarski fašista Italo Saura koji, pored ostalog, traži najveću strogost i kaže: »Dobronamerno ponašanje prema Slovencima, koji su narod primitivaca, pretstavlja slabost«.[449]

---

[443] Slovenec 28 V 1941.

[444] Škerl, 61.

[445] Slovenec 4 i 5 VI 1941.

[446] Isto, 28 VI 1941.

[447] Isto, 5 VII 1941.

[448] Isto, 7 XI 1941.

[449] AVI, kut. 13 (3011—3200).

b) Narodni odbor kao prethodni stepen Slovenske zaveze

Saradnja udružene slovenačke buržoazije u Konzulti nije donela nikakve plodove. Treba imati na umu činjenicu da je Partija u okviru OF već do septembra 1941 toliko uzdrmala slovenački narod, da je svaki pošten Slovenac video u saradnji slovenačke buržoazije u Konzulti nacionalnu izdaju. Tako se udružena slovenačka buržoazija našla septembra 1941 u položaju generala bez vojske. KPS je u prikupljanju i borbi slovenačkog naroda, koji je bio ujedinjen u OF, pobedila na čitavoj liniji i za stalno odvojila većinu slovenačkih narodnih masa od svakog vodećeg uticaja slovenačke buržoazije. Ali buržoazija, koja je bila svega toga svesna, takođe nije popuštala. Ona je znala da nastaje borba na život i smrt te počinje ujesen 1941 da se priprema na kontrarevoluciju u veoma nepovoljnim okolnostima. Tada su iz Konzulte istupili Natlačen i Pucelj i nije teško pogoditi da je to značilo prelaz iz »legalne« saradnje sa Italijanima u »ilegalnu« kontrarevolucionarnu delatnost protiv OF. Pucelj je podneo Gracioliju ostavku 17 septembra 1941, a Natlačen dan posle toga. Teško bi se moglo zamisliti da bi Gracioli pustio iz Konzulte dve tako velike ličnosti da mu se nisu obećale nesrazmerno veće koristi od Natlačenovog i Puceljevog kontrarevolucionarnog »ilegalnog« delovanja. Njihov izlazak bio je, dakle, ugovoren sa Graciolijem. Kao aktivni članovi Konzulte, Natlačen i Pucelj važili su u očima gotovo svakog Slovenca kao izdajnici. Zato ih je trebalo radi rehabilitacije povući iz Konzulte na takav način da javno izraze nezadovoljstvo sa italijanskom politikom u Sloveniji. Tako su u pismima Gracioliju, u kojima javljaju o istupu, naglasili baš to da »otklanjaju saodgovornost u očima javnosti« za italijanske okupacione mere. Ovaj dosta lukav manevar sve trojice delimično objašnjava izveštaj Slovenske zaveze od 20 maja Slovenačkom narodnom odboru u Londonu (Kreku). U tom se izveštaju javlja da su u septembru 1941 stvari već tako sazrele, da su se tradicionalne slovenačke partije udružile na osnovu poznatih šest tačaka koje je dostavio

Slovenački narodni odbor iz Londona. »Ipak, stvarnog udruživanja u radu još uvek nije bilo. Dugo su tradicionalne partije verovale u staru moć i potcenjivale brzo napredovanje OF. Učinjeno je više pokušaja kako bi se u zajednički rad mogle uključiti i periferne grupe mlađeg porekla (naprimer, mlada JNS), kako privući grupe koje su bile više-manje u opoziciji prema ranijem radu... Volja za novim, radikalnim i revolucionarnim toliko se među ljudima osnažila, da su ovi elementi bili već prosto neophodni tradicionalnim partijama ako su htele da se povežu u udruženje koje bi bilo u stanju da još nekog oduševi«. Ako se ovaj deo izveštaja razmotri detaljnije, videće se da se septembra 1941 počela osnivati udružena slovenačka kontrarevolucija, ali da rad nije išao glatko. Zašto? Buržoazija se saradnjom u Konzulti toliko kompromitovala zaslugom Partije da je nastalo ozbiljno pitanje ko će uopšte ići za njom, i to još na kontrarevolucionarne pozicije. Pošto slovenačka buržoazija nije mogla da žrtvuje dve takve ličnosti kao što su bili Natlačen i Pucelj time što bi i dalje ostali u Konzulti, ona je pomoću Graciolija poslala oba u »ilegalu«, a ostale je članove ostavila i dalje u Konzulti, jer Gracioli nije mogao pristati da čitavu Konzultu raspusti. Put Natlačena i Pucelja iz Konzulte vodio je u ilegalni narodni odbor. Ovaj je održao svoj kontinuitet od aprila 1941 i povezao se sa Krekom, koji je u Londonu osnovao odgovarajući organ »Slovenski narodni odbor«.[450] Teško se može drukčije objasniti manevar Natlačena, Pucelja i Graciolija. Može se, naravno, pretpostaviti i prosto neverovatna Graciolijeva glupost da nije mogao shvatiti pravi razlog Natlačenovog i Puceljevog odlaska iz Konzulte, a isto tako i prava »rimska« dovitljivost »blaže« Graciolijeve taktike kojoj bi povlačenje Natlačena i Pucelja bila samo voda na mlin u duhu starog rimskog okupacionog načela »divide et impera«.

Veza sa Londonom bila je, dakle, brzo uspostavljena. Otuda je stiglo šest tačaka kao baza za udruživanje slovenačke buržoazije, koja je već sredinom novembra 1941

[450] Saje, 249 s.

počela da izdaje jedan od svojih ilegalnih listova »Svobodna Slovenija«. Ovih šest tačaka ponovili su pretstavnici slovenačke buržoazije iz Londona, Krek i Kuhar, kasnije više puta. One glase: 1) Obnovljena i proširena Jugoslavija.[451] Naša je osnova besprekidno postojanje Jugoslavije, priznavanje njenog kralja i zakonite vlade. Svim snagama ćemo raditi na uspostavljanju Jugoslavije.[452] 2) Slobodna Slovenija kao samostalan i ravnopravan sastavni deo Jugoslavije sa čitavom privredno i saobraćajno zaokruženom teritorijom koja joj pripada na osnovi načela nacionalnosti.[453] Naš zahtev je: svi Slovenci sa čitavom nacionalno očišćenom teritorijom, koja treba da je zokružena u našu korist u privrednom i geografskom pogledu moraju doći — kao sastavni deo — u jednu državnu celinu sa Srbima i Hrvatima.[454] 3) Unutrašnje uređenje obnovljene Jugoslavije mora se izvršiti uz saglasnost svih njenih sastavnih delova na bazi jednakih prava i dužnosti na federalističkoj osnovi.[455] Jugoslavija mora biti preuređena na potpuno demokratskoj i pravednoj osnovi; preuređenje se mora izvesti u slobodi i uz saglasnost svih sastavnih delova.[456] Dovde se svi programi po sadržaju slažu, a u nastavku se prilagođavaju trenutnim potrebama. Prema Kuharu tačka 4) glasi: Zatadak zajedničke države je uređivanje međusobnih odnosa, odbrana državne samostalnosti, njene nepovredivosti i određivanje opštih smernica za harmoničan zajednički život svih njenih delova. 5) Jugoslavija pretstavlja jedinstveno privredno područje. Prema Kreku: 4) Kralj i jugoslovenska vlada su jedina zakonita vlast; jedina jugoslovenska oružana snaga je jugoslovenska vojska u koju treba da se sliju sve slovenačke oslobodilačke organizacije. 5) Svi drugi oslobodilački pokreti, koji se ne

---

[451] Kuhar preko londonskog radija 23 XI 1941, Svobodna Slovenija I, br. 2 (cit.: Ku).

[452] Krek preko londonskog radija, Svobodna Slovenija 18 i 20 X 1942 (cit.: Kr).

[453] Ku

[454] Kr

[455] Ku

[456] Kr

budu podredili vojnom ministru, su izdajnički. 6) Žrtve za oslobođenje doprinose se samo tada kad to traži kralj, zakonita jugoslovenska vlada ili vojni ministar.

Program londonskog Slovenačkog narodnog odbora, po kome se počela udruživati slovenačka buržoazija u Narodnom odboru za kontrarevoluciju, nije nikakva novost, već su to ponovo naglašeni zahtevi koji su se mogli čuti u Sloveniji uskoro posle sporazuma koji je postigla hrvatska buržoazija i obrazovanja Banovine Hrvatske. Još više. Ovih šest tačaka iz Londona zapravo ne znače ništa drugo nego poznate punktacije SLS koje su u borbi sa JNS izašle ilegalno još 31 decembra 1932. Pomoću veze uspostavljene sa Londonom (ilegalne i legalne preko Britanskog društva za radioemisije — British Broadcasting Corporation — BBC) slovenački londonski emigranti jako su se zalagali da slovenački narod odvrate od OF i navedu ga na put čekanja, tj. na put koji je po uputstvima jugoslovenske vlade zastupala i propagirala udružena jugoslovenska buržoazija. Parola čekanja bila je nesumnjivo opasna, a pošto je bačena baš u vreme kad je otpočela NOB, pretstavljala je ozbiljnu prepreku koju je Partija trebala da savlada pre početka oružanog ustanka. Pritom oportunizam i obziri svih vrsta nisu pretstavljali baš najmanje smetnje.

Opunomoćeni ministar jugoslovenske vlade u Londonu Kuhar opominje 16 novembra 1941 Slovence preko londonskog radija: »Potrebna je mudrost i opreznost. Ne prouzrokujte nepotrebne žrtve, jer su za Slovence bez koristi«.[457] Još jasnije opominje slovenački narod preko radija ministar Krek 17 decembra 1941, kad između ostalog kaže: »Sudbina Slovenije zavisi samo od Engleske, Amerike, Jugoslavije i njenih saveznika. Svako drugo pričanje je prazno brbljanje. Borba je potrebna, ali pametna i jedinstvena borba prema neprijatelju, bez uzaludnih žrtava, a ne pljačke i ubistva. Čuvajte se svake nesloge i uništite naročito svako partizanstvo« (treba napomenuti da je pojam partizanstvo u buržoaskoj terminologiji označavao partijašenje uopšte, a i partisko frakcionaštvo. Iz

[457] Svobodna Slovenija I, br. 1.

konteksta i kasnijeg pozivanja slovenačke kontrarevolucionarne buržoazije na ove Krekove reči, može se zaključiti da je Krek tim izrazom napao neposredno partizane kao naoružanu formaciju OF). »Sakupljajte se oko svojih proverenih vođa, a ne slušajte nikog drugog već samo svoje narodno rukovodstvo u Londonu. Drukčije postupanje je u današnjim okolnostima istinska izdaja«.[458] Na ovakav Krekov poziv odgovorila je na Novu godinu 1942 slovenačka kontrarevolucionarna buržoazija: Naš prvi zadatak je da izdržimo i da se oslobodimo; sve slovenačke grupe su verne svom kralju i imaju poverenje u svoje slovenačke pretstavnike u Londonu. U pogledu neprijatelja smo jedinstveni, nećemo da podnosimo tuđinca na svojoj zemlji. Potrebno je da i kod kuće progovori istinsko zajedničko narodno rukovodstvo i da pripremi narod za vreme koje će doći. Oni koji stoje danas na čelu t. zv. OF su se svojim dosadašnjim radom sami isključili iz tog zadatka.[459]

Mada udružena slovenačka buržoazija upočetku još ne vodi i ne objavljuje zvanično borbu OF, ona joj ipak postaje sve otvorenije neprijateljska, pa se zato i udružuje. U svom ilegalnom listu »Svobodna Slovenija« ona na pitanje, zašto slovenački narod ne može sarađivati sa OF? — odgovara 1 februara 1942 sledeće: zato što OF vodi isključivo KP i to u svom interesu; zato što u slovenačkom narodnom rukovodstvu moraju biti zastupljene sve značajnije političke grupe; zato što je slovenačka nacionalna individualnost temelj oslobodilačkog pokreta, a KP stoji na nacionalnoj osnovi; zato što je vera osnovna i istoriska vrednost slovenačkog naroda; zato što u javnom životu moraju vladati moralni i prirodni zakoni; zato što je jugoslovenska legitimna vlast — jugoslovenska vlada u Londonu i slovenačko narodno pretstavništvo koje se nalazi u njoj. U to je vreme slovenačka buržoazija raspolagala već mnogobrojnim ilegalnim listovima koji su se štampali i rasturali krišom od lica do lica (»kad pročitaš, daj dalje!« — dakle na isti način kao i »Slovenski poro-

---

[458] Isto, 15 I 1942.

[459] Isto, br. 4 od januara 1942.

čevalec«). Osim već pomenute »Svobodne Slovenije« postojali su još »Slovenija in Evropa«, »Naprej zastave slave«, »Dokumenti«, »Petrov gardist«, »Viri« i »Zarja svobode«. Kuhar se iz Londona ponovo javlja 1 februara 1942 i kaže: »O našoj sudbini će odlučiti samo Zapad, sve drugo je laž pred narodom. Naša najveća briga treba da bude da sačuvamo živote naroda. Zato je u odnosu prema neprijatelju potrebna mudrost i promišljenost. Ima puno takvih koji došaptavaju, ali vođe i sav narod neka brinu da mase ne slede političkim avanturistima koji svojim postupcima dovode do spaljivanja slovenačkih kuća i uništavanja slovenačkih života«.[460] O potrebi sloge među Slovencima govorio je Kuhar ponovo 8 februara 1942 i naglasio da treba da vlada sloga naročito po pitanjima da Nemce, Italijane i Mađare treba oterati sa svoje zemlje, da se svi Slovenci moraju ujediniti u jedinstvenu upravnu celinu i da na taj način ujedinjena Slovenija mora biti sastavni deo jugoslovenske države. A po pitanju kada treba otpočeti sa proterivanjem okupatora iz zemlje »imaće prvu reč da kažu Saveznici koji će nam dati priliku da i mi u tome sarađujemo«. Zato treba čekati naređenja. »Na nama u Londonu i u Americi (Snoj!) leži velika odgovornost, a ta će odgovornost biti lakša ako nas domovina potpomaže«.[461]

Govorima Kreka i Kuhara nije bila zadovoljna čak ni buržoazija u Sloveniji. Zato je i žurila da izvesti London kako su govori preko radija sasvim pogrešni, pošto ignorišu domaće uslove i Rusiju. »Svako je podvlačenje samo zapadne demokratije štetno ... Sasvim deplasirano je i to da se londonski članovi naše vlade i njihovi pomoćnici pretstavljaju kao narodno rukovodstvo«. Uskoro posle toga, 22 februara 1942, dolazi iz Londona poruka u kojoj Slovenački narodni odbor traži tačan izveštaj i opravdanje za kolaboraciju i netaktično držanje i vladanje Natlačena, biskupa Rožmana i rektora Ljubljanskog univerziteta Slaviča. Ovoj poruci dodato

[460] Isto, br. 7 od 15 II 1942.

[461] Pobratim II, br. 3 od 20 II 1942.

je pitanje: »Šta je sa Fantima,[462] Sokolom i Stražarima?« Na ovom mestu nisu interesantni odgovori, odnosno pravdanja ove trojice, već činjenica da je njihova kolaboracija, a naročito izdaja Natlačena, koju je Partija u to vreme već prikazala i objavila svetskoj demokratskoj javnosti, dovela slovenačke londonske emigrante u veliku nepriliku. Za ovo postoji jasan dokaz u poznatom pismu Kuhara[463] od 8 marta 1943, u kome kaže da su tri stvari činile londonskim emigrantima velike poteškoće, a među njima je na prvom mestu »Natlačenovo trčanje oko Italijana«. O tome Kuhar piše: »Već su nam ga u Jerusalimu Englezi servirali na tanjiru te smo mislili da ćemo već tada ostati usled toga u kakvom logoru za internirce. Dobro smo znali da je u duši[464] bilo sve pravilno, ali taktički, kakva naivnost i glupost! Koliko bi lepše čovek učinio da se povukao u samoću i sačuvao sebi i nama svu tu slavu o lojalnosti prema kralju i Saveznicima, a Slovenci usled toga ne bi ništa više trpeli. Za ono trčanje oko Italijana našao bi se ko drugi... Kako lepo Maček taktizira... Kod Engleza se to ime (Natlačena) izgovaralo kao kuga... Ako postoji kakvo čistilište za politički kratkovide, on će ga sigurno iskusiti«.[465] Pošto je, dakle, Natlačen loše obavio svoj posao i doveo londonsku emigraciju u velike teškoće, a morao je da i dalje ostane na čelu SLS, on se ujesen 1941 povukao iz Konzulte. Ni ovim postupkom nije ni izdaleka našao milost u očima preplašenih emigranata. Na traženje londonskog Odbora, Natlačen je odgovorio dugačkim pismom, ali ih ni njime nije zadovoljio.

Kuhar se 8 marta 1942 javio sa »našim programom« u kome je stajalo: I poslednji Slovenac i poslednje slovenačko selo moraju biti oslobođeni; sa Italijanima i Nemcima nikakve povezanosti, i, konačno: »Hitno posedanje naše zemlje od strane naših vojnika, kako se u momentu neprijateljskog poraza kod nas ne bi mogli

[462] Klerikalna fiskulturna organizacija *Društvo slovenskih fantov in deklet.*

[463] Ljubljanskom biskupu? Cit. Saje, op. cit. str. 30.

[464] Natlačen je ovom svojom kolaboracijom želeo da koristi slovenačkoj buržoaziji; on je i inače izvršavao njene direktive.

[465] Dokumti, izd. Propagandni otsek OF 1943.

pojaviti oni koji unose zabunu«.[465a] Slovenačka buržoazija u svom političkom izveštaju koji šalje u London 14 marta 1942 ponova naglašava da su govori gospodina Kuhara išli komunistima jako na ruku, jer su se kretali pre svega u okviru mentaliteta stare JRZ i otkrili da se gospodin Krek proglasio za narodno rukovodstvo. A stvarna situacija je takva da su »komunisti apsolutni gospodari«. U produženju izveštaja prikazuje se na interesantan način stanje političkih snaga u Sloveniji, gde su se oformila dva tabora: OF pod voćstvom komunista u kojoj sarađuju i mlađi nelevičari, i veliki deo omladine; ona ima u programu oslobođenje Slovenije putem neposredne političke akcije. Drugi je tabor Nacionalni front koji se formira i koji sačinjavaju bivša SLS, Gosareva grupa hrišćanskih socijalista, trezveni elementi iz JNS, SDS, radikali, socijalisti i još neke vanpartiske grupe. Program Nacionalnog fronta je ujedinjena Slovenija u velikoj Jugoslaviji. U izveštaju se dodaje da se posebno pojavljuje i čitav niz manjih grupa sa raznim reformističkim programima koje sve imaju u svom programu novu Jugoslaviju. Kao posebna akcija tu se pominje organizovanje oružanih snaga pod voćstvom Draže Mihailovića, koji se oslanja na nacionalne grupe. Taj je izveštaj svakako interesantan zbog toga što pokazuje da je slovenačka buržoazija sredinom marta 1942 uglavnom već udružena, samo u njoj još nisu povezane razne periferne frakcije i nema još jedinstvene vojne formacije.

Kuhar je 22 marta 1942 prvi put otvoreno napao OF i rekao: »Iz švajcarskih i italijanskih novina smo saznali za važne podatke i među njima i za obaveštenje koje boli, naime, da naš narod ima posla sa još jednim neprijateljem koji mu se nametnuo i koji se zove Osvobodilna fronta. Drugi narodi imaju bar utehu da su složni, a naš nema ni toga. Sada su se i domaće ubice okrenule na jadni slovenački narod. Čovek jedva može da veruje da se mogu naći tako zlobni, ludi ili zavedeni ljudi koji su sebi postavili za cilj da unište i ono što je posle čitave nesreće ostalo i da prave frontu koja udara jednako po

[465a] Svobodna Slovenija 8, 28 III 1942.

Slovencima kao i po neprijatelju. Čini nam se da su to isti ljudi koji su se prošle godine o Uskrsu bratimili sa Nemcima, pozdravljali ih i ljubili. Danas ti ljudi smatraju da je situacija izmenjena. Našli su drugi sadržaj rada i druge prijatelje. Ali niko ne treba da se vara u pogledu konačnog ishoda rata. Moram pozvati sve Slovence, sve zavedene, neka se vrate svom narodu koji se nalazi takoreći na ivici groba, da se ujedinimo u zajedničkom cilju... Mi poznajemo samo jedan front, sve druge fronte su nam neprijateljske«.[466] 29 marta 1942 Kuhar ponovo naglašava da će izdržati samo oni koji su jaki, da su Slovenci kao narod izgubljeni ako propadne zamisao zajedničke jugoslovenske države i da oni koji vode slovenački narod treba da vode o tome računa.[467]

Početkom aprila 1942 objavio je »Nacionalni front« prvi put svoj detaljnije razrađen program, što je bio dokaz da do formalnog i konačnog udruživanja slovenačke buržoazije na kontrarevolucionarnim pozicijama nije više daleko.[468] Program je veoma opširan i sadrži osam tačaka (osnovne oslobodilačke, moralne, ustavne, ekonomske, socijalne, kulturne i međunarodne ciljeve). Među osnovnim ciljevima naglašeno je oslobođenje Kraljevine Jugoslavije i njena obnova, oslobođenje i ujedinjenje čitavog slovenačkog naroda u Jugoslaviji, i to sa čitavom nacionalnom teritorijom zaokruženom u odbranbeno-privrednom smislu. Među oslobodilačkim ciljevima podvučeno je otstranjivanje svega onog što je nacionalno, ekonomski i socijalno tuđe slovenačkom narodu.[469] Kuhar javlja 12 aprila 1942 da sudbina slovenačkog naroda zavisi 1) od sopstvene volje za životom; 2) od odluke koju će doneti oružje, i 3) od stava koji će posle pobede zauzeti velike države. Prvi uslov objašnjava Kuhar frazom da moramo biti »jedan jedini izraz, jedan jedini jedinstveni list«, drugi, da nema sumnje da će pobediti Saveznici, a naša dužnost je da istrajemo i ne predamo se. Mi smo sada svi

---

[466] Isto.
[467] Isto.
[468] Pobratim II, br. 6 od 31 III 1942.
[469] Zarja Svobode II, br. 1.

na frontu i učinićemo sve što možemo da se što pre sruši snaga neprijatelja. U pogledu trećeg uslova Kuhar kaže da nam je engleska vlada prošle godine u Parlamentu, a kasnije i pismeno, obećala da će Jugoslavija biti obnovljena. U pitanju je samo još proširenje naših granica gde god živi naš narod. Ali, naglašava Kuhar, ta je obećanja dobila Jugoslavija kao celina i ona bi prestala važiti ako bi našom krivicom ili, bolje rečeno, zbog naše sopstvene gluposti, postala nemoguéna. Ako vam ljudi iz OF trube drukčije, mora da znate da je to laž, da oni teraju narod u smrt. Za Slovence je spas samo i jedino u Jugoslaviji, svaki drugi glas znači smrt.[470] U to vreme su sazreli i razgovori između Slovenačkog narodnog odbora i jugoslovenske vlade u Londonu. Posledica toga je bio proglas koji je 26 aprila 1942 uputio preko radija ministar Krek kao poziv jugoslovenske vlade u Londonu, a koji je glasio: 1) Jugoslovenska vlada u Londonu, u kojoj je Slovenija zastupljena sa dva ministra, jedina je od svih saveznika međunarodno priznata pretstavnica čitave jugoslovenske državne teritorije, dakle i Slovenije. 2) Za vojnog ministra u jugoslovenskoj vladi od kralja je imenovan i postavljen general Mihailović (12 januara 1942) koji je jedini zakoniti pretstavnik i organizator jugoslovenske oružane snage i otpora prema neprijatelju. Generalu Mihailoviću moraju se bezuslovno potčiniti svi vojni obveznici. Nijedna druga oslobodilačka akcija nije priznata ni od saveznika ni od jugoslovenske vlade i ne služi konačnom cilju svih nas. Svi koji se ne pokore generalu Mihailoviću i jugoslovenskoj vladi smatraju se za narodne izdajnike i vojne begunce i odgovaraće pred vojnim sudom. 3) Za slovenački narod to je jedina mogućnost da Slovenija postane samostalan deo oslobođene Jugoslavije. Sve drugo je fantazija, pa makar se krilo i za tako zvučnim oslobodilačkim parolama. Zato slovenački narod treba da se udruži i organizuje na toj osnovi. Oni koji se tom pozivu ne budu odazvali, sami će se isključiti iz narodne i državne zajednice. 4) Upozoravamo sve omladinske organizacije, pre svega Sokole koji su nosioci kraljevog

---

[470] Svobodna Slovenija 10, 23 IV 1942.

mača, da je njihovo mesto u jugoslovenskoj vojsci pod voćstvom Mihailovića. Oni koji budu postupali drukčije, pogaziće sokolsku reč i čast. 5) Pozivamo sve aktivne i rezervne oficire da budu svesni da su položili zakletvu jugoslovenskom kralju. Ovaj proglas važi za sve Slovence i neka se razglasi čitavom slovenačkom narodu.[471]

Proglas vlade i poziv Mihailovića, koji su jasno i nedvosmisleno tražili da se slovenački narod zbije oko jugoslovenske i slovenačke buržoazije, ponovo je 3 maja 1942 podvukao Kuhar tražeći da se Mihailoviću moraju pokoriti sve viteške organizacije i »fantje«. On kaže da su to bili jasni pozivi za stvaranje jedinstvenog fronta otpora. Od njegovog voćstva i samo od njega doći će poziv kako i kad treba istupiti prema neprijatelju. To će voćstvo izdati sva uputstva za tihu ili otvorenu borbu i odrediti kad je jedno važnije od drugog. Ako takva ustanička grupa već danas sve svoje napore usmerava na to da zauzme razne položaje, onda je to nezrela detinjarija i lakoumno izigravanje interesa zajednice. Smešno je danas zauzimati razne položaje i trčati za ličnim pitanjima.[472] Tek ovaj proglas vlade — u kome su iznete stvarne želje slovenačke buržoazije još od postignutog sporazuma sa Hrvatima — konačno je udružio slovenačku buržoaziju u jedinstvenu kontrarevolucionarnu *Slovensku zavezu*. U koje se vreme i sa formalne strane završio ovaj kontrarevolucionarni proces koji je trajao od jeseni 1941 nemože se tačno kazati. To je bilo svakako negde početkom maja 1942, jer je već 7 maja 1942 izašao prvi zvanični ilegalni list udružene slovenačke buržoazije »Slovenska zaveza«. U jednom izveštaju, poslatom u London 20 maja 1942, u kome je bilo reči o njenom osnivanju, kaže se:

U Slovenskoj zavezi su se ujedinile partije bez najistaknutijih političara što je psihološki mudrije, zatim mlađe grupe i struje, tako da su zastupljene: SLS sa vojnom formacijom Slovenska legija i listom »Svobodna Slovenija«; Združeni Slovenci koji pretstavljaju grupu sa umerenom taktikom u borbi sa OF i traženjem mogućnosti udruženja; Narodna delavna skupnost koja uključuje

[471] Isto, 11 od 8 V 1942.
[472] Isto

JNS, SDS, radikale i mlađu JNS ili Novu Jugoslaviju; priključila se i Stara i Nova pravda, zastupljeni su socijalisti, dok Kmečka delavska stranka (Mačekov pokret u Sloveniji) doduše nije uključena ali se načelno slaže sa programom... Da smo imali takvu formaciju pre godinu dana, danas bi Slovenija bila jedinstvena u željama i očekivanju, a i u svom delovanju... Slovenska zaveza ne znači unapred borbu sa OF, jer smo svi na pozicijama da nam je na prvom mestu naš zajednički neprijatelj — okupator, a tek onda uređivanje međusobnih odnosa. Neki čak smatraju da će biti mogućno vremenom pridobiti i glavni kadar OF za zajednički oslobodilački nastup. To nije nemogućno, ali zasada još nema izgleda.

Poslednje rečenice treba, svakako, uzimati samo u taktičkom smislu, ali je istina da Slovenska zaveza ne istupa odmah otvoreno neprijateljski prema OF. To su učinile — pod njenim voćstvom — njene periferne grupe o kojima će biti docnije govora. Izgleda takođe da raniji Narodni odbor, odnosno Nacionalni front, nije od jeseni 1941 do početka maja 1942 mogao tako brzo da se snađe na jedinstvenoj platformi Slovenske zaveze pre svega iz dva razloga: 1) zbog snažne i autonomistički orijentisane SLS koja je u to vreme jedina raspolagala organizovanom ilegalnom vojnom formacijom da bi je vredelo pomenuti, naime, Slovenskom legijom koja je postojala čak i na terenu. Snažna SLS značila je za ostali, manji deo slovenačke buržoazije, stalnu opasnost da u otsudnom momentu ne preuzme u Slovenskoj zavezi sva vodeća mesta. To je SLS bila u stanju i umela da učini, jer ju je tome naučila dvadesetogodišnja borba u staroj Jugoslaviji; i 2) usled toga što nije bilo razjašnjeno pitanje nadležnosti Draže Mihailovića nad slovenačkom vojskom (baš u Slovenskoj legiji ispoljavale su se upočetku snažne separatističke tendencije i želja da se stvori vlastita i samostalna slovenačka vojska). Tek posle proglasa londonske jugoslovenske vlade od 26 aprila 1942 i usled sve veće opasnosti koju je slovenačka buržoazija videla u nezadrživom porastu OF i partizanskih akcija, i SLS je postala mekša, a početkom maja, uoči formalnog osnivanja Slovenske zaveze, čak je i sama pozvala istomišljenike sledećim rečima: »Svetska situacija sazreva do istoriskih odluka. Zato u najvišem narodnom i državnom interesu pozivamo sve istomišljenike da se na svakom

mestu nađu na zajedničkom radu sa svima i svakim koji: 1) nije nacionalno ukaljan, a sposoban je da narodnim i državnim interesima podredi partiske; 2) priznaje opstanak Jugoslavije i želi je; 3) želi oslobođenje i udruživanje svih Slovenaca u velikoj Jugoslaviji; 4) priznaje da su jugoslovenska vlada i kralj naša jedina zakonita vlast koja zastupa naše interese kod Saveznika; 5) priznaje regularnu jugoslovensku vojsku; 6) shvata da bi naša nesloga u otsudnim istoriskim danima bila ubilačka za naše najviše interese; 7) uviđa da samo ujedinjenim snagama možemo ostvariti oslobodilački program«. Na kraju SLS dodaje:

Kad se izjašnjavamo za saradnju sa svakim na iznetim osnovama, naglašavamo da u odnosima sa krugovima koji imaju druga ideološka shvatanja i pogled na svet zadržavamo slobodu da izvršimo obnovu domovine po svom vlastitom programu, ukoliko bi to prelazilo okvire zajedničkih shvatanja. Ali, opšta obnova i preporod čitavog našeg narodnog života biće mogući tek u slobodi. Sloboda je na prvom mestu. Zato se u ropstvu udružimo u zajedničkom radu i borbi za oslobođenje sa svima i svakim koji prima gornje osnovne poglede kao svoje.[473]

Iz ove izjave SLS vidi se, dakle, da je nekoliko dana pre 7 maja ili čak i 7 maja 1942 osnovana Slovenska zaveza u koalicionoj formi. Ona je izdala sledeći proglas:

Slovenci iz svih krajeva raskomadane i porobljene Slovenije od Rabe i Mure do Nadiže i Soče, od koruških snežnika do obala Jadranskog Mora, odazivamo se u vremenu najveće nevolje i najvećih iskušenja pozivu srca i naređenju razuma i bez obzira na partiju, struju ili ubeđenje obavezujemo se i zaklinjemo da ćemo svoj rad, imovinu i život založiti za spas i oslobođenje slovenačkog naroda, kako bi se u celini ujedinio u slobodnoj Sloveniji kao ravnopravan deo narodne države Jugoslavije; da ćemo uvek i svugde raditi na složenom istupanju svih Slovenaca; da nećemo jedan drugom nanositi štetu ni u čemu, osobito ne u pogledu života i dobra imena; da ćemo jedan drugom pomagati savetom i radom, imovinom i životom protiv svakog koji nam čini nasilje i nepravdu.[474]

Pogledajmo još program Slovenske zaveze, toga »najvećeg događaja u našoj istoriji posle sudbinskog Velikog

[473] Zarja Svobode II, br. 3 od poč. maja 1942.
[474] Slovenska zaveza I, br. 1 od 7 V 1942.

petka«:[475] Federativna Jugoslavija, kralj i vlada u Londonu; jedina zakonita vojna sila je jugoslovenska vojska; za zločine i krivice neprijatelj će biti kažnjen i šteta nadoknađena; osnova budućeg političkog života je poštenje, stručna osposobljenost, prava demokratija; potrebna je temeljna promena socijalne i privredne osnove; sloboda savesti, ubeđenja i kulturnog iživljavanja.[476] Program se kasnije, u skladu sa vremenom, i sadržajno menjao (upočetku, naprimer, nije bila napadana OF). Kao definitivan program smatra se onaj koji je objavio Krek 18 oktobra 1942 preko londonskog radija, dakle, već posle likvidacije Natlačena. On sadrži šest tačaka i to: 1) Naš temelj je neprekidno postojanje Jugoslavije, priznavanje njenog kralja i zakonite vlade. Svim snagama raditi na uspostavljanju Jugoslavije. 2) Naš zahtev je: svi Slovenci sa teritorijom koja će biti nacionalno očišćena, a privredno i geografski zaokružena u našu korist, mora da uđu kao sastavni deo u jednu državnu celinu sa Srbima i Hrvatima. 3) Jugoslavija mora da bude preuređena na potpuno demokratskoj i pravednoj, trajnoj osnovi. Preuređenje se mora izvršiti u slobodi i uz saglasnost svih sastavnih delova. 4) Kralj i jugoslovenska vojska su jedina vlast u Jugoslaviji. Kraljeva jugoslovenska vojska je jedina jugoslovenska oružana snaga. Sve slovenačke oslobodilačke organizacije treba da se spoje u jugoslovenskoj vojsci. Ministar vojske general Mihailović je vrhovni komandant jugoslovenske vojske i zastupnik vlade na teritoriji Jugoslavije. 5) Svi oslobodilački pokreti koji se ne potčine ministru vojske su izdajnički. 6) Žrtve za oslobođenje podnose se samo tada kad to traži kralj, jugoslovenska legitimna vlada ili vojni ministar kao vrhovni komandant.[477]

Veoma je verovatno da je istovremeno i u Slovenskoj zavezi stvoreno i udruženje vojnih formacija slovenačke buržoazije: Slovenačke legije, Sokolske legije i Narodne legije,[478] o kojima će biti još govora. Na ovom je mestu

---

[475] Isto, 2 od 30 V 1942.
[476] Svobodna Slovenija 11, 8 V 1942.
[477] Isto, 19 od 20 IX 1942.
[478] Saje, 265.

značajna konstatacija da je od početka maja 1942 postojala Slovenska zaveza, najviši politički forum objedinjavanja udružene slovenačke buržoaske kontrarevolucije.

c) Sredinaši i njihova prava diferencijacija

Sa opštenarodnom razgranatošću OF i revolucionarnim porastom njenog kvaliteta zaoštrilo se veoma rano i pitanje sredinaša. Kao što se pri svakoj značajnoj narodnoj prekretnici pojavljuju pojedinci iz krugova buržoaskog centra u ulozi »jezička na terazijama«, tako su se oni pojavili i za vreme NOB. Kao i uvek, njihova je sredinaška suština bila u tome što se nisu mogli odlučiti za saradnju sa većinom svog naroda koja je bila revolucionarna. Ali, oni nisu hteli da pođu odmah ni sa buržoaskom kontrarevolucijom koja se sve vidnije oformljavala. Oni su, dakle, želeli da ostanu u sredini, a baš tu se u revolucionarnim periodima ne može opstati, već se svaki pojedinac ili grupa, koji se u pravo vreme ne priključi revolucionarnoj masi, nađe pre ili kasnije na kontrarevolucionarnim pozicijama — hteo on to ili ne. To je toliko opštevažeće revolucionarno pravilo, da važi za svakog i u svim vremenima bez obzira na to ko je, kad i šta sa svojim sredinaštvom zapravo hteo. U osnovnim narodnim prekretnicama niko ne može ostati u ulozi usamljenog ostrva.

Pogledajmo sada sudbinu političkih sredinaša koje je razvoj NOB još 1941 prinudio da se pokažu u pravoj boji.

1) *Katolički tabor*. U pitanju je zanimljiva grupa pojedinaca koji su odigrali čak progresivnu ulogu u borbi sa zvaničnom SLS kad se ova od 1927 godine sve više povezivala sa srpskom buržoazijom. U tom svom pozitivnom procesu ova se grupa čak otcepila od slovenačke JRZ te je, naprimer, na decembarskim izborima 1938 išla na izbore čak na Mačekovoj opozicionoj listi protiv Korošeca. Od svih se tih viđenijih klerikalnih ličnosti u NOB i revoluciji uključio jedino dr Anton Brecelj i dr Ivan Stanovnik (»stara SLS«). Izgovor što se ostali iz ove grupe nisu uključili u OF bio je, uglavnom, taj da slovenačka

teritorija i slovenački čovek nisu pogodna sredina za partizanski način ratovanja. Kad su ovaj izgovor demantovale prve partizanske akcije, grupa se počela doduše opet bližiti OF, ali je za saradnju tražila da forma OF bude koaliciona.[479] Jasno je da KP radi ove grupe nije mogla da sužava jednu od najvažnijih osobenosti OF, njenu opštenarodnost. Tako je ta grupa tada ostala van OF, a njeni su se pojedinci zatim, jedni pre, drugi kasnije, priključivali reakciji.

2) *Nacionalni tabor ili mlada JNS*. Ona je upočetku čak stupila u OF, ali je kasnije taj ulazak opozvala pošto je njeno gledište na jugoslovenski kontinuitet bilo drukčije od gledišta OF. Pod izgovorom da je OF protiv kralja i jugoslovenske vlade i da uopšte nije jugoslovenska, grupa se odvojila od OF[480] i učestvovala je već kod prvog sastava Slovenske zaveze.

3) *Grupa Stare pravde*. I ova je grupa upočetku ušla u OF i imala čak svog pretstavnika u Vrhovnom plenumu. Uskoro je počela ispoljavati tendenciju da u voćstvu OF sprovodi koalicionu formu i grupni separatizam, i osuđivala je rad Partije kao trockistički. Konačno se razišla sa OF po pitanju Mihailovića i njegove vojske, koga je počela da smatra kao pozitivnog borca u oslobodilačkoj borbi. [481]

4) *SDS*, koja je bila obnovljena 1939, takođe je uskoro ispoljila kolebanje. Upočetku su dobili većinu članovi koji su bili za ulazak, a kasnije su prevladali oni koji su se tome protivili i tako su se od SDS uključili u OF samo pojedinci.[482]

Kod svih ovih sredinaških grupa koje su se još 1941 morale pokazati u pravoj boji, treba imati na umu da su to buržoaske grupe kod kojih je, s jedne strane, izgovor da ne mogu sarađivati sa OF, tipičan malograđanski oportunizam, dok sa druge, neverovatnom istrajnošću na zahtevima za koalicionom formom OF žele da dokažu svoju sposobnost kako umeju da »vladaju«.

---

[479] Škerl, Politički tokovi, 58.
[480] Isto
[481] Isto, 60 s.
[482] Isto, 62.

č) Periferne frakcije Slovenske zaveze

Dok je put nekadašnjih zvaničnih partija slovenačke buržoazije od Konzulte, Narodnog odbora i Nacionalnog fronta u kontrarevolucionarnu Slovensku zavezu bio srazmerno prost i logičan, kao što je to bila i prva diferencijacija u slovenačkoj buržoaskoj sredini, pitanje kontrarevolucionarnog razvoja perifernih političkih frakcija slovenačke buržoazije bilo je unekoliko zamršenije. U njima zapravo treba tražiti početke prvih naoružanih kontrarevolucionarnih formacija. Tačno je da sve te frakcije i pokreti pretstavljaju odvajanje od pojedinih zvaničnih slovenačkih buržoaskih partija, ali je tačno i to da su »očevi veoma dobro znali šta rade njihovi sinovi«, pa su im ipak pružali svu moralnu i materijalnu pomoć.

Osobito je SLS vrlo rano poslala u borbu svoje ultradesničarske organizacije. Pomoću njih i Katoličke akcije (KA) ona je pokušala da u okviru crkvenih dogmi drži i kontroliše čitav slovenački narod. Za srednjoškolsku omladinu SLS je osnovala organizaciju »Mladcev Kristusa Kralja« (oko lista »Mi mladi borci«), za studente »Stražarje« (oko lista »Straža v viharju«), za odrasle je upotrebila KA, koja je bila razgranata na sve slojeve, a za radnike posebno »Zvezu združenih delavcev« (Savez udruženih radnika) kao slovenački deo Jugorasa. Na isti način, mada u manjoj meri, manje upadljivo i manje totalitaristički, pokušala je isto i liberalna buržoazija. Ona je za svoje ultradesničarske organizacije pokušala da pridobije i sve slojeve, klase i godišta te ih je zato skupljala oko listova »Pohod«, »Prelom«, »Branik«, »Preboj« itd. Dakle, još pre nego što se vrh slovenačke buržoazije udružio, već u toku NOB bile su aktivne njene periferne frakcije svih vrsta. One su u nekim periodima revolucije i kontrarevolucije, zbog svoje totalitarnosti, pričinjavale velike neprilike čak i samoj Slovenskoj zavezi, u kojoj je nekoliko puta došlo gotovo do rascepa.

Osim lista udružene slovenačke buržoazije »Slovenska zaveza« i osnovnih listova klerikalnih ultradesničara »Slovenija in Evropa« (»Čas kliče«, »Revija KA«, »Živi izviri«), postoji i čitav niz ilegalnih listova raznih buržoaskih pe-

rifernih pokreta kao: »Svoboda ali smrt«, »Pobratim«, »Izvestja«, »Pravda«, »Svobodna Slovenija«, »Združeni Slovenci«, »Naprej zastava slave«, »Zarja svobode«, »Petrov gardist« itd. Ovo cepanje u sve moguće frakcije ništa ne iznenađuje, jer to već ima svoju tradiciju te se naročito kod »napredne« buržoazije pojavljuje još od 1933 godine. Kroz čitavo to vreme frakcije traže neku platformu, stvaraju, odnosno žele da stvore, nekakav nacionalni ili napredni front, jedni sa Mačekom, drugi bez njega, ali im sve to ne uspeva. Sa time nisu prestali ni posle raspada Jugoslavije i njene okupacije. Stvaranje OF i početak NOB pretstavljali su upravo vodu na mlin najrazličitijim vođama i ambicijama ovih perifernih frakcija. Kad je buržoazija uvidela da ju je KP preduhitrila i sa OF stavila pred veoma jasnu alternativu da se priključi borbi slovenačkog naroda ili okrene protiv njega, počeli su se ponovo oformljavati pokreti koji su bili preneti iz Jugoslavije, a oni koji su bili već formirani počeli su se opet cepati i tražiti nove orijentacije i izgovore da se ne priključe OF itd. Da nabrojim samo nekoliko izgovora ovih različitih grupa i frakcija, od kojih neke svakako nisu prelazile broj običnog društva za kafanskim stolom, kojim pravdaju smisao, nužnost i opravdanost svog postojanja i objašnjavaju zašto neće da se priključe OF. Tako, jedni tvrde da je OF pokret koji nedovoljno podvlači povezanost sa slovenačkom zemljom, drugi, da OF ne vodi računa o vezama slovenačkog naroda sa kulturnim Zapadom, treći, da su narodna vera i crkva u Sloveniji katoličke, a orijentacija OF da je slovenačkoj narodnosti i crkvi neprijateljska, četvrti, da su Slovenci kao siromašan narod u stanju da izvedu samo nacionalnu, a ne i socijalnu revoluciju itd. Jedna od najvažnijih zamerki svih ovih grupa u odnosu na OF bio je, međutim, Draža Mihailović. Od svih ovih brojnih perifernih frakcija i pokreta mogu se, svakako, uočiti dve osnovne grupe: ekstremni hrišćanski desničari i desničari liberala i sredinaša.

Grupa ekstremnih hrišćanskih desničara. Kad je slovenačkom klerikalizmu postalo jasno da klerikalni kapital u Sloveniji ima prevlast nad liberalnim i kad mu je 1935 godine postalo jasno da pokret Narodnog fronta može u

Sloveniji pre ili kasnije da znači kraj njegove prevlasti, odlučio je da konačno poveže svoje interese sa JRZ i odbaci parolu o autonomiji slovenačkog naroda koje se gotovo dvadeset godina pridržavao. S druge strane, on je preduzeo zamašnu akciju pokatoličenja čitavog slovenačkog javnog i privatnog života. Pritom je koristio prvenstveno zvaničnu crkvenu organizaciju KA, čija se suština sastoji u pravu laika da učestvuje u crkvenim hijerarhiskim stepenima, a time se crkvi praktično otvara čitav niz direktnog uticaja i kontrole nad javnim životom. Paroh, ranije jedini hijerarh u svojoj parohiji, ili biskup u svojoj biskupiji, dobili su posle uvođenja KA, s jedne strane, laičku kontrolu, a sa druge, upravo su pomoću te laičke kontrole dobili još veću mogućnost prodiranja u javni i privatni život na svom hijerarhiskom području. Osim KA, koja se potpuno stavlja u službu SLS, obrazovane su i posebne borbene formacije od kojih su naročito značajni »Stražarji« i »Mladci« (»Mladci Kristusa Kralja«) koji upočetku pretstavljaju samo organizacije studentske i đačke klerikalne omladine, a kasnije obe počinju da dobijaju značaj borbenog i totalitarnog klerikalizma.

Oba su ova pokreta nastala krajem 1932 i početkom 1933 godine. Jedan se iskristalisao oko lista »Straža v viharju«. Njegov je osnivač bio profesor na Teološkom fakultetu Ljubljanskog univerziteta dr Lambert Erlih (Ehrlich); drugi se razvio oko lista »Mi mladi borci«. Osnovao ga je laik, profesor Klasične gimnazije u Ljubljani Ernest Tomec. Za oba je pokreta značajna agresivnost i totalitaristički katolicizam, ali je interesatno da nijedan od njih nije nastao radi borbe protiv komunizma, već samo zbog nelojalne konkurencije i borbe između ljubljanskih jezuita i biskupa Rožmana oko toga ko će imati konačno monopol nad univerzitetskom i srednjoškolskom omladinom. Erlih je bio eksponent ljubljanskih jezuita, a Tomec biskupov. Posle prvih vanredno oštrih trvenja između jezuita i biskupije, postignut je kompromis. Erlihov stražarski pokret ograničio se na Univerzitet, Tomecov na srednju školu, a oba su se potčinila KA. Ipak, ni jedna ni druga strana nije se predala i tako je Erlih sa »Stražom« prodro i u srednju školu, a Tomec na Univerzitet. Konačni

rezultat borbe bio je da je Tomec pretekao Erliha i stvarno ga izolovao samo na Univerzitet.

Cilj oba pokreta, mada su bila međusobno tako jako netolerantna, bio je isti, a to je da se čitav javni i privatni život slovenačkog naroda utera u kalup hrišćanskih dogmi i da se time počne kod omladine koja je izvor narodnog života. Cilj im je bio zajednički, ali je taktika bila različita. Erlih (ljubljanski jezuiti), koji je nesumnjivo bio fašist klerikalnog belgiskog Degrelovog (Degrell) tipa, težio je u krajnjoj liniji da se stvori katolička Srednja Evropa, što u istoriji slovenačkog klerikalizma ne pretstavlja neku novinu, već samo nastavak politike ljubljanskog biskupa Jegliča koji je takođe stajao pod velikim uticajem jezuita iz Ljubljane. Tomec je bio izrazito čovek crkve, rimski čovek, i kao takav trenutno bez određenog političkog programa, odnosno, spreman da se prihvati svakog programa od koga bi katolička crkva imala trenutno najveću korist. U taktici okupljanja pristalica oni se takođe razlikuju. Tomec ih okuplja na bazi svojih rigoroznih zahteva u pogledu apostola molitve, reči, spoljašnjosti, postupaka i odricanja (pića, zabave, seksualnih uživanja), podnošenja žrtava, hrišćanske poniznosti, bezuslovnog pokoravanja crkvenim autoritetima itd. Erlih je liberalniji. On pridobija mladog čoveka parolama: treba nam stotinu katoličkih političara, katoličkih diplomata, hrišćanskih ljudi na Univerzitetu, u Parlamentu itd. Tomec svojim pristalicama apsolutno zabranjuje pušenje, piće, igranke, svako poznanstvo sa devojkama, dok je Erlih kao jezuitski eksponent mnogo popustljiviji u tome. To su dve različite taktike, ali je svaka od njih dovoljno sposobna da pridobije mladog čoveka koji je sklon krajnostima i da od njega stvori sve drugo pre nego normalnog čoveka.

Pošto se u redovima Boraca i Stražara počela rano aktivirati ideja kontrarevolucionarnog delovanja protiv OF, to su baš Borci, zbog svog borbenog i asketskog vaspitanja i upravo odlično izvedene organizacije, činili prvu i temeljitu osnovu Bele garde u klasičnom smislu reči, a Erlihovi su se Stražari bar upočetku bližili više umerenijoj kontrarevoluciji. Politička organizaciska struktura Boraca bila je dosledno preneta u Belu gardu. Usled pre-

opširnosti ne upuštam se u nju na ovom mestu. Napomenuo bih samo da je njihova vertikalna struktura izvedena neverovatno precizno sve do »rojeva« koji su obuhvatali više »jata«, a ta su jata bila osnovne organizaciske ćelije Boraca. Postojale su tri vrste članova: mladi borci, mladi »saborci« i kandidati. Sve je Borce vezivala vanredno stroga disciplina; jedini i neopozivi autoritet bio je papa, zatim biskup i onda profesor Tomec. Njegove su izreke izdali Borci u vidu kratkih poslovica u posebnoj knjizi i učili ih napamet sa istim žarom kao i papine okružnice ili biskupova pastirska pisma. Upravo zbog tog svog više nego stoprocentno netrpeljivog i totalističkog klerikalizma, grupa Boraca i deo Stražara bili su u svojim kontrarevolucionarnim zahtevima uvek mnogo ispred svih drugih perifernih grupa, a pogotovu ispred zvanične Slovenske zaveze. Usled svog ultraklerikalnog programa ova je grupa bila svesna da je mogućna jedino ona pobeda koja bi značila povratak istorije slovenačkog naroda u doba »mahničevstva«.[483] Ova grupa nije mogla priznavati nikakvu sredinu. Kad se početkom maja 1942 slovenačka buržoazija udružila u Slovensku zavezu i kad su na njenu platformu pristale više ili manje sve ostale periferne frakcije, Borci i deo Stražara bili su još uvek odvojen pokret koji nije hteo da ima ništa zajedničko sa Slovenskom zavezom i nazivao ju je čak »komotnom sredinom«.[484]

Sa spoljne se strane delatnost ove grupe prikrivala pred javnošću u tri vida, i to kao: Slovenska narodna akademska in dijaška mladina (Slovenačka narodna akademska i đačka omladina), Vodilna plast slovenskega naroda (Vodeći sloj slovenačkog naroda) i Slovenska liga proti banditom in morilcem (Slovenačka liga protiv bandita i ubica). Delatnost ove poslednje odvijala se u pravcu osnivanja ilegalne kontrarevolucionarne vojne organizacije i »ubeđivanja« slovenačkog naroda u štetnost OF. Nema

[483] Mahnič, slovenački katolički biskup i filozof koji je tvrdio da je prava i osnovna kultura i moralna vrednost svakog naroda katolička religija i da su njoj sve ostale vrednosti (nacionalnost, umetnost, nauka itd.) podređene.

[484] Izdajalska zarota KPS-OF zoper slovenski narod 1942, izdala vodilna plast slovenskega naroda ob obletnici okupacije.

nikakve sumnje da je grupa dobijala svu moralnu i materijalnu podršku od voćstva SLS, a kod prodiranja u narod mogla se oslanjati na mlađe sveštenstvo koje je već izišlo iz krugova Tomeca. Na ovom je mestu interesantna u prvom redu njena politička akcija. Koliko se već sada može kazati, ova se grupa pojavila prvi put kao politička snaga protiv plebiscitarnih akcija OF 29 oktobra 1941. Sačuvana su dva letka u kojima se omladina odvraća od praznovanja i u jednom od njih stoji: »Kao što je omladina odbranila slovenački univerzitet, tako će uskoro čitav slovenački narod odbraniti svoje varoši i sela od Osvobodilne fronte«. Letak koji je grupa izdala početkom novembra 1941[485] neposredno napada OF. Taj je letak namenjen svim Slovencima. U njemu se na prvom mestu dokazuje da je KP stvorila OF tek posle 22 juna 1941 i da se članovi OF nazivaju partizanima, tj. pristalicama KP. Na kraju letka stoji: »Kome je sudbina naroda zaista na srcu, taj mora odbaciti i osuditi postupke partizana koji slovenačkom narodu nikad ne mogu doneti sreću i lepšu budućnost, već samo zlo i uništenje«.

Prvi broj lista ove grupe, »Slovenija in Evropa« izišao je 20 novembra 1941 i u članku »Zašto verujemo u vaskrsenje slovenačkog naroda« rečeno je: »Mi katolički Slovenci verujemo u to, jer na istoriski rasplet gledamo kroz svetlo božjih sankcija i zato što nam je tu veru ostavio naš narodni Mojsije (Korošec) kad je u »Spominskom zborniku Slovenije« zapisao: »Put slovenačkog naroda tek počinje. Ne u suton, već u život, sa verom u Boga i samoga sebe . . .« A pozivamo i sve druge Slovence da se pridruže toj nadi i toj veri svoje katoličke slovenačke braće. Sada nije u pitanju ni klerikalizam, ni JRZ, ni SLS . . . u pitanju je obnova duhovnih osnova hrišćanskog vaspitanja«. Kao Slovenačka liga protiv bandita i ubica grupa se prvi put pretstavlja slovenačkom narodu 21 decembra 1941 sa ultimatumom u čijem je uvodu rečeno: »Stanje koje je stvorila komunistička OF je nepodnošljivo. Ili ovo sakriveno društvo ubica postaviti na sunce (razgolititi), ili se sa tom ban-

---

[485] Saje, 126.

dom ubica upustiti u međusobno klanje po načelu zub za zub, krv za krv — što može imati nedogledne posledice«. Zato Liga upućuje KP ultimatum: »Ako bi metak bratoubilačke ruke, najmljene od OF, pogodio još jednog Slovenca, pred čitavom će javnosti biti objavljen spisak 15 vođa OF!« Kad je OF zabranila upis u univerzitetsku fašističku organizaciju »Gioventu universitaria fascista« (GUF) — univerzitetska fašistička omladina tada su se »na tom kritičnom, istoriski važnom raskršću nacionalno svesni studenti, bez obzira na dosadanje ubeđenje i uprkos stalnih pretnji iz komunističkog podzemlja — po međusobnom dogovoru i dogovoru sa pretstavnicima univerzitetskih vlasti — odlučili da stupe u GUF«.[486] Početkom 1942 grupa postaje drskija. U letku »Naše stališče« podvlači se da je »prema OF iz slovenačke perspektive mogućan samo jedan stav: potpuno uništenje do poslednjih tragova i poslednjih uzroka. U ovom je momentu aktuelno samo jedno oslobođenje: slovenački narod treba osloboditi od komunističke OF i to odmah«.[487] To isto tretira grupa i 5 aprila 1942: »Potpuno istrebljenje komunističke OF je životna nužnost slovenačkog naroda, a ono je već otpočelo«.[488] Grupa je u društvu sa Italijanima prihvatila postavljanje zasede po ulicama Ljubljane i potkazivala im pristalice OF, a počela je i sama da ih hapsi, saslušava i zatim predaje Italijanima.[489]

Druga osnovna aktivnost ove grupe bila je saradnja na stvaranju ilegalne vojne organizacije SLS, Slovenske legije koja se prvi put pojavljuje za vreme jednodnevne suverenosti Nacionalnog saveta prilikom propasti Jugoslavije. Kao zvanična ali ilegalna vojska SLS, Slovenska je legija osnovana ponova 29 maja 1941.[490] Postavlja se pitanje: kad je ona postala kontrarevolucionarna oružana snaga SLS? Uglavnom je jasno da se ona priključila Slovenskoj zavezi istovremeno sa SLS, ali nije tako jasno kad je Slovenska legija kao samostalna vojnička orga-

---

[486] Izdajalska zarota...
[487] Saje, 179.
[488] Letak
[489] Saje, 179 s.
[490] Saje, 139.

nizacija prešla na kontrarevolucionarne pozicije. Ako se prihvati solidno obrazložena postavka druga Sajea da su u Slovenskoj legiji važnu ulogu igrali Borci i Stražari i da su ponekad baš oni nosili glavni teret njene propagande i organizacije, možemo računati da je ona vrlo rano postala kontrarevolucionarna formacija, mada je bar u početku treba objektivno smatrati samo kao stvaranje one vojne ilegalne formacije koja bi na ukaz iz Londona udarila »u pravo vreme« po okupatoru. To se vidi iz zakletve koju su polagali članovi Slovenske zaveze i u kojoj su obećali da će se boriti »za slobodu i samostalnost slovenačkog naroda«.[491] Činjenica je da se organizacija Slovenske legije veoma brzo proširila i u unutrašnjost i može se reći da je to učinila ubrzo posle svog ponovnog osnivanja,[492] ali se ne može tvrditi da je već tada bila kontrarevolucionarna. Njena je kontrarevolucionarnost jasno uočljiva tek 22 novembra 1941 kad je izašao prvi broj njenog lista »Svobodna Slovenija«, u kome je rečeno: Naš veliki zadatak je da se pripremimo za čas koji će doći. Taj nas čas ne sme naći nespremne ili umorne. Tada ćemo u zbijenim redovima kao slovenačka narodna vojska stupiti na branik slovenačke zemlje protiv svakog koji bi hteo da gurne našu domovinu u međusobno uništenje, protiv svakog koji bi hteo da sa strane spreči naše oslobođenje. Iz ovog se jasno vidi da se Slovenska legija pripremala i za obračun sa neprijateljem iznutra, ali se u to vreme izražavala o tome još veoma oprezno. Zašto? Odgovor je veoma prost. Taktičnost je Slovenskoj zavezi nalagala da, usled toga što se ogromna većina naroda odlučila za OF, postupa krajnje oprezno, ako uopšte želi da uspe. Još nešto je diktiralo Slovenskoj legiji krajnju opreznost, zbog čega je i njena prvobitna ilegalnost bila prava i istinita. U pitanju su njeni odnosi sa Italijanima, jer general Roboti nije upočetku hteo ni da čuje za saradnju sa slovenačkom buržoazijom. Do njegovog pristanka za osnivanje »Milizia volontaria anticommunista« (MVAC — dobrovoljna an-

[491] Saje, 190.
[492] Saje, 199.

tikomunistička milicija) pretstojao je još dug put. U Slovenskoj legiji pitanje Mihailovića nije bilo do kraja raščišćeno sve do već pomenute izjave londonske jugoslovenske vlade. Tek posle njene izjave da se Slovenska legija uključuje u jugoslovensku vojsku, ljubljansko voćstvo Slovenske legije izdalo je naredbu svim »komandirima četa i vodnicima Slovenske legije«. U tački 11 te naredbe kaže se: Došlo je vreme borbe za Jugoslaviju. Čitav naš narod je ugrožen kako od okupatora tako i od unutrašnjeg neprijatelja — partizana. U borbu protiv partizana stupiće vojska samo u cilju lične samoodbrane, a ne kao napadač. Ni protiv okupatora neće se preduzimati napad, već će se vojska držati u strogoj pripravnosti da bi se pojavila svugde kao branilac slovenačke zemlje, slovenačkih ljudi i narodne imovine. U tački 12 stoji: Zvanični naziv pripadnika naših vojnih redova je: četnik jugoslovenske vojske.[493] Ova je ultraklerikalna desnica svojim nestrpljenjem i velikom aktivnošću mnogo doprinela da se Slovenska zaveza konačno formira kao kontrarevolucionarna. Ako bi se ona podelila u pojedine grupe iz kojih je bila sastavljena, videlo bi se da je, naprimer, grupa kapelana Glavača bila najaktivnija i verovatno već od samog početka kontrarevolucionarna. Ta je grupa već početkom maja 1942, dakle, istovremeno kad je osnovana Slovenska zaveza i kad se u nju uključila i Slovenska legija, uputila za borbu protiv partizana u okolinu Novog Mesta već formirani t. zv. Štajerski bataljon.[494]

Treba pomenuti još dve periferne frakcije liberalne buržoazije iz kojih su se pre ulaska u Slovensku zavesu razvile dve ilegalne formacije: Sokolska i Narodna legija, koje su u poređenju sa Slovenskom legijom bile svakako neznatne. Prvo se razvila oko listova »Klic z Gospe svete« i »Naprej zastava slave« i oko mnogobrojnih letaka, a druga uglavnom oko lista »Pobratim«. Kao ni Slovenska legija, ni ove dve nisu upočetku ispoljavale otvoreno neprijateljstvo prema partizanima. U svom letku od 7 novembra 1941 »pobratimovci« kažu:

[493] Isti, 215 s.
[494] Isti, 132.

»Kad su partizani počeli da vrše razne besmislene sabotaže i narodu pričinili ogromnu štetu, četnička je organizacija pozvala svoje članove da ih napuste i vrate se u normalan život. Disciplinovani četnici su se tome odazvali, a oni malobrojni koji se nisu pokorili, sami su se isključili iz četničke organizacije«. Podatak je doduše izmišljen od prve do poslednje reči, jer u Sloveniji nikad nije bilo takvih četnika, a u jugoslovenskom okviru ovaj je navod tačan i dokazuje bar upočetku neutralnost četnika prema partizanima. Još »miroljubivija« bila je Sokolska legija. Ona je novembra 1941 izdala posebnu izjavu u kojoj kaže da nema nameru da se bori ni protiv koje oslobodilačke akcije koja je usmerena protiv Osovine. U svakoj takvoj akciji koja se samostalno razvija oni vide zdravu pojavu sastavnih delova buduće zajedničke akcije.[495] Nešto pre udruživanja u Slovensku zavezu izjavile su obe legije: da u granicama svojih mogućnosti žele da doprinesu pobedi pravde u sadanjem ratu; da žele slobodan slovenački narod u velikoj ujedinjenoj Sloveniji, u njenim istoriskim granicama; udruživanje Slovenaca sa svim Srbima, Hrvatima i Bugarima u veliku Jugoslaviju na federativnoj osnovi; čvrst savez sa braćom Rusima, Poljacima, Česima i Slovacima. U preporođenoj državi neka narod bira poredak koji će biti večiti čuvar njegove slobode. Veoma zanimljivo je tadanje gledanje ovih nacionalista na raspad Jugoslavije: »Imajući pred očima opštu vojnopolitičku situaciju, videći opasnost za Tursku i onda za Rusiju, vojni faktori su svesno žrtvovali Jugoslaviju da bi doprinela svojom žrtvom udeo za spas Evrope«.[496] Misao, da je Jugoslavija time što je bila napadnuta i raspala se, stvarno spasla Rusiju, jer se Hitlerov napad na Sovjetski Savez morao baš usled napada na Jugoslaviju odložiti za nekoliko nedelja, nacionalisti su već tada i još više puta naglašavali. U jednom broju »Svoboda ali smrt« čestita se i rukovodstvu KPS: »Sa primerno pripremljenim podvigom, našim drugovima u oslobodilačkoj borbi uspelo je

[495] Naprej zastava Slave br. 2, novembar 1941.

[496] Svoboda ali smrt 12 IV 1942.

da spasu iz kandži okupatora svoju vatrenu i pregalačku saradnicu« (misli se na drugaricu Marjetu koju je spasla ljubljanska VOS iz bolnice gde se nalazila pod stražom). Ali, nešto im se kod OF ipak nije svidelo te u istom broju pišu: »Zato se danas čudimo parolama OF: Smrt fašizmu, smrt nacizmu itd. Nalazimo da u tim parolama nisu zahvaćeni suština i svrha naše borbe. U tim parolama postoji klica mogućnosti sporazuma sa našim neprijateljima u slučaju promene njihovog režima. Nemci, Italijani, Austrijanci i Mađari jesu i uvek će ostati naši smrtni neprijatelji bilo da su fašisti, socijalisti, nacionalisti ili komunisti«. Nikakve sumnje, dakle, nema da su obe ove grupe povezali u Slovensku zavezu klasni interesi i njihov krajnji nacionalistički šovinizam koji pokazuju baš u ovoj svojoj poslednjoj izjavi.

d) Kontrarevolucionarna uloga slovenačkog klera

Može se reći da u prvim fazama NOB nije čitavo slovenačko sveštenstvo bilo na kontrarevolucionarnim pozicijama i da je naročito jedan njegov stariji deo iz unutrašnjosti čak i osuđivao kao pogibeljne prve početke Bele garde. Drugi deo je bio pasivan i neutralan, a samo se mali broj onog mlađeg sveštenstva koji je već izišao iz pokreta »mladčevstva« žurio da u unutrašnjosti osnuje Belu gardu. Isto se tako može tvrditi da je od pojave OF i partizanskog pokreta delatnost višeg klera i ljubljanskog biskupa Rožmana bila izrazito kontrarevolucionarna. U kojoj se meri kod biskupa Rožmana može govoriti o subjektivnoj i objektivnoj krivici povodom njegovog kontrarevolucionarnog delovanja i koliko bi se te krivice mogle odvojiti jedna od druge, sporednog je značaja u pogledu posledica koje je celokupno njegovo delovanje imalo po NOB. Isto je tako za pravilnu istorisku ocenu njegovog kontrarevolucionarnog rada potpuno nepotrebno uzimati u obzir činjenicu da katolički biskup ni u kom slučaju nije mogao sarađivati u OF u kojoj je KP imala neopozivu rukovodeću ulogu, s obzirom na smisao papi-

nih cirkulara »Quadragesimo anno« in »Divini Redemptoris[497]« ili se pritom pozivati, naprimer, na sudbinu pariskog kardinala Verdijea koji je upočetku pozdravljao saradnju katolika u Narodnom frontu, a kasnije, 1938 godine, na izričiti papin zahtev, morao ovu svoju pogrešku da ispravi. Na pitanje da li katolički biskup uopšte može sarađivati sa OF, pravilan odgovor ne može biti da je to potpuno isključeno, već se može reći jedino to da je njegovo mesto tamo gde su mu i vernici. A o njima se zna da su u velikoj većini bili u OF. Jedna od presudnih grešaka katoličke crkve bila je ta što je potcenila veličinu narodnog revolucionarnog procesa i ostala i kod nas, kao i u svim sličnim procesima u svetu, na strani buržoaske kontrarevolucije.

Početno držanje biskupa Rožmana i njegovog višeg klera prema italijanskim okupatorima još se ne može smatrati kao kontrarevolucionarno u pravom smislu reči, jer se donekle može čak i opravdati poznatim katoličkim aksiomom da je svaka vlast od boga. Ali njihov izdajnički put nastaje odmah sa prvim masovnijim nastupom OF i partizana; to se može uočiti naročito u potpomaganju i osnivanju kontrarevolucionarnih naoružanih jedinica Boraca i Stražara, pri čemu ne male zasluge imaju specijalni biskupovi izaslanici u unutrašnjosti. Pošto je organizovanje tih jedinica naišlo na teškoće jer je okupator, raspustio i sve klerikalne političke, kulturne i privredne organizacije, oni su se uspešno pomogli crkvenim organizacijama koje su ostale. Pored njih, biskup Rožman je već 1941 uveo naročite crkvene molitve »prvih devet petaka«. (Ovde je reč o kolektivnim molitvama koje je prvi uveo belgiski episkopat u toku Prvog svetskog rata. Molitve nalažu onima koji veruju određene verske obrede. Ovi se obavljaju u »prvih devet petaka« (svaki prvi petak u 9 meseci), a oslanjaju se na jezuitsku laž da će se svakom, ko u toku prvih devet petaka u mesecu uzastopno obavi određene verske molitve, ispuniti neka posebna želja.) Svrha uvođenja ove trgovine, koja ni u čemu

---

[497] Papini cirkulari se uvek citiraju po prvim rečima kojima cirkular počinje.

nije zaostajala za poznatom srednjovekovnom trgovinom sa oproštajima grehova (indulgencija), bila je veoma providna: čitav slovenački narod treba da obavlja te molitve kolektivno i neka potom zaželi što i svako želi — kraj rata i mir. Ako bi slučajno došlo do mira kao tada u Belgiji, može se zamisliti koliko bi porastao prestiž katoličke crkve, a ako ne, kao što stvarno i nije, katolička crkva ima još uvek pripremljen odgovor — molitve nisu pravilno obavljene. Pored toga, biskup Rožman je ove molitve uveo i sa ciljem da pomoću njih postigne organizaciono i masovno posećivanje crkvi u kojima su se tada držali govori sa sadržajem koji nije teško pogoditi. Tako su ove molitve postajale iz meseca u mesec sve određenija forma propagande za kontrarevoluciju, a ova je, prema biskupovom ubeđenju, bila naročito potrebna u unutrašnjosti.

Zanimljivo je u koje se vreme ovaj ljubljanski biskup odlučio za propagandu takve vrste. Za njega je bila od značaja vanredna taktička opreznost koja se ispoljavala naročito u tome da zbog opšteg poleta OF dugo nije davao nikakve zvanične izjave, mada ih je slovenački narod u svom velikom revolucionarnom poletu tražio. Te molitve »prvih petaka« uvodi biskup sredinom septembra 1941, dakle, baš onda kad se, s jedne strane, OF razvila već do takvih revolucionarnih oblika koji su tražili prve odluke SNOO, a sa druge, kad je slovenačka buržoazija prvi put postala svesna da se treba udružiti. To znači da je OF prestigla buržoaziju, a ova je na sve moguće načine, pa čak i pomoću crkve, pokušavala da nadoknadi propušteno vreme. Uvođenje tih molitava treba objektivno smatrati kao prvi, mada ne direktni, udarac po slovenačkom narodu, organizovanom u OF. »Slovenec«, naprimer, donosi 16 novembra 1941 biskupov poziv na »veliku narodnu molitvu devet petaka, za pomirenje« u kome, pored ostalog, stoji: »Čitav slovenački narod neka se zbije oko tih molitava u jednu jedinu vrstu koja će biti ugodna božjem srcu«. Ako te reči shvatimo bar približno onako kako su bile napisane, mora nam postati jasno kako je SLS pomoću ove, doduše crkvene molitve, pokušavala da spase svoje duboko pale političke pozicije.

Rukovodstvo OF preduzelo je pravilne mere i pokušalo da privoli biskupa Rožmana bar na neutralnost, što se u početnoj fazi OF moglo učiniti. Ali, biskup je ostao na svom putu. Kad je bilo nužno da VOS preduzme izvršenje prvih likvidacija organizatora Bele garde, došao je drugi, mnogo otvoreniji, biskupov odgovor. Na prvu adventnu nedelju koja je 1941 godine bila 30 novembra, biskup je u ljubljanskoj Sabornoj crkvi kazao, pored ostalog, i ovo: »Danas čujem kako govore inače ozbiljni ljudi da ubistvo nije više zločin već junački podvig... Protiv takvog mišljenja stoji božje otkriće: ubistvo jeste i ostaje najveći greh«.[489] Povodom toga ukazao bih i na sledeći interesantan momenat: »Slovenec« donosi ove biskupove reči tek posle mesec dana. Nije mi jasno otkud toliko ćutanje zvaničnog organa SLS, ali sam ubeđen da »Slovenec« nije smeo ranije da donese ove zvanične osude likvidacija koje je vršila VOS, i to zato što je ove biskupove reči tada osuđivala dosledno čitava poštena Ljubljana. Čak i u svešteničkim krugovima van biskupove većnice ova se biskupova osuda komentarisala otprilike ovako: ako biskup osuđuje te likvidacije, što ne osuđuje istovremeno i ubijanja i ubistva koja vrši okupator? Ne samo javno mnenje, već i borbena aktivnost Ljubljane po direktivama Partije bila je tada, u doba plebiscitarnih akcija, tako snažna da se ni »Slovenec« nije usudio da donese biskupove reči, mada je on prvi jasno napao OF pod perom slovenačkog autora 2 decembra 1941, još u okviru agitacije za molitve »prvih petaka«, ovim rečima: »Mada rat nije od našeg malog naroda iziskivao danak u krvi, mi ga već danas plaćamo zbog grehova onih Slovenaca koji su prigrlili bezbožnu nauku današnjeg vremena, a ona je u komunizmu i drugim naukama sadašnjice u svojoj suštini ustanak protiv Boga«.

Posle ovog svog drugog napada biskup Rožman se krajem 1941 i početkom 1942 godine priprema za treći udarac koji je izišao u vidu ilegalnog letka u kome se, pored ostalog, kaže: »Ko zaista voli svoj narod, neće učiniti ništa što narodu stvarno nanosi štetu... Pouzdani

[498] Slovenec 21 XII 1941.

podaci dokazuju da su mnogi mladi ljudi, đaci i šegrti od 15 do 18 godina starosti bili pod lažnim izgovorima izmamljeni u brda, odakle nisu smeli da se vrate... Neki od njih bili su već uhvaćeni, a nekoliko ih je bilo ubijeno u borbi sa redovnom vojskom... Nagovarane su i žene da odu kod partizana u brda, a naročito studentkinje od kojih je bar jedna bila uhvaćena. Njihov je život neopisivo mučan, uništavaju se telesno i moralno. Da li je za oslobođenje naroda sve to potrebno? To niti je korisno, a još manje potrebno«. Biskup zatim navodi koliku su materijalnu štetu napravili partizani u unutrašnjosti i pita: »Da li sve to štogod koristi oslobođenju? Da ta stvar nije tako žalosna i štetna po narod, čovek bi te postupke nazvao detinjarijama... Komunizam menja samo masku, ali suštinu ne«.[499] Kod ovih biskupovih reči treba uočiti tri momenta: prvo, odakle je dobio podatke, drugo, priznavanje legalnosti italijanskoj i nemačkoj vojsci, i treće, prvi put izrečenu ocenu o nepotrebnosti i štetnosti NOB. Ali ni ove biskupove reči, koje su širene hiljadama letaka, nisu pokolebale poverenje masa slovenačkog naroda u OF. Baš tih dana je biskup počeo da prima stotine rezolucija sa potpisima više hiljada katolika svih slojeva i poziva u kojima se njegove reči osuđuju kao izdajničke, iako OF nije propisala obrasce ovih rezolucija.

Mada je biskup Rožman javno osudio OF tek krajem 1941 i početkom 1942 godine, on je u potaji bio svakako mnogo aktivniji. Već sam naveo pomisao da je malo verovatno da bi Gracioli pristao na povlačenje Natlačena i Pucelja iz Konzulte samo zato što mu više nisu bili potrebni. Naglasio sam već da je posredi bila vrlo verovatno dalekosežna Graciolijeva i Natlačenova akcija da se postigne više pomoću blaže Graciolijeve taktike i odlaskom Natlačena u ilegalnost nego neposrednim vojnim pritiskom i javnim radom Natlačena u Konzulti. Zato mi izgleda veoma verovatno da je baš Gracioli prihvatio ponuđenu pomoć slovenačke buržoazije za kontrarevolucionarnu borbu protiv OF i slovenačkog naroda. Kad je

---

[499] Saje, 222—224.

Natlačen otišao tako »u penziju«, počeo se češće pojavljivati u biskupiji, a zašto, nije teško pogoditi. On je tek sada otpočeo pravu delatnost uz pomoć biskupa Rožmana i veoma verovatno pod vrhovnom kontrolom Graciolija. Ako se ima na umu i to da je Natlačen istupio iz Konzulte gotovo u istom momentu kad je slovenačka buržoazija prvi put osetila potrebu za kontrarevolucionarnim udruživanjem, nije teško pogoditi da će ona baš u vezi sa biskupom Rožmanom imati pritom veoma značajnu ulogu i zadatak. Prema italijanskim podacima, ove se Natlačenove posete biskupu Rožmanu mogu u izvesnoj meri dobro rasvetliti. Iz raspisa koji je Roboti razaslao potčinjenim komandantima divizija 17 februara 1942,[500] a koji je izradila italijanska vojna obaveštajna služba, može se saznati o ovim sastancima u biskupiji više detalja. Jedan se, naprimer, održao 16 februara 1942. Roboti o njemu piše:

U Ljubljani su se juče kod biskupa sastali glavni pretstavnici bivših partija (osim članova Konzulte, pretsednika Ljubljanske opštine itd., koje još iz vremena Jugoslavije preziru zbog njihove pokvarenosti)[501] na konferenciju sa namerom da obrazuju neku vrstu odbora koji bi trebao da pomogne italijanskim vlastima u upravljanju okupiranom teritorijom... Nije još dobijen pristanak nacionalne partije... Voćstvo tog odbora koje bi trebalo da bude nekakvo pretstavništvo slovenačkog stanovništva, preuzeo je biskup... Na konferenciji su bili sastavljeni neki uslovi koje bi trebalo predložiti italijanskim vlastima po pitanju saradnje, i to:[502] a) opozivanje sadašnjih članova Konzulte, pretsednika Ljubljanske opštine i više drugih slovenačkih ličnosti; b) dozvola da se samostalno, putem legalnih sredstava, suzbija komunistička zarazna bolest, jer smatraju da je okupatorska vlast neaktivna i nesposobna; c) dozvola da se organizuje omladina; i d) da se izmeni dosadašnji policiski režim.

Možda ovaj Robotijev raspis nije potpuno tačan (u njemu je, naprimer, netačno da je Soko obrazovan 1848).

---

[500] AMNO, cit. Saje, op. cit. str. 277—278.

[501] Natlačen tada nije više bio u Konzulti, on je najverovatnije bio prisutan.

[502] Smisao: ako bi Italijani na te uslove pristali slovenačka bi buržoazija bila spremna da sarađuje sa njima u borbi protiv OF.

Pa, ipak bi se teško mogla osporiti verodostojnost njegovog sadržaja koji je približno taj da se kod biskupa održao nekakav sastanak pretstavnika svih slovenačkih buržoaskih partija. Pošto Slovenska zaveza tada još nije bila konačno oformljena, tom je sastanku pretsedavao biskup. Od predloga koje je, navodno, slovenačka buržoazija htela da stavi Italijanima kao uslov za saradnju, najverovatniji mi izgleda predlog o formiranju legalne slovenačke kontrarevolucionarne vojne formacije. Dotle je stvar jasna. Iz daljih se dokumenata Robotijeve obaveštajne službe vidi da je jednom, početkom marta 1942, u biskupiji održana nova konferencija.[503] Na njoj su precizirane »osnovne pogreške koje je napravila italijanska civilna vlast u Pokrajini«. Prema raspoloživim podacima, one su poslate neposredno u Rim, a ne preko visokog komesara.[504] Dalje, iz italijanskih se dokumenata vidi da je posle tog sastanka u biskupiji salezijanac Blatnik zaista odneo neki dokument državnom sekretaru u Vatikan. Ne može se znati sigurno da li je sa te konferencije poslat izveštaj kardinalu Maljoneu ili je to bio neki drugi izveštaj biskupske kurije koji sa prvim nema nikakve veze. Ako pretpostavimo da je Blatnik odneo Vatikanu izveštaj sa te konferencije, po njemu je slovenačka buržoazija (ili samo njen klerikalni deo) izveštavala vatikanskog državnog sekretara o sledećim greškama koje su dotada napravili Italijani u Sloveniji: 1) da su dozvolili pravo boravka bivšim jugoslovenskim oficirima koji ne mogu ničim dokazati potrebu svog boravka u Ljubljani; 2) da su dali dozvolu za boravak svim onim Slovencima koje su Nemci proterali iz Gorenjskog i Štajerske; 3) da ni sada nisu uveli legitimacije o pripadnosti, pomoću kojih bi se mogla izvesti kontrola i proterati iz Ljubljane svi ljudi koji bar pet godina ne žive u Ljubljani; 4) da još nisu zaplenjeni

---

[503] U izveštaju od 10 III 1942 kazano je, doduše, da je u pitanju nov sastanak SLS; AMNO; cit. Saje, op. cit. str. 280—281.

[504] Smisao je bio, dakle, taj da je ovaj izveštaj otišao u Rim bez znanja Graciolija. U to nisam ubeđen jer u aktu Robotijeve obaveštajne službe svakako će se zastupati teza njihovog starešine da treba Gracioliju smanjiti nadležnost, jer je nesposoban.

svi radioaparati; 5) oskudica italijanske propagande, špijunska delatnost nameštenika u svim državnim uredima, a naročito u policiji, kod PTT i na železnici. Te tačke trebale bi da budu sadržaj konferencije u biskupiji, ali one se moraju, naravno, uzeti samo kao rekonstrukcija italijanske obaveštajne službe. Tačan sadržaj ovog izveštaja saznaće se tek kad bude poznat original ili njegov originalni prepis. Ali, ako se pretpostavi da je pravi sadržaj u podacima italijanske obaveštajne službe tačan, postavlja se osnovno pitanje: zašto o tim greškama slovenačka buržoazija obaveštava Vatikan? Iz svega toga može se zaključiti sledeće: Iz sadržaja oba sastanka u biskupiji vidi se, prema podacima Robotijeve obaveštajne službe, da slovenačka buržoazija nudi Italijanima saradnju koju, međutim, general Roboti odbija. Pošto želi da na svaki način iznudi ovu saradnju, ona pokušava da to postigne pomoću Vatikana koji bi trebao da preduzme dalje korake. Pošto je iz drugih izvora poznato kako i zašto je Roboti odbijao ponuđenu ruku slovenačke buržoazije, a Gracioli, koji je najverovatnije bio za tu saradnju, nije imao više nikakve nadležnosti nad italijanskom vojskom, gornji je zaključak potpuno logičan. Međutim, osnovni nedostatak tog zaključka je taj što bazira na nedokazanoj pretpostavci da je izveštaj sa sednica u biskupiji zaista bio poslat u Vatikan.

Na izveštaju koji je komandant grenadira uputio uime obaveštajne službe Robotiju, ovaj je dopisao: »Odmah uputiti komandi armije i dobro podvući da se ona lično već više meseci raspituje o tim merama. Sad osećaju potrebu za njima čak i Slovenci!« U sprovodnom aktu kojim je Roboti poslao još istog dana (12 marta) izveštaj komandantu II armije na Sušak, kaže se, pored ostalog: »Prema daljim informacijama izgleda da su navedena pitanja predmet, odnosno deo zapečaćenog dokumenta koji je neki prelat, sa ovlašćenjem ljubljanskog biskupa, odneo u Rim; on je bio adresovan na NE (njegova eminencija) kardinala Maljonea«. Pošto je i Roboti naglašavao da samo naslućuje sadržaj pisma koje je upućeno papinom državnom sekretaru, svakako je teško dovesti u objektivnu uzročnu vezu uspehe tog pisma sa telegramom kojim je komandant II

armije, general Roata, naredio već 14 marta 1942 da Roboti u vremenu od 19 do 27 marta 1942 pohvata sve bivše aktivne oficire i podoficire u Ljubljanskoj pokrajini i da ih internira.[505] Italijani su 26 marta pokupili i radioaparate,[506] ali su ih ostavili u biskupiji i kod ostalih svojih saveznika.

Činjenica je da je slovenačka buržoazija, čiji je najsnažniji deo bio klerikalan, počela u toku februara i u prvoj polovini marta 1942 da napreže sve snage da bi kontrarevoluciju naoružala i da bi za to dobila od Italijana dozvolu i oružje. Za naoružanje kontrarevolucije zalažu se i liberali. Klasičan primer za to je industrijalac August Praprotnik koga je 20 februara 1942 na dramatičan način likvidirala VOS. O Praprotniku se kaže u jednom italijanskom dokumentu da je prilikom osnivanja Bele garde sarađivao sa biskupom Rožmanom koji se sa ovim saglasio da Garda ne bude »previše ekstremna, a dovoljno nacionalistička«. Upravo na njegov potstrek izveo je navodno biskup Rožman u Ljubljanskoj pokrajini čak i nekakav plebiscit za Belu gardu koji, međutim, nije doneo zadovoljavajuće rezultate.[507]

Kad je biskup Rožman izgubio tako 20 februara svog važnog saradnika, on je doduše u javnosti ćutao. Međutim, on se vrlo glasno pojavio kad je VOS likvidirala dva organizatora kontrarevolucije iz reda Boraca, jednog 16, a drugog 18 marta 1942. Prilikom prvog slučaja javio se samo »Slovenec«, u kome je 21 marta stajalo: »Pao je kao simbol borbe za slovenački univerzitet, kao simbol stogodišnjih tradicija slovenstva koje se u ovim teškim danima grčevito odupire prljavoj amoralnosti i bratoubilačkim strastima komunističkih istrebitelja koji hoće da iz podzemnih rovova antinacionalnih zločinačkih tipova unište i ovo seme slovenačkog naroda koje je iskrvarilo«. Drugog organizatora Bele garde sahranio je izuzetno biskup Rožman lično, koji je na grobu kazao: »Hvaljen budi, Gospode, za prvog mučenika što si ga blagoizvoleo dati našoj Katolič-

---

[505] Internacije, Ljubljana 1946, 62.

[506] Uradni list Visokega komisarijata Ljubl. pokrajine 1 IV 1942.

[507] AMNO, TMG, fasc. 337—397.

koj akciji, jer si nam time dao zalog blagoslovljenog uspeha ... Molimo te, ponovi i sada ono što si toliko puta učinio u istoriji svog kraljevstva da mučenička krv vatrenog apostola KA probudi sve brojnije i vatrenije redove mladih apostola koji će ... biti spremni na sve žrtve i koji neće tražiti spas u nemoralnim zabludama bezbožnih vođa, već u tvojim zakonima«.[508] Istog dana pročitana je po svim propovedaonicama Ljubljanske pokrajine biskupova poslanica u kojoj je, pored ostalog, stajalo: »Bratoubistvo je najveći greh ... Svaki hrišćanin i svestan Slovenac mora takve zločine osuđivati kao greh pred Bogom i zločin pred narodom. U ovim gresima učestvuje svako ko ih odobrava i kakvom bilo podrškom doprinosi da se mogu vršiti.[509] Tako je biskup svojim govorom na grobu i poslanicom prešao u pravu javnu ofanzivu protiv OF, računajući pritom da je došlo pogodno vreme. Interesantno je kako biskup počinje tu svoju ofanzivu. Pošto su njegova propoved prve adventne nedelje i okružnica koja se širila ilegalnim putem potpuno promašile svoj cilj, trebalo je za uspešan udarac novo i bolje oružje koje je biskup video u tome što će prosto svakog likvidiranog organizatora Bele garde proglasiti za mučenika Katoličke akcije i to u smislu katoličke dogme. Za istoriju NOB ovaj je novi biskupov manevar interesantan samo utoliko što dovoljno rečito pokazuje kakvih se krajnjih mera morao biskup prihvatiti da bi iz slovenačkih narodnih masa spasao za kontrarevoluciju što se spasti moglo. Smatram da nisam daleko od istine ako tvrdim i to da je ovu novu ofanzivu biskup otpočeo uime one slovenačke kontrarevolucionarne buržoazije koja se u to vreme udružavala u Slovensku zavezu. Istovremeno su krajem marta 1942 OF javno napali i osudili »Slovenec« i »Jutro«. »Slovenec« kaže 29 marta 1942 da je OF osudio biskup, da je osuđuje i on kao organ javnog mnenja velikog dela Slovenaca i da je isto u jasnoj i nedvosmislenoj formi učinilo i »Jutro«. Na kraju »Slovenec«« dodaje: »Niko od Slovenaca ne može se više izgovarati na neznanje, niko više ne može kori-

[508] Slovenec 24 III 1942.

[509] Isto

stiti narod kao izgovor za podupiranje ili pravdanje delatnosti OF ... jer narod je preko svojih verskih pretstavnika i javnih listova dovoljno jasno osudio ovu delatnost«.

Za još uspešniji udarac slovenačke buržoazije po NOB bila je svakako potrebna dozvola Italijana. Roboti je te ponude slovenačke buržoazije pravilno procenio i zato je njenu pomoć odbijao dok je to bilo mogućno. On je računao ovako: kontrarevolucionarne namere slovenačke buržoazije da se obračuna sa OF svakako su iskrene i kao takve za Italijane korisne. Ali, slovenačka kontrarevolucija, naoružana italijanskim oružjem i italijanskom moralnom i materijalnom podrškom, pretstavlja, s druge strane, stalnu opasnost za Italijane, a do izražaja može doći naročito ako bi Italijani počeli da gube rat. Međutim, i pored Robotijeve predostrožnosti, slovenačka je buržoazija iznudila italijansko naoružanje. Početkom aprila 1942 podneo je dr Erlih Italijanima pretstavku koja je bila veoma dugačka[510] i u kojoj se kaže: »Kod službe bezbednosti mora da dođe do nekakve saradnje između italijanskih vlasti i Slovenaca ... Izgleda apsolutno potrebno da italijanska vlast pruži Slovencima mogućnost samoodbrane u ovim formama: slovenački žandarmi i policajci neka prime opet oružje i sarađuju u službi bezbednosti koja bi trebala da bude pod voćstvom viših slovenačkih policiskih organa, a ove treba da postavi okupaciona vlast prema savetu vodećih ljudi ranije slovenačke uprave. Ako Slovenci treba da uspešno pomažu kod istrebljenja i uništenja komunističke organizacije koju smatraju svojim najvećim narodnim i kulturnim zlom, potrebno je da im italijanske vlasti omoguće stvaranje autonomne službe bezbednosti u formi univerzitetske formacije, građanske straže i opštenarodne straže po selima. Sve te formacije neka stoje pod vojnom kontrolom, ali tako da nemaju nikakvo fašističko obeležje«.

Mada su u to vreme Italijani u Hrvatskoj i Bosni već sarađivali sa četnicima (MVAC), oni su u Sloveniji još uvek bili oprezni. Izgleda da je ta opreznost išla samo na račun Robotijeve mržnje prema slovenačkom narodu u

---

[510] Saje, 286—289.

celini. Konačno je nastupio i Natlačen sa memorandumom koji je za Duhove 1942 odneo u Rim biskup Rožman kad je putovao »ad limina«. U tom memorandumu[511] Natlačen skreće pažnju Italijanima na fatalnu grešku koju su učinili time što su ljubljanskoj policiji i žandarmeriji u Pokrajini oduzeli čitavu službu bezbednosti. Dalje, da slovenačka štampa nema mogućnosti da se »sa prevratničkom ideologijom bori na način koji bi odgovarao našim prilikama i našim životnim uslovima«. I najzad, Natlačen kaže da bi jedini spas bio u tome ako bi se Slovencima data legalna oružana organizacija za samoodbranu. Stvari su se još neko vreme odugovlačile dok najzad Roboti nije, sredinom juna 1942, pristao da se naoružanje slovenačke kontrarevolucije legalizuje.[512]

đ) Mihailovićevstvo u Sloveniji

Na ovom mestu neće biti govora o mihailovićevstvu kao jugoslovenskom problemu za vreme NOB, dakle, o onoj garnituri koja je imala zadatak da po svaku cenu održi jugoslovenski kontinuitet. U Sloveniji dolazi u obzir samo ono mihailovićevstvo koje je trebalo da deluje samostalno kao podružnica centrale, odnosno samo pokušaji da se ta podružnica uvede u Sloveniju. Na prvi pogled mihailovićevstvo u Sloveniji izgleda dosta zamršeno, ali ako se ima u vidu da je ovaj pokret raskrinkan ovde već kasne jeseni 1941 kao kontrarevolucionaran, neće biti mnogo teškoća oko njegove analize. Nedić i Ljotić bili su kvislinzi u pravom smislu reči, a Draža Mihailović sa svojom vojskom na Ravnoj Gori bio je upočetku eksponent jugoslovenske buržoazije i ona njena garnitura koja je ostala u domovini. Nema nikakve sumnje da bi Mihailović kao takav ostao »legendarni junak« mnogo duže da se sudbina nije poigrala sa njim i njegovim zadatkom na taj način što je baš na onoj prostoriji gde se on nalazio NOP stvorio tako rano prvu oslobođenu teritoriju u Jugosla-

---

[511] Isti, 303—305.

[512] Isti, 390.

viji. Tako je Mihailoviću već u leto 1941 pružena mogućnost da se bori na strani NOP. Ali, on na to po nalogu londonske vlade nije pristao, već se povezao sa okupatorima na kontrarevolucionarnoj, ali ne i kvislinškoj osnovi. Ali, pošto su ovo njegovo povezivanje i saradnja sa Nemcima u Prvoj ofanzivi protiv oslobođene teritorije bili otkriveni već kasne jeseni 1941 i o izdaji obavešteni svi jugoslovenski narodi, u Sloveniji je početkom zime 1941 bilo potpuno jasno sa kim OF ima posla kad naiđe na nekoga koji se hvali, uzdiže ili hoće čak da se sakrije pod plaštom jugoslovenske vojske Draže Mihailovića koja je zbog povezivanja sa Nemcima prestala da postoji.

Već je rečeno da se za Mihailovića interesovala i slovenačka buržoazija i da je ostvarenje njenog udruživanja zbog Mihailovića bilo čak odlagano sve dok se klerikalna Slovenska legija nije disciplinovano potčinila naređenju iz Londona da ga primi za svog vrhovnog komandanta i tako napustila svoje separatističke težnje za samostalnom slovenačkom vojskom. Formiranje Glavačevog »Mladčevskog štajerskog bataljona« takođe je u tesnoj vezi sa saradnjom pojedinih oficira bivše jugoslovenske vojske u Sloveniji koji su bili naklonjeni Mihailoviću. Ali to nije osnovni problem mihailovićevstva u Sloveniji. Ovde je bilo važno kuda će se okrenuti velika masa bivših jugoslovenskih oficira i podoficira koje Italijani upočetku nisu odveli u zarobljeništvo, već su ih pustili na miru do sredine marta 1942 kad su ih pod dosta sumnjivim okolnostima internirali. Za CK KPS bilo je svakako važno kako će se držati ova dosta jaka oficirska grupa koja je, pored ostalog, pretstavljala priličan kapital vojnog znanja, a usled svog dosta pasivnog stava prema OF, i objektivno veoma opasnu rezervu slovenačke kontrarevolucije. Najzad se i ova velika grupa izdiferencirala u deo koji je bio naklonjen OF, deo koji je prema OF bio ravnodušan i deo koji joj je postajao sve više neprijateljski. O grupi koja je bila naklonjena OF već je bilo reči, a za ostale dve treba kazati da se sa njima desilo ono što se u istoriji zapravo veoma retko događa: prve vojne partizanske jedinice nastale su izvan i bez onih za koje su jugoslovenski

narodi žrtvovali ogromne sume i čiji su poziv i obećanje bili da brane svoju domovinu.

Da bi CK KPS raščistio pitanje Draže Mihailovića poslao je ujesen 1941, kao što je već rečeno, Avšiča i Novaka na Ravnu Goru, a istovremeno je stiglo u Sloveniju i zvanično obaveštenje Vrhovnog štaba o Mihailovićevoj izdaji. Avšić se posle povratka odlučio za OF, a Novak za Mihailovića. On se februara 1942 ponova uputio Mihailoviću koji je razrešio Avšiča dužnosti komandanta za Sloveniju i na njegovo mesto postavio Novaka. Tako je Novak pretstavljao Mihailovićevu komandu u Sloveniji a, kao što je već izneto, udružena buržoazija priznala je Mihailovića za vrhovnog komandanta.

Grupa oficira koja se pridružila OF sklopila je sa rukovodstvom OF sledeći sporazum: 1) narodna vojska na slovenačkoj teritoriji sastoji se isključivo iz partizanskih četa i NZ, koje se već nalaze pod političkim i vojničkim rukovodstvom OF; 2) OF prima ili odbacuje oficira prema pouzdanosti; 3) primljeni oficiri dužni su da završe kurs o narodno-političkim pitanjima, ako to odredi OF.[513]

Dopunom Temeljnih tačaka OF sa osmom i naročito sa devetom tačkom koja govori o izvorima i porastu NOV u Sloveniji, OF je definitivno pokazala šta misli o mihailovićevstvu u Sloveniji: svaka vojna formacija van NOV je izdajnička. Time je OF doslovno ubila svaku samostalnu mihailovićevsku formaciju koja je, ako je već htela da se formira ili postoji, morala da ide pod okrilje udružene slovenačke buržoazije i da se spoji bilo sa Belom ili, nešto kasnije, sa Plavom gardom.

---

[513] Zbornik VI/2 13, dok. 3.

ČETVRTI ODELJAK

PRIPREME ZA PROLEĆNI USTANAK 1942

1. Osvobodilna fronta zimi 1941/42 i u rano proleće 1942

Na Novu godinu 1942 OF je iznela pred slovenački narod devet Temeljnih tačaka o kojima je već bilo govora. One sačinjavaju osnovni borbeni program OF za čitavo vreme NOB. Osim ovog svog konačnog programa, OF je uputila slovenačkom narodu i naročiti poziv na borbu i jedinstvo. Taj poziv tumači OF time da fašizam treba rušiti sopstvenim snagama i stoga »ne uljuljkivati se u pasivnom iščekivanju da će sloboda doći samo sa ruskim i savezničkim bajonetima«; jedinstvo svih slovenačkih borbenih snaga biće ranije ili kasnije uslov za uspešnu borbu.[514] Krajem 1941 i početkom 1942 godine bilo je svakom poštenom Slovencu jasno da su istinska pobeda, oslobođenje i pobeda Narodne revolucije mogućni samo pod voćstvom KP i u okviru OF. Kad su kasno ujesen 1941 počeli da stižu i u Sloveniju prvi glasovi o kontrarevolucionarnom delovanju Mihailovića, autoritet, masovnost i snaga OF bili su toliko jaki da je ona već posle kratkog vremena mogla da u političkom pogledu skine sa dnevnog reda ovo pitanje koje inače nije bilo prosto i moglo bi da nađe oslonca u redovima onih koji su bili doduše zdravi, ali kod kojih je jugoslovenski kontinuitet još bio suviše duboko ukorenjen. Drug Kidrič je 7 januara 1942 u izve-

[514] Osvobodilna fronta II, br. 1, poč. januara 1942.

štaju koji je uime CK KPS podneo CK KPJ o političkoj situaciji u Sloveniji kazao da je raskrinkavanje Mihailovića u Sloveniji bilo uspešno i da je voćstvo OF primilo sa terena 500 rezolucija u kojima se osuđuje rad Mihailovića. Dalje, drug Kidrič navodi da se doduše još mogu očekivati ispadi i najrazličitiji pokušaji slovenačke kontrarevolucije, ali Partija drži čvrsto u svojim rukama sve što je najvažnije za OF: teren, IOOF i štab.[515] Time je Partija kao vođa OF imala stvarno u rukama sve: narod, voćstvo revolucije i rukovodstvo vojske. Na ovom mestu moramo ukratko izneti i sadržaj pisma CK KPJ od 1 januara 1942 koje je upućeno CK KPS.[516] U pismu, u kome je iznet kratak pregled Prve neprijateljske ofanzive u Zapadnoj Srbiji i istaknuta potreba da Partiju treba ojačati politički i organizaciono, data je i kritika NOB u Sloveniji. Prvo, što CK KPJ kritikuje jeste da je partizanska vojska u Sloveniji još uvek premala da bi mogla »uspešno izvršiti zadatke koje ste dobili od Vrhovnog štaba: čišćenje terena, potiskivanje okupatora na osnovne saobraćajne arterije i njegovo razbijanje na tim arterijama, zadatke koji bi jedino pružali partizanima u Sloveniji čvrste oslonce«. Dalje se u pismu govori o novoj taktici koja je potrebna za razbijanje buržoaske reakcije koja se sve više učvršćuje. Ta nova taktika trebala je da u Sloveniji ukaže na to da je Partija politički i organizaciono sve jača i da se jasno istakne njena rukovodeća uloga u NOB. Tu novu taktiku treba pokazati i u daljem razvoju OF »ali unutar tog fronta treba učvrstiti jezgro radnika i siromašnih seljaka«. U pismu se dalje savetuje da treba izdiferencirati ljude na selu, popularisati stav Partije u pogledu prava slovenačkog naroda na samoopredeljenje, uključujući i otcepljenje, zatim u pogledu potpunog oslanjanja slovenačkog naroda na SSSR, popularisati SSSR, uspehe socijalizma, sovjetsku demokratiju itd. Tu se zahteva još oštriji stav protiv velikosrpskih elemenata i klerikalne klike u Londonu, a naročito se traži učvršćenje rukovodeće uloge Partije u partizanskim odredima.

---

[515] Zbornik VI/2 13, dok. 3.
[516] Zbornik II/2 149—158, dok. 83.

Dalje se u pismu ističe da je potrebno »pojačati borbu za jedinstvo slovenačkih narodnih masa u oslobodilačkoj borbi protiv okupatora, pojačati OF kao borbeni organ slovenačke oslobodilačke borbe, ali treba imati jasno pred očima izdajničku ulogu reakcionarne buržoazije«. Pored toga se CK KPS ukazuje na sledeće greške koje su se činile u Sloveniji i to: prvo, na pogrešnu političku liniju rezolucije OF koja je objavljena u drugom broju lista »Osvobodilna fronta«. (Misli se na izjavu IOOF koja je izišla u drugom broju pomenutog časopisa početkom decembra 1941, a u kojoj je, između ostalog, rečeno da je OF »prirodni saradnik svih saveznika u borbi protiv nacizma i fašizma: Rusije, Velike Britanije, Sjedinjenih Američkih Država«.) U pismu se to kritikuje ovim rečima: »Nemoguće je da se naša Partija odriče činjenice da je ona za oslanjanje slovenačkog naroda na SSSR. Naprotiv, jasno je da treba naglasiti — kao što smo ranije uvek naglašavali (a što je naglašeno u prvom br. OF) — da je SSSR jedini spas slovenačkog naroda«. Dalje se za tu rezoluciju OF kaže da je ona »znatan korak unatrag, popuštanje reakcionarnim londonskim elementima, sedanje na rep malograđanskih elemenata«. Drugo, u pismu se kritikuju plebiscitarne akcije 1 decembra kao i popuštanje reakcionarnim i malograđanskim elementima, a treće, kritikuje se i nedovoljno popularisanje Partije, što u Sloveniji ne izlazi nikakav partiski organ i što se nedovoljno popularište SSSR.

U pismu se dalje kaže: »Ovi znaci su opasni. Ove greške treba brzo ispraviti, ako ne želite da vam londonska velikosrpsko-klerikalna klika ne izvuče voćstvo iz ruku. Nećete očuvati jedinstvo popuštanjem reakcionarnim elementima, nego najodlučnijom borbom protiv njih, njihovom izolacijom od narodnih masa. Danas je glavno: delovati u masama koje su se okupile u OF, čuvati jedinstvo dole, raskrinkavajući razne protivnarodne elemente, iako se nalaze u OF. A vi, naprotiv, popuštanjem čuvate formalno jedinstvo u vrhovima OF, a gubite mase«.

Slično piše Vrhovni štab Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije 2 januara 1942 godine IOOF-u. U njemu se priznaju uspesi partizanskih četa u

Sloveniji, ali se naglašava njihov lagan razvoj. Potom se ukazuje na dve slabosti u razvoju partizanskog pokreta u Sloveniji: na neuspelu široku mobilizaciju za partizane usled koje su partizanske snage male i na činjenicu da bi se odbori OF morali pojavljivati »... ne samo kao organi političke borbe slovenačkog naroda, nego bi već danas morali jače nastupati kao oni organi koji će već sutra postati nosioci celokupne vlasti slovenačkog naroda; to znači: već danas bi morali osvajati sektor po sektor ove vlasti i takođe stvarati oružanu snagu za osvajanje te vlasti (partizani, Narodna zaštita)«.[517]

CK KPJ piše ponovo CK KPS 10 januara 1942[518]. Iz tog se pisma vidi da je CK KPS ponovo poslao CK KPJ svoju novu frontovsku literaturu, jer u pismu stoji da je pravilno »da se uporno borite za očuvanje širine OF i Vaša je politička linija u tom pogledu pravilna«. Ali CK KPJ upozorava na duplu opasnost koja se javlja u OF: prvo, na prikrivene neprijatelje koji pod demokratskim parolama glume prijateljstvo sa SSSR i drugo, na malograđansko-demokratsku stihiju koju donose u OF sa svih strana okupljeni intelektualci, na stihiju koja u pokretu OF guši njenu pravu revolucionarnu demokratičnost i briše ulogu proletarijata u NOB. U pismu se ponovo zahteva da CK KPS mora što ranije početi sa izdavanjem svog partiskog organa, jer je to danas još potrebnije zato »što treba preći od agitacije jedino na nacionalnooslobodilačkoj bazi za korak dalje ka agitaciji za učvršćenje saveza radnika i seljaka, naročito siromašnih seljaka ... *ukratko, treba pripremiti tle za novu etapu naše borbe, u koju već stupamo brzim koracima* i na kojoj treba ujediniti neposredno oko KP sve radne mase«. U pogledu OF u pismu se naglašava isto ono na šta je već skrenuta pažnja u pismima od 1 i 2 januara 1942.

Iz oba pisma CK KPJ i pisma Vrhovnog štaba jasno se vidi da CK KPJ naročito ističe sledeće: 1. potrebu za većim popularisanjem Partije i isticanjem njene linije; 2. potrebu da rukovodeća uloga KP u OF bude i spolja

---

[517] Isto, 159—165, dok. 84.

[518] Zbornik VI/2 16—20, dok. 5.

vidna; 3. da terenski odbori OF na svom području počnu stvarno da pretstavljaju organe nove narodne vlasti. Ali da bi se sve to moglo postići, CK KPJ insistira na tome da u Sloveniji treba povećati partizanske jedinice i otpočeti sa izvođenjem operativnog plana koji je za Sloveniju postavio Vrhovni štab i o kome smo već govorili.

Da vidimo još kako je CK KPS prema tim direktivama zasnivao svoj daljni rad. Kidrič je još u trećem broju časopisa »Osvobodilna fronta« od sredine januara 1942 pisao u duhu tih direktiva članak *Država v državi* gde ističe »... da su Slovenci stupili u prvu fazu svoje *narodne revolucije*« koja će se razvijati »... sve dotle dok ne budemo zbrisali sa naše zemlje poslednji trag tuđinskog jarma i dok naše narodno oslobođenje ne bude preraslo u socijalno oslobođenje slovenačkog radnog čoveka ... «. Drug Kidrič iznosi tri osnovna zadatka kojih treba da smo svesni u početku naše Narodne revolucije: »*1. Zaoštriti moramo oružanu borbu protiv okupatora* ... « 2. treba »*sprečiti bivšim »vođama« i svim protivnarodnim elementima da bi ikada više dobili zaleđe među slovenačkim narodom, koga su danas potpuno izgubili«;* i 3. slovenačka narodnooslobodilačka borba treba da se oslanja na narodnooslobodilačku borbu ostalih jugoslovenskih naroda.[519] Terenski odbori OF, NZ i partizanske jedinice, primili su 24 januara 1942 naređenje i uputstvo o suzbijanju kontrarevolucionarne propagande. Po tom naređenju svaku takvu prljavu literaturu treba odmah spaliti, a štamparije uništiti i onesposobiti za rad. Ako bi petokolonaši zvali u pomoć okupatora, bezobzirno upotrebiti oružje.[520] Istog dana doneo je »Slovenski poročevalec« i pravilnik NZ.[521]

Drug Kardelj, takođe, naglašava u pismu drugu Titu od 29 marta 1942, da je »OF stvarna vlast, a ne samo u propagandističkom smislu, i to vlast u samoj Ljubljani«. Drug Kardelj nastavlja: »Moguće je to postalo zbog neverovatne jednodušnosti naroda koja je sad — uprkos Bele garde — veća neko ikada, a i zbog stvarno pravilne političke linije ovdašnjih drugova«. OF izdaje različite dekrete

---

[519] Isto, 23 s, dok. 8.
[520] Isto, 29 s, dok. 11.
[521] Isto, 30 s, dok. 12.

kojih se narodne mase pridržavaju. Porez OF u Ljubljanskoj pokrajini donosio je mesečno 300—700.000 lira prihoda. Ona je zabranila seču šume u korist Italijana ili prodaju kuća, zemlje itd. Zbog njene budnosti, Italijani nisu uspeli da uspostave još nikakve svoje fašističke organizacije: ni sindikalne, ni sportske, ni omladinske, ni studentske.[522]

Sa takvom vlašću, snagom i ugledom, OF je mogla sa punim autoritetom da izda i načelnu izjavu o odnosu OF kao celine prema religioznim osećanjima katolika. Izjava je u pravom smislu demokratska, te sadrži i sve one revolucionarne elemente koji su potpuno umesni kod uređivanja međusobnih odnosa opšteslovenačke političke i izvršne vlasti OF sa crkvom. Treba podvući da ta izjava, tačno u duhu Temeljnih tačaka, ne prelazi okvire NOB. Tako se OF u toj izjavi pravno i moralno obavezuje da će uvek i svugde poštovati verska osećanja katolika i dosledno dopuštati slobodno ispoljavanje hrišćanskog ubeđenja i praktično obavljanje verskih i crkvenih dužnosti. »Ali zato želimo da se, u skladu sa potrebama novog života, narodna katolička crkva u Sloveniji osloni na svoje sopstvene snage, te slobodno i potpuno iz njih crpe svoju životnu moć. Hrišćani i nehrišćani OF su uvereni da će se na taj način najbolje obezbediti sloboda verskog i crkvenog života kao i sloboda ispovedanja pogleda na svet uopšte«.[523] U izjavi se, naprimer, pored ostalog, uopšte ne podvlači odvajanje crkve od države — što je u okviru NOB bilo pravilno — već naglašava samo ono što se, usled sve većeg izdajstva višeg klera katoličke crkve u Sloveniji, elementarnom i revolucionarnom snagom rađalo u samim katoličkim narodnim masama; naime, da katolička crkva u Sloveniji treba da se osloni na svoje sopstvene snage. Ovaj revolucionarni zahtev narodnih masa, međutim, nije identičan sa starom tendencijom liberala — dalje od Rima, već je pravi, narodno-demokratski zahtev da se katolička crkva stavi na stranu onih zbog kojih je — prema svom ustavu — i stvorena, tj. na stranu većine,

---

[522] Isto, 68 s, dok. 34.

[523] Slovenski poročevalec III, br. 7 od 14 II 1943.

a ne manjine svojih vernika. Tačno, je da ovaj narodni, revolucionarni zahtev pogađa katoličku crkvu u samu njenu srž, ali narodne mase sasvim sigurno nisu krive što katolička crkva ovaj njihov zahtev bar od Milanskog edikta naovamo nije više uzimala u obzir.[524] U istoriji slovenačkog naroda su narodne mase postavile ovaj svoj zahtev prviput za vreme NOB, pošto je reformacija u Sloveniji, tj. protestantizam, bila domen feudalne gospode. Ukoliko su ovakve zahteve postavljale slovenačke seljačke bune, oni su bili samo drugostepenog značaja. Ovom svojom izjavom OF ne postavlja neke samovoljne zahteve, ni svoje, a ni Partijine, već iznosi samo ono što su stvarno tražile narodne mase. A specifičnost svakog pravog revolucionarnog pokreta je upravo to da voćstvo osluškuje glas najširih narodnih masa.

Sledeća izjava, koja potiče iz istih osnova, a po svojoj materiji i formi pretstavlja zapravo već pravu odluku, je izjava IOOF da »slovenački narod i njegova OF neće priznavati kao važeće[525] one ispite na Ljubljanskom univerzitetu za čije polaganje okupator traži prethodno stupanje u GUF. U isto vreme doneo je IOOF i odluku da će se, od 1 aprila 1942 do roka koji će on odrediti, ubirati *Zajam slobode* i koristiti za pomoć onima kojima su spaljeni domovi i ostalim žrtvama fašističkog nasilja.[526] IOOF je 3 aprila 1942 doneo odluku koja je sa formalne i sadržajne strane daleko prevazišla sve ranije. Iz nje se u prvom redu vidi to da je OF stvarni gospodar na određenom delu slovenačkog zemljišta. To je odluka o konfiskaciji veleposeda koji su bili u rukama stranih velepo-

---

[524] Po Milanskom ediktu priznala je 313 godine Rimska država katoličku crkvu i religiju kao ravnopravnu sa drugim crkvama i religijama. Otada pa nadalje katolička crkva dobija sve veće privilegije te se zato stavlja sve više u službu vladajućeg feudalnog poretka, a zato, s druge strane, napušta svoj prilično demokratičan organizacioni oblik. Pre tog edikta, kada je katolička crkva bila proganjana od Rimske države, imali su u njenoj organizaciji odlučujući uticaj vernici koji su čak birali i sveštenike, biskupe pa i samog papu.

[525] Slov. por. 10, 9 III 1942.

[526] Isto 13, 31 III 1942.

sednika, radi naknade štete koju prouzrokuju okupatori.[527] Drug Kardelj navodi u već pomenutom pismu drugu Titu da je ona doneta iz dva razloga: »1.) kao represalije za popaljena sela i 2.) da vežemo seljake za OF i ekonomskim pitanjima, što je sada, kada su mobilizirali popove i crkve za divljačku hajku protiv nas, vanredno važno.«[528] Odluka ima četiri člana. U prvom se kaže da se za naknadu štete koju pričinjavaju okupatori u Sloveniji, »konfiskuju, bez otštete i zajedno sa inventarom, veleposedi čiji su sopstvenici pripadnici okupatorskih naroda i oni slovenački veleposednici koji su pružali ili pružaju pomoć okupatorima prilikom ugnjetavanja slovenačkog naroda«; članom 2 terenski odbori OF su ovlašćeni da odmah nadoknade štetu, pričinjenu od okupatora, na taj način što će oduzeti potrebne predmete, kao građevinski materijal, stoku, plodove za ishranu, setvu itd., sa okolnih veleposeda, a uz pomoć NZ i partizanskih četa; član 3: predlog za potpunu konfiskaciju izvesnog veleposeda dužni su terenski odbori da podnesu redovnim putem, to jest preko rejonskih i okružnih odbora OF njenom Izvršnom odboru koji će doneti konačnu odluku po pitanju eksproprijacije i konfiskacije; član 4: odluke IOOF sprovešće nadležni terenski odbori.

Odluka je bila praktično izvodljiva samo na onom zemljištu koje su kontrolisale slovenačke partizanske snage, dakle, u Dolenjskom, oko Kočevja i u Notranjskom, i gde su Italijani uskoro posle Nove godine 1942 otpočeli sa sistematskim paljenjem svih onih sela koja su partizanima uspešno služila kao centri za ishranu. Drugo je pitanje da li se ova odluka može ubrojiti u one revolucionarne odluke koje spadaju u red agrarne reforme (zemlja onom koji je obrađuje, i to bez otštete!). Nema nikakve sumnje da je ova odluka revolucionarna, ali to ipak još nije ona o agrarnoj reformi u pravom smislu reči, koja je, kao što je poznato, doneta tek posle rata. Ona sadrži, međutim, dosta elemenata revolucionarne agrarne reforme, i to onih za koje je inicijativa opet došla sa samog terena (ako selo

---

527 Isto 14, 6 IV 1942. — Šnuderl, Dokumenti, 36.

528 Zbornik VI/2 69, dok. 34

izgori zašto se ne bi uzela drvena građa iz obližnje pilane Auersperga itd.). Prema toj odluci, terenski odbor OF, kao organ vlasti, sme sa obližnjeg veleposeda, samo da nadoknadi štetu koju je pričinio okupator, a konfiskaciju u celini može da izvrši samo IOOF. Kod eksproprijacije dolaze u obzir veleposedi koji su vlasništvo sopstvenika nemačke ili italijanske narodnosti (naprimer grof Auersperg) ili kolaboracionista, a svakako su izuzete crkvene, nadarbinske[529] i manastirske zemlje — što će se videti kasnije u tački o oslobođenoj teritoriji. Mada u toj odluci nije ništa rečeno o eksproprijaciji zemljišta i njegovoj deobi seljacima, ipak se pod konfiskacijom mislilo i na to. Drug Kardelj u već pomenutom pismu drugu Titu izričito kaže da će se konfiskacija zemljišta vršiti u toku rata samo delimično, a tek posle rata zemlja će se i potpuno podeliti seljacima.[530]

Treba pomenuti još jednu odluku koja dokazuje vlast OF u Sloveniji. Kad je krajem aprila 1942 postalo i Italijanima jasno da se slovenački narod nalazi pred opštim narodnim ustankom, oni su upotrebili poslednje političko-upravno sredstvo i 24 aprila Gracioli i Roboti objavljuju da će streljati taoce. Ovom se njihovom odlukom predviđa da će — ako se posle 24 aprila desi još kakva likvidacija ili pokušaj likvidacije Italijana ili Slovenaca koji »na bilo koji način verno sarađuju sa vlastima i izvršavaju njihova naređenja« — 48 sati po učinjenom delu biti streljana na licu mesta »lica za koja je utvrđeno da su pristalice komunizma ili da potpomažu delovanje koje je protivno državnim vlastima«.[531] Treba naglasiti da je ovom odlukom ogromna većina slovenačkog stanovništva u Ljubljanskoj pokrajini bila proglašena za taoce. Smatram da je umesno skrenuti pažnju na to da smo ponekad skloni da ovo zaboravimo. Četiri dana posle toga, 28 aprila 1942, palo je pod udarom te odluke prvih 6 talaca kod Radohove

---

[529] Nadarbina je vlasništvo parohije kojom upravlja paroh. To vlasništvo je ponegde u Sloveniji bilo prilično veliko (zemlja, šuma, vinogradi itd.).

[530] Zbornik VI/2 69, dok. 34.

[531] Slovenec 25 IV 1942.

Vasi u Dolenjskom.[532] Gracioli i Roboti pooštrili su 6 maja 1942 sistem talaca tako da je sada za taoca postao pogodan svaki pošten Slovenac.[533] Na italijansku odluku o taocima odgovorio je Glavni štab slovenačkih partizanskih odreda 7 maja 1942 sledećom izjavom: 1) Za svakog ubijenog slovenačkog taoca partizanske će vlasti streljati isti broj ljudi iz redova onih na koje se oslanjaju italijanske okupatorske vlasti (oružana snaga, žandarmerija, činovništvo, domaći izdajnici). 2) Ako italijanske okupatorske vlasti budu streljale kao taoce i žene ili članove porodica slovenačkih oslobodilačkih boraca, partizanska će vlast uvesti iste postupke prema ženama i članovima porodica okupatorskih slugu. 3) Svi potčinjeni štabovi dobili su zadatak da uhapse i čuvaju kao taoce pripadnike italijanske okupatorske vlasti koji će biti streljani po načelu — glava za glavu.[534] Italijani i Slovenska zaveza smatrali su upočetku da ova izjava nije ozbiljna i zato streljanje talaca nije prekinuto. Ali, Glavni štab je ostao pri svojoj odluci od maja te je 14 juna 1942 ponovo skrenuo Italijanima pažnju sličnom izjavom u kojoj je, pored ostalog, rečeno: »Kao što je poznato, specijalni odredi ubili su zadnjih dana dosta veliki broj italijanskih vojnih i civilnih okupatora kao odgovor na italijanske mere o streljanju talaca. Zbog velikih uspeha partizanskih jedinica prema italijanskoj okupatorskoj armiji, situacija se znatno izmenila i Glavni štab je sada u mogućnosti da primeni drugu vrstu represalija nego što su one koje se odvijaju po ulicama Ljubljane. U ruke partizana pada sve više italijanskih ratnih zarobljenika, a Glavni štab će ih tretirati kao ratne zarobljenike samo u slučaju ako italijanska vlast bude postupala na isti način sa slovenačkim narodom. Ako, međutim, Italijani ne prestanu sa streljanjem talaca, svaki će zarobljeni Italijan, bio on vojnik ili civilno lice i talac, biti streljan prema poznatom proglasu«.[535] Time je IOOF odgovorio na italijansku odluku o taocima da ni to sredstvo neće Italijanima pomoći i da će se slovenački narod boriti sa još

[532] Isto 29 IV 1942. — Zbornik, VI/2 420, dok. 164.
[533] Slovenec 9 V 1942.
[534] Šnuderl, Dokumenti, 42.
[535] Prilog uz akta XI.C.d.A. br. 2/5535 od 19 VI 1942, AMNO.

većim junaštvom. »Vi ili mi — takva je naša parola. Uništavanje denuncijanata i izdajnika produžiće se sa punom doslednošću. Za ubijene slovenačke taoce streljaćemo i mi taoce«. U nastavku IOOF navodi da je Bela garda neposredno saodgovorna što su Italijani prihvatili ovakvo varvarsko sredstvo kao što je uzimanje talaca, jer su ih čitavo vreme potsticali na takav korak.[536] Najzad je rukovodstvo OF pozvalo sve Slovence da u znak moralnog ogorčenja prekinu sa okupatorima svaku čovečnu vezu i da prema »katoličkim varvarima« svakom prilikom ispolje svoje najdublje prezrenje. Nacionalna čast mora sprečiti Slovence da uče italijanski jezik, pohađaju italijanske priredbe, gledaju italijanske filmove i primaju bilo kakve funkcije, počasti ili odlikovanja.[537]

Tako prelazimo u onaj veliki period (maj, jun i prva polovina jula 1942) kad su Italijani postali u Ljubljanskoj pokrajini stvarno nemoćni. Veličina te činjenice, koju Roboti bezbroj puta priznaje, može se pravilno shvatiti tek ako se zna brojni odnos Slovenaca i tadanjih italijanskih oružanih snaga u Ljubljanskoj pokrajini. Prema statističkim podacima iz 1941 godine, u toj je Pokrajini bilo ukupno 336.279 stanovnika. Na žalost, zasada još nisu poznati podaci o tome koliko je u njoj bilo ukupno italijanske policije, svih vrsta milicije do naoružanih vatrogasaca, mašinovođa na lokomotivama itd. Međutim, poznat je broj italijanske vojske u Ljubljanskoj pokrajini i on je 1 marta 1942 iznosio 47.166 vojnika i oficira, i 3.603 na otsustvu, što ukupno iznosi 50.769 ljudi. To znači da je 1 marta 1942 u toj Pokrajini na približno 7 Slovenaca došao po 1 italijanski vojnik. Ako se ima na umu da je u junu stigla i nova italijanska divizija i ako se doda čitava milicija i policija, neće biti preterana tvrdnja da se jedan naoružani Italijan borio istovremeno sa četiri Slovenca, uključivši žene i decu. Smatram da treba upamtiti bar one italijanske snage koje su se nalazile 1 marta 1942 u Ljubljanskoj pokrajini i navodim ih detaljnije:

---

[536] Slov. por. III, br. 17, 28 IV 1942.

[537] Isto, br. 20, 19 V 1942.

SADRŽAJ	Oficiri		Vojnici i podoficiri	
	na licu	na otsustvu	na licu	na otsustvu
Štab XI korpusa	72	4	568	32
Divizija „Granatijeri di Sardenja"	536	33	14.238	744
Divizija „Izonco"	426	40	10.792	1.173
Graničari (GaF)	416	42	12.358	868
Ostala vojska	252	33	7.508	634[538]
Svega:	1.702	152	45.464	3.451

Pod čitavom tom i još većom italijanskom oružanom snagom nastala je, rasla i uvećala se moć i vlast OF, njena vojska i narodna vlast. To je klasičan primer šta je u stanju da učini pravilno vođen i jedinstven narod iako brojno tako mali. Prilikom godišnjice okupacije Ljubljane od strane Italijana, 11 aprila 1942, Roboti je kazao: »Nastavlja se borba prema preostalim oblicima balkanskog banditizma koji su preneti sa strane među ovaj civilizovan i čestit slovenački narod«.[539] To su drukčije reči o slovenačkom narodu od onih koje je Roboti inače navikao da govori i piše, a te reči mu je ulio u glavu strah. Odluka štaba II armije od 19 aprila takođe je dokaz kako su Italijani počeli drugačije da gledaju na NOB jugoslovenskih naroda. U toj su odluci određene sledeće nagrade za zaplenjeno partizansko oružje: 100 lira za svaku pušku ili pištolj, 500 lira za puškomitraljez i 1.000 lira za teški mitraljez.[540]

Iza svih ovih priznanja snage OF i njenih partizanskih odreda krije se, naravno, žarka želja Italijana da unište sve što je u ma kakvoj vezi sa narodnim ustankom koji se bližio. Dekret o taocima već je pomenut i on ima svoju istoriju. Poznato je kad ga je Roboti predložio. Gracioli i Roboti prvi put konkretnije govore o uvođe-

[538] AVI, fasc. 21F.
[539] AMNO
[540] Isto

nju sistema talaca 8 aprila 1942, kad odlučuju da se izda letak u kome će se objaviti da će za svakog ubijenog Italijana biti streljano nekoliko uhapšenika.[541] Roboti piše konačno, 17 aprila 1942, Gracioliju da ima u rukama već priličan broj komunista, među kojima se nalazi i nekoliko »viših«, i čija je pripadnost OF nesumnjiva. Stoga predlaže da se odmah izda proglas o streljanju talaca i kaže: »Tu nisu u pitanju taoci u vezi kojih bi se moglo doći na pomisao da je takva naša reakcija suviše slepa. U pitanju su ljudi koji pred našim sudovima zaslužuju najteže kazne i koji su čak i u zatvorima ili u internaciji u Gonarsu zagriženi neprijatelji Italije i režima«.[542]

Drug Kidrič[543] navodi više momenata iz kojih se jasno vidi da se ovaj period može opravdano nazvati »OF — država u državi«. On naglašava kvantitativnu i kvalitativnu masovnost organizacije OF, čiji organi, od osnovnih terenskih odbora do Vrhovnog plenuma OF (SNOO), postaju sve više pravi organi nove narodne vlasti. Po čitavoj se Sloveniji vrše masovne sabotaže. Partizanske jedinice šire se u zadovoljavajućoj meri i postižu uspehe. Slovenci plaćaju Narodni porez, upisuju Zajam slobode itd. Za masovnu razgranatost OF u tom periodu značajno je: 1) OF je u svakom pogledu opštenarodni pokret koji je zahvatio i onaj deo slovenačke buržoazije koji se u vreme aprilskog sloma nije vezao za okupatora; 2) OF pretstavlja izrazito aktiviranje osnovnih narodnih masa slovenačkog naroda, masa radničke klase, seljaka, inteligencije, zanatlija, najrazličitijih srednjih slojeva i redova; 3) radnička klasa Slovenije ostaje osnovno borbeno jezgro slovenačkog narodnooslobodilačkog pokreta; 4) uprkos opštenarodnog značaja OF, u njoj ne prestaje delatnost klasne dinamike. Usled svesne discipline osnovnih narodnih masa, potivnarodna reakcija nema nikakvog opipljivog povoda za narodno izdajstvo, ali se iz dana u dan sve više plaši narodnooslobodilačkog i demokratskog aktiviranja radničke klase, seljačkih masa i inteligencije; 5)

---

541 AVI, fasc. 17G.

542 AVI, kut. 44.

543 Rukopis iz jeseni 1944.

moralno-političkom pritisku svenarodne oslobodilačke borbe priključuje se i narodnooslobodilačka aktivnost VOS koja likvidira narodne izdajnike usred bela dana, spasava žrtve iz okupatorskih zatvora i tako sprečava širenje narodnog izdajstva; 6) slovenačka radna inteligencija se u NOB još tešnje vezuje sa radničkom klasom i seljačkim masama.

Pogledajmo još organizacionu strukturu OF kako je za taj period opisuje drug Kidrič. Na čelu OF je Vrhovni plenum. Članovi Plenuma su pretstavnici pojedinih političkih grupa, a i drugih organizacija i društava, ujedinjenih u OF. Plenum je održavao sednice prosečno jedanput mesečno, a imao je svoj IOOF koji je »postao stvarno političko, organizaciono i operativno rukovodstvo narodnooslobodilačkog pokreta«. Postiglo se to da su se sve grupe složile da IOOF ostane onakav kakav je bio obrazovan prilikom osnivanja OF. Tako su se u IOOF nalazile i dalje samo t. zv. osnivačke grupe«. Neposredno niži forumi bili su okružni odbori OF. Oni su imali, naročito u Ljubljani, takođe svoj plenum koji su obrazovali pretstavnici društava i organizacija sa odgovarajućeg područja udruženih u OF. Niži forumi od njih bili su rejonski i terenski odbori. U ovim se odborima formalni koalicioni karakter već izgubio tako da su oni izrastali neposredno iz samih masa. Terenski odbor OF pretstavljao je u periodima masovnog poleta OF sve svesne Slovence na svom terenu (u selu, fabrici, ustanovi itd.) te je na taj način bio stvarni odbor masa. On je imao svoj uži krug funkcionera — sekretarijat. Pored terenskih odbora OF, postojali su ponegde i odbori Delavske enotnosti koji su pretstavljali istovremeno i terenski odbor OF.

2. Porast slovenačkih partizanskih jedinica u rano proleće 1942 i njihove akcije

Rečeno je već da je krajem 1941 i početkom 1942 godine Glavni štab slovenačkih partizanskih odreda imao na raspolaganju Cankarev bataljon u Gorenjskom, 1 štajerski bataljon u Štajerskoj, 2 štajerski bataljon u Zapadnom

Dolenjskom i 3 partizanski (Krimski, Šercerov) bataljon u Notranjskom. U Primorskom se razvijala Pivška četa. Vezu između ovih jedinica i Glavnog štaba, koji se u to vreme nalazio još u Ljubljani, održavala su tri pokrajinska štaba: za Štajersku, Gorenjsko i Ljubljansku pokrajinu, koji su prestali sa radom kad su se formirali štabovi grupa odreda. Rano proleće 1942 pretstavlja vanredno zanimljiv period NOB u Sloveniji. U to se vreme može zapaziti izuzetna i uspešna delatnost CK KPS po već iznetim direktivama CK KPJ, koji tada teži naročito za tim da se mobilišu sve narodne snage za prolećni ustanak, a uporedo sa tom političkom mobilizacijom raste i slovenačka narodnooslobodilačka vojska. Izuzetno oštra zima polagano je nestajala, a čim je prepreke, koja je u to vreme bila i velika i objektivna, nestalo, slovenačko je partizanstvo doživelo svoj prvi veliki polet. Razvoj i porast slovenačkih partizanskih jedinica u rano proleće 1942 godine bilo je veoma vidan po pojedinim slovenačkim pokrajinama.

Notranjsko. — Posle italijanske februarske ofanzive 3 partizanski (Krimski, Šercerov) bataljon podelio se još prve polovine februara 1942 na dva polubataljona koja su otišla na svoja nova područja. Jedan polubataljon (1 i 2 četa) krenuo je pored Sv. Vida nad Cerknicom preko Jeršiča i Polšeča na Zavrh i odatle preko Bloške Planote i Hudog Vrha na Gorenje i Dolenje Poljane nad Ložkom Dolinom. Pošto su ovi krajevi dosta odvojeni od Ložke Doline, polubataljon je mogao da ostane tu do kraja februara 1942. Kad su Italijani počeli da ga uznemiravaju artiljerijom, povukao se za nekoliko kilometara od Poljana u šumu da se selo ne bi izlagalo artiljeriskom dejstvu, a uskoro zatim, početkom marta, premestio se na Oštri Vrh (tt 1121) na Travnoj Gori, gde se smestio u većoj šumskoj kući. Drugi polubataljon (3 i 4 četa) otišao je pored Rakitne na Gornji Ig, zatim na Zalu, pa na Mokrec i preko Krvavih Peči, gde se u blizini sela smestio u lovačkoj kući. Tu mu se 16 marta 1942 priključio i Pokrajinski štab za Ljubljansku pokrajinu. Dok je prvi polubataljon živeo u relativno mirnim uslovima, za drugi se to ne može

kazati. Desilo se, naime, nešto što je primoralo Italijane da preduzmu novu ofanzivu.

13 marta 1942 u 15.30 časova, dakle, usred bela dana, zaseda 3 čete 2 štajerskog bataljona napala je na glavnom drumu na Stehanu (k 463) kod Višnje Gore dva italijanska automobila u kojima se vozio šef italijanske vojne misije u Zagrebu, general Oksilia (Oxilia), sa svojom pratnjom, prilikom putovanja iz Zagreba u Rim. Zaseda je gađala već prvi automobil i ubila fašističkog majora i jednog karabinijera; drugi automobil, u kome se vozio general, bio je takođe napadnut ali je uspeo da se povuče natrag u Višnju Goru.[544] Da je partizanska zaseda potpuno uspela u svom zadatku to bi svakako značilo veliki udarac. Ovaj je događaj naveo Robotija da odmah sledećeg dana izda naređenje o početku novih ofanzivnih dejstava protiv partizanskih centara.[545] U tome ga je podržao i general Roata koji mu je 15 marta 1942 poslao sledeći telegram: »Usled napada kod Višnje Gore na dva automobila kraljevske misije u Zagrebu, Duče određuje da se preduzmu odmah energičnije i egzemplarne ofanzivne operacije. Naređujem da posle tih operacija očistite detaljno još Ljubljanu i druge centre«.[546]

Roboti je odmah pripremio veliku ofanzivu prema Mokrecu i već su 16 marta Italijani počeli sa velikim manevrom opkoljavanja na prostoriji Golo — Hudi Rogatec — Bloška Planota — Loški Potok. Pošto 16 i 17 marta 1942 Italijani nisu u tom opkoljavanju naišli na partizane, mogao se obruč oko Mokreca brzo spojiti, a već je 17 marta izdata zapovest da se detaljno pretraži sam Mokrec. Glavni komandant, pukovnik Dal Negro, komandant 1 puka divizije »Granatijeri di Sardenja«, imao je za preduzimanje ofanzive na raspolaganju 3 bataljon svog puka, pokretnu grupu 2 puka iste divizije (dve streljačke čete, dva voda mitraljeza, dva voda minobacača 81 mm, dva voda topova 65/17, dva voda topova 121 čete 47/32), dve čete 2 bataljona graničara XXI sektora, dve

---

[544] Zbornik VI/2 54 (dok. 27), 392 (dok. 148).
[545] AMNO
[546] Isto

čete 3 bataljona crnih košulja i dve čete 4 bataljona crnih košulja. Ovim je snagama Dal Negro preduzeo 18 marta rano izjutra napad na Mokrec, koji je trajao tri dana. To je veoma interesantan napad o kome postoje dobri partizanski i italijanski podaci. Drug Tone Vidmar u knjizi *Spomini na partizanska leta*[547] piše da su 18 marta Italijani napali Mokrec sa oko 8.000 vojnika, dok je bilo svega 45 partizana koji su se povukli prema Krvavoj Peči u Išku i dalje preko Bloške Planote na Travnu Goru. Polubataljon se, dakle, prema svojoj uobičajenoj partizanskoj taktici, izvukao iz obruča i vešto umakao Italijanima. Drug Vidmar pravilno kaže da su Italijani zatim napadali prazan Mokrec još tri dana i piše: »Ante Novak je pomoću megafona doveo Italijane u potpunu zabunu. Preko megafona je izdavao naređenja brigadama, bataljonima itd., mada nas je bilo samo 45. Italijani su bili ubeđeni da je na Mokrecu najmanje 3.000 partizana... Zbog besa popalili su tada Golo, Škrilje, Zapotok, Krvavu Peč i Visoko«. Komandant te divizije izvestio je 19 marta, dakle, u toku ofanzive na neposednuti Mokrec, da se ofanziva teško odvija zbog pošumljenosti zemljišta i snega i da je u blizini lovačke kuće došlo do sukoba s partizanima u kome je pao jedan partizan i jedan Italijan a prema partizanskim izvorima bio je ranjen jedan partizan i pao jedan Italijan. Zato su Italijani zapalili lovačku kuću i nekoliko sela, i zatvorili sve muškarce.[548] Oni su pretražili čitav Mokrec, a 21 marta su prešli na liniju Malinjek (k 1042) — Grič — Ustje — Iška i time završili ovu ofanzivu. Kao što je već rečeno, Italijani su u ovoj ofanzivi popalili sve što se moglo zapaliti. I to se odigralo tačno u ono vreme kad se biskup Rožman na ljubljanskom groblju pored groba ubijenog belogardiste zahvaljvao bogu što je poklonio Katoličkoj akciji prvog mučenika. U tom je momentu pratnja na sahrani mogla lako da posmatra kako gore sela i zaseoci pod Mokrecom.

Kad je Roboti završio ofanzivu na Mokrec, morao je da te iste snage najhitnije prebaci na nov sektor na

[547] L. I., str. 17.

[548] Zbornik VI/2 393, dok. 149.

suprotnoj strani (Molnik — Pogled — Lipoglav) gde je 2 štajerski bataljon u borbama u blizini Lipoglava ubio nekoliko fašista.[549] Biskupove reči na groblju i spaljivanje sela neverovatno su uzbudili Ljubljanu, tako da su se čak i Gracioli i slovenačka buržoazija uplašili. Gracioli je zamerio Robotiju što mokrečka ofanziva nije uspela i što su spaljena sela, a general mu je 23 marta odgovorio i, pored ostalog, napisao sledeće: »Zato sam i dalje uveren da je sprovođenje linije blagog ophođenja, na kojoj želi politička vlast da nastoji, i u sadašnjem položaju kočnica aktivnosti ove komande i da je u suprotnosti sa okružnicom 3 C od 1 t. m.«[550] Gracioli na ovo pismo nije odgovorio Robotiju, ali je 24 marta uputio Glavnoj upravi javne bezbednosti Ministarstva unutrašnjih poslova u Rimu opširan izveštaj o političkoj situaciji u Sloveniji, u kome kaže:

1) Sistem koji primenjuju vojne vlasti u cilju kažnjavanja nenaoružanog seoskog stanovništva paljenjem sela, masovnim hapšenjima sposobnih ljudi i krađom celokupne pokretne imovine, a da se u većini slučajeva nema nikakvih pozitivnih dokaza o krivici samog stanovišta, dao je i davaće sledeće rezultate: a) Svi mladi ljudi teže da napuste sela i, da bi izbegli hapšenje i interniranje ili streljanje, sklanjaju se po šumama, gde mogu postati elementi koji će biti spremni, hteli ili ne hteli, da se uključe u ustaničke grupe. b) Stanovništvo koje smatra da je nepravedno kažnjeno, postaje potpuno neprijateljski raspoloženo prema nama i pita se zašto vojne jedinice ne pokušavaju da unište oružane ustaničke grupe, već kažnjavaju stanovništvo.

2) Deputacije viđenih ljudi iz mesta gde vojne vlasti povlače svoje garnizone, uporno traže da mesta i dalje ostanu pod njihovom zaštitom, preklinjući da ih ne ostavljamo na milost i nemilost oružanih komunističkih grupa protiv kojih nemaju sredstava da se brane, a posle trpe od naših represalija. Ovim se jasno ukazuje da samo stanovništvo nema ništa zajedničkog sa ustanicima, jer bi

---

[549] AVI, fasc. 3C.
[550] AVI, fasc. 34A.

u tom slučaju sa zadovoljstvom gledalo povlačenje naših vojnih garnizona (Gracioli tačno navodi podatke za viđenije ličnosti, tj. za kontrarevolucionarne prvake sela: paroha, trgovca i gostioničara; stanovništvo svih sela bilo je, svakako, na strani OF, ali se istovremeno plašilo represalija od strane Italijana, koje je Gracioli pravilno opisao).

3) Gracioli neosporno želi da sarađuje sa vojnim vlastima, ali je primoran da istakne da komanda II armije izdaje naređenja i postupa u Ljubljanskoj pokrajini kao da ima vlast generalnog guvernera, zaboravljajući da ovde postoji jedna politička vlast koja ima sva prava jedne vlade. Dalje, Gracioli kaže: »Ali, i pored toga, postoji činjenica da metodi koje primenjuju vojne vlasti pokazuju potpuno nepoznavanje situacije u ovoj Pokrajini kao i potpuno pomanjkanje svakog političkog shvatanja«. Gracioli ponovo skreće pažnju Rimu da zaštitu javnog reda u ovoj provinciji treba vršiti na sledeći način: stalnim nadgledanjem granica, održavanjem garnizona koji već postoje u centrima Pokrajine, gonjenjem oružanih snaga za koje sada proizilazi da ne prelaze ukupnu jačinu od 500 ljudi, uništenjem istih grupa putem čišćenja, ne čekajući da se reaguje samo u slučaju njihovog napada. Treba voditi bezobziran gerilski rat, tj. boriti se protiv ustanika njihovim vlastitim sistemom.

4) Vojna vlast je nastojala da potpuno preuzme na sebe zaštitu javnog reda u Pokrajini. Ali može se dokazati da se, od dana kada je preuzela tu zaštitu, situacija pogoršala zbog metoda koji je primenjivala i sve će se više pogoršavati ako i dalje bude nastavila da ponavlja svoje greške.[551]

Kakav je uspeh imalo to pismo može se samo nagađati. Za nas je na ovom mestu važna činjenica da se polubataljon iz Mokreca već 18 marta 1942 srećno probio iz italijanskog obruča i 19 marta spojio na Travnoj Gori sa drugim polubataljonom. Tako je Šercerov bataljon opet bio prikupljen. Sa mokrečkim partizanima povukao se i pokrajinski štab u Ljubljansku pokrajinu, a 22 marta je

---

[551] Zbornik VI/2 393—395, dok. 150.

izvršena reorganizacija bataljona, prema kojoj je sad imao tri čete: 1 četa 19, 2 četa (Loška) 12 i 3 četa (Borovniška) 12 boraca. Osim toga, bataljon je imao još Proleterski udarni vod, Minerski vod i [552] Primorsku grupu koja je trebala da što pre krene u Primorsko. Od bataljona se najpre odvojila 1 četa koja je oko 25 marta otišla sa pokrajinskim štabom u okolinu Kočevja najpre kod Sv. Lenarta (tt 794) nad Gotenicom, a odatle uskoro na Koče i dalje na Fridrihštajn (k 791) nad Kočevjem, gde se nastanila u lovačkoj kući južno od k 1022. Tako je ova četa Šercerovog bataljona sačinjavala jezgro budućeg Južnodolenjskog bataljona koji je posle formiranja Notranjskog odreda dobio ime 2 *bataljon Notranjskog odreda* ili *Kočevski bataljon.* [553] Na Fridrihštajnu je bataljon bio već 10 aprila 1942 napadnut i u toj borbi (sami Italijani to priznaju) Italijani su imali 3 teško ranjena.[554] Još istog dana su se partizani povukli na Prežu gde se počeo formirati *Južnodolenjski bataljon.* Priliv novih partizana bio je tako snažan da je bataljon ubrzo narastao na preko 100 boraca. On je formalno osnovan 16 aprila 1942 i prilikom formiranja imao je četiri čete. Tri čete su mu se nalazile na sektoru između Goteničkog Snežnika (tt 1289) i linije Kočevje — Mozelj — Kupa, a jedna se četa premestila na područje Kočevskog Roga (tt 1100).[555]

Značaj zadržavanja novog, Južnodolenjskog bataljona, na tom sektoru je i u tome što je već 15 aprila uspostavio vezu sa hrvatskih partizanima Primorsko-goranskog odreda i tako je na Belici (k 798) došlo do prvog, a 19 aprila kod Grbajela do drugog sastanka između slovenačkih i hrvatskih partizana. Taj je drugi sastanak trajao dva dana i na njemu su razmatrana razna pitanja i izmenjena dotadanja iskustva iz NOB, a naročito pitanje stvaranja slobodne teritorije. Izrađen je bio plan sadejstva hrvatskih partizanskih jedinica koje su se nalazile na desnoj obali Kupe sa Južnodolenjskim bataljonom.[556]

---

552 Podaci puk. Klanjšeka.
553 Zbornik VI/2 99, prim. 2, dok. 45.
554 AVI, fasc. 21 O.
555 Zbornik VI/2 131, prim. 2, dok. 54.
556 Isto, 131 s, prim. 4, dok. 54.

O sastanku kod Grbajela izvestio je 29 aprila komandant V hrvatske operativne zone Glavni štab Hrvatske i iz tog se izveštaja vidi da je od strane Hrvata na sastanku učestvovao štab 3 bataljona V operativne zone.[557] CK KPH izvestio je 5 maja o tom sastanku CK KPJ i u tom izveštaju, pored ostalog, stoji: »Od strane Slovenaca bio je prisutan komesar Treće grupe slovenskih partizanskih odreda drug Primož Tratnik (Kobal)[558] . . ., zamenik komandanta iste grupe drug Jože Jerin[559] i politkom Dolenjskog bataljona drug Ante Novak. Uspostavljena je stalna veza, štaviše i azbuka (s lampama) za sporazumijevanje preko Kupe. Čim dobijemo konkretne podatke o tom sastanku odmah ćemo vas obavijestiti. Zasada tek toliko, da se pristupilo organizaciji zajedničkih akcija. Drugovi iz Primorsko-goranskog štaba izjavljuju da je disciplina i borbenost kod slovenačkih partizana odlična . . . «.[560] CK KPS činio se taj sastanak i kasnija slovenačko- hrvatska vojna akcija koja je 1 maja 1942 dovela do oslobođenja Broda na Kupi toliko značajnim da su IOOF i Glavni štab izdali 15 maja naročito obaveštenje u kome se kaže da je uspostavljena veza sa hrvatskim partizanskim jedinicama. »Na Kupi su se razvile manifestacije slovenačko-hrvatskog bratstva i zajedničke borbe protiv okupatora i njihovih saradnika«.[561]

Štab za Ljubljansku pokrajinu je na Stružnici nad Kupom izradio 22 aprila 1942 »Opšte upute o oslobođenju teritorije« i odaslao ih kao strogo poverljive svim odredskim i bataljonskim štabovima u Ljubljanskoj pokrajini. U uvodu tih uputa istaknuto je da su izrađeni na iskustvima drugova iz Hrvatske i da je osnovni strategiski cilj partizanskih četa u Sloveniji u tom razdoblju »postepeno oslobođenje slovenačke teritorije ispod okupatorovog jarma«. Zato u njima i stoji sledeće: 1. — Oslobođenje teritorije. — Suština borbe kako za oslobođenje tako i za odbranu oslobođene teritorije jeste neprekidna

---

[557] AVI, arhiv Vrhovnog štaba, kut. 1474.
[558] Aleš Bebler
[559] Ivan Jakič
[560] Zbornik VI/2 220, dok. 84.
[561] Slov. por. III, br. 20, 19 V 1942.

partizanska ofanziva koja prisiljava neprijatelja na defanzivu. Neposredna priprema za oslobođenje teritorije su napadi na slabija uporišta, ali ne samo zato da se na taj način dođe do novog oružja, nego i da »prisilimo okupatora da ta uporišta likvidira za uvek i koncentriše svoje snage u veće garnizone«. U tom pogledu su u Dolenjskom već postignuti prvi uspesi, gde neprijatelj već likvidira manja karabinijerska i pogranična uporišta te tako sam čisti teren. Tako je preostalo još samo da se krajevi, gde neprijatelj nema ili ima samo male posade, izoluju i zaposednu od partizana. — 2. Odbrana oslobođene teritorije. — Bilo bi u protivrečnosti sa partizanskom taktikom ako bismo svaku oslobođenu teritoriju hteli da branimo po svaku cenu. Ipak je potrebno osloboditi i takve krajeve za koje se već unapred zna da ih neće biti moguće održati. »Čak i kratkotrajna narodna vlast u nekom kraju od velike je važnosti za ubrzanje narodno-revolucionarnog ustanka slovenačkog naroda«.

I, najzad, u uputima se ukazuje na dva metoda za odbranu oslobođene teritorije: prvi je ofanzivnost partizanskih jedinica van oslobođene teritorije, a drugi, neposredna odbrana oslobođene teritorije, ali ne na stalnim položajima.[562]

Štab *Južnodolenjskog bataljona*, koji je od 20 aprila postao štab *2 bataljona Notranjskog odreda ili Kočevskog bataljona*, izradio je na osnovu ovih uputa detaljan plan za oslobođenje Kočevskog (područja od Kočevja do r. Kupe). U njemu se predviđalo, prvo, kidanje svih telefonskih i telegrafskih veza, zatim drumova i, konačno, napadi na pojedine italijanske posade. Sve je to trebalo izvršiti u roku od pet dana, od 24 do 29 aprila. Za izvršenje tih zadataka obrazovano je pet borbenih patrola sa kojima je trebalo da sarađuje NZ i stanovništvo. Vrhunac celokupne akcije trebao je da bude jednovremeni prepad na jedanaest manjih italijanskih garnizona u toku 1 maja 1942 i paljenje vatri na svim okolnim brdima 30 aprila uveče. Ako se ima na umu Robotijev »Plan Primavera«, kao priprema za defanzivu u očeki-

---

[562] Dnevnik Primoža Tratnika-Beblera, orig. AMNO.

vanju narodnog ustanka u Sloveniji, ovaj plan štaba Kočevskog bataljona, pri čijem stvaranju nisu bili poznati Robotijevi planovi, bio je upravo genijalno sastavljen.

Zbog partizanskog napada na Banju Loku 23 aprila 1942 u kome su Italijani imali 4 mrtva, 7 teško, 2 lako ranjena i 4 nestala,[563] kao i zato što su saznali da je došlo do sastanka između slovenačkih i hrvatskih partizana i do organizacije sadejstva u njihovim daljim akcijama, Italijani su preduzeli ofanzivu na sektor Kočevskog bataljona. Oni su 25 aprila 1942 izveli veći napad na Stružnicu. Svoje snage doveli su iz Kočevja na oko 50 kamiona koje su prazne vratili natrag u Kočevje. Partizanske jedinice javile su štabu da su se Italijani vratili i zato je glavnina bataljona bila 25 aprila na Stružnici iznenađena napadom. Ali, italijanski se napad na Stružnicu desio u isto vreme kad su počele akcije pet borbenih patrola koje su nezavisno od italijanskog napada i uz pomoć NZ i stanovništva uspešno izvodile svoj borbeni plan, o kome je već bilo govora. Italijani su posle trodnevnih borbi uspeli da potisnu glavninu bataljona sa Stružnice na Medvedjek između s. Trave i s. Gotenice. Ali, pošto su borbene patrole bataljona produžavale sa planskim izvođenjem svojih akcija, Italijani su smatrali da je počeo ustanak i zato su po sopstvenoj inicijativi otpočeli da povlače svoja istaknutija uporišta i 28 aprila, kad su u svojoj ofanzivi protiv glavnine bataljona, dostigli liniju Rakitnica—Štalcarji, prekinuli i tu ofanzivu[564] Tako je u Kočevskom počela krajem aprila 1942 da raste oslobođena teritorija kao rezultat vešto zamišljenog partizanskog plana i Robotijeve »Primavere«.

Šercerov bataljon je ostao na Travnoj Gori još u toku prve trećine aprila 1942. Od jedinica koje su mu ostale, Proleterski udarni vod, ili leteća partizanska patrola, krenuo je odmah na krstarenje po široj okolini od Loške Doline do Ljubljanskog Barja i po Barju. Na jednom takvom krstarenju ta je patrola naišla na *Rakešku četu*, sastavljenu od boraca mobilisanih u Rakeku, koji su

---

563 AMNO

564 Zbornik VI/2 221 s, prim. 1, dok. 85.

do 20 marta 1942 postepeno dolazila na teren. Rakeška četa je logorovala prvo na Racnoj Gori, zatim na Smrekovcu nad Ložom, u Otrobovcu, nad Lazama i na Križnoj Gori.[565] Patrola je dovela Rakešku četu u sastav Šercerovog bataljona gde je postala njegova 3 četa. Minerski vod je otišao na teren između Ortneka i Velikih Lašča radi rušenja kočevske železnice. Duže vreme zadržavao se u s. Maršičima nad Ortnekom, odakle je odlazio noću na rušenje i miniranje pruge. Na način koji ni do danas nije razjašnjen, Italijani iz Velikih Lašča saznali su gde se zadržavaju partizani te su 1 aprila rano izjutra opkolili selo. Partizani su bili obavešteni od seljaka da je Italijanima poznato gde se ovi nalaze, usled čega su nameravali da se istog jutra premeste u senjak izvan sela. To su i učinili možda samo pet minuta pre nego što su Italijani opkolili selo. Partizani još nisu stigli ni do senjaka kad su primetili Italijane i napali jedan njihov deo, dok je ovaj okružavao selo. Uspeh je bio iznenađujuće velik. Ubijena su 4 fašista, a 6 ih je ranjeno.[566] Napad je fašiste toliko zbunio da su posle prvih partizanskih pucnjeva počeli da se međusobno gađaju, što je utvrdila i njihova službena komisija.

Sredinom aprila otišla je Rakeška četa iz sastava Šercerovog bataljona na sektor Loški Potok — Prezid — Čabar — leva obala r. Čabranke. Četa je ubrzo jako narasla, a 19 aprila 1942 postigla je jednu od najznačajnijih pobeda u tom periodu (na drumu Prezid — Čabar kod Majera (k. 901) njenih 9 partizana napalo je iz zasede 4 italijanska kamiona i ubilo mnogo Italijana). Prema partizanskim podacima, Italijani su imali 134 mrtva,[567] a prema italijanskim, 25 mrtvih i 28 ranjenih.[568] Ova velika pobeda bila je značajna naročito zato što je stanovništvo počelo da se priključuje partizanima i četa je, prema podacima iz partizanskog dnevnika koji je vođen u ono vreme, narasla još stog dana na 150 boraca. Italijani su se osvetili time što su u blizini mesta napada zapalili selo

[565] Borec VI, 83.
[566] Zbornik VI/2 195, prim. 2, dok. 72.
[567] Borec V, 84.
[568] Zbornik VI/2 195, prim. 5, dok. 72.

Novi Kot i streljali u njemu sve muškarce. Zbog velikog priliva boraca četa se već 22 aprila preformirala u bataljon,[569] što je 29 aprila potvrdio novoformirani štab III grupe odreda i odobrio da bataljon nosi ime *Miloš Zidanšek*.[570] Posle borbe na Nanosu, o kojoj će biti još govora, bataljonu se priključila i Pivška četa. Njeno je područje dejstva bilo na drugoj strani bivše italijansko-jugoslovenske granice (Snežnik, tt 1796, — železnička pruga Št. Peter na Krasu — Reka).[571]

Ostali partizani starog Šercerovog bataljona prebacili su se sa Travne Gore na područje Krim (tt 1107) — Mokrec (tt 1058) gde je i kod njih kao i kod ostalih jedinica, došlo do velikog brojnog porasta boraca tako da se prilikom formiranja Notranjskog odreda od njih formirao *1 bataljon Notranjskog odreda* (bataljon »Ljube Šercera«). U tom periodu nastaje i na sektoru Polhograjskih Dolomita nova partizanska jedinica. Njeno je jezgro činila grupa partizana koja je počela da se formira početkom februara 1942. Do aprila ova je grupa prerasla u *Horjulsku četu* koja se kao 4 četa uključila u 1 bataljon »Ljube Šercera«. Ona je već rano izvela više uspešnih akcija kod Rovta, Korena i Horjula.[572]

Proleterski udarni vod je, prema naredbi štaba III grupe od 24 aprila, promenio naziv u *Proletersku udarnu patrolu* i stavio se pod neposrednu komandu štaba te grupe. Patroli je dozvoljeno da na kapi nosi proletersku crvenu zvezdu sa izvezenim srpom i čekićem žute boje.[573]

Treba pomenuti još jednu jedinicu u Notranjskom, mada je ona zapravo pripadala Pokrajinskom štabu za Gorenjsko. To je *Severna pogranična četa* koju je, po naređenju Pokrajinskog štaba za Ljubljansku pokrajinu, povezao 9 aprila komandant Šercerovog bataljona na području Vrhnika — Rovte — Horjul sa Horjulskom četom. Zadatak ove čete bio je da regrutuje partizane i skuplja oružje. Po pitanju gde nabaviti oružje, komandant bata-

---

[569] Isto, 133, dok. 55.
[570] Isto, 166, dok. 67.
[571] Isto, 155, prim. 2, dok. 63.
[572] Isto, 117, dok. 48.
[573] Isto, 150, dok. 60.

ljona ukazuje na tri tipična partizanska izvora i to: NZ, Italijane i Belu gardu. Severna pogranična četa uspešno je napadala italijanske patrole i automobile na drumu Ljubljana — Vrhnika — Logatec — Planina. Četa je u početku brojala 20 partizana i održavala vezu sa prvim partizanskim »poštama« i karaulama br. 1 i 2. Prilikom njenog osnivanja, komandant Šercerovog bataljona naredio je da se što pre poveže sa Pokrajinskim štabom za Gorenjsko.[574]

Do početka maja, upravo do početka velikog narodnog ustanka u Ljubljanskoj pokrajini, bile su, dakle, u Notranjskom sledeće partizanske jedinice koje su u pogledu brojnog stanja još uvek rasle: u rejonu Kočevja *2 bataljon Notranjskog odreda* ili *Kočevski bataljon;* na području zapadno od ovog rejona i preko Snežnika (tt 1796) do riječke železničke pruge *3 bataljon Nontranjskog odreda* (»Miloša Zidanšeka«); na području Bloška Planota — Mokrec (tt 1058) — Krim (tt 1107) — južni obronci Ljubljanskog Barja *1 bataljon Notranjskog odreda* (»Ljube Šercera«); u Polhograjskim Dolomitima *4 četa 1 bataljona Notranjskog odreda* koja je uskoro prerasla u samostalni *4 bataljon Notranjskog odreda*. Osim ovih bataljona, postojale su još *Proleterska udarna patrola* i *Severna pogranična četa*. To su svakako bili lepi i solidni predznaci velikog prolećnog poleta NOB.

Dolenjsko. — Jedna od najznačajnijih jedinica iz tog perioda u Doljenskom bio je *2 štajerski bataljon* koji se krajem 1941 nije mogao probiti u Štajersku. Po organizovanosti, vojničkoj disciplini i moralu to je nesumnjivo najbolji bataljon iz tog vremena. U pismu od 12 marta 1942 koje je bilo upućeno komandantu bataljona, Glavni štab je pohvalio ovaj bataljon. U tom je pismu prvi put postavljena granica između vojske i terenskih organizacija OF, odnosno prvi put su određene dužnosti i odnos političkih terenskih organizacija prema partizanskoj vojsci. Prema njemu su terenske organizacije OF dužne, s jedne strane, da se brinu o partizanskoj vojsci, a sa druge, nisu podređene vojnim štabovima već IOOF. Te-

[574] Isto, 116—118, dok. 48.

renski odbori OF dužni su da se brinu o hrani, odeći, obući, oružju, municiji i obaveštajnoj službi, i da daju partizanskim jedinicama pouzdane vodiče koji dobro poznaju teren. U pismu se dozvoljava da se bataljonu priključi *Višnjegorska četa* koja je osnovana zimi 1941/42 i naglašava se da brzo treba dovršiti formiranje bataljona »i preći na konkretne zadatke, tj. na akcije preko granice«. Dalje, Glavni štab navodi da priprema za proleće veliku akciju (»čim dobijemo vezu sa Gorenjskim štabom, dogovorićemo se i donećemo zajednički plan akcija«) i poručuje komandantu da već sada razmisli i po mogućstvu dostavi predloge o sledećem: četiri čete bataljona treba da budu jezgra za četiri partizanska bataljona u Štajerskoj koji će se uproleće mobilisati za veće akcije; ko će biti komandanti bataljona i komandiri četa; kakva da bude organizacija manjih jedinica po svim rejonima koje bi samostalno operisale i uznemiravale neprijatelja, tako da on ne bi mogao nigde vršiti koncentracije za veće napade na partizanske odrede.[575]

U izveštaju br. 4 štab 2 štajerskog bataljona javlja o napadu noću 12/13 marta na železničku prugu u blizini stanice Žalna kod Grosuplja i o već poznatom napadu na generala Oksilija koji je imao za posledicu preduzimanje ofanzive na Mokrec.[576] U izveštaju br. 5 štab javlja o napadu 18 marta 1942[577] na teretni voz, a u izveštaju br. 6 o napadu 21 marta koji je izvršila zaseda bataljona kod Lipoglava gde su ubijena 2 Italijana.[578] Iz ovih kratkih izveštaja jasno se vidi da je bataljon sa svojim četama bio svakodnevno u borbama i da su Italijani na njegovu aktivnost reagovali. Već je pomenuto da je Roboti posle ofanzive na Mokrec produžio sa ofanzivom baš na područje gde je izvodio akcije 2 štajerski bataljon. Iz izveštaja br. 7 vidi se da su Italijani na ovo područje udarili već 21 marta i to tako da su u četiri sela popalili 31 kuću. Odmah zatim usledila je kazna; 23 marta u 8 sati izjutra Italijani su upali u zasedu, a posle podne bataljon je izvršio

---

[575] Zbornik VI/2 51 s, dok. 25.
[576] Isto, 54, dok. 27.
[577] Isto, 55, dok. 28.
[578] Isto, 59, dok. 30.

2. Štajerski

napad prema Pogledu i Lipoglavu gde je u oštrim borbama ubijeno 7 i ranjeno 6 pripadnika crnih košulja. Pošto je pretilo opkoljavanje, bataljon se povukao; tom je prilikom imao 2 mrtva i 3 ranjena.[579] Borbe kod Lipoglava su velika i značajna pobeda 2 štajerskog bataljona koja je postignuta u neposrednoj blizini Ljubljane. Pošto je Roboti sledećeg dana preduzeo pravu ofanzivu na taj sektor, bataljon se povukao dublje u Dolenjsko nad Stičnu gde se, uskoro zatim, još pre 27 marta, preformirao u smislu poruke Glavnog štaba od 12 marta u *Prvu štajersku partizansku brigadu*. Tako je do formiranja prve slovenačke partizanske brigade došlo još pre reogranizacije partizanske vojske u Sloveniji koju je Glavni štab sproveo svojom naredbom od 4 aprila 1942.[580] To je zanimljiva specifičnost. Treba imati na umu činjenicu da je štab 2 štajerskog bataljona vršio tri funkcije: štaba bataljona, Pokrajinskog štaba za Štajersku i štaba Prve štajerske partizanske brigade. U dnevnoj zapovesti br. 2 Pokrajinskog štaba za Štajersku naređuje se osnivanje brigade i koje jedinice ulaze u njen sastav (1, 2 i 3 štajerski bataljon). Poznato je da je 1 štajerski bataljon bio u to vreme u Štajerskoj; 2 bataljon se organizovao u Dolenjskom, a isto tako i 3 bataljon koji je nastao na taj način što se 2 bataljon podelio na dva dela. U sastav 2 bataljona ušle su 1, 4 i 5 četa, 1-vi mitraljeski vod i vod konjice, a u sastav 3 bataljona 2, 3 i 6 četa i 2 mitraljeski vod.[581] Smatram da je Prva štajerska brigada formirana pre 27 marta 1942, zato što je sačuvana dnevna zapovest 1 štajerskog bataljona od 27 marta 1942 koja se već poziva na zapovest Prve štajerske brigade.[582]

Iz izveštaja br. 9 Drugog štajerskog bataljona od 30 marta vidi se da je on široko razvijao akcije i da su one izvođene na opširnom području od Dobrepoljske kotline do Radohove Vasi i Škofljice kod Ljubljane.[583] Ba-

---

[579] Isto, 60 s, dok. 32.

[580] General-potpukovnik Dušan Kveder, Značaj i formiranje Prve slovenačke brigade, VIG 1, 1953, 1—8.

[581] Zbornik VI/2 79, dok. 35.

[582] AMNO

[583] Zbornik VI/2 86 s, dok. 39.

taljon je pretstavljao istovremeno i II grupu odreda, jer Glavni štab nije pristao na formiranje brigade. Svoju je aktivnost ovaj bataljon sve više širio prema Dolenjskom u blizini Trebnja. Tu je njegova 3 četa doživela težak poraz. Ona je stigla iz sastava bataljona koji se u to vreme nalazio u blizini Sela pri Šumberku, sa namerom da likvidira jednog od organizatora Bele garde u Trebnju i čekala je čitavu noć u zasedi blizu sela. Tu se nalazila jaka italijanska posada, čitava 98 legija crnih košulja iz sastava divizije »Izonco«. Pošto u toku noći nije uspela da izvrši zadatak, četa se ujutru povukla na Blatni Klanec kod Trebelna i smestila u jednu kuću. Taj su predeo kontrolisali Italijani. Oni su 11 aprila u 6 sati izjutra napali četu koja je postavila slabo osiguranje. Zaklali su stražara, a zatim se, prema podacima u »Slovenskom poročevalcu« od 21 aprila 1942, na opkoljene partizane osuo pljusak zrna iz italijanskih puškomitraljeza, više stotina pušaka i minobacača. Posle polučasovne borbe četa je na potpuno otvorenom i brisanom prostoru doduše iznudila mogućnost povlačenja, ali je tom prilikom palo 12 partizana. Prema italijanskim podacima, gubici partizana su isti, a od svojih priznaju 3 mrtva i 6 ranjenih.[584]

U pismu od 20 aprila Glavni štab je zbog tog poraza oštro kritikovao štab II grupe: »Smatramo da je poraz koji je doživela ta četa bio nepotreban, ali moglo je biti još gore da partizani nisu bili dovoljno odlučni. Ubuduće, ako se šalje četa u akciju, treba je više poučiti, a naročito komandanta i politkomesara. Partizane takođe treba poučiti o tome da moraju svuda i u svakom slučaju postavljati straže... Za poraz nije odgovoran samo komandir čete i komesar nego i štab odreda. Slabići se ne postavljaju za komesare! A odgovorni su i sami partizani što nisu tražili od komandira i komesara da postave straže, što su dozvolili da na osmatračnici stoji pijan čovek i što pijanog nisu na licu mesta kaznili. Četa, koja je takvu grešku komandira dozvolila, ne zaslužuje pohvalu već ukor. Gde su bili komandiri vodova, zašto oni nisu postavili stražu?

---

[584] Isto, 126 s, dok. 52. — Mekinda Jože-Franci, Borbe čete II grupe odredov na Blatnem Klancu, Slov. por. 1 i 2 VII 1952.

Ako se slučaj ponovi, Glavni štab će izreći oštru kaznu!« Dalje, Glavni štab kritikuje štab II grupe što je samovoljno i bez prethodnog obaveštavanja i odobrenja Glavnog štaba reorganizovao svoje jedinice u brigadu »uprkos tome što nam je poznato da partizanski pokret u svojoj terminologiji nema imena brigade« (tu Glavni štab nije bio u pravu jer je besumnje morao poznavati Partizanski zakon i znati da je već od 22 decembra 1941 postojala Prva proleterska brigada). Glavni štab navodi dalje da se štab grupe ovim aktom nije pokazao na dosta visokom nivou discipline uprkos svom priznatom velikom uspehu na političkom, kulturnom i vojnostručnom radu. Zatim se traži da štab grupe odmah pristupi organizaciji štaba grupe odreda, pošalje predloge za imenovanje komandanata i politkomesara odreda i bataljona i njihovih zamenika i izveštaj o izvršenju ovog zadatka. U pogledu odlaska u Štajersku, Glavni štab napominje da ne može kazati još ništa određeno jer u Gorenjskom nije još sve organizovano. Ako bi grupa otišla u Štajersku prerano, izazvala bi pažnju Nemaca i to bi pokvarilo sve planove.[585]

Na ovo pismo je štab II grupe odgovorio 24 aprila, pri čemu se pravda da nije izveo organizaciju grupe zato što nije dobio naređenje i dodaje da smatra da je optužba Glavnog štaba u pogledu tvrdoglavosti i samovolje preuranjena. Pošto štab nije primio naređenje, postupio je samoinicijativno, a ne tvrdoglavo. »Partizanski pokret koji bi se ograničio isključivo samo na izvršavanje naredaba Glavnog štaba i odrekao se samoinicijativnog stvaranja novih oblika borbe i organizacije — zatvorio bi time put svoga razvoja«. Štab je osnovao brigadu zato što je dobio zadatak da u najkraćem roku krene u Štajersku i imao je u planu da to izvrši za nedelju dana. »Da bismo mogli (u Štajerskoj —M. M.) funkcionisati kao pokrajinski štab, morali smo se neizbežno formirati u štab brigade ili odreda. Kao štab bataljona to formalno (kako bi štab jednog bataljona mogao biti podređen štabu drugog bataljona?!) i stvarno (podela teritorije među bataljone, oslobođavanje pokrajinskog štaba od bataljonskih funkcija) ne bismo

[585] Zbornik VI/2 123—126, dok. 51.

mogli izvršavati... Vi ste svojom odlukom da se mi formiramo u štab grupe odreda — stvarno izvršili to isto... Mi smo uzeli španske izraze, a vi ste uveli nove. Ti različiti nazivi, razumljivo, sadržaj naših mera nimalo ne menjaju«. A na kritiku *Blatnog Klanca* štab odgovara da je greška isključivo na strani komandira i nesposobnog komesara.[586] Nesporazum je okončan naredbom Glavnog štaba od 25 aprila kojom je ovaj izrazio priznanje i pohvalu štabu II grupe i njenim borcima.[587] Poslednji izveštaj štaba 2 štajerskog bataljona, kao štaba Prve štajerske partizanske brigade, je opis pokušaja Italijana da 18 aprila koncentrično napadnu partizanski logor u Bojanskom Borštu kod Stične. Štab bataljona je bio unapred obavešten o napadu i postavio je jednu zasedu na drumu Ljubljana — Novo Mesto na Medvedjeku (k 412), drugu blizu železničke stanice Stična, a ostalim snagama poseo je položaj oko logora. U 10.30 časova upala je u zasedu 1 čete 2 bataljona na Medvedjeku motorizovana jedinica 98 legije crnih košulja i 14 bataljon minobacača. Prema italijanskim podacima, tom je prilikom palo 6 Italijana, a 13 ih je ranjeno, a prema podacima štaba brigade, bilo ih je 45 mrtvih i 52 ranjena, dok su partizani imali 3 mrtva. U 14.30 upali su Italijani u zasedu u blizini železničke stanice Stična, gde su prema podacima partizana pala 2 Italijana. U 16.00 časova otpočeli su Italijani napad na logor, odakle ih je dočekala vatra 1 čete 3 bataljona. Prema izveštaju brigade, Italijani su u toj borbi imali 12 mrtvih, dok su, prema sopstvenim podacima, imali samo 2. Partizani nisu imali gubitaka. Posle tog svakako neuspešnog napada Italijani su se povukli.[588] Povodom godišnjice osnivanja OF, 27 aprila 1942, jedinice II grupe, koja je u to vreme imala već 300 boraca u Ljubljanskoj pokrajini i 50 u Štajerskoj, napale su kod Radohove Vasi italijanski vojni železnički transport i ubile 2 Italijana. Ovaj su napad Italijani iskoristili kao razlog da još istog dana u Radohovoj Vasi streljaju prvih šest talaca u Lju-

---

[586] Isto, 145—148, dok. 59.
[587] Isto, 153, dok. 61.
[588] Isto, 129—130, dok. 53.

bljanskoj pokrajini. Ti su taoci bili Franc Majcen iz Mokronoga, Franc Žlajpah iz Mokronoga, Franc Kodrič iz Mokronoga, Janez Kramar iz Tržiča, Nikola Tatalović iz Ljubljane i Franc Turnšek iz Ljubljane.[589]

U centru Dolenjskog, uključujući Belu Krajinu, bile su u toku i pripreme za prolećnu ofanzivu. Posle vojničkih neuspeha ujesen 1941, bio je tok razvoja ovih priprema u rano proleće 1942 unekoliko sporiji nego u Notranjskom i okolini Ljubljane. To su može pripisati samo činjenici da u središtu Dolenjskog nije bilo takve revolucionarne mobilizaciske baze kakvu je za Šercerov ili 2 štajerski bataljon pretstavljala Ljubljana i njena bliža okolina. Činjenica je da od novembra 1941 u centralnom delu Dolenjskog zapravo nije bilo partizana. Novomeška grupa, koja se prikupila za napad na Bučku, kasnije se uključila u Mokronošku četu, a ova u 2 štajerski bataljon. Preostali deo Belokranjske čete, posle nesrećnog događaja na Gorenjim Lazama, bio je stalno proganjan te je zimu proveo na belokrajinskim obroncima Kočevskog Roga.[590]

Okružni komitet KPS i Okružni odbor za Novo Mesto izveli su od 6 januara do 11 marta 1942 mobilizaciju dobrovoljaca čiji je rezultat bio formiranje ***5 slovenskog partizanskog*** ili *Dolenjskog bataljona* koji je formiran 11 marta 1942 na Gornjoj Toploj Rebri. Bataljon je prilikom osnivanja imao tri čete: 1 i 2 su otišle na Rdeči Kamen, a 3 na Ostri Vrh (k 519), odakle je 23 marta grupa partizana otišla na Gorjance. Tu im se pridružilo još nekoliko partizana i tako je nastala *Gorjanska partizanska grupa*. Prva veća akcija Dolenjskog bataljona bio je napad 26 marta 1942 na karabinijersku stanicu u Žužemberku. Prema italijanskim podacima, napad je počeo u 6.30 i trajao sve do 10 časova pre podne kad je Italijanima stigla pomoć, a bataljon se povukao. Posle tog napada bataljon se 28 marta podelio: 1 četa je otišla na područje Sv. Križ — Čatež, deo 2 čete na Gorjance gde se spojio sa Gorjanskom grupom, deo 2 čete na područje Podstenice

---

[589] Isto, 420, dok. 164.

[590] J., Belokranjski partizani po katastrofi na Gorenj:h Lazah, Dolenjski list 19 XII 1952.

na Kočevskom Rogu, a 3 četa na području Šmarjeta — Škocjan. Sredinom aprila Dolenjski bataljon je već toliko narastao da su sve njegove čete prerasle u bataljone.[591] Kad je štab III grupe formirao 9 maja *Dolenjski odred*, u njemu su formirana i četiri bataljona: 1-vi bataljon od četa na području Trebnja, 2-gi od četa na području Mokronoga, 3-ći od četa na području Dolenjskih Toplica i 4 bataljon od onih na području Gorjanaca i Bele Krajine.[592] O belokrajinskim partizanima, kojih je zimi 1941/1942 ostalo samo još osam, bilo je već govora. Da bi se uproleće podigli i partizani u Beloj Krajini, krenula je tamo maja 1942 posebna grupa iz 4 bataljona Dolenjskog odreda. Uz pomoć te grupe i ustanka koji je počeo maja 1942 i u Beloj Krajini, formiran je početkom juna 1942 Belokranjski bataljon.[593]

Da ni dolenjski partizani nisu bili neaktivni, dokaz je veća italijanska akcija koja je preduzeta da bi se očistio centralni deo Dolenjskog. Tu je ofanzivu Roboti preduzeo početkom aprila naročito mobilnom grupom u pravcu Gorjanaca, a zatim je sa njih čistio Dolenjsko pravcem Kronovo — Češnjice — Mirna Peč — Novo Mesto. Do veće borbe došlo je 11 aprila 1942 kod Kosučja (zaselak) u blizini Mokronoga gde su posle dvočasovne borbe Italijani imali 3 mrtva i 6 ranjenih.[594] Tako su se u Dolenjskom, uoči prolećnog ustanka, pripremale dosta razgranate partizanske snage: 2 štajerski bataljon prerastao je u veliku i snažnu grupu odreda, a osim toga, bilo je četiri, odnosno pet bataljona Dolenjskog odreda.

Gorenjsko. — Za razvoj partizanskih jedinica u Ljubljanskoj pokrajini u rano proleće 1942 karakteristično je to da se osnivaju čete koje se razvijaju i prerastaju u bataljone, i da Italijani odgovaraju većom operacijom, doduše dosledno, ali samo onda ako partizanske jedinice izvedu kakvu veću akciju i samo na području gde je partizanska akcija bila izvršena. Gorenjsko pruža u tom periodu sasvim drukčiju sliku. Za situaciju partizanskih

---

[591] Zbornik VI/2 148 s, prim. 2, dok. 60.
[592] Isto, 211, dok. 78.
[593] Isto, 211, prim. 9.
[594] AMNO

jedinica u Gorenjskom karakteristično je u tom periodu to da Nemci počinju da progone svaku partizansku jedinicu čim na bilo koji način saznaju za njeno postojanje, i to sa namerom da je potpuno unište. Italijani, istina, preduzimaju operacije, ponekad čak veoma velikog obima (Mokrec!), ali se te njihove operacije završavaju čim se partizanska jedinica probije iz obruča ili izmanevruje okruženje, što se do tog vremena gotovo redovno dešavalo. Nemci su drukčiji. Oni gone partizansku jedinicu sve dok se ne ubede da su je uništili ili bar učinili bezopasnom. Zato su gorenjski partizani imali drukčiju taktiku nego partizani u Ljubljanskoj pokrajini. Čim Nemci pokušaju da se prilepe za neku partizansku jedinicu, ona gotovo redovno počinje da se deli na manje grupe koje, svaka za sebe, pokušavaju da se probiju u što udaljenija područja i time zavaraju gonioca koji u Gorenjskom u to vreme nije bio nikada brojno tako jak kao Italijani. U ovom su periodu kočili razvoj partizanstva u Gorenjskom i dubok sneg i izuzetna hladnoća. Po pismu od 29 marta 1942 koje je drug Kardelj uputio drugu Titu — dva momenta su u Gorenjskom uticala negativno: neuspeli narodni ustanak u decembru 1941, u kome se faktički podiglo u borbu čitavo Gorenjsko južno od Save, ali pošto se vojničko i partisko rukovodstvo nije snašlo, pobunjeni seljaci nisu pravovremeno uključeni u odrede i naoružani. Zbog nemačkih represalija nastupila je posle ustanka demoralizacija među stanovništvom koje je išlo u borbu sa verom da će Gorenjsko očistiti od Nemaca. Odmah posle neuspelog ustanka počela je velika partiska provala koja je povukla za sobom preko 200 partijaca i članova OF. Ipak — kaže drug Kardelj — sada su u Gorenjskom takve prilike da Nemci ni u kom slučaju ne mogu da unište ili proteraju partizane. Gorenjsko, pored Ljubljanske pokrajine, ostaje centar naše oružane akcije. S njim imamo za idući mesec važne planove o kojima ću dole govoriti. Plan o kome piše drug Kardelj, objašnjen je u istom pismu nešto kasnije ovako: »Stvarno se oseća već da će se u najkraće vreme zatalasati čitav narod. Mi smo zbog toga, na bazi tvog plana iz prošle godine, malo proširenog s obzirom na nove prilike, izgradili nacrt sa ciljem podići čitav narod i očistiti

bar Gorenjsku od Nemaca i teren oko rudarskih revira... Računamo da će pripreme biti gotove do maja meseca...«[595]

Pošto će o tom planu biti još govora, razmotriće se sada situacija partizanskih jedinica u Gorenjskom posle velike borbe kod Dražgoše i na Jelovici. Odmah posle te borbe nalazio se u Gorenjskom Cankarev bataljon (1 i 2 četa). Njegova 3 četa bila je na Pokljuki, a Jeseniška, koja se krajem decembra 1941 premestila sa ostacima prvobitne Gorjanske čete, na Lipanjskoj Planini. Cankarev bataljon je otišao sa Jelovice sredinom januara 1942 i, neprekidno gonjen i napadan, probijao se po najvećoj hladnoći i visokom snegu preko Gabrške Gore (k 963), Javorja, Malenskog Vrha (k 1050) do Črnog Kala (k. 1107) kod Blegoša (tt 1562), gde je stigao 20 januara. Tu se, neprekidno gonjen od Nemaca, podelio u tri grupe: na Poljansku četu koja je otišla u Poljansku Dolinu i relativno najbolje provela oštru zimu, i Selšku četu i Jeseniško grupu.[596]

1) *Selška četa*, kod koje se nalazio štab Cankarevog bataljona, krenula je, stalno gonjena od Nemaca, sa Črnog Kala (k 1107) na Ostri Vrh, gde su je Nemci napali i ubili joj 2 partizana.[597] Otuda se četa probila preko Blegoša u Farji Potok gde je pala u veliku nemačku zasedu. Uz velike teškoće i preko metar i po dubokog snega probila se u blizini Martinjeg Vrha. Tek tu je mogla bar donekle predahnuti. Potom se podelila na dve manje čete, Selšku i *Škofjelošku*. Ova druga je otišla u Sopotnicu i dalje na Gabršku Goru (k. 963) ali, pošto je bila potkazana, vratila se opet u Sopotnicu i zatim kod Sv. Ožbalta, odakle se prebacila kod Sv. Barbare i Jamnika. Početkom februara četa se podelila: oko 18 partizana prezimilo je na Mladom Vrhu (k 1370), a oko 12 oko Hujičevja nad Crngrobom. Meseca marta Selška četa, kod koje se još uvek nalazio štab bataljona, premestila se na Jelovicu i nekoliko dana zadržala na Hujičevju. Tu su je Nemci 27 marta 1942,

---

[595] Zbornik VI/2 76, dok. 34.
[596] Križnar
[597] Zbornik VI/2 334, dok. 137.

pomoću izdaje, opkolili i napali. Posle petočasovne borbe četa se probila na Jasu nad Crngrobom. U borbi je imala 5 mrtvih, a kod proboja 15 mrtvih i 8 ranjenika. Među palima bio je i narodni heroj i organizator partizanstva u Gorenjskom, Stane Žagar.[598] Iako je to bio težak udarac, četa se ipak nije raspala. Aprila meseca 1942 su u Selškoj i Poljanskoj Dolini postojale još uvek tri čete: Selška, Poljanska i Škofjeloška. Iz njih se formirao *Poljanski bataljon* (2 bataljon Gorenjskog odreda ili I grupe odreda) sa operativnim područjem Št. Vid — Sava — ogranci Jelovice — italijansko-jugoslovenska granica.[599] Komesar I grupe odreda pisao je 24 aprila bataljonu pismo u kome ga upućuje da akcije vrši planski sa celim bataljonom. Disciplina mora biti stroga i ne treba nasedati pojedincima koji je zamišljaju na svoj način. Naročito se ne sme popuštati kod straža. Kolektiv treba da radi kao što je to u 2 četi. Ako neko od partizana želi da novac da u kolektiv kao narodni zajam, to mu treba dozvoliti, a štab neka vodi evidenciju o ukupnoj sumi maraka (RM) i davaocima novca neka izda potvrdu. Dalje, komesar traži da bataljon održava sigurniju vezu sa odredom i skreće pažnju štabu da snosi punu odgovornost za svoje čete i da su stoga potrebni češći lični dodiri sa njima.[600]

2) Na Črnom Kalu (k 1107) se od Cankarevog bataljona odvojila grupa partizanâ iz Kamniškog sreza koja se vratila na svoje područje i oko 20 februara stigla u Tuhinjsku Dolinu. Tu joj se pridružila i grupa partizana iz tog kraja koja je provela zimu u Ljubljani. Do početka marta ta je grupa narasla na 25 partizana, a 20 marta se podelila na vodove. Već 21 marta jedan je vod napadnut na Kostanjskoj Planini, gde je u dvočasovnoj borbi teško ranjen jedan nemački policajac.[601] *Kamniška grupa* ili četa dobila je 27 marta svoj štab i uspešno je narastala sa približavanjem proleća, pri čemu je bila veoma aktivna. Komandant žandarmerije se žalio da ljudi prekasno jav-

---

[598] Isto, 398 s, prim. 2, dok. 152. — Dr. A. V., Borba do smrti, Slov. por. 9 V 1947.

[599] Zbornik VI/2 121, prim. 3, dok. 50.

[600] Isto, 143, dok. 58.

[601] AMNO

ljaju o dolasku partizana kad se pojave u njihovom selu. On je smatrao da oni to čine zato što su ili nezainteresovani ili su simpatizeri partizana, ili se plaše osvete. Već 6 marta napala je patrola Kamniške čete žandarmerisku stanicu u Št. Ožbaltu i likvidirala je.[602] Noću 2/3 aprila razbila je opštinsku kancelariju u Krašnji, 10 aprila maršovali su partizani uz pevanje pesme usred bela dana kroz Zg. Tuhinj i okolna sela. Komandant žandarmerije žalio se, izgleda, što su ljudi izgubili svako poverenje u Nemce. Prve represalije Nemaca usledile su 13 aprila kad su iselili selo Kostanj u čijoj se blizini Kamniška četa najviše zadržavala. Noću 14/15 aprila napala je žandarmerisku stanicu u Vačama; borba je trajala jedan sat; 14 aprila partizani su upali u opštinsku zgradu u Kresnicama, a posle ove dve akcije vratili se u Tuhinjsku Dolinu gde su noću 21/22 aprila porušili sve mostove. To je svakako bila velika aktivnost. Maja meseca četa (grupa) je prerasla u *Kamniški bataljon* koji se sa *Tržiško-kokrškim bataljonom* spojio u *Kokrški odred.*

3) Kod Rovta se od Selške čete odvojila grupa partizana koja je otišla na Zabrešku Planinu pod Stolom (tt 2236). Grupa je uskoro narasla na 45 partizana, jer se spojila sa starom Jeseniškom četom. Otada se počela nazivati *Jaseniškom četom* kad je i postala aktivna. O njoj izveštava 24 februara komandant žandarmeriskog okruga Radovljica da je u februaru u okrugu ponovo krstarila komunistička grupa jačine 20—30 ljudi koja je vršila akcije na području Breznica — Jesenice; 4 februara sakupljala je hranu u Breznici, 16 februara je rekvirirala hranu u Žirovnici, minirala prugu između Žirovnice i Lesca itd. Zato je nemačka policija 20 februara preduzela čišćenje na Stolu koje je trajalo čitav dan. Uveče su se partizani Jeseniške čete, uprkos nemačkih zaseda, probili u dolinu gde se četa podelila: jedan je deo otišao na Pokljuku, a drugi na Potoke gde je ostao u toku čitavog marta. U aprilu se prvi deo spojio sa *Pokljuškom četom* u

---

[602] Zbornik VI/2 175 (dok. 69), 403 (dok. 155).

1 bataljon I grupe odreda iz kojeg se krajem juna 1942 razvio *Gorenjski odred* sa dva bataljona.[603]

4) Već je rečeno da se 3 četa Cankarevog bataljona nalazila na Pokljuki još pre borbe kod Dražgoše te se zvala i Pokljuška četa. Sa njom se udružila i stara Gorjanska četa. Četu je 19 januara 1942 iznenada napalo jedno nemačko smučarsko odeljenje. Posle borbe koja je vođena od 13 časova do noći, a u kojoj je palo 12 partizana i 1 bio zarobljen,[604] ostali deo Pokljuške čete uspeo je, po hladnoći od 30 stepeni ispod nule, da se izvuče preko smrznutih litica Debele Peči (k 2007) iz nemačkog obruča na Klek (k 1556). Baš za vreme borbe stigao je na Pokljuku deo Selške čete koji se odvojio od glavnine na Rovtama. Taj je deo naleteo kod Mrzlog Studenca na Nemce i raspršao se: neki su se vratili Selškoj četi, nekoliko ih se priključilo Pokljuškoj četi, a četvorica su otišla pod Stol (tt 2236) kod Jeseniške čete. Pokljuška je četa ostala na Pokljuki do proleća, a krajem marta počela je da preduzima akcije. Nekoliko puta je porušila železničku prugu Jesenice — Bohinjska Bistrica i napadala pojedine žandarmeriske patrole. Kao što je već rečeno, četa se uproleće spojila sa delom Jeseniške čete u 1 bataljon I grupe odreda.

5) Oko 20 januara, pre nego što se Cankarev bataljon podelio, otišla je grupa od 4 partizana u Primorsko.

6) Na Črnom Kalu (k 1107) se od Cankarevog bataljona odvojila i njegova 2 četa koja je morala odmah da se podeli na dve grupe. Jednu od njih napali su Nemci već 21 januara na Vinharju, a drugu istog dana na Kremenku. U ovim su borbama obe grupe imale teške gubitke: 12 mrtvih, 3 zarobljena i 9 »sumnjivih« lica uhapšenih.[605] Od prve grupe koja je imala 8 mrtvih i 2 zarobljena, spasla su se samo dvojica koja su se priključila Škofjeloškoj četi. Druga grupa se probila u Dolomite gde je provela zimu; 20 marta se vratila u škofjeločka brda gde je kod Žabje Vasi u blizini Vinharja bila odmah napadnuta. U toj je borbi izgubila 4 partizana.

---

603 Isto, 121, prim. 3, dok. 50.

604 Isto, 334, dok. 137.

605 Isto

7) Treba pomenuti još *Kokršku četu* koju je organizovala partiska organizacija krajem 1941 i početkom 1942 godine od partizana iz Šenčura, Vogelja i okoline. Ona se zadržavala većinom na Krvavcu (tt 1853), a 6 januara 1942 brojala je 24 borca. Početkom februara saznala je da Nemci nameraju da je napadnu. Zato se noću 1/2 februara prebacila na Štefanju Goru i odatle prema Bašlju pod Storžičem (tt 2132) gde je 3 februara bila napadnuta. U borbi su pala 3 partizana, a četa se prebacila na Visoko u vodenicu gde je uskoro narasla na 33 borca. Tu se Kokrška četa podelila na tri desetine: jedna je krenula za selo Praprotna Polica gde je ostala tri nedelje, druga je otišla prema Trbojama i dalje preko Save u selo Breg, a treća prema Šmarnoj Gori (tt 667). Početkom aprila četa se prikupila. Već tada je imala 52 borca; razmestila se u Udenom Borštu (k 496), gde su je 16 aprila napali Nemci. U potpuno okruženom Udenom Borštu palo je tada 5 boraca; jedna se grupa probila iz obruča na Okroglo pored Save, a druga je ostala u obruču. Mada je obruč noću 16/17 aprila bio još jače stegnut, grupa je ipak uspela da se probije na mestu gde su to Nemci najmanje očekivali, tj. prema Kranju. Ta je grupa takođe otišla u Okroglo, a 18 aprila na Ljubensku Gmajnu. Taj deo čete pretstavljao je i dalje Kokršku četu. Kad se početkom juna formirao *Kokrški odred*, ta je četa postala jezgro njegovog 2 bataljona, dok je Kamniški bataljon pretstavljao jezgro 1 bataljona.[606]

Grupa od 13 boraca Kokrške čete, koja se prva probila iz obruča u Udenom Borštu, sklonila se u pećinu u blizini Okroglog pored Save gde je doživela tragičnu sudbinu. Pošto je bila potkazana, Nemci su je 21 aprila napali. Grupa je najpre pokušala da se probije ali je to, zbog žestine nemačke vatre, bilo nemogućno. Na nemačke pozive na predaju partizani su odgovarali samo vatrom. Pošto ni Nemci nisu mogli da pećinu direktno napadnu, pokušali su da unište partizane na razne načine. Najpre su železničkom prugom, koja vodi pored pećine, dovukli oklopni voz, ali njegovom topovskom vatrom nisu postigli ništa. Zatim su zapalili pod pećinom mnogo slame da bi

---

[606] Isto, 407, prim. 3, dok. 158.

se partizani ugušili u dimu — ali opet bez uspeha. Nemac koji je pokušao da baci minu u otvor pećine pao je od partizanskog zrna. Posle podne Nemci su dovukli protivtenkovski top, ali su partizani ubili jednog poslužioca i dva ranili. Tek 21 aprila uveče uspeli su Nemci prvi put da pogode topom u blizinu otvora i tek tada je pao i prvi partizan. Nemci su tada pokušali još nešto. Kod jame su doveli iz zatvora u Begunjama dva partizana koji su, na nemački zahtev, imali da pozivaju partizane na predaju, ali su ovi opet odgovarali vatrom.

Okruženi partizani u pećini polagali su velike nade u noć, ali su Nemci dovukli reflektore i osvetljavali ulaz. Sledećeg dana, 22 aprila, Nemci su minirali stenu pred ulazom u pećinu. Mada detonacija nije imala očekivano dejstvo, partizani su ipak uvideli da im nema spasa. Zato su neki odlučili da se radije sami ubiju nego da padnu živi Nemcima u ruke. Kad su kao poslednju pesmu zapevali Internacionalu i uništili sve što bi Nemcima moglo biti od kakve koristi: novac, oružje, obuću, itd., prvo su se ubila njih šestorica. Baš u to vreme su Nemci ponovo palili mine pod špiljom, ali opet bez uspeha. Zatim su počeli da pomoću dugačke cevi puštaju pred jamu bombe sa zagušljivim gasovima. Tek sada su uspeli. Posle podne doveli su iz Begunje više zatvorenika i prinudili ih da pregledaju jamu iz koje partizani nisu više dejstvovali. Ovi su našli u jami 8 mrtvih i 5 živih, ali u besvesnom stanju. Sve su izneli iz jame gde su četiri povratili k svesti, dok najmlađeg, 16-godišnjeg Tončeka iz Šenčurja, nisu uspeli da povrate. Četiri partizana su zatim odveli u Begunje i od njih su trojicu streljali kao taoce, a jednog su pustili pod uslovom da radi za Gestapo. No, taj partizan nije postao izdajnik, već opet partizan i kao takav je poginuo septembra 1942 godine.[607]

---

[607] Isto, 205, prim. 5, dok. 76 (dodatak). — Križnar. — Vinko Hafner, Trinajstorica, Borec 1953, str. 47—50, 96, 98, 194—196, 244—247, 274—275, 329—332, 370—372. — K. F., Niso se prodali... ponosno so rajši smrt izbrali, Gorenjski glas 19 IV 1951. — Vinko Hafner, *Stanko Žagar, prvi od trinajstorice padlih junakov, padlih v jami nad Okroglim,* Ljudska pravica 24 X 1949.

Glavni štab je u svom pismu od 9 maja 1942 oštro kritikovao štab I grupe odreda zbog ovog događaja. »...Ne razumemo kako to da još niste uspeli ljude uveriti da se borba ne vodi tako lakomisleno i bezglavo. Toliko puta smo vam već objašnjavali taktiku partizanske borbe i način kretanja, stanovanja, itd. A ta grupa je otišla pola sata dalje od mesta akcije u nekakvu rupu i nije postavila straže. Sigurno su bili primećeni od denuncijanata i izdati«.[608] Koliki su značaj pridavali Nemci uništenju ove grupe vidi se iz toga što je na mesto događaja stigao sam Rezener (Rösener) koji je lično davao uputstva za uništenje grupe.[609]

Kao što je već rečeno, situacija je u Gorenjskom u rano proleće 1942 bila drukčija nego u Ljubljanskoj pokrajini. Posle velike borbe kod Dražgoša Cankarev se bataljon podelio na razne grupe koje su morale da se bore na život i smrt. Uprkos tome, gotovo sve ove grupe izvodile su akcije čim se zato pružila mogućnost. Nemci su na ove akcije odgovarali energično, ali nisu uspeli da unište partizane.

Približavanjem proleća narastale su partizanske jedinice u Gorenjskom i prerastale u bataljone, baš kao i u Ljubljanskoj pokrajini. Maja 1942 postojala su u Gorenjskom već četiri bataljona: Cankarev (1 bataljon I grupe), Kokrški, Kamniški i Poljanski bataljon (2 bataljon I grupe).

Nemci su pravilno shvatili decembarska iskustva iz 1941. Dok su sve do decembarskog ustanka 1941 bili uberđeni da će lako uništiti i ukočiti polet OF i Gorenjsko učiniti pogodnim za pripajanje Rajhu, novi šef civilne uprave za Gorenjsko Rajner postao je oprezniji i postepeno se počeo oslanjati i na ruku ponuđenu od strane onog dela slovenačke buržoazije koji je još ostao u Gorenjskom i bio u vezi sa Ljubljanom i Gestapoom. Dokaz za to su interesantni leci buržoasko-gestapovske »Domovinske fronte«, koje je Gestapo počeo širiti kao tajne od januara 1942 po Gorenjskom, i to na tako konspirativan način da ni policija ni žandarmerija nisu dugo vremena znale ko ih širi.

---

608 Zbornik VI/2 205, dok. 76, dodatak.
609 Isto, 205, prim. 5, dok. 76, dodatak.

Razmotrićemo detaljnije dva takva letka, umnožena na ciklostilu. Prvi (»Slovenci«) je rasturio Gestapo u Gorenjskom januara i februara 1942. U uvodu letka, u kome je slovenački jezik takav da je više nego sigurno da ga nije pisao Slovenac, kaže se da su nemački okupatori opet streljali 36-toricu naše braće zbog partizana koji su »banda bez savesti«. U letku stoji da mora biti jasno da je »naš narod suviše mali za stvaranje sopstvene države, ali želimo da budemo verni svojoj nacionalnosti i istovremeno lojalni članovi svake velesile koja nam obezbeđuje naše osnovne zahteve. Ipak, neodgovorni zločinački elementi iz redova sopstvenog naroda, svojim terorističkim aktima u vanrednoj meri otežavaju borbu za očuvanje našeg postojanja. Ovim bratoubicama i izdajnicima naše domovine treba objaviti borbu na nož pod parolom »zub za zub!««. O OF se u letku kaže da je to oruđe u rukama komunista za izvršenje njihovih paklenih svetsko-revolucionarnih planova i nastavlja: »Za svaku kap slovenačke krvi, prolivene u ovoj borbi protiv nemačkih i italijanskih okupatora koja trenutno nema nikakvih izgleda, odgovorna je danas OF koja će morati da uvidi da smo sada suviše slabi u borbi protiv naših nasilnika«. Letak se završava ovako: »Neka naša parola za zavedene sinove bude: ni jedna kap slovenačke krvi više u ovoj borbi bez izgleda, koja će u protivnom slučaju dovesti čitav naš narod u još teže ropstvo. Svi oni koji su iz poštenih pobuda vezani za našu domovinu i naš narod neka se odreknu svih veza sa elementima koji su protiv domovine i koji žele da iz sigurnog zaleđa šalju mnogo naših najboljih u očajanje. Natrag ka domaćem ognjištu! Želimo da pokažemo fašističkim okupatorima da već sada možemo opravdano tražiti od njih potpunu ravnopravnost i kulturnu autonomiju. Naš čas mora stići, a i stići će!« Potpis: »Domovinska fronta«.[610]

Treći letak »Domovinske fronte« ove vrste pisan je na nešto boljem slovenačkom jeziku i njega je Gestapo rasturao u Gorenjskom marta 1942. U njemu se u početku kaže da Gorenjci nisu toliko nerazumni da bi verovali

[610] AMNO

OF koja se nalazi u znatnom opadanju. Nemci više neće da vrše iseljenja kao leti 1941, izuzev stanovništva sa 200 m širokog prigraničnog pojasa, i to zato što su partizani u Ljubljani otpočeli opet da vrše likvidacije u većem obimu. Nemci će granicu temeljito zatvoriti, stanovništvo sa pograničnog pojasa nastaniće po drugim mestima u Gorenjskom, a one koji nemaju zemlje preseliće u Rajh. »Iz toga vidimo da je znatno bolje ako ostanemo razumni i mirni, jer ova naredba više nije tako strašna kao evakuacija leti... Gorenjci, braćo, sestre! Kao što vidite, naš metod je pravilan. Više nam pomaže to nego četništvo koje se nalazi u samrtničkom ropcu i bedno skapava!«[611]

Ne može se tvrditi da su ovakvi i slični »konspirativni« gestapovski pozivi ostali bez ikakvog rezultata. U njima se, doduše, ne poziva narod u oružanu kontrarevolucionarnu borbu, već na »čekanje«, što je bilo mnogo bolje za Nemce i pretstavljalo odraz dubokog poznavanja ondašnjih prilika u Gorenjskom. Oružane kontrarevolucionarne formacije primenio je Gestapo tek kasnije. Njih su upočetku sačinjavali »odrpanci« ili »Gegenbanden«, kako su ih zvali Nemci, a kasnije je usledilo ubacivanje samih gestapovaca u partizanske jedinice. Prva forma gestapovske konspirativne borbe sa OF u Gorenjskom odvijala se, dakle, po paroli: Da u Gorenjskom nema partizana, vladao bi mir. Ukoliko pre nestanu partizani, utoliko će brže doći do mira. Ali, i pored tog manevra Gestapoa, OF je sa svojim osnovnim organizacijama ostala dobro ukorenjena po svim većim krajevima i selima. Primer za to pruža Škofja Loka, u kojoj je OF 3 januara uspešno izvela poznatu akciju plebiscita, u toku koje između 7 i 8 sati uveče nije bilo na ulici nijednog Slovenca.

Sa porastom partizanskih akcija u Gorenjskom počeo je, naravno, da raste i nemački teror (taoci!), ali uzalud. Kao dokaz za to kako je Gestapo imao u to vreme dobar uvid u organizaciju OF i kako je ocenjivao NOB, može poslužiti izveštaj komandanta policije bezbednosti na Bledu od 12 marta 1942 koji je uputio Re-

---

[611] Isto

zeneru i Glavnoj službi bezbednosti Rajha (Reichssiherheitshauptamt IV) u Berlin. U izveštaju stoji da su se u Gorenjskom u to vreme izvodile više-manje samo partizanske akcije za ishranu. O OF se kaže da je organizovana na inicijativu KP i da se njen centralni organ nalazi u Ljubljani. Glavnom odboru su podređeni okružni odbori OF koji se nalaze u svakom većem mestu, a njima su potčinjeni rejonski i terenski odbori. U odborima OF nalaze se, pored komunista, još i nacionalisti i hrišćanski socijalisti. U Gorenjskom su osnovani najpre okružni odbori OF u Kranju, Jesenicama, Tržiču i Škofjoj Loci, dok ih u Kamniku zasada još nema. Rejonski odbori su po selima, a u industriskim krajevima su i terenski odbori. Njihov je zadatak zaštita i organizacija oružanog otpora. Dok je bilo mogućno, oni su održavali vezu sa Ljubljanom pomoću kurira; sada je, međutim, centralni odbor zastupljen preko Pokrajinskog odbora u Gorenjskom. Najsnažnija organizacija se nalazi u Kranju.[612]

Krajem aprila imali su Nemci u Gorenjskom, pored obične žandarmerije i graničara, još 93, 171, i 181 rezervni policiski bataljon, 325 policiski bataljon i 3 rezervnu motorizovanu žandarmerisku četu »Alpenland«.[613]

Štajerska. — Iz pisma druga Kardelja drugu Titu, koje je već više puta pomenuto, vidi se da je u to vreme situacija u Štajerskoj bila vrlo loša. Drug Kardelj piše: »Gestapo je uspeo naneti vrlo teške udarce rukovodećem kadru... Naši se nadaju da će se sada na proleće jako podići pokret. Teško je to što je tamo ogromno denuncijanata i provokatora..., a naš aparat preslab da bi ih čistio.«[614] Uprkos tome, prema planu Glavnog štaba dolazi u obzir da se i Štajerska (ugljeni reviri) očisti naproleće od Nemaca.[615]

Do početka marta 1942 u Štajerskoj nije bilo većih partizanskih akcija. Tek nekoliko dana pre 27 marta naredio je štab I štajerske brigade 1 štajerskom bataljonu da se odmah prikupi. Zato ovaj naređuje 27 marta u svo-

---

[612] Isto
[613] Isto
[614] Zbornik VI/2 72, dok. 34.
[615] Isto, 76, dok. 34.

joj dnevnoj zapovesti: 1) da se neodložno izvrši koncentracija Revirske, Savinjske i Pohorske čete na Mozirskim Planinama; 2) da se odmah izvrši mobilizacija tako da se brojno stanje četa udvostruči; pritom se mora paziti da se u partizanske redove ne prokrijumčare izdajnici i okupatorovi špijuni; 3) obavestiti odmah one partizane koji su proveli zimu sakriveni po kućama; 4) sa akcijama treba početi odmah, denuncijante masovno uništavati, železničke pruge razarati, a tako isto i drumove i telefonske mreže; uništavati okupatorove patrole i na taj način snabdevati se oružjem; potrebno je da se na sigurnim mestima obrazuju slagališta životnih namirnica; 5) komandanti i komesari su lično odgovorni da sve partizanske jedinice odmah krenu u rejon koncentracije; 6) objaviti nemilosrdnu borbu oportunistima, razornim elementima i sektaškim tendencijama; svi prestupi neka se kazne po Partizanskom zakonu; 7) između pojedinih grupa treba održavati kurirsku vezu.[616]

Štab I štajerske brigade formirao je 30 marta, od jedinica koje su se u to vreme nalazile u Štajerskoj, 1 štajerski bataljon, a on je stvarno postojao još od početka oktobra 1941.[617] U naredbi štaba brigade od 30 marta predviđeno je da 1 bataljon krene na prostoriju koja je usmeno označena, čim 2 i 3 bataljon stupe u akciju, i da tamo otpočne sa razaranjem komunikacija.[618]

U rejonu koji je bio određen za koncentraciju sastale su se određenog dana samo dve grupe sa ukupno 14 partizana. U Šmihelu više Mozirja oni su ostali oko 14 dana, a onda su otišli ka Št. Lenartu pri Podkumu, gde ih je sačekala Revirska četa (njeni ostaci). Ova grupa — *1 štajerski bataljon* — uskoro je narasla na oko 100 boraca i formirane su tri čete. Jedna od njih je sredinom aprila ostala pod Kumom, a dve su pošle natrag prema Mozirskim Planinama.[619] Prema podacima iz dnevnika 1 štajerskog bataljona, 13 aprila 1942 izvedena je reorganiza-

---

[616] Isto, 62 s, dok. 33.
[617] Isto, 79 (dok 35), 85 (dok. 38).
[618] Isto, 86, dok. 38.
[619] Isto, 62, prim. 3, dok. 33.

cija bataljona u dve čete, a 27 aprila je izvršena velika akcija na rudnik Trbovlje. Više jedinica napalo je razne objekte od kojih su mnogi spaljeni. Da bi se akcija odvijala neometano, bataljon je postavio zasedu na svim drumovima koji vode za Trbovlje, ali na zasedama nije došlo do borbe. Do novih borbi sa Nemcima došlo je 28 aprila na Sv. Planini.[620] Da bi u Štajerskoj sprečili prolećnu mobilizaciju partizana, koju su potpuno pravilno predvideli, i da bi sa svoje strane pokrili sve veće potrebe za novim snagama na Istočnom frontu, Nemci su u Štajerskoj pristupili mobilizaciji i time grubo povredili Hašku konvenciju. Šef civilne uprave Iberajter uveo je 24 marta vojnu i radnu obavezu, a 26 marta je naredio da se od 1 aprila do 1 maja izvrši regrutacija muškaraca rođenih 1923 i 1924 godine za službu rada i vojsku, a i žena za službu rada.[621] Nije poznato zašto ta regrutacija nije izvedena. Iberajter ju je ponovo naredio 21 maja 1942, tako da se imala izvršiti od 27 maja do 18 juna 1942, a za godišta 1921 i 1922 od 5 do 30 juna 1942. Zašto je to učinio, nije sasvim jasno, a verovatno je uzrok tome bio oživljavanje partizanskog pokreta uproleće u Štajerskoj.[622] Šef civilne uprave za Gorenjsko bio je upravo zbog prolećnog partizanskog poleta u Gorenjskom još sporiji te je tek 6 oktobra objavio da će se regrutacija godišta 1923 i 1924 vršiti u vremenu od 12 do 31 oktobra.[623]

Zanimljivi su leci Pokrajinskog odbora OF za Severnu Sloveniju koje je otkrio Gestapo noću 23/24 aprila u Trbovlju, gde su bili rastureni. U njima Pokrajinski odbor OF za Štajersku daje analizu svog jednogodišnjeg rada i kaže: »Sva naša iskustva uče nas da moramo preći iz defanzive u ofanzivu«.[624] PK za Štajersku izdao je prilikom prve godišnjice OF proglas u čijem se uvodu kaže da su borbe (Šoštanj, Klopni Vrh, Ribnica na Pohorju, Čreta i Brežice) koje su dosada vodili partizani u Štajerskoj, dokaz da su oni svesni svog zadatka ali da je pri-

---

[620] Isto, 154, dok. 62.
[621] VAZSt, 73 30 III 1942.
[622] Isto, 82, 23 V 1942.
[623] VAZK, 21 X 1942.
[624] AMNO

tom bilo i mnogo grešaka. Prva greška je bila defanzivnost. Ona daje neprijatelju mogućnost da napada; tako je Revirska četa januara 1942 pretrpela tako velike gubitke. Dalje se u proglasu kaže da suviše dug odmor posle akcije umanjuje sposobnost partizana za borbu i otežava mobilizaciju. Podvlači se da od novembra 1941 do januara 1942 u Štajerskoj nije bilo uopšte nikakve akcije. Zatim se skreće pažnja na nepravilno manevrovanje jedinica u akcijama, što neprijatelju pruža mogućnost da se lakše prikupi. »Jedan od uzroka što u maršu na Brežice nismo postigli cilj ležao je u nepravilnom povezivanju partizana sa stanovništvom na terenu«. U proglasu se kritikuje suviše velika neodlučnost pri čišćenju denuncijanata, slaba vojnička disciplina, činjenica da partizani ostaju seljacima dužni za ishranu, nekorišćenje stečenih iskustava, nedovoljna partizanska samoinicijativa i, konačno, nezadovoljavajući rad komesara i komandanata. Na kraju se u proglasu daju sledeća uputstva: odmah treba preći iz defanzive u ofanzivu po starom partizanskom načelu: napasti iznenada i ne dopustiti da te neprijatelj iznenadi. Neprijatelja treba stalno napadati jer ga to demorališe. Napadati ga treba svugde, a naročito po najosetljivijim mestima. Uvesti strogu vojničku disciplinu koja treba da se oslanja na političku zrelost i svest. Uvek i na svakom mestu postavljati straže i sprovesti dobru organizaciju patroliranja; naređenja i vojnički zadaci moraju se bezuslovno izvršavati. Svaka partizanska akcija je i škola za partizane.[625]

Primorsko. — Do ranog proleća 1942 bila je u Primorskom, osim aktivističkog kadra, upućena i sledeća borbena pomoć: jezgro Pivške čete, Primorska grupa iz Šercerovog bataljona i grupa gorenjskih partizana iz Cankarevog bataljona. O početnim akcijama Pivške čete bilo je već govora. Upravo te su početne akcije doprinele u velikoj meri zanimljivom razvoju partizanskog pokreta i OF uproleće u Primorskom. Drugi značajan događaj za dalji razvoj NOB u Primorskom bila je aprilska partiska

---

[625] Isto

konferencija na Sv. Gori (tt 682) pri Gorici, na kojoj je učestvovao opunomoćenik CK KPS i 22 delegata iz Trsta, Gorice, Krasa, Vipave, Brda i Idrije. Odmah posle konferencije otpočela je naročito omladina sa masovnim ispisivanjem natpisa, širenjem letaka i sabotažama na komunikacijama, u prvom redu na železničkoj pruzi Postojna — Trst.[626] Prirodno je da, i pored toga, NOB u Primorskom nije ni u tom periodu još dostigla razmah kakav je bio u Ljubljanskoj pokrajini i to iz razloga koji su već navedeni. O ovom periodu, koji bi se mogao računati do kasne jeseni 1942, dakle, sve do dolaska *Loškog (Soškog) odreda* — daje zanimljivu analizu drug Boris Krajger u pismu upućenom 9 oktobra 1942 drugu Leskošeku u kome, pored ostalog, piše: 1) Stanovništvo, uopšte uzev, sa velikom radošću prima partizane i uz samoodricanje skuplja za njih životne namirnice. Nacionalna svest je srazmerno veoma visoka, ali spremnost za borbu zasada još ne dostiže prvu. Ljudi se plaše represalija i daju partizanima sve što žele i samo traže da se u njihovoj blizini ne vrše akcije i da se suviše dugo ne zadržavaju. 2) Veoma snažna je propaganda Mihailovića. Njihovi su listići gotovo jedina literatura koja se može naći i u veoma zabačenim brdskim selima, ali je težnja za potpunom jednakošću oslobodilačkog pokreta veoma snažna. 3) Organizacija je snažno napredovala, ali se ona u celini oslanja na pojedine aktiviste u raznim krajevima koji su stigli najvećim delom iz Ljubljanske pokrajine. Ponegde, naprimer, u donjoj Vipavskoj dolini, OF je postala doduše već masovan narodnooslobodilački pokret, no još uvek ima narodnoplebejski karakter, a to znači da OF još ne može da zahvati bogatije slojeve. Do većeg razmaha nije još došlo ni u Gorici ni u Trstu, a radništvo iz ta dva grada još nije međusobno povezano. 4) Čitav partizanski pokret ima izrazit karakter »zelenog kadra«. To su dezerteri iz italijanske vojske koji nisu došli da se bore, već da se sakriju od vlasti. Pobegli su iz vojske da bi u šumi sačekali zaključenje mira, a ne da se bore za taj

---

[626] Maks Potokar, Razvoj narodnoosvobodilnega gibanja na Krasu, Arhiv CK ZKS.

mir. Iživljavaju se samo sakupljanjem hrane. Istina je, uspeli su da mobilišu veliki broj godišta 1923 koje je hteo da mobiliše okupator.[627]

Kao odgovor na to pismo napisao je drug Kardelj 22 novembra 1942 Pokrajinskom komitetu KPS za Primorsko pismo u čijem uvodnom delu stoji: »Od dobrog ili slabog rada naše Partije u Primorskom zavisi da li će ova pokrajina biti jedna od naših najčvršćih oslonaca ili će postati glavna baza Bele garde, odnosno njenog mihailovićevskog priveska«. O političkim zadacima Partije u Primorskom kaže drug Kardelj da treba imati prvo jasan plan rada, a ne sitničariti. (»Zbog drveta često ne vidite šumu. Pred vama se odvija velika diferencijacija u vrhovima primorskih građanskih i malograđanskih političkih grupacija, proces raspadanja u italijanskom aparatu i političkim grupama, i podzemna politička priprema masa koju vrši takozvana sredina«.) Kao drugu grešku drug Kardelj navodi snažnu tendenciju ka ultralevičarstvu. Pošto nema pravilnog rada i borbe za širinu OF, nije dosad u Primorskom izgrađeno stvarno voćstvo OF i njena prava organizaciska mreža. Treba obuhvatiti i italijanske mase, osobito italijanski proletarijat po gradovima. U vezi sa KPI treba kod Italijana formirati odbore antifašističkog jedinstva koji u praktičnom radu treba da se povežu sa OF. U OF treba obuhvatiti čitav proletarijat, a narodne mase podizati na viši nivo i mobilisati ih za borbu. Vođa OF je radnička klasa koja je ostvarila čvrst demokratski blok sa seljačkim masama i srednjim slojevima. Jedinstvo OF iskiva se u borbi i za borbu, a uporedo sa uspesima te borbe stvara se demokratska vlast slovenačkog naroda. Tako je u Primorskom OF još uvek »pre svega pokret opštih simpatija za OF«. Tu treba stupiti u vezu sa pretstavnicima onih grupa koje u Sloveniji već sarađuju sa OF, a isto tako i sa pretstavnicima raznih grupa iz centra. Kao platformu saradnje sa njima drug Kardelj nabraja: borbu protiv italijanskog i nemačkog fašizma, ujedinjenje i oslobođenje slovenačkog naroda, slobodnu demokratsku Jugoslaviju, narodnu demokratiju,

[627] Arhiv CK ZKS

neposrednu akciju, formiranje partizanske vojske, formiranje jedinstvenog rukovodstva — Pokrajinskog odbora OF za Primorsko, koje će u političkom pogledu biti potčinjeno IOOF kao rukovodstvu za čitavu Sloveniju. Takav pokrajinski odbor treba osnovati što pre, ali ne samo od lica koja bi bila samo za reprezentaciju, već koja bi i radila. Dalje, treba oformiti odbore OF po gradovima i selima.

Ovaj rad treba da se odvija nezavisno od rezultata rada u vrhovima. Organizacija OF u masama pozitivno će uticati na rezultate naših razgovora sa vrhovima. Terenski odbori treba da budu sastavljeni od istomišljenika svih demokratskih grupa, ali »ne treba da se postavljaju bez pariteta«. Treba osnivati masovne organizacije (antifašističke odbore žena, omladine, narodne pomoći). U Delavsku enotnost treba uključiti sve radnike koji su protivnici fašizma i podržavaju opšte ciljeve OF. Po pitanju odnosa sa KPI, drug Kardelj piše: »U tom pogledu smo dobili direktive od najvišeg foruma ... Po tim direktivama se u Primorju svuda osnivaju organizacije KPS«. I pored toga, treba održavati najtešnje dodire sa KPI, mada je po svim pitanjima za Primorsko odgovoran isključivo CK KPS. Organizacije KPI treba osnivati među radništvom u krajevima koji su italijanski odnosno gde žive Italijani. PK KPS je dužan da radi sa italijanskim radnicima u smislu njihovog aktiviranja protiv fašizma i uključivanja u partizanske jedinice. Zato neka se »s obzirom na slabost KPI i stvarnu situaciju u Primorju«: a) formiraju organizacije KPI u Trstu, Tržiču i drugim mestima na tom području, gde živi italijanski proletarijat; b) u Trstu da se formira komitet KPI za sam grad, ako postoje za to mogućnosti. Ako, pak, ne postoje, formirati grupe KPS koje treba da su povezane sa CK KPS.

Drug Kardelj konačno poručuje da u organizaciskom i političkom pogledu treba obuhvatiti čitavo slovenačko područje od hrvatske granice do Rezije i mora. Sam Trst, Goricu i druge varoši treba obuhvatiti partiskom organizacijom i njeno težište preneti u gradove. »Poklonite posebnu pažnju Trstu. Za nas će biti sutra iz međunarodnopolitičkih razloga značajno ako budemo snažni u

Trstu«. Partizanskoj vojsci — kaže drug Kardelj — treba dati »nacionalno-revolucionarno i demokratsko i antiimperijalističko vaspitanje«. Treba podići njenu udarnost, razbiti duh zelenog kadra i anarhiju, prema civilnom stanovništvu treba imati pravilan odnos, partizanski odred treba da izdaje svoj list (»Primorski partizan«) i treba početi sa organizovanjem NZ.[628]

Iz oba se pisma lepo vidi tadanja situacija u Primorskom. Prvi su uspesi svakako već bili postignuti, a i njih ne bi bilo bez KPS i njenog rukovodstva. Jasno se vidi da je KPI u Primorskom pretstavljala samo kočnicu za razvitak NOB. Otvoreno je istaknuto da je Slovenačko Primorje sa Trstom slovenačka zemlja za koju se bori KPS, a sa njim na čelu i slovenački primorci koji su u toj borbi, istina, otkrivali i sve početničke slabosti i nedostatke, ali su bili i nacionalno svesni. To je njihova velika odlika.

Za proleće 1942 može se govoriti o produženju partizanskih akcija Pivške čete i grupe koja je stigla iz Šercerovog bataljona, o sabotažama Kraške omladinske grupe, a unekoliko se već mogla osetiti i aktivnost grupe boraca iz Cankarevog bataljona na području Idrija — Cerkno. Pivška četa je 31 marta 1942 izvela akciju u rejonu Suhorja kod Košane i uhvatila italijanskog poreskog egzekutora; 4 aprila je kod Košane napala grupu Italijana i ubila italijanskog oficira i karabinijera; 5 aprila je Kraška omladinska grupa napala municisko slagalište kod Sežane, a 16 aprila odeljenje italijanske vojske kod Sežane.[629] Na Volčama se kasnije Pivškoj četi pridružio popularni borac i narodni heroj Vojko i ona je zbog priliva novih partizana toliko narasla da su se na Vremščici (tt 1025) formirale od nje dve čete, Pivška i Vipavska. Njihov je logor bio na Nanosu (tt 1300). Obe su zajedno brojale 56 boraca, što je za ono vreme bio svakako lep broj.

Italijani, koji su dobar mesec dana ranije oštro reagovali na prve akcije Pivške čete i za borbu protiv partizana stvorili čak posebnu mobilnu grupu, saznali su

---

[628] Isto

[629] Zbornik VI/2 402, dok. 154. — AVI, fasc. 58B.

ubrzo za veću koncentraciju partizana na Nanosu i napali ih 18 aprila 1942 u 8.30 izjutra sa 600 vojnika i 100 karabinijera. Tako je u Primorskom došlo do prve velike borbe poznate kao *Borba na Nanosu*. Prvo je napadnuta Vipavska četa i ubrzo su pala 2 partizana. Kad su Italijani počeli da stežu obruč, Vipavska je četa, zajedno sa Pivškom, posela nove položaje. Borba je trajala do podne kad su partizani počeli da se probijaju prema Čavenu (k 1113). Najuspešnije se, kroz više neprijateljskih obruča, probio drug Vojko sa svojim vodom, dok su ostali partizani bili u velikoj meri razbijeni, raspršeni i zarobljeni. Šta kažu Italijani o toj borbi? Oni priznaju 4 mrtva i 4 ranjena i kažu da su 18 aprila, posle proboja partizana i čišćenja zemljišta, zarobili 7 partizana i 3 ubili, a 20 aprila da su zarobili još 9 i 5 ubili. Iz njihovih se podataka vidi da se italijanska akcija na Nanos razvila u pravu operaciju, u kojoj je učestvovalo 1.800 vojnika pod ličnom komandom komandanta armiskog korpusa iz Videma, i to sa ciljem da se na »italijanskoj zemlji partizani potpuno unište«. Tako su, dakle, primorski partizani skupo platili svoje vatreno krštenje, ali Italijani nisu tom ofanzivom postigli ono što su toliko želeli — da unište partizane. Sa italijanske se strane ofanziva na Nanos završila velikim sudskim procesom u Rimu, na kome je 25 juna 1942 osuđeno na smrt 15 ljudi i 7 na 30 godina robije. Među 15-toricom osuđenih na smrt bilo je i 10 partizana uhvaćenih na Nanosu.[630]

Posle borbe na Nanosu Pivška se četa vratila na Pivku (tt 1796) gde se iz nje izdvojila *Brkinska četa*. Glavnina ove čete uključila se kao 5 četa u 3 (Zidanšekov) bataljon Notranjskog odreda, a jedan njen deo otišao je u hrvatski deo Istre. Od tog dela se kasnije formirala u Istri *Hrvatska četa*. Vipavska je četa ostala u Vipavskoj dolini i uskoro je počela da se naziva *1 vipavska četa*.[631] Krajem aprila 1942 najviše je aktivnosti ispoljavao Vojkov vod iz njenog sastava koji je dejstvovao na području

---

[630] Ivo Juvančič, Borba na Nanosu, Borec I, 25—27.

[631] Zbornik VI/2 155, prim. 2, dok. 62.

Črnog Vrha iznad Idrije.[632] Maja 1942 formirala se i 2 *vipavska* i *Tolminska četa*.[633]

Prekmurje. — Najpre su ga okupirali Nemci, ali su ga već 14 aprila 1941 ustupili kao okupaciono područje Mađarima. Ovi su se, pak, poslužili taktikom sličnom italijanskoj u Pokrajini, pokušavajući da Prekmurce pridobiju na lep način. Ali, Partija je bila budna. Kada je ona juna 1941 uhvatila vezu sa CK u Ljubljani i Pokrajinskim komitetom KPS za Štajersku, počeli su se i u Prekmurju mrežom poverenika osnivati odbori OF (Murska Sobota, Lendava), a osnovan je i Okružni odbor OF za Prekmurje. Uskoro potom počele su sabotaže koje su se nastavile sve do sredine septembra 1941, kada je došlo do prvih većih hapšenja članova Partije, i OF, a 18 oktobra 1941 ubijen je prekmurski prvoborac Štefan Kovač.

Kad su Mađari završili istragu mnogih uhapšenika, počeo je 28 oktobra 1941 veliki sudski proces u Murskoj Soboti, na kome su 30 oktobra osuđeni na smrt vešanjem Štefan Cvetko, Evgen Kardoš i Koloman Cigit. Prva dva su obešena, a trećem je smanjena kazna na doživotnu robiju.[634] Time je NOB u Prekmurju uglavnom za duže vreme zaspala. U opsežnom izveštaju Glavnog štaba 1 maja 1942 Vrhovnom štabu, Prekmurje se pominje samo toliko da Glavnom štabu nisu poznate snage i broj okupatorskih snaga.[635]

Koruška. — Od svih slovenačkih pokrajina NOB se najkasnije razvila u slovenačkoj Koruškoj koja je prema Senžermenskom ugovoru potpala pod Austriju, a posle Anšlusa pod Rajh. Uzroci sporijeg toka razvoja uglavnom su isti kao i u Primorskom, samo treba dodati da su Slovenci u Koruškoj bili izloženi još snažnijem uticaju odnarodovanja. Isto kao ni primorski, ni koruški Slovenci nisu

---

[632] AVI, fasc. 58B.

[633] Juvančič, u knjizi *Istra i Slov. Primorje*, 398—402.

[634] Zbornik VI/1 91, prim. 17, dok. 34. — Miro Štubel, Kratka kronika Prekmurja, Borec, 1954, 341. — Murska Sobota v oktobru 1941, Tovariš, 1953, 175. — France Filipič, Pohorski bataljon, Maribor 1952, 18—19. — Š. K., 31 oktober 1941 v Prekmurju. Ljudska pravica 1 i 2 XI 1950.

[635] Zbornik VI/2 181, dok. 69.

mogli otpočeti NOB sopstvenim sredstvima, a poznato je već da CK KPJ i CK KPS nisu zaboravili koruške Slovence ni u početku borbe.[636] Kao i Primorskom, i Koruškoj je pružena pomoć. Prva pomoć koju je CK KPS obezbedio Koruškoj bilo je održavanje veze između Gorenjskog i Štajerske sa Koruškom, u koju su dolazile pojedine partizanske patrole, donosile prve pozive na oružani otpor i podizale narodnu svest — što je za Korušku bilo od osobitog značaja. Sve te patrole i svi ti aktivisti nailazili su u to vreme na iste objektivne teškoće kao i u Primorskom: ko će se dizati na otpor kad je svaki muškarac mobilisan za nemačku vojnu ili radnu službu! Rad ovih prvih aktivista OF širio se iz Gorenjskog preko Karavanki i iz Štajerske dolinom r. Meže, a bio je u izvesnoj meri omogućen i time što su sami Nemci želeli da Korušku približe ovim novoformiranim pokrajinama.

Poznati koruški nacist Majer-Kajbič (Maier-Kaibitsch) tvrdi da su Nemci, prilikom spajanja Gorenjskog sa Koruškom, »mogli odmah primetiti svest o zajedničkoj pripadnosti slovenačkih krugova sa jedne i druge strane Karavanki. Sa gorenjske su strane bili organizovani izleti slovenačkih pevačkih društava u Rož i okolinu Pliberka, pri čemu je dolazilo do pravih praznika bratimljenja«.[637] Jasno je da je organizator takvog načina buđenja svesti o jedinstvu bila upravo Partija i niko drugi, što Nemcima, prirodno, nije išlo u račun jer su želeli da Gorenjsko još 1941 potpuno ponemče. Ovakvi izleti kao i ostali dodiri sa Slovencima koji su živeli severno od Karavanki pokazivali su, s jedne strane, stanovništvu Gorenjskog da ih Nemci ne mogu ponemčiti, kad nisu uspeli da to učine u Koruškoj uprkos dvadesetogodišnjem vanredno snažnom i oštrom pritisku, a sa druge, Slovenci u Koruškoj osećali su se u svakom pogledu jačim zbog udruživanja sa gorenjskim Slovencima. Međusobna veza održavala se na legalan i ilegalan način i ona je koristila Slovencima i u Gorenjskom i u Koruškoj. Jačanje te veze jako je uzne-

---

[636] Isto, 135 s, dok. 56.

[637] Cit. Fr. Škerl, *Koruška v borbi za svobodo*, Koruški zbornik, Ljubljana 1946, 499.

mirilo Majer-Kajbiča koji je upočetku mislio upravo obrnuto, tj. da će okupacija Gorenjskog imati za posledicu prestanak postojanja »t. zv. narodne manjine severno od Karavanki«.[638]

Zato su Nemci iskoristili prvo sredstvo kojim su mislili da spreče sve jače buđenje narodne svesti kod Slovenaca u Koruškoj. Oni su 14 i 15 aprila 1942 počeli da vrše iseljavanje »vodećih krugova koruških Slovenaca u unutrašnjost Rajha« — kako se izrazio Majer-Kajbič. Tako su iseljeni Slovenci iz svih krajeva Koruške u kojima su bili nastanjeni.[639] Kakav je, međutim, bio uspeh tog preseljavanja, govori sam Majer-Kajbič: »Posle preseljenja Slovenaca iz Koruške govorilo se neko vreme zaista više nemački; ali ovo je bilo u ono vreme nedovoljno iskorišćeno, tako da se sada ponovo govori slovenački znatno više nego pre iseljenja 180 porodica... Ima čak i pretsednika opština, lokalnih vođa seljaka i članova nemačkog Seljačkog saveza i Hitlerove omladine koji govore slovenački, naročito u Podjuni i Rožu«.[640]

Jasno je da ova nova nacionalna svest u Koruškoj nije nastala sama po sebi. Zasluga za njen porast pripada svim legalnim i ilegalnim vezama Štajerske i Gorenjskog sa Koruškom, a to su bile veze Partije. Treba napomenuti da je nacionalna svest u Koruškoj bila već uproleće 1942 probuđena u tolikoj meri da se može smatrati kao polazna baza za prve početke OF i oslobodilačke borbe.

Razume se da su CK KPJ i CK KPS želeli da pomognu Koruškoj na isti način kao i Primorskom, i to tako što bi joj se poslalo partisko jezgro. Već na partiskom savetovanju KPJ u drugoj polovini aprila 1941 poručeno je CK KPS da za borbu protiv okupatora mora udružiti čitav slovenački narod, a takođe i Slovence u Primorskom i Koruškoj. U pismu CK KPJ od 1 januara 1942 rečeno je kako za Primorsko tako i za

---

[638] Škerl, op. cit., 501.
[639] Isti, op. cit., 512.
[640] Isti, op. cit., 501.

slovenačku Korušku: »Pokušajte da prodrete i u Korušku i pomažite KP Austrije, ukoliko uopšte deluje na tom terenu«.[641] O radu CK KPS piše drug Kardelj 29 marta drugu Titu sledeće: »U Koruškoj Austrijanci (misli se na KPA — M.M.) slabi. Naši poslali iz Štajerske tamo čoveka, ali se u Celovcu provalio. Kako je sada tamo, ne znamo. U Ljubljani je od Korušaca stvorena prva partiz. četica (20 ljudi) koji će skoro otići u Korušku.«[642] Prema uputstvu Glavnog štaba od 12 aprila 1942, zadatak ove čete bio bi da formira partizanski odred, ali ona nije ni stigla u Korušku.[643] Drug Kardelj piše doduše drugu Titu 23 aprila 1942 da je u Korušku otposlata » . . . prva četica od Korušaca, koja će operisati s one strane Karavanki sa glavnom zadaćom, za sada, da mobilizira što više domaćih i pretvori se u odred.«[644] Međutim, ova četa, kao što je rečeno, nije stigla u Korušku. To je zasad sve što se može kazati o Koruškoj uproleće 1942.

3) Reorganizacija slovenačke partizanske vojske uproleće 1942 i operaciski plan Glavnog štaba

Već je pomenut stav iz pisma druga Kardelja drugu Titu gde se govori o prolećnom planu Glavnog štaba koji predviđa da, na osnovu plana druga Tita od 1941, treba očistiti od Nemaca deo Gorenjskog i rudarske rejone Zagorja, Trbovlje i Hrastnik.[645] Odluku za ovaj plan doneo je CK KPS sredinom marta 1942, što se može zaključiti iz pisma Glavnog štaba koje je uputio 12 marta komandantu 2 štajerskog bataljona i u kome se govori o zajedničkoj akciji.[646] Još određenije govori Glavni štab o ovom planu u svojoj Zapovesti br. 1 od 21 marta 1942 u kojoj kaže da je odlučio »u vezi sa nastupajućim prolećem, pretstojećom ofanzivom Crvene armije na Istoku i

---

641 Zbornik II/2 13 (dok. 1), 153 (dok. 83).
642 Isto, 74, dok. 34.
643 Isto, 122, dok. 50.
644 Isto, 135, dok. 56.
645 Isto, 76, dok. 34.
646 Isto, 51 s, dok. 25.

partizanskom ofanzivom na jugu... jedinstvenu akciju svih partizanskih jedinica do narodnog ustanka«. U tu svrhu treba, kaže se u Zapovesti, da sve partizanske jedinice vrše na terenu maksimalnu političku propagandu za borbu i pomoć krajevima u kojima će buknuti ustanak, da organizuju i mobilišu NZ, da u raznim slagalištima prikupljaju hranu i oružje, da na terenu vrše maksimalnu mobilizaciju (dobrovoljno) i u svakom području organizuju posebnu partizansku četu koja će, pored glavne operacije koja će biti usmerena na opšti ofanzivni udarac, uznemiravati neprijatelja i sprečavati mu koncentraciju. U Zapovesti se govori i o tome da treba pripremiti koncentraciju po priloženoj skici (skica zasada još nije poznata), da te pokrete jedinica treba vršiti u najvećoj tajnosti i do daljeg naređenja čak izbegavati sve napade, izuzev u slučajevima kad postoji mogućnost da se od neprijatelja dobije oružje.[647]

Detaljnije objašnjenje ove zapovesti dao je 3 aprila 1942 Pokrajinski štab za Ljubljansku pokrajinu, koje je obuhvatalo više tačaka: 1) Čete treba da organizuju i šalju na sve strane agitacione patrole koje će vršiti političko-vaspitni rad po selima, sa naročitim ciljem organizovanja NZ i regrutacije partizana. 2) Gde se mogu dobiti veće količine hrane nego što su četi redovno potrebne treba trošiti hranu koja se teže održava duže vremena a trajnije namirnice skrivati. Delimično treba skrivati i kvarljivu hranu, a među stanovništvom agitovati za skrivanje hrane izvan sela. 3) Treba izbegavati »napade radi napada« i sabotaže, sem ako ih Pokrajinski štab, zbog izvanredne važnosti, izričito dozvoli. Treba organizovati brojne, manje zasede za italijanske patrole da bi se tako došlo do oružja. 4) Najbolja priprema za brzu koncentraciju četa jesu dobre veze između četa i Pokrajinskog štaba; stoga službu veze treba organizovati pomoću patrola koje posećuju susednu četu dvaput nedeljno; preko tih patrola treba četi, gde se nalazi Pokrajinski štab, slati stalne izveštaje. 5) Za uznemiravanje neprijatelja po odlasku glavnih snaga na područje koncentracije, treba već sada u

[647] Isto, 56, dok. 29.

svakoj četi organizovati leteću patrolu od dobrih boraca koji odlično poznaju teren na kome će po odlasku čete samostalno operisati. 6) Prebivalište (logor) čete mora ostati što tajnije; zato treba izbegavati sve akcije u blizini logora; akcije — ukoliko su dopuštene — vršiti što dalje od logora. Njih treba da vrše patrole koje se udalje iz logora za više dana. Agitacione patrole i uopšte partizani koji dolaze u dodir sa stanovništvom ne smeju čak ni nagoveštavati gde se nalazi četa. 7) Izveštaji na području Ljubljanske pokrajine šalju se Pokrajinskom štabu; u njima treba navesti izvršene akcije, brojno stanje čete, njeno naoružanje, podatke o moralu; u izveštajima treba bezuslovno navesti veće količine životnih namirnica koje je četa prisvojila i opremu koja je od terenskih organizacija došla u četu ili ju je ova zaplenila od neprijatelja. Treba navesti i stanje blagajne. Podaci o brojnom stanju i naoružanju treba da se šifriraju.[648]

Naredbom br. 1/I od 4 aprila 1942 Glavni štab je izvršio reorganizaciju slovenačkih partizanskih jedinica i to »s obzirom na zadatke koji se postavljaju pred slovenačke oslobodilačke partizanske jedinice i Narodnu zaštitu, a u prvom redu s obzirom na potrebe veće povezanosti pojedinih odreda i bataljona, da bi se mogle izvršiti planske i jedinstvene akcije«. Prema toj naredbi izvršena je sledeća reorganizacija:

1) Iz dosadašnjih partizanskih jedinica, gde god to dozvoljavaju mogućnosti, formirati »veće jedinice pod nazivom odred, na čelu sa štabom odreda«.

2) Treba formirati »postepeno, paralelno sa porastom partizanskih četa« sledeće odrede: »Gorenjski, Kokrški, Savinjski, Pohorski, Dravski, Ptujski, Haloški, Koruški, Kozjanski, Dolenjski, Belokranjski, Notranjski i Primorski«.

3) »U cilju usklađivanja akcije pojedinih odreda« treba od novoformiranih odreda formirati veće partizanske jedinice pod nazivom »grupa odreda«, na čelu sa štabom grupe. (Ove grupe odreda su slovenačka specifičnost i nema ih u razvoju NOV kod ostalih jugoslovenskih na-

[648] Isto, 88 s, dok. 41.

roda. Već je ukazano kako je Pokrajinski štab za Štajersku gotovo istovremeno i po sopstvenoj inicijativi, umesto grupe odreda i odreda, organizovao mnogo prostije Prvu štajersku brigadu, što je bilo sasvim pravilno sa formalne i materijalne strane. Vertikalna organizacija slovenačke partizanske vojske bila je prema toj naredbi sledeća: vod, četa, bataljon, odred, grupa odreda, Glavni štab. Kao što je već rečeno, pokrajinski štabovi su otpali.)

4) Formiraju se četiri grupe odreda: I grupa, koja ima u sastavu Gorenjski, Kokrški i Koruški odred; II grupa, koja obuhvata Savinjski, Pohorski i Dravski odred; III grupa, koja ima Dolenjski, Belokranjski, Notranjski i do daljeg naređenja još i Primorski odred, i IV grupa, koju treba da formira II grupa na Kozjanskem i u okolini Ptuja (ova grupa nije bila nikad formirana).

5) Organizaciju odreda treba u najkraćem roku da izvedu štabovi grupa prema posebnim instrukcijama Glavnog štaba. Štabovi grupa treba da u najkraćem roku podnesu Glavnom štabu predloge za imenovanje štabova odreda i da redovno obaveštavaju Glavni štab o svojim merama u cilju izvršavanja ove naredbe.[649]

Istog dana izdao je Glavni štab svoju Naredbu br. 2/I, kojom se postavljaju štabovi grupa odreda,[650] a štabu II grupe naredio je u posebnoj naredbi da pripremi sve potrebno za formiranje odreda koji, prema naredbi, pripadaju njegovoj grupi. Savinjski odred treba da bazira na dotadanjem 2 štajerskom bataljonu i novomobilisanim borcima sa svog područja. Njegovo akciono područje treba da bude teritorija na desnoj obali Savinje do štajersko-kranjske granice (okupatorske), gde će biti u dodiru sa Kokrškim odredom. Pohorski odred treba da bazira na već postojećim manjim odredima i novomobilisanim borcima sa tog područja. Akciono područje tog odreda obuhvata svu teritoriju između Savinje i Drave. Dravski odred treba da se formira uslovno na području s one strane Drave (Kozjak) ukoliko bi se pokazala mogućnost mobilisanja na tom području. Ako bi broj boraca dozvoljavao,

---

[649] Isto, 90—93, dok. 42.
[650] Isto, 93 s, dok. 43.

poslala bi se tamo neka jedinica Pohorskog odreda. Štab Pohorskog odreda treba da se formira tek kad na tom području budu već stvarno dejstvovali partizanski odredi. Svi odredi treba da se formiraju po sledećem: a) Bataljoni da broje 100—200 boraca. Glavni štab se odlučio za manje bataljone zbog toga što se vrši stalna i brza regrutacija, usled čega će se bataljoni brojno brzo povećati, a sem toga, to je važno i zbog bržeg podizanja i vaspitanja komandnog i političkog kadra. b) Čete treba da broje 40—60 boraca. Akciono područje II grupe odreda obuhvata svu teritoriju od nekadašnje austriske granice do linije Maribor — Celje i do tadašnje štajersko-kranjske granice. Dalje, Glavni štab napominje da će II grupi odreda u najkraćem roku poslati pismene instrukcije u pogledu »akcionih zadataka u izvršenju opšteg plana«. Zasada II grupa ima sledeće zadatke: da se brine za najtešnju vezu između odreda i pojedinih odeljenja tih odreda, da izveštava redovno Glavni štab o stanju grupe odreda, da požuri sa mobilizacijom, da skuplja rezervno oružje, pojača politički rad u partizanskim odredima i agitaciono-propagandističku delatnost u masama.[651]

Glavni štab je izdao 7 aprila štabu III grupe odreda dve naredbe. U prvoj se, pored ostalog, reguliše uvođenje partizanske administracije i daju se interesantni podaci o arhivi. Ovom se naredbom prvi put otkriva plan Glavnog štaba o prolećnoj ofanzivi. U pitanju je akcija većeg obima u Gorenjskom koja se ne bi mogla izvesti bez podrške III grupe. Zato će III grupa morati da uputi u Gorenjsko najmanje 300 boraca, od čega polovinu kao neposredno ojačanje, a polovinu u zasedu u Dolomite da se ne bi ponovilo ono što se desilo decembra 1941 (Nemci su tada kod Črnog Vrha došli Cankarevom bataljonu iza leđa). Glavni štab je za ovu akciju u Gorenjskom uputio i čitav Savinjski odred, i to u zasede na drumovima koji vode iz Maribora u Gorenjsko. »Istrajaćemo u toj akciji, pošto smatramo da je ona za nas politički i vojnički najvažnija u tom delu Slovenije i da postoje svi izgledi da

---

[651] Isto, 98, dok. 44.

se završi oslobođenjem velike teritorije koju bismo mogli najlaške držati«. Zato Glavni štab naređuje III grupi: 1) da u najkraćem roku formira dva bataljona (ukupno oko 300 boraca) da bi izvršili zadatke u smislu gornjeg plana; 2) deo Dolenjskog odreda da se utvrdi u Gornjacima sa zadatkom da stupi u vezu sa Hrvatima koji će preko Žumberka poslati dobrovoljce iz Zagreba, mobilisati na području Gorjanaca i Bele Krajine što više boraca i obrazovati Belokrajinski odred koji će biti podređen III grupi. Osim toga, štab III grupe mora se smesta povezati sa Dolenjskim odredom. Dalje kaže Glavni štab: »... smatramo potrebnim da se dopusti stupanje u partizanske čete i poštenim i politički svesnim ženama koje će tamo vršiti sanitetsku, kurirsku ili kakvu drugu službu. Takođe ne treba odbijati svesne žene koje hoće da se bore s puškom u ruci. Ali je dužnost štaba da u klici uguši svaku pojavu nemoralnih odnosa«. Zatim Glavni štab odobrava nameru III grupe da pojača Primorsku četu i kaže: »Naš hitan zadatak je da što pre tamo uspostavimo jak samostalan odred«.[652]

U drugoj naredbi Glavni štab odobrava operativni plan Notranjskog odreda (III grupe), a kao dopunu tog plana dodaje sledeće zadatke:

1) Na terenu gde su raspoređene čete Notranjskog odreda, a koji predlaže za polazni položaj akcije počinjite smesta sa čišćenjem (likvidacijom svih žandarmeriskih stanica, naoružanih neprijateljskih odreda i svih organa njihovih vlasti). Ofanzivno proširujte teren prema severu i istoku.

2) Koncentrišite odgovarajuće delove Dolenjskog odreda s kojim odmah uspostaviti vezu jugoistočno od (a) [Kočevje] i istočno od linije (a) i (b) [Ribnica] koji neka isto tako smesta počnu sa čišćenjem tog terena proširujući ga prema liniji (a) i (b) i prema istoku...

3) Cilj svih tih mera mora biti stiskanje linije (a — b) u klešta, koja će se u zgodnom trenutku stisnuti severno od (b). Bez tih prethodnih akcija i bez oslobođenja pomenutog terena osvajanje (a) nije mogućno, odnosno ne bi donelo nikakvih ozbiljnih rezultata.

---

[652] Isto, 113, dok. 46.

4) Na oslobođenoj teritoriji razvijajte maksimalnu kampanju za mobilizaciju u partizane, uspostavljajte vlast OF i Narodne zaštite za obezbeđenja reda i mira u pozadini.

. . .

6) Ukoliko se budete proširili do Hrvata, izradite s njima zajednički plan operacija u skladu sa ovim uputstvima.[653]

Glavni štab je poslao 12 aprila štabu I grupe uputstvo u kome naređuje da se formiraju sledeći odredi: *Gorenjski*, koji treba da bazira na dosadašnjim partizanskim jedinicama u Gorenjskom i novomobilisanim borcima, sa akcionim područjem na celoj teritoriji Gorenjskog na desnoj obali Save; *Kokrški*, koji treba da se formira tako da se na to područje uputi veća ili manja jedinica Gorenjskog odreda koja će izvesti mobilizaciju, sa akcionim područjem na teritoriji na levoj obali Save do Tržiča i Kamnika i do tadašnje štajersko-koruške granice; i *Koruški* koji treba da se formira na bazi Koruške čete upućene iz Ljubljane. Uostalom, Glavni štab daje I grupi ista uputstva kao i II grupi i određuje joj kao akciono područje svu teritoriju između Juliskih Alpa i tadanje štajersko-kranjske i slovenačko-koruške granice koja se nalazi na onoj strani Karavanki.[654]

Prema pismu od 23 aprila koje je Titu uputio Kardelj situacija u Sloveniji je ovakva: *Ljubljanska pokrajina:* »Oslobođen rejon između Kupe — Kočevje — Ribnica — Lož — Snežnik i naniže . . . O brojčanom stanju je teško uopće govoriti jer se svaki dan menja . . . *Gorenjska:* Borbe su ponovno otpočele i priliv u partizane raste. Nemci menjaii taktiku: uvukli u aparat »Belu gardu« . . . i donekle ublažili teror . . ., ali im ne pomaže. Po planu Gl. štaba imaju idući mesec tu otpočeti *glavne* borbe. Pošto su svi slov. odredi pokretni i mešani (svi zapravo — brigade sa većinom radnika i sitnih seljaka, a sve se smatra za komuniste), otići će tamo (u Gorenjsko — M. M.) i neki bataljon iz Lj.[ubljanske] pokrajine i čitav Savinjski odred, koji će, kad se ujedini sa svojim trupama s one strane, brojiti oko 1.000 — 1.200 boraca, skoro samih radnika! To je udarni odred! — *Štajerska:* Posle prošlogodišnjih i zim-

---

[653] Zbornik VI/2 115 s, dok. 47.

[654] Isto, 121—123, dok. 50.

skih udaraca, koji su donekle demoralizirali, sada se brzo podiže. Partizanske čete su se svuda skoro spontano podigle, no nisu tako čvrsto ujedinjene i povezane kao u ostaloj Sloveniji«.[655]

Štab III grupe odreda formirao je Naredbom br. 5 od 24 aprila Dolenjski i Notranjski odred i Udarnu proletersku patrolu. Prema toj Naredbi, u sastav *Dolenjskog odreda* ulaze: 1 bataljon, koji sačinjavaju čete koje su tada logorovale severno od reke Krke (1, 3 i 4 četa bivšeg Dolenjskog bataljona), 2 bataljon, u koji ulaze čete koje su logorovale južno od Krke (2 i 5 četa Dolenjskog bataljona i 2 (Roška) četa bivšeg Južnodolenjskog bataljona). *Notranjski odred* sačinjavaju: 1 bataljon; obrazuju ga čete bivšeg Šercerovog bataljona, a nosiće i dalje ime narodnog heroja Šercera (1 četa, Rakeška četa, Severna pogranična i Primorska četa).

Kao što smo videli, u Dolenjskom i Notranjskom se od četa formiralo više bataljona nego što ih je navedeno u ovoj Naredbi štaba III grupe. Poznato je naprimer da se iz Rakeške čete razvio samostalan Zidanšekov bataljon itd. To je lep primer kako su se partizanske jedinice razvijale elementarnom snagom i u to vreme rasle tako brzo da tom razvoju nisu sledile ni naredbe viših foruma. U toj Naredbi nije pomenut ni Kočevski bataljon koji je uskoro prerastao u Kočevski odred itd. Zbog osobite hrabrosti i požrtvovanja, tom se Naredbom Dakijevoj Letećoj patroli daje naziv *Proleterska udarna patrola*. Dalje, njome se, u cilju postepenog uniformisanja, uvodi partizanska kapa »triglavka«.

U tački 7 pomenute Naredbe: a) Zabranjuje se seča šume. »Koga god partizani uhvate u seči ili preradi drveta (pravljenju ćumura ili rakije itd.), moraju ga proterati iz šume i upozoriti da će mu u slučaju ponovnog gaženja zabrane seče zapleniti alat«. Posle 10 maja zabrana seče je bezuslovna; samo će se seoskom stanovništvu dozvoliti seča drveta za domaću upotrebu, i to samo na ivici šuma u blizini sela. b) Zabranjuje se železničkom saobraćajnom osoblju da prevozi železnicom opljačkano narodno blago

---

[655] Isto, 135, dok. 56.

za račun okupatora. Posle 10 maja partizanske jedinice dužne su da pucaju na teretne vozove. Treba pucati u mašinovođu, ložača, službena kola i kočničare. c) Svim na smrt osuđenim denuncijantima treba zapleniti celokupno imanje, a zgrade spaliti. č) Partizanskim jedinicama se dozvoljava da zaplene predmete koji su im nužno potrebni i čije oduzimanje ne ugrožava životni opstanak vlasnika predmeta (rekvizicija, konfiskacija). Ako četa u pokretu ostane bez hrane, ima pravo da zapleni nužno potrebnu količinu hrane, po mogućstvu kod bogatijih ljudi. Ali, pošto su takve konfiskacije vrlo osetljive, to će komandiri i politkomesari za svaku, pa i najmanju nepravilnost biti pozvani na odgovornost. Bez oklevanja se konfiskuju predmeti koji su zajednička narodna svojina, naprimer, partizanima potrebna sprema vatrogasnih, sportskih i sličnih društava i ustanova.

U tački 8 te Naredbe štab III grupe predviđa da treba vršiti akcije svakog dana i po više na dan, kako danju tako i noću i kaže: a) Zaustavljati poštanske i druge automobile, legitimisati putnike i šofere i pleniti prevoženi neprijateljski materijal ili dokumenta. b) Postavljati danju male zasede, takođe sa malobrojnim patrolama po svim drumovima kojima se kreće neprijatelj. Slabijeg neprijatelja napadati i razoružavati, a jačeg tući sa većeg rastojanja. c) Vršiti neprestano manje sabotaže, naročito na železnicama, pa i bez minerskih sprava, odvijanjem šina, uništavanjem signalnih naprava itd. d) Vršiti diverzije tj. napade bez izgleda na uništenje i razoružanje neprijatelja. One su od velikog značaja jer nagone neprijatelja na stalnu defanzivu. U tački 10 štab naređuje da se prekine sa početničkom partizanskom romantikom davanja indijanskih i drugih neozbiljnih imena partizanima, kao naprimer, Vinetu, Tarzan, Bivo itd.[656]

Druge slične naredbe koje bi osvetljavale unutarnji i svakidašnji život partizanskih jedinica nisu nažalost još poznate. Već iz ove naredbe jasno se vidi da je to ne samo prava i organizovana vojska, već i vojska koja postepeno,

---

[656] Isto, 148—152, dok. 60.

paralelno sa postignutim uspesima, pretstavlja na terenu već i prvog nosioca narodne vlasti.

Iz naredbe Glavnog štaba br. 12/I od 29 aprila, upućene štabu I grupe, vidi se prviput detaljnije operaciski plan Glavnog štaba. Zadaci I grupe su, prema tom planu, sledeći:

»1) Na prelazima Jezersko i Ljubelj postaviti jake zasede (od 50—70 ljudi) na svaki drum u cilju sprečavanja dolaska neprijateljskih trupa u Gorenjsko.

2) Postaviti jaku zasedu na najpodesnijem mestu za sprečavanje neprijateljskog saobraćaja železnicom Podroščica — Jesenice i drumom Kranjska Gora — Jesenice.

3) Sa svim ostalim trupama, pak, neposredno početi čišćenje terena od sadašnje italijansko-nemačke granice prema Koruškoj i Štajerskoj.

4) Sve te pripreme za početak akcije moraju biti gotove u roku od 15 dana«.[657]

Istog dana primili su svoje zadatke u vezi sa izvođenjem tog plana i štabovi II i III grupe. Štab II grupe primio je sledeće zadatke:

1) Sa celim odredom preći na levu obalu Save i zauzeti položaje na svim prelazima koji vezuju Gorenjsko sa Štajerskom.

2) Na prelazima postaviti jake zasede, sprečiti prelazak neprijatelja u Gorenjsko i uništavati saobraćaj koji bi se razvio na tim drumovima.

3) Sa ostalim jedinicama čistiti teren u pravcu rudarskih revira i Savinjske Doline s jedne, i u pravcu Kamnika i Moravča, s druge strane.

4) Svi ovi zadaci moraju se izvršiti u roku od 15 dana.[658]

Štab III grupe primio je sledeće zadatke:

1) Jedan bataljon Notranjskog odreda postaviti na sektor Polhov Gradec, a jedan bataljon Dolenjskog odreda na sektor Mokronog — Litija.

---

[657] Isto, 156, dok. 64.

[658] Isto, 159, dok. 65.

2) Sa svim ostalim trupama odlučno nastaviti sa izvršavanjem operativnih zadataka za koje je štab već dobio uputstva.[659]

Sve tri naredbe imaju i detaljna objašnjenja. Štabu I grupe objasnio je Glavni štab plan i njegovo izvođenje u sledećem: 1) Zasede na prelazima treba da onemoguće prelazak neprijateljske oružane sile u Gorenjsko da bi se što uspešnije mogla izvesti glavna operacija. Zasede da budu stalne, a u cilju svoje zaštite treba da se kreću gore i dole duž druma. Zasede moraju biti postavljene po dubini, t.j. tako da uvuku neprijatelja u svoju sredinu i da ga na taj način obaspu vatrom sa svih strana. Na drumove treba postaviti podesne prepreke (obaranje drveća na drumove, raskopavanje drumova, barikade od kamenja). Zasede treba obezbediti stražama i bočnim patrolama; obe — na Ljubelju i Jezerskom — treba da su međusobno u najtešnjoj vezi i da mobilizacijom stanovništva što više brojno ojačaju. Komande obeju zaseda treba da budu u stalnoj vezi sa štabom I i II grupe, a ovaj će poslednji voditi operacije na štajerskoj strani kombinovano sa I grupom. 2) Zaseda treba da drži istovremeno drum i železnicu. Zbog važnosti ove zasede štab treba da odredi maksimum raspoloživih snaga, a po mogućstvu ceo bataljon koji, pored toga, treba da vrši i druge zadatke diverzantskog i demonstrativnog karaktera. 3) Glavni zadatak je ipak: a) čišćenje teritorije na desnoj obali Save kao prva etapa; b) opkoljavanje i zauzimanje varoši Škofje Loke, Kranja i Jesenica kao druga etapa te borbe koja će se izvršiti kombinovano akcijom I i II grupe. Ukoliko zasede na koruškoj granici mobilišu veći broj novih partizana i osnuju Kokrški odred, neka preduzmu ofanzivne akcije u pravcu Tržiča i Kamnika. Kao pomoć I grupe biće: a) istovremena akcija II grupe odreda koja će sprečiti dolazak Nemaca iz Štajerske; b) istovremena akcija III grupe odreda koji će štititi bok I grupe od napada sa italijanske strane u predelu Polhov Gradec — Žiri; c) Glavni štab će u najkraćem roku poslati još 150—200 novomobilisanih boraca. Dalje se dodaje: »Smatramo da snagama kojima

---

[659] Isto, 163, dok. 66.

raspolažete, mobilizacijom novih boraca u toku same akcije i uz pomoć koju vam daje Glavni štab, možete izvršiti date zadatke«.[660]

II grupa primila je sledeća detaljnija uputstva: 1) Prelazak preko granice (iz Dolenjskog u Štajersku) i posedanje prelaza iz Štajerske u Gorenjsko treba izvesti u najvećoj tajnosti. 2) Povezati se sa pojedinim jedinicama koje već dejstvuju u Štajerskoj i dati im zadatke. 3) Mobilisati što više novih boraca i svim svojim vojnim i političkim delovanjem podići opšti ustanak stanovništva protiv okupatora. Najveću pažnju posvetiti mobilisanju iz rudarskih revira. Sa svim tim snagama početi sistematsko čišćenje sveg okolnog terena »pomoću zaseda koje će postepeno pomerati unapred. Iza tih zaseda treba uništiti svu neprijateljsku oružanu silu, državni aparat, izdajnike i petokolonaše, i na terenu razviti politički rad«. Ukoliko se te operacije budu pozitivno razvijale, II grupa treba da pomogne I grupi pri čišćenju terena koje će otpočeti istovremeno sa akcijama II grupe koja će zato dobiti kao pomoć bataljon Dolenjskog odreda. Ovaj će, pak, na slučaj težih borbi u Štajerskoj, napadati sektor Litije i, u slučaju povoljnog razvoja borbi na levoj strani Save, zauzeti nemački teren na desnoj obali Save od Litije do Radeča.[661]

III grupa dobila je sledeće objašnjenje: 1) Zadatak bataljona na sektoru Polhov Gradec je da štiti bok partizanskim jedinicama u Gorenjskom. U tom cilju bataljon treba da postavi zasede na sva tri prelaza u pravcu sadašnje nemačko-italijanske granice i da se pritom služi i jedinicima NZ koja je na tom terenu jako dobro organizovana i naoružana. U vojnom i političkom radu štab bataljona mora težiti za tim da digne na opšti ustanak sve stanovništvo na tom području, jer su za to objektivne prilike vrlo pogodne. Ako bude potrebno, jedan deo tog bataljona, zajedno sa novomobilisanima, vršiće eventualno i neke operacije na nemačkoj teritoriji, da bi pomogao gorenjskim partizanima. 2) Zadatak bataljona na sektoru Mokronog — Litija jeste: a) Pomoć II grupi koja će voditi

---

[660] Isto, 157 s, dok. 64.

[661] Isto, 160, dok. 65.

borbe sa Nemcima na levoj obali Save (napadi na sektoru Litije i po potrebi na samu Litiju). NZ je na tom terenu takođe dobro organizovana. b) U slučaju da operacije na levoj obali Save budu tekle dobro, dužnost je bataljona da očisti teren na desnoj obali Save od Litije prema Radeču. c) U vojno-političkom delovanju bataljon treba da teži da podigne na ustanak stanovništvo na italijanskom delu tog sektora. Ukoliko priliv novih partizana u bataljon bude dosta jak, bataljon će morati da pristupi čišćenju terena između Litije i Mokronoga.[662]

Prolećni operaciski plan Glavnog štaba je, dakle, u opštim crtama sledeći: 1) Očistiti Gorenjsko, gde osnovnu borbu vodi I grupa, a pomažu joj II i III. 2) U Zasavju glavnu borbu vodi II grupa, a pomažu joj I i III. Cilj: očistiti revire. 3) Sve operacije otpočeće istovremeno sredinom maja. 4) Samostalni operaciski plan III grupe predviđa čišćenje područja Kočevja prema Ribnici i Beloj Krajini.

Štab II grupe uputio je 30 aprila Glavnom štabu raport br. 3 u kome je izneo predlog komandnog kadra za Savinjski i Pohorski odred. Prema tom raportu Savinjski odred imao bi dva bataljona, a Pohorski jedan. Svaki bi bataljon imao po tri čete, vod teških mitraljeza i konjicu. Trboveljska (Revirska) četa 1 štajerskog bataljona ušla bi u sastav Savinjskog odreda, a stara Savinjska četa u Pohorski odred. »Pošto sad imamo samo šest četa, dva voda teških mitraljeza i dva voda konjice, moraćemo ovih dana osnovati još tri čete i, po mogućnosti, po 1 vod teških mitraljeza i konjice. To su teški zadaci. O Dravskom odredu zasad ne možemo misliti, jer za njega nemamo ni ljudi ni oružja. Savinjski odred će operisati na području koje ste odredili. A Pohorski će se, sve dok se bude sastojao iz jednog bataljona, držati u zapadnoj polovini područja koje ste za njega odredili. Ukoliko se formira i drugi bat. proširiće se i na istočni deo«. U tački 4 tog raporta štab II grupe piše: »Čudimo se što ste Drugoj grupi odreda odredili daleko teže organizaciske zadatke nego drugim grupama. Na našem području moramo organizovati šest

---

[662] Isto, 163—165, dok. 66.

odreda, dok Prva grupa u Gorenjskoj organizuje samo dva odreda. Računajte i sa tim da je na našem području (Štajerska — M. M.) teren mnogo slabije organizovan, tako da ćemo se uglavnom morati uzdati samo u sebe. A s druge strane, čini nam se da su mobilizacione sposobnosti Gorenjske daleko veće nego što su potrebne za organizaciju dva odreda.[663]

Period od 29 aprila do sredine maja moramo, dakle, smatrati kao pripremu za ostvarenje velikog plana Glavnog štaba koji je pridavao veliki značaj tome da se II grupa što pre prebaci u Štajersku. Kojim putem? Najbliži put za II grupu koja se tada nalazila na sektoru Stična — Višnja Gora — Muljava — Krka bio bi preko Save, ali je bilo vanredno značajno to da ova grupa stigne u Štajersku konspirativno. No, Glavni štab je predvideo da ona krene najbližim putem. Ona je 20 maja zaista i krenula, ali je bila odbijena. Da li se već tada mislilo i na duži put, nije poznato. Iz pisma Glavnog štaba od 3 juna vidi se da je u to vreme doneta odluka za njen duži put. No, nije jasno zašto je II grupa 20 maja pokušavala da po svaku cenu pređe u Štajersku kraćim pravcem. U početku pisma se ukazuje na to da ona odmah i prikriveno krene sa svim svojim snagama na železničku prugu Borovnica — Rakek i zatim zapadno od Vrhnike i istočno od Idrije između Žirija i Polhovog Gradeca u Gorenjsko. Usput ona treba da poruši železničku prugu između stanica Verd i Logatec, zaustavi voz i da ga zapaljenog gurne nizbrdo na Borovnički vijadukt. Posle prelaska pruge i u toku nastupanja u Gorenjsko imala je da podiže narodni ustanak i mobiliše nove borce. U pismu, koje je kao politkomesar Glavnog štaba potpisao drug Kardelj, govori se, dakle, o tome da je Glavni štab u vremenu od 29 aprila do 3 maja 1942 promenio prolećni ofanzivni plan i odlučio se na drukčiji način oslobođenja Gorenjskog. Prvobitno je bila predviđena za to samo I grupa, a sada joj je poslata u pomoć i čitava II grupa, što je razumljivo, jer je I grupa za izvršenje postavljenog zadatka bila ipak suviše slaba. U pismu druga Kardelja II grupi stoji: »Vaš zadatak u Gorenjskoj

---

[663] Isto, 169—172, dok. 68.

bio bi da zajedno sa Prvom grupom čistite sav teren na desnoj obali Save i da podignete čitavu Gorenjsku na pokret i pravi narodni ustanak«. Zato daje II grupi sledeće detaljnije zadatke: nad Poljanskom Dolinom, na ulazima u Škofju Loku, treba zajedno sa jedinicama I grupe da postavi jake zasede i pripremi prema Poljanskoj Dolini takav napad da bi svako otstupanje ili bilo kakva pomoć Nemcima koji bi bili uhvaćeni u dolini bila nemogućna. Sa ostalim snagama II grupa treba da preduzme čišćenje doline od Bohinja do Bleda i postavi jake zasede na drumu Bled — Jesenice. Ali, II grupa treba da ostane u Gorenjskom samo toliko dok I grupa dovoljno ne ojača ljudstvom i naoružanjem da bi bila sama sposobna da vrši operacije u Gorenjskom. Posle toga II grupa treba da pređe Savu i krene na položaje prema naredbi od 29 aprila, odakle da izvodi operacije prema Kamniku, Moravču, rudarskom rejonu i Savinjskoj Dolini uz sadejstvo sa I grupom i njenim Kokrškim odredom.

Plan je, dakle, suštinski izmenjen i znatno realniji od prvog. To je plan koji je u istoriji I i II grupe nešto kasnije odigrao veliku i značajnu ulogu. U pismu druga Kardelja ponovo se poziva II grupa da izvrši taj novi zadatak, jer bi njegovo izvršenje dovelo do veoma važnog preokreta. Postiglo bi se, naime, povezivanje teritorije od Kupe do Kranjske Gore i preko Karavanki i Savinjskih Alpa do Pohorja, rudarskih rejona i brda u zahvatu Kozjaka (tt 1273), a posle dalje sa teritorijom Dolenjskog odreda. »Pa i ako ne bi mogli stalno držati čitavu tu teritoriju, ipak bi imali stalnu kontrolu nad osnovnim saobraćajnim linijama okupatora i mogli bi lako nanositi njihovom saobraćaju udarce . . . sa tog zemljišta moglo bi se politički delovati na čitavu Sloveniju«.[664]

Zašto je ovaj plan, u kome više nema govora o III grupi odreda, bio izmenjen, nije teško pogoditi. III grupa odreda postigla je, kao što je već izneto, još krajem aprila prvu značajnu pobedu — stvorila je slobodnu teritoriju na području Kočevja koja je, zbog paničnog bekstva Italijana, počela vanredno brzo da se širi. Pošto je III grupa

---

[664] AMNO

bila potpuno angažovana izvođenjem svog plana, morao je Glavni štab da promeni svoj plan za Gorenjsko. On ga je izmenio u tome što je pripremio koncentričan udarac sa I i II grupom.

Na ovom mestu treba pomenuti i Opšta uputstva za oslobođenje teritorije koja je 9 maja izdao Glavni štab. To su gotovo doslovan prepis uputstava koja je 22 aprila sastavio u Stružnici drug Bebler i koja su već pomenuta.[665] Kako se ostvario veliki ofanzivni plan, izneće se u II delu knjige.

Treba pomenuti još izveštaj koji je početkom juna 1942 poslao Glavni štab Vrhovnom štabu i u kome je iznet tačan pregled vremenskog perioda koji završavam upravo tim izveštajem i bilansom dotadanjeg rada grupa odreda.

I grupa. Ona je uspešnim borbama u toku leta 1941 široko popularisala partizanski pokret i povela narodne mase do delimičnog narodnog ustanka u zapadnom delu Gorenjskog. Ali, ustanak se nije toliko učvrstio da bi doveo do oslobođenja teritorije. U proleće je došao do vidnog izražaja nov polet nacionalno-revolucionarnog pokreta na tom području, ali je baš poslednja dva meseca opet opao. Drugovi iz I grupe doživeli su nekoliko težih udaraca. Čini nam se da je do zastoja došlo i zbog grešaka rukovodstva te grupe. Kao pomoć bio im je poslat jedan bataljon iz Ljubljanske pokrajine.

II grupa. Imala je na svom području samo skromne snage, i to isključivo u južnom delu Štajerske. O njima ima podataka da su izvršile nekoliko uspešnih akcija. Upravo u poslednjem momentu uspeo je okupator da razbije jednu njenu četu. Na području Ljubljanske pokrajine bilo je regrutovano i naoružano nekoliko bataljona kao pomoć pokretu u Štajerskoj. Prvi pokušaj prebacivanja II grupe u Štajersku nije uspeo, ali su bataljoni tom prilikom pokazali visok stepen partizanske borbenosti i taktičke veštine.

III grupa. Imala je najviše uspeha. Dejstvovala je na teritoriji Ljubljanske pokrajine gde je okupator imao najmanje oslonca kod stanovništva i gde je teror okupatora

---

[665] Zbornik VI/2 206, dok. 77.

bio upočetku najmanji. Ova je teritorija bila od strane KP i OF najbolje pripremljena i osnovna masa stanovništva je već zbog toga bila partizanima izrazito naklonjena. Štab III grupe umeo je da to iskoristi na taj način što je razgranao široku mrežu za regrutovanje, a zatim je za 1 maj proglasio partizansku ofanzivu. Ta se ofanziva sastojala u tome što su čete i patrole na celom području, počev od 1 maja, preduzimale bezbroj manjih napada, sabotaža, otvaranja vatre na garnizone i vozove, i demonstrativna patroliranja po selima. Među italijanskim vojnicima zavladao je strah, a moral se stanovništva i partizana podizao. Priliv novih partizana postajao je iz dana u dan sve veći. Tako su čete narastale i već posle deset dana od početka ustanka dostigle su jačinu od preko 1.000 boraca. Takav je polet omogućio da se oslobodi teritorija koja je počela da se čisti prvo od Kupe, a zatim se širila prema severu tako da je dovela do ustanka i u Ljubljanskom Barju. Danas se može tvrditi da je Ljubljanska pokrajina osim saobraćajnih linija, bila slobodna, mada partizani nisu čitavu kontrolisali jer su im nedostajale snage.

Primorsko. — Ono je očigledno zaostajalo za ostalim pokrajinama. Čete koje je tamo upućivala III grupa da bi stvorile jezgro nove grupe, samo su životarile i, umesto da rastu i dobijaju korena, sužavale su se i gubile oružje.

Glavni štab bavio se sledećim pitanjima: 1) Poslati pomoć I grupi iz Ljubljanske pokrajine, a samu grupu ubediti da treba bolje koristiti sopstvene mogućnosti (revolucionarno raspoloženje stanovništva, prekaljenost partizanskih jedinica). 2) Uputiti II grupu u Štajersku gde bi vršila mobilizaciju. 3) III grupa mora bolje da se naoruža i šalje u Primorsko nove snage.[666]

Period koji smo ovim završili pokazuje da su u Ljubljanskoj pokrajini sazreli svi uslovi za pravi narodni ustanak. Do njega je zaista i došlo. On je dostigao toliki razmah da početkom tog ustanka u Ljubljanskoj pokrajini možemo završiti klasičan period OF i otpočeti sa novim.

---

[666] AMNO

SKRAĆENICE

AMNO — Arhiv Muzeja narodne osvoboditve
AVI — Arhiv Vojnoistoriskog instituta
AVNOJ — Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije
BBC — British Broadcasting Corporation (Britansko društvo za radioemisije)
CKKPS — Centralni komitet Komunističke partije Slovenije
CKZKS — Centralni komitet Zveze komunistov Slovenije
CLN — Commitato di liberazione nazionale (Odbor za narodno oslobođenje)
DAM — Državni arhiv u Mariboru
GŠNOV i POS — Glavni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Slovenije
GUF — Gioventú universitaria fascista (Univerzitetska fašistička omladina)
HSS — Hrvatska seljačka stranka
IOOF — Izvršni odbor Osvobodilne fronte
JDS — Jugoslovanska demokratska stranka
JNS — Jugoslovanska nacionalna stranka (Živković — Kramer)
JRZ — Jugoslovenska radikalna zajednica
JSDS — Jugoslovanska socijal-demokratska stranka
JSS — Jugoslovenski strukovni savez
KA — Katolička akcija
KDK — Kmečka demokratska koalicija
KP — Komunistička partija
KPJ — Komunistička partija Jugoslavije

Kraljevina SHS	— Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca
LRS	— Ljudska Republika Slovenija
MVAC	— Milizia volontaria anticommunista (Dobrovoljna antikomunistička milicija)
NDH	— Nezavisna Država Hrvatska
NNS	— Narodno-napredna stranka
NOB	— Narodnooslobodilačka borba
NOPOJ	— Narodnooslobodilački partizanski odredi Jugoslavije
NOR	— Narodnooslobodilački rat
NOV i POJ	— Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije
NRPJ	— Nezavisna radnička partija Jugoslavije
NRS	— Narodna radikalna stranka (Ravnihar)
NSDAP	— Nazionalsozialistische deutsche Arbeiter Partei (Nacionalsocijalistička nemačka radnička partija)
NSS	— Nacionalna socijalistična stranka
NZ	— Narodna zaščita (Narodna zaštita)
OF	— Osvobodilna fronta
OKH	— Oberkommando des Heeres (Vrhovna komanda kopnene vojske)
OKKPS	— Okružni komitet Komunističke partije Slovenije
OVRA	— Organizzazione Volontaria Repressione Antifascista (Dobrovoljna organizacija za gonjenje antifašista)
ROF	— Radio Osvobodilne fronte
SDS	— Samostalna demokratska stranka (Pribićević)
SDS(k)	— Socijalistična delavska stranka (komunistov) — Socijalistička radnička stranka (komunista)
SKS	— Samostojna kmečka stranka (Samostalna seljačka stranka)
SLS	— Slovenska ljudska stranka (Slovenačka narodna stranka)
SNOO	— Slovenački narodnooslobodilački odbor

SNOS — Slovenački narodnooslobodilački savet
SRPJ(k) — Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista)
SSDL — Socijalistična stranka delovnega ljudstva (Socijalistička stranka radnog naroda)
SSJ — Socijalistička stranka Jugoslavije
TIGR — Trst — Istra — Gorica — Rijeka (primorska antifašistička organizacija)
TPD — Troboveljska premogokopna (ugljenokopna) družba
URSS — Ujedinjeni radnički sindikalni savez
VAZK — Verordnungs-und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung für die besetzten Gebiete Kärtnens und Krains
VAZSt — Verordnungs-und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untesteiermark
VOS — Varnostno-obveščevalna služba (Zaštitno-obaveštajna služba)
ZDLS — Zveza delovnega ljudstva Slovenije (Savez radnog naroda Slovenije)

REGISTAR IMENA

L

M

N

O

P

R

S

Š

T

U

V

Z

Ž

REGISTAR JEDINICA

REGISTAR*

naziva mesta i geografsko-topografskih objekata

A

B

---

* Skraćenice: s. = selo; zas. = zaselak; j. = južno; i. = istočno; sev. = severno; z. = zapadno.

C

Č

D

F

G

H

I

J

K

L

Lj

M

N

O

P

R

S

Š

T

U

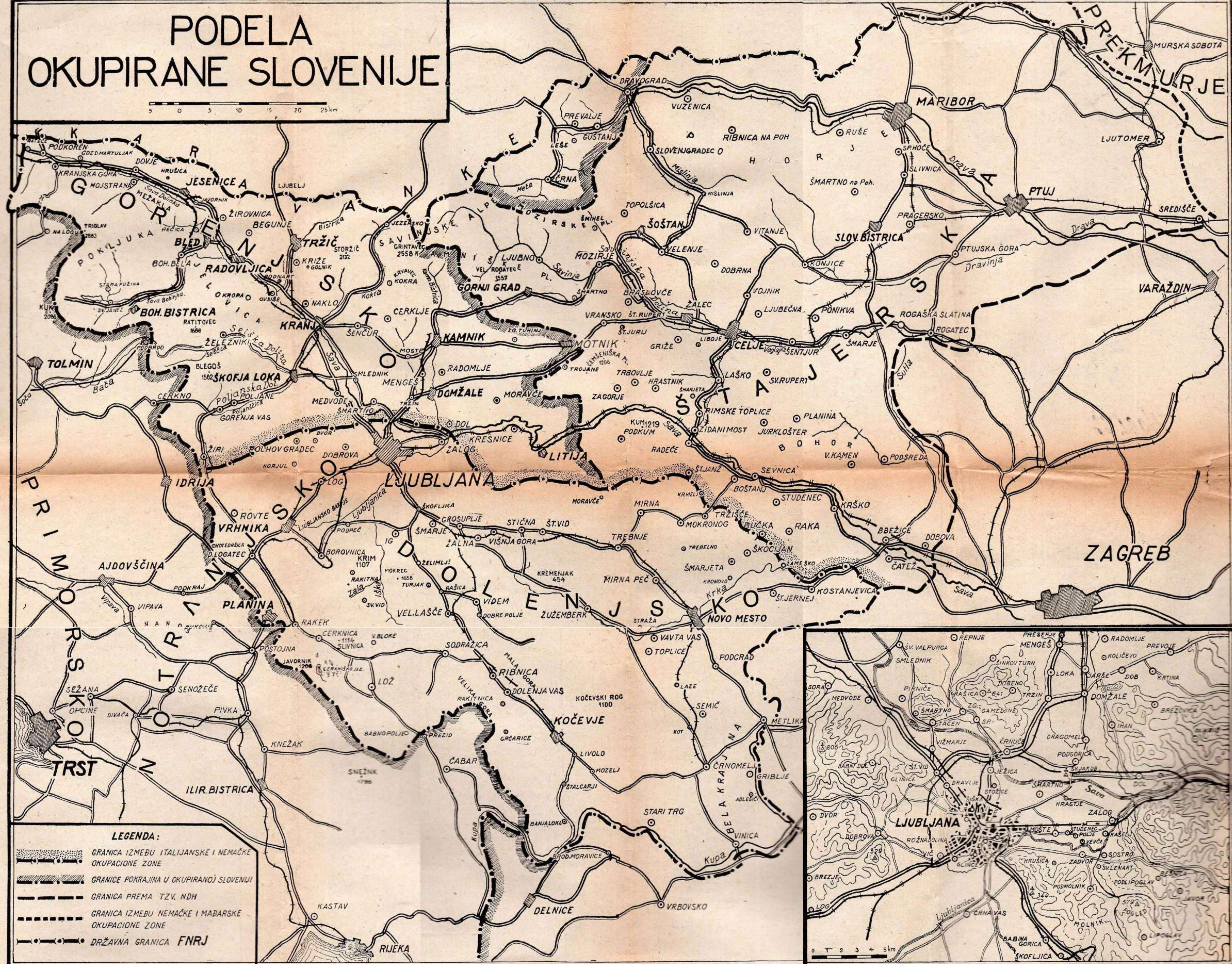
V

Z

Ž

SADRŽAJ

ČETVRTI ODELJAK

Rađeno u redakciji Biblioteke IRPNN VIZ JNA. Podaci o granicama uzeti su sa karte priložene uz Zbornik dokumenata i podataka o NOR

Dr Metod Mikuž

PREGLED RAZVOJA NOB U SLOVENIJI

*

Tehnički urednik
major Slobodan Mitić

*

Korektori
Vojislav Vujanić
Veljko Aleksić

*

Dato u štampu juna 1956
Štampanje završeno januara 1957
Tiraž: 3.000

ŠTAMPARSKE GREŠKE

Strana		*Red*	*Stoji*	*Treba*
21		napomena 30	10 o. cit.	loc. cit
88		16 odozgo	za prava narodna država	za pravu narodnu državu
100		14 odozdo	-OF	OF-
205		19 odozdo	Cancarev	Cankarev
261	podnaslov	4 odozgo	prava	prva
323		13 odozdo	Jaseniška	Jeseniška
366	registar	18 odozgo	160	169
376	„	33 odozdo	8 j-i	8 km j-i
379	„	14 odozdo	Kremnik	Kremenik
380	„	13 odozgo	Latuš	Letuš
380	„	16 odozgo	z. od Bleda, 202, 321	i. od Domžala, 138
383	„	16 odozgo	229	222
383	„	2 odozdo	3 km j-z	3 km j-i
389	„	7 odozgo	Snežane	Sežane
389	„	14 odozgo	138	139

CENA 600 DIN.